

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ - ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Ragıp Kutay Karaca**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hale Şıvgın**

Ankara - 2007

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ - ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Ragıp Kutay Karaca**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hale Şıvgın**

Ankara - 2007

ONAY

R. Kutay Karaca tarafından hazırlanan” Soğuk Savaş Sonrası Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri” başlıklı bu çalışma, 15.11.2007 tarihinde yapılan savunma sonucunda OYBİRLİĞİ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Türkiye Cumhuriyeti Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL (Başkan)

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN (Danışman)

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ (Üye)

Prof. Dr. Timuçin Faik ERTAN (Üye)

Doç. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ (Üye)

ÖNSÖZ

Türk ve Çin halkları arasındaki ilişkiler Çin'in Han Hanedanlığı (M.Ö. 206 - M.S: 220) ile ilk Türk devletlerinden Hun İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir. Modern çağda ise Türkiye'nin Çin ile ilişkisi 1925 yılına dayanmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla farklı kutuplarda yer almaya başlayan iki ülke, Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdığı 1971 yılından sonra da birbirlerine karşı etkili bir politika üretememişlerdir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1979 yılında başlayan açılım hamleleri günümüzde kendisini üzerinde en çok konuşulan, tartışılan ve gelecek senaryoları üretilen ülke haline getirmiştir. Bu politika değişikliği dünya tarafında önceleri yalnızca ekonomik olarak görülse de değişimin siyasi ve askeri faktörleri de içerdiği kısa sürede anlaşılmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin küresel ticaretle ve diğer ekonomik yaklaşımlarda iyi huylu bir güce mi dönüşeceği, yoksa gizli amaçlarını ve emellerini saklamak için yanıltıcı stratejiler izleyen ve gittikçe yükselen bir tehdit olarak mı ortaya çıkacağı zaman içerisinde uluslararası kamuoyundaki en önemli soru olacaktır.

Söz konusu soruların Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilere etkileriyle iki ülke arasındaki mevcut sorunlar ve gelecekte bu sorunların nasıl şekil alabileceği bu araştırmada incelenmiştir.

Türkiye'de Çin Halk Cumhuriyeti hakkında genellikle "ekonomik sorunlarla" sınırlı kalan bilimsel çalışmalar dikkate alındığında, böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasına öncülük eden hocam Sayın Prof. Dr. Hale ŞIVGIN'a, değerli desteklerini zaman gözetmeksizin esirgemeyen Gazi Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyelerine, beni devamlı teşvik eden ve evliliğimiz boyunca her türlü desteğini veren eşim Ayça Karaca ile çalışmam boyunca ilgisizliğimden şikayet etse de bu duruma ses çıkarmayan oğlum Berkay'a sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

Ragıp Kutay KARACA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
TABLolar / GRAFİKLER / HARİTALAR	ix
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA STRATEJİSİ

1. GÜÇ KAVRAMI VE KÜRESEL GÜÇ OLMANIN EVRELERİ	5
2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA DÜŞÜNCESİ	10
2.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Askeri Gücü	11
2.2 Çin Halk Cumhuriyeti'nin İktisadi Gelişimi ve Bu Gelişimin Geleceğe Yansıması	22
2.2.1 Dış Ticaret	33
2.2.2 Ekonomideki Sorunlar	36
2.2.3 Ekonominin Geleceği	39
3. ENERJİNİN GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE ÖNEMİ	40
3.1. Büyük Güçlerin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Politikaları	43
3.1.1 Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikaları	43
3.1.2 Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları	49
3.1.3 ABD'nin Enerji Politikaları	53
3.1.4 Türkiye'nin Enerji Güvenliğinde Jeopolitik Önemi	55
3.2. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji İhtiyacı	60
3.2.1 ÇHC'nin Petrol Tüketimi	64
3.2.2 Enerji Talebinde Kömürün Önemi	67
3.2.3 Doğal Gaz Yöneliş	68
3.2.4 ÇHC'nin Enerji Güvenliğine Bakışı ve İzlediği Politikalar	69
4. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN GÜÇ OLMA STRATEJİSİ	74

BÖLÜM 2

ÇHC DIŞ POLİTİKASINDA ORTA DOĞU, ORTA ASYA VE BU BÖLGELERDE YAŞANAN GÜÇ MÜCADELELERİNDE İZLEDİĞİ STRATEJİLER

1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ	90
1.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tanınması	91
1.2 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasının Gelişimi	96
2. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI	99
2.1 Orta Doğu'nun Stratejik Önemi	99
2.2 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası; Enerji ve Çok Kutupluluk	102
2.2.1 Çin Halk Cumhuriyeti - Suudi Arabistan İlişkileri	108
2.2.2 Çin Halk Cumhuriyeti - İran İlişkileri	109
2.2.3 Çin Halk Cumhuriyeti - İsrail İlişkileri	114
2.2.3.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Filistin - İsrail Sorununa Bakışı	117
2.2.4 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Irak Politikası	120
2.2.4.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin GOP'a Bakışı	122
3. KÜRESEL YARIŞTA ORTA ASYA'NIN ÖNEMİ VE ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ORTA ASYA POLİTİKASI	125
3.1 Orta Asya'nın Stratejik Önemi	125
3.2 Çin Halk Cumhuriyeti - Rusya Federasyonu İlişkileri	129
3.3 Çin Halk Cumhuriyeti - Kazakistan İlişkileri	136
3.4 Çin Halk Cumhuriyeti - Kırgızistan İlişkileri	143
3.5 Çin Halk Cumhuriyeti - Türkmenistan İlişkileri	145
3.6 Çin Halk Cumhuriyeti - Özbekistan İlişkileri	147

BÖLÜM 3

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN İZLEDİĞİ POLİTİKALARIN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

1. TÜRKİYE'NİN ÇİN HALK CUMHURİYETİ'Nİ TANIMASI ve TÜRKİYE - ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ	154
1.1 Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni Tanıması	155
1.2 Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinin Gelişimi	160
2. TÜRKİYE - ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNDE SORUNLAR	161
2.1. Çin Halk Cumhuriyeti - İran İlişisinin Türkiye'ye Etkileri	162
2.2. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımın Türkiye'ye Etkileri	163
2.2.1 Kıbrıs'a Tayvan Modeli Tartışması	166
2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kürt Politikası, PKK'ya Yaklaşımı ve Türkiye	173
2.4. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kafkasya Politikası, Ermenistan İlişkisi ve Türkiye'ye Etkileri	178
2.5. Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Ticari İlişkiler ve Sorunlar	181
2.6. Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan	187
2.6.1 Doğu Türkistan Tarihine kısa bir bakış	188
2.6.2 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Milliyetçilik Anlayışı ve Azınlıklar	195
2.6.3 Doğu Türkistan'ın Stratejik Önemi	201
2.6.4 Nüfus ve Benzetme Politikası	202
2.6.5 Azınlıklarda Eğitim Sorunu	204
2.6.6 Din, 11 Eylül ve Değişen Dengeler	208
2.6.7 ABD'nin Uygur Stratejisi ve Türkiye	213
2.6.8 Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu	215
3. ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE	221
3.1 Şanghay İş Birliği Örgütünün Kuruluşu ve Gelişimi	223
3.2 Üye Ülkelerin Örgüte Yaklaşımı	226
3.3 Örgütün Genişleme Perspektifi	228
3.4 7 nci Zirve Kararları; Enerji Kulübü Olma İsteği	232

3.5 Örgütün Geleceğindeki Sorunlar	235
3.6 Şanghay İş Birliği Örgütü ve Türkiye'nin Örgüte Yaklaşımı	238
SONUÇ	243
KAYNAKÇA	255
EKLER	272
ÖZET	289
ABSTRACT	291

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
AP	Adalet Partisi
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASAT	Anti-uydu Testi
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ASEM	Asya-Avrupa Toplantıları
AWACS	Erken Uyarı Sistemi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BKB	Büyük Karadeniz Bölgesi
Bkz.	Bakınız
BND	Almanya Dış İstihbarat Servisi
BM	Birleşmiş Milletler
BP	İngiliz Petrol
BTC	Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattı
Çev.	Çeviren
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi

CIA	ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CNPC	Çin Ulusal Petrol Şirketi
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EBRD	Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
ETİM	Doğu Türkistan İslami Hareketi
GOP	Genişletilmiş Orta Doğu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HSK	Çince Yeterlilik Testi
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı
INOGATE	Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğalgaz Nakliyesi
KEK	Karma Ekonomik Komite
KGB	Sovyet Gizli Servisi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz

MES	Piyasa Ekonomisi Statüsü
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NMMC	Navoi Madencilik ve Metalurjik Ortaklığı
OECD	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
PLA	Halk Kurtuluş Ordusu
RF	Rusya Federasyonu
S.	Sayı
s.	Sayfa
SİNOPEC	Çin Petrol ve Kimyevi Ürünler Şirketi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
ŞİÖ	Şanghay İş Birliği Örgütü
TACIS	BDT Ülkelerine Teknik Destek
TPAO	Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru
UNESCO	BM Eğitim, Bilim, Kültür ve İletişim Kurumu
WHO	Dünya Sağlık Organizasyonu

TABLOLAR

Tablo 1 Karşılaştırmalı Askeri Güçler 2005/2006	17
Tablo 2 ÇHC'nin Temel Ekonomik Göstergeler / 2001-2005	24
Tablo 3 ÇHC'nin GSMH Büyüme Hızları	26
Tablo 4 Satın alma Gücü Paritesi 2006 (Nominal)	28
Tablo 5 ÇHC'ye Yapılan Yabancı Yatırımlar	30
Tablo 6 İhracat - İthalat Yapılan Ülkeler 2005	34
Tablo 7 ÇHC'nin Enerji Tüketimi	61
Tablo 8 ÇHC'nin Petrol Talep Tahmini	65
Tablo 9 ÇHC'nin Yerel Petrol Tedariki 2020	66
Tablo 10 ÇHC'nin Petrol İthalatı Tahmini	66
Tablo 11 Türkiye - ÇHC Dış Ticaret Dengesi	182
Tablo 12 Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Nüfus Değişimi	203
Tablo 13 Sincan'daki Eğitim-Öğretim Durumunun Diğer Bölgelerle Karşılaştırılması	208

GRAFİKLER

GRAFİK 1 ÇHC ve Dünya Enerji Tüketimi 2000 - 2005	61
GRAFİK 2 ÇHC'nin Enerji Talebini Karşıladiğı Kaynaklar 2002 ve 2020	62
GRAFİK 3 Enerji Üretim - Tüketim Dengesi	63
GRAFİK 4 ÇHC'nin Değişen Ham Petrol Çeşitliliği (Ülkesel)	71
GRAFİK 5 ÇHC'nin Değişen Ham Petrol Çeşitliliği (Bölgesel)	72
GRAFİK 6 Türkiye'nin ÇHC'ye İthalatının Sektörel Dağılımı	183
GRAFİK 7 Türkiye'nin ÇHC'ye İhracatının Sektörel Dağılımı	183
GRAFİK 8 ÇHC'nin Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri	184

HARİTALAR

HARİTA 1 Türkiye'den Geçen Petrol Boru Hatları	51
HARİTA 2 Han ve T'ang hanedanlarının en kuvvetli dönemlerinde ele geçirilen bölgeler	199
HARİTA 3 Şanghay İş Birliği Örgütü'nün Sınırları	226

GİRİŞ

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, tarih boyunca büyük bir güç olmuş ve Asya kıtasına ırkının rengini vermiş olan ve ekonomik anlamda en büyük olma yolunda hızla ilerleyen ÇHC (Çin Halk Cumhuriyeti)'nin, bölgesel ve küresel anlamda izleyeceği stratejiler giderek önem kazanmaktadır. Bu çalışmada; Soğuk Savaş sonrası ÇHC'nin izlediği ve izleyebileceği politikalar ve bu politikaların Türkiye'ye etkileri incelenmiştir.

Çalışma; "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Güç Olma Stratejisi", "ÇHC'nin Dış Politikası" ve "ÇHC'nin Soğuk Savaş Sonrası İzlediği Politikaların Türkiye'ye Yansımaları" olarak üç bölüm halinde hazırlanmıştır.

Birinci bölümde küresel güç olmanın evreleri incelenmektedir. Soğuk Savaş sırasında oluşan iki kutuplu sistemin, başka bir gücün ortaya çıkmasını ve sistemde değişimin yaşanmasını engellediği görülmektedir. Bunun yanında ülkeler de böyle bir gayret içinde bulunma gereği duymamışlar ve bir kutuba ait olmayı ya da o kutupla iyi ilişkiler kurmayı yeterli görmüşlerdir. Dolayısıyla Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemdeki dengelerin çok kutupluluğun doğmasına müsaade etmediği değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesi uluslararası ilişkilerde yeni bir tanımlamayı zorunlu kılarken, ülkeleri kendilerini tekrardan yapılandırma zorunluluğuna itmiştir. Soğuk Savaş sonrası en büyük tartışma ise yeni sistemin ABD adına tek kutupluluk yaratıp, yaratmadığı üzerine odaklanmıştır. Bu konuda ABD'li stratejistler Brzezinski, Nye ve Kissenger'ın değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu değerlendirmelerin yanında Rusya Federasyonu'nda Putin'le gündeme gelen "Avrasyacılık" anlayışı da incelenmeye çalışılmış ve gelecekte çok kutuplu sistemin ortaya çıkabileceği sonucuna varılmıştır.

Günümüzdeki değerlendirmelerin yanında jeopolitik değerlendirmelere yer verilmiş ve bu değerlendirmeler sonucunda ÇHC'nin "küresel" bir güç olup olamayacağı ve ayrı bir kutup yaratıp, yaratamayacağı incelenmeye

alışılmıştır. Bu kapsamda HC'nin iktisadi gelişimi ve ekonominin geleceği, enerji güvenliği kavramı ile HC'nin enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın küresel güç olma stratejisine etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. HC'nin enerji politikalarını daha iyi analiz edebilmek ve bir karşılaştırma yapabilmek maksadıyla küresel güçlerin enerji politikalarına değinilmiş, bunun yanında Türkiye'nin enerjinin taşınması ve güvenliği hususlarındaki önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlama isteği nedeniyle enerjiye giderek daha çok bağımlı hale gelen HC'nin, gelecekte Türkiye'nin etrafında yer alan Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelik kapsamlı politikalar geliştireceği ve bu politikaların Türkiye'yi giderek daha fazla ilgilendireceği değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde HC'nin dış politikasına genel bir bakış yapılmış ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde izlediği politikalar incelenmiştir.

Orta Doğu'nun coğrafik bir tanımı yapılmaya çalışılmış ve günümüzdeki tanımlarla karşılaştırılmıştır. Bu kavramlar içerisinde HC'nin İran, Suudi Arabistan, İsrail, Irak ve Filistin'e yönelik izlediği politikalar analiz edilmiştir.

HC'nin 1990'larda, 1970'li yıllarda sanayi devlerinin karşılaştığı Orta Doğu'daki rejimlerin "silaha karşı petrol" politikalarıyla karşılaştığı ve özellikle hafif silah satışının yanında füze ve nükleer silah teknolojileri transferi gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun yanında HC'nin ekonomik kalkınma hamlesinin meyvalarını verdiği 1990'lı yılların başından itibaren Orta Doğu'ya yönelik ideolojik yaklaşımını terk ederek, ekonomik anlamda bir çıkar yaklaşımına çevirdiği tespit edilmiştir.

1990'lı yılların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrasya'da jeopolitik anlamda büyük karışıklık ve boşluk yaratmıştır. Bu jeopolitik boşluk bölgesel ve küresel aktörlere manevra alanı sunmuş ve Orta Asya'da yeni bir stratejik toplu durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bugün Orta Asya’da son derece dinamik bir jeopolitik yeniden yapılanma süreci ortaya çıkmıştır. Bu yeniden yapılanma sürecinde, Rusya Federasyonu’nun yanında ABD, Türkiye, İran, Hindistan ve ÇHC’nin diğer ana aktörler olacağı değerlendirilmiştir.

ÇHC’nin Rusya Federasyonu, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya’ya yönelik izlediği politikalar bu bölümde incelenmiştir. Bölgenin genel olarak ÇHC demografik tehdidiyle karşılaştığı ve ÇHC’nin bölgeyi ekonomik anlamda bağımlı hale getirmeye çalıştığı değerlendirilmiştir. Bunların yanında ÇHC tarafından Kazakistan ve Türkmenistan’a doğal zenginlikleri nedeniyle ayrı önem verildiği görülmektedir.

Üçüncü bölümde tarihsel olarak Türkiye ÇHC ilişkilerine değinilmiş, Soğuk Savaş sonrası ÇHC’nin izlediği politikaların Türkiye’ye etkileri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin temelini iki ülke arasındaki sorunların irdelenmesi ve öngörüler oluşturmıştır.

ÇHC’nin İran, Ermenistan ve Kıbrıs’a yaklaşımlarının Türkiye’ye etkilerinin yanında ÇHC’nin Doğu Türkistan sorununa bakışı ve Türkiye - ÇHC ticari ilişkileri de bu bölümde incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’de bir dönem gündem yaratan “Kıbrıs’a Tayvan modeli” tartışmaları da bilimsel bir yaklaşımla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

ÇHC’nin başat rol oynadığı Şanghay İşbirliği Örgütü, örgütün genişleme politikaları, örgüt içi sorunlar ve örgütün geleceği bu bölümde incelenmiştir. Örgüte yönelik incelemenin yanında örgütün iki ana gücünün Türkiye’ye yaklaşımı ve Türkiye’nin örgüte bakışı analiz edilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye; izleyeceği Doğu siyasetini, Batı siyasetinin bir alternatifi değil, tamamlayıcısı olmasına özen göstermeli, siyasi ve iktisadi alanda Doğu ile olan ilişkilerini geliştirmelidir.

AB adaylığı ve NATO üyeliğiyle Batıyla olan ilişkilerini yönlendirmeye çalışan Türkiye'nin Orta Asya, Uzak Doğu ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilgili kartlarını alternatif stratejinin gereği olarak çok iyi oynaması gerekmektedir. Keza gelecekte AB'den dışlanmış bir Türkiye'nin Doğu siyasetinden fayda sağlamasına ancak bu politikaların imkan verebileceği değerlendirilmiştir.

Doğu politikasının en önemli ülkelerinden birisi de ÇHC'dir. ÇHC ile Türkiye'nin, Orta Doğu, Kafkasya ve Afrika'da birlikte yapabilecekleri projelerle birlikte birbirlerinin tamamlayacakları birçok alan bulunduğu düşünülmektedir.

Bu kapsamda Türkiye'nin ÇHC'ye karşı kapsamlı bir strateji oluşturmasının, kaynaklarını bu doğrultuda kullanmasının ve dengeleri sürekli göz önünde bulunduran dinamik bir Asya politikasını uygulamasının yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

BÖLÜM 1

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA STRATEJİSİ

1. GÜÇ KAVRAMI VE KÜRESEL GÜÇ OLMANIN EVRELERİ

Güç nedir ? Sorusunun uluslararası anlamda tarifi; bir devletin siyasi, ekonomik ve askeri anlamda istediği sonuçları elde edebilmesi olarak yapılmaktadır. Milli güç ise bir devletin milli çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi sağlayan ulusal hedeflerin elde edilmesi amacıyla kullanabileceği araçların toplamı şeklinde açıklanmaktadır. Milli güç, uluslararası ortamda dengeleri sağlamak, tehditleri caydırmak, bölgeleri veya durumları kontrol etmek, zorlamalarla hasımları yıldırma veya savaşta zaferi sağlamak amacıyla barışta ve savaşta kullanılmaktadır.¹

Tarihin her evresinde siyasi, askeri ve ekonomik anlamda istenilen sonuçları elde edebilmek devletler için ilk hedef olmuş, bu amaçla her alanda ilerleme ve büyüme gücü elinde tutabilmek maksadıyla elde edilmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan durumda ise güç ideolojisi değişimi görevini üstlenmiştir. ABD - SSCB ilişkilerini yansıtan “Soğuk Savaş” terimi, 1945 - 1989 yılları arasında uluslararası sisteme hakim olmuştur. Soğuk Savaş’ın ana temasını da siyasi ve askeri (özellikle nükleer) alanda ABD - SSCB arasındaki rekabet ile kapitalizm - komünizm arasındaki ideolojik çekişme oluşturmuştur.²

¹ Nejat ESLEN, **Tarih Boyu Savaş ve Strateji**, Truva Yayınları, İstanbul 2005, S. 177.

² Richard CROCKATT, “The End Of Cold War”, Der. John BAYLIS & Steve SMITH, **The Globalization Of World Politics**, Oxford Yayınları, 2005, S. 113.

Soğuk Savaş boyunca ABD Batı'nın liderliğini yaparken, SSCB Doğu Bloğunun lideri olmuştur. İki ülke birbirlerine karşı politik üstünlükten çok askeri üstünlük arayışına girmişlerdir. NATO ve Varşova Paktı'nın kurulmasıyla kutuplar daha da keskinleşmiş, uluslararası anlamda güç iki devletle anılır olmuştur.

Soğuk Savaş sırasında oluşan iki kutuplu sistem başka bir gücün ortaya çıkmasını ve sistemde değişimin yaşanmasını engellemiştir. Bunun yanında ülkeler de böyle bir gayret içinde bulunma gereği duymamışlardır. Bir kutuba ait olmak ya da o kutupla iyi ilişkiler kurmak yeterli görülebilmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemdeki dengeler çok kutupluluğun doğmasına müsaade etmemiştir.

SSCB'nin dağılmasıyla sona erdiği kabul edilen Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni sistem üç temel noktada farklılık ortaya çıkarmıştır. Birincisi; ABD - SSCB rekabeti bitmiştir. İkincisi; Sovyet bloğunda bulunan devletler dağılma sürecine girmiş ve bir çok ulus devlet ortaya çıkmıştır. Bunun yanında komünist ideolojiyi benimsemiş, ÇHC, K. Kore ve Küba gibi devletler rejimlerine karşı büyük meydan okumalarla karşılaşmışlardır. Kısacası Soğuk Savaş'ın bitmesi uluslararası ilişkilerde yeni bir tanımlamayı zorunlu kılarken, ülkeleri kendilerini tekrardan yapılandırma zorunluluğuna itmiştir. Üçüncü farklılık ise uluslararası organizasyonların yeni yapılanma sürecine girmeleri olarak karşımıza çıkmıştır.³

Soğuk Savaş sonrası diğer bir tartışma ise yeni sistemin ABD adına tek kutupluluk yaratıp, yaratmadığı üzerine odaklanmıştır. ÇHC, RF ve Fransa gibi ülkelerin oluşan bu tek kutupluluğa karşı olduklarını defalarca açıklamalarına rağmen ABD'nin BM'yi hiçe sayarak Irak'a müdahale yapması, İran'ı tehdit etmesi ve Afganistan harekatiyle NATO'daki tek taraflı girişimlerde bulunması ABD'nin sistemde tek hegemon güç olarak kaldığının göstergeleri olarak görülmüştür.

³ Richard CROCKATT, **a.g.m.**, s. 112.

ABD’li uzmanlar ise bu konuya farklı yorumlar getirmektedir. Zbigniew Brzezinski, ABD’nin bugünkü küresel gücünün etkinlik alanı ve yayılımının benzersiz olduğunu, askeri gücünü Avrasya’nın batı ve doğu uçlarında sağlam bir biçimde konuşturduğunu, Basra Körfezi’ni kontrol ettiğini, ekonomik dinamizminin ise küresel üstünlüğünü yerine getirebilecek ön koşulu sağladığını iddia etmektedir.⁴

Brzezinski ABD küresel gücünü belirleyen dört alanı; askeri olarak eşiti olmayan bir küresel erişime sahip olması, küresel büyümenin ana lokomotifi olması, yenileşmede genel öncülüğü elinde bulundurması ve dünya gençliği arasında rakipsiz cazibeye sahip olması şeklinde açıklamaktadır.⁵

ABD’li Uluslararası ilişkiler uzmanı Nye ise; ABD’nin dünyadaki tek güç olarak adlandırılmasına rağmen yeni sistemin eskisine göre çok daha karmaşık olduğunu belirtmektedir. Nye; dünya siyasetinin gündeminin sadece dikey ya da yatay oynayarak kazanılabilen üç boyutlu bir satranç tahtası haline geldiğini, bu tahtanın en üstünde askeri gücün yer aldığını, bu noktada da ABD’nin tek süper güç olduğunu ve bu konuda hegemonya kavramlarıyla konuşmanın doğru olacağını belirtmektedir. Bunun yanında tahtanın ortasında yer alan ülkeler arası ekonomik meselelerde gücün dağılımının çok kutuplu olduğunu, bu bağlamda askeri anlamda tek güç olan ABD’nin AB, Japonya, ÇHC ve diğerlerinin kabulü olmadan ticarette, anti tröst ve mali düzenleme konularında istediği sonuçları alamayacağını ifade etmektedir.⁶

Nye; tahtanın en altında yer alan terörizm, uluslararası suç, iklim değişikliği ve bulaşıcı hastalıkların yayılması gibi uluslararası konularda ise gücün, çok daha geniş bir alana yayıldığını ve devletler ile devlet dışı aktörlerin etkisinin çok daha fazla olduğunu, dolayısıyla askeri gücünün dışında ABD’nin hegemon bir güç olduğunu ve sistemin “tek kutuplu” bir hale

⁴ Zbigniew BRZEZİNSKİ, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ, Ergun KOCABIYIK, Sabah Yayınları, 1998, s. 22-23.

⁵ Zbigniew BRZEZİNSKİ, **a.g.e.**, s. 26.

⁶ Joseph. S. NYE, **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç**, Çev. Rayhan İnan AYDIN, Elips Yayınları, Ekim 2005, s. 14.

geldiğini söylemenin yanlış olacağını iddia etmiştir.⁷

RF Başkanı Vladimir Putin ise tek kutupluluğa bakışını şu şekilde açıklamaktadır. “Öyleyse tek kutuplu dünya nedir? Bu terimin anlamı genişletilebilse de, neticede tek bir otorite merkezinin, tek bir güç merkezinin ve tek bir karar alım merkezinin olduğu bir senaryo anlatılmaktadır. Tek bir efendinin, tek bir hakimin olduğu bir dünya söz konusudur. Bu yalnızca sistem içerisindeki herkes için değil aynı zamanda hakim konumda olan ülke için de tehlikelidir çünkü kendini içerden tahrip etmektedir. Bunun elbette ki demokrasiyle ortak hiçbir yanı yoktur. Zira demokrasi, azınlığın çıkarları ve fikirleri ışığında çoğunluğun gücü demektir. Son çare olarak askeri gücün kullanılması konusunda karar alabilecek tek mekanizma BM Şartıdır. Kararın ancak BM tarafından onaylanması halinde güç kullanımı meşru sayılabilir.”⁸

Bu tartışmalardan da anlaşılacağı gibi küresel güç olma kriterlerini yani siyasi, askeri ve ekonomik anlamda istediğini yaptırabilme gücünü tam anlamıyla karşılamak geçmişte olduğu gibi bugünkü sistemde de zordur. Ancak günümüz şartlarında ABD’nin elinde bulunan ve son teknolojileri barındıran silahlı güç; şimdilik “üstün güç (hegemon)” olarak adlandırılmasını sağlamaktadır.

Bu güce meydan okuma olmayacak mıdır? ya da sistem ABD’ye rakip çıkmasına müsaade etmeyecek midir? Bu sorulara ABD’nin 56. Dışişleri Bakanı Henry Kissinger şu şekilde cevap vermektedir. “Soğuk Savaş sonrası dünyada, gücün çeşitli unsurlarının, daha uyumlu ve daha simetrik bir şekilde büyümeleri olasıdır. Birleşik Devletler’in göreceli askeri gücü zamanla azalacaktır. Belirgin bir düşmanın olmaması, kaynakları savunmadan diğer öncelikli alanlara doğru yönelmesi için iç baskıları ortaya çıkaracaktır ki, bu süreç halen başlamış durumdadır. Tek bir tehdit olmadığı zaman, her ülke kendisine yönelen tehlikeleri, kendi ulusal perspektifi içinde kavrayacak, Amerikan koruması altında yaşayan ülkeler, kendi güvenlikleri

⁷ Joseph. S. NYE, **a.g.e.**, s. 14

⁸ Vladimir PUTIN, “Unilateral Force Has Nothing To Do With Global Democracy”, **The Guardian**, 13.02.2007.

için daha büyük sorumluluk yüklenme zorunluluğunu hissedeceklerdir. Böylece yeni uluslararası sistem, bunun gerçekleşmesi birkaç on yıl alabilirse de askeri alanda bile bir dengeye doğru işleyecektir. Bu eğilimler, Amerikan egemenliğinin gittikçe azaldığı ekonomi alanında daha da belirgin olacak ve Birleşik Devletler'e meydan okuma daha güvenli sayılacaktır.”⁹

Bütün bu tanımlamalar ve tartışmalar göstermektedir ki küresel anlamda güç olmak için temel tanımların başında Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi askeri güç gelirken, Nye'in da belirttiği gibi özellikle iktisadi etkenler askeri güç kavramı kadar önemli olmaya başlamıştır. Bunun yanında her iki güç unsurunu da etkileyen enerji güvenliği kavramı giderek küresel gücün elde edilmesi düşüncesinde etkili olmaya başlamıştır.

Bu düşünceye paralel olarak Kissinger'in oluşacak yeni sistemin XVIII. ve XIX. yüzyıl Avrupa devlet sistemine benzeyeceği, AB, ÇHC, Japonya, RF ve Hindistan'ın ABD ile birlikte yeni sistemin büyük oyuncular olacağı iddiasını¹⁰ kabul etmek gerekmektedir.

Prof. Dr. Spykman'ın deniz ve kara gücü teorilerini Amerikan pragmatizmine uygun şekilde birleştiren “kenar kuşak” teorisinin¹¹ pratikte aksayan yönü Kıt'a Çin'indeki iç savaşta Mao'nun devrimci güçlerinin Çankayşek iktidarını ve ordularını ağır yenilgilere uğratarak, Formoza'ya çekilmeye zorlaması, Kıt'a Çin'inin Mao yönetiminde komünist blokla bütünleşmesi olmuştur. Bundan sonrasında Kıt'a Çin'ini tanımamak, milliyetçi Çin'e destek vermek, Vietnam'da kanlı ve uzun bir savaşı göze almak bu ülkeyi kenar kuşağın içine almayı sağlayamamıştır. Çin'in kaybı Batı için Asya'nın kaybı olmuştur.¹²

⁹ Henry KISSINGER, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. KURT, İş Bankası Yayınları, 2002, s. 15.

¹⁰ Henry KISSINGER, **a.g.e.**, s. 16.

¹¹ Spykman'a göre Kenar Kuşak; Batı ve Orta Avrupa'yı; Türkiye, İran ve Afganistan'ı; Tibet, ÇHC ve Doğu Sibirya'yı; Arabistan, Hindistan ve Burma yarım adalarını içerir.

¹² Muzaffer ÖZDAĞ, **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine**, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 3-4

Bu kayıp 1979 yılında Deng Xiaoping'in¹³ başlattığı iktisadi politikaların 1990'lı yılların başında meyvelerini vermesiyle son bulmuştur. Batı; ÇHC'nin dışa açılma projesine, ucuz iş gücü ve hammaddeyle büyük Pazar potansiyeline daha fazla kayıtsız kalamamıştır. Batının bu artan ilgisi ÇHC ekonomisinin 1990 yılından itibaren ortalama % 8 gibi bir büyüme yakalamasını sağlamıştır. Ekonomik gelişim ÇHC'nin kendine olan güvenini daha da artırmış ve uluslararası ilişkilerde etkinliğinin artmasını sağlamıştır.

2. ÇHC'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA DÜŞÜNCESİ

ÇHC'li yetkililer ülkenin sürekli atılım göstermesinin ve ekonomik anlamda 15 yıldır sürekli büyümesinin getireceği sonucun ÇHC'nin herhangi bir ülkeye, gruba ya da bölgeye meydan okuyacak bir anlayışla açıklanamayacağını belirtmektedirler. ÇHC yönetimi ülkenin küresel güç gibi iddialı bir kavram içerisinde olmadığını, bu gelişimin dünyayla bütünleşmek ve gelişimi halk için kullanmaktan başka bir amaç taşımadığını açıklamaktadırlar.

Bu açıklamaların izlenen politikalar ve uygulanan stratejilerle örtüşmediği görülmektedir. ÇHC'nin elde edeceği gücü sisteme entegre olmak için mi kullanacağı yoksa süper güç olma yolunda sisteme meydan mı okuyacağı bütün dünyayı ilgilendirmeye başlamıştır. Bu noktada süper güç olma konusundaki soruların cevabını verebilmek için ÇHC'nin izlediği stratejilerin evrelerini incelemek gerekecektir.

¹³ Deng Xiaoping hakkında daha fazla bilgi için bkz; Deng RONG, **Deng Xiaoping and The Cultural Revaluation**, Çev; Sidney Shapiro, Foreign Languages Press, Pekin, 2002.

2.1. ÇHC'nin Askeri Gücü

ÇHC için güç sağlam bir askeri öge anlamı taşımaktadır. Ordunun modernleştirilmesi ve askeri sanayinin kurulması en önemli amaçlardan biridir. ÇHC'ye göre sağlam bir ordu ve aktif bir diyalog güvenlik konularında caydırıcılık stratejisinin temel taşlarıdır.

ÇHC hükümeti tarafından basılan 2006 beyaz kitapta; ulusal güvenliği ve birliği ayakta tutarak, ulusal gelişimi garanti altına almak, ilerlemeyi devam ettirerek ÇHC'nin ulusal savunma ve silahlı kuvvetlerinin sürdürülebilir bir gelişim sağlamasını düzenlemek, bilgiyi temel kriter alarak silahlı kuvvetlerin performansını artırmak, aktif savunma anlayışına sahip bir askeri strateji yaratmak, meşru müdafaa amaçlı nükleer stratejisini sürdürmek ve bölgesel güvenliği teşvik ederek ÇHC'nin barışçıl gelişimine yardımcı olmak yeni yüzyılda ortaya konulan ÇHC'nin ulusal güvenlik politikasını oluşturmaktadır.

Bu politikanın temelini ulusal güvenliği ve birliği ayakta tutarak, ulusal gelişimi garanti altına alma düşüncesi oluşturmaktadır. Bu düşünce; saldırıya karşı korunmayı veya direnmeyi, ÇHC'nin kara, deniz ve hava sınırlarını savunmayı, Tayvan'ın bağımsızlığını isteyen bölücülerle birlikte, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılığa karşı koymayı hedeflemektedir.

Bütün basamakları başararak ÇHC'nin ulusal savunma ve silahlı kuvvetlerinin sürdürülebilir bir gelişim sağlamasını düzenleme stratejisi ÇHC için ekonominin gelişimiyle paralel bir gelişim sağlayacak ulusal savunma anlayışı geliştirme düşüncesidir. Bu nedenle askeri anlamda modernizasyon sosyal ve ekonomik gelişimin bir parçası olarak görülmektedir.

Bilgiyi temel kriter alarak silahlı kuvvetlerin performansını artırmadaki amaç; ÇHC'nin ordusunu yeni nesil savaşlara bilim ve teknolojinin avantajlarından yararlanarak hazırlanmaktır. Bu noktada bilim ve teknolojiyi yalnızca silah ve araçları geliştirmek için değil, eğitimi pekiştirmek için de kullanmak istemektedir.

Aktif savunma anlayışına sahip bir askeri strateji yaratmak maksadıyla ÇHC ordusu, yeni tehditlere karşı çabuk karşı koyabilecek mobil bir savunma sistemini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Buradaki amaç hızlı saldırı ve özel operasyonlar gerçekleştirebilecek bir güç yaratmaktır.

ÇHC enerjisini aldığı Orta Asya'daki enerji kaynaklarını savunma gibi bir misyon belirlediği gibi Tayvan, Kore Yarım Adası ve Güney Çin Denizi'nden gelebilecek krizlere karşı deniz ve hava gücü kabiliyetini artırmaya çalışmaktadır.

Bu amaçla Deniz Kuvvetleri kıyıdan uzak savunma yapabilecek ve denizden gelecek saldırılarla nükleer karşı saldırılara karşı koyacak bir strateji izlemektedir. ÇHC Deniz Kuvvetleri kıyı savunma gücü durumundadır. Yeni modernleştirme politikasıyla yeni nesil firkateynler, destroyerlerle Rus yapımı Kilo sınıf denizaltılar bu kuvveti gelecekte en önemli kuvvet haline getirecektir.

Aktif savunma anlayışında Hava Kuvvetleri ise sınırın havadan korunmasından hem saldırı hem de savunma operasyonlarına geçişi hızlandırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca hava saldırısı, füze savunması, erken uyarı ve keşif yönlerini artırmak istemektedir. İkinci topçu gücü ise gücünü hem nükleer hem de konvansiyonel silahlarla artırarak caydırıcılık unsuru olmayı hedeflemektedir.

Bu amaçla ÇHC; RF'den SU-30 gibi savaş uçakları tedarik ederken, milli savunma sanayisiyle F-10¹⁴ gibi çok amaçlı milli savaş uçağı üretmiştir. Ayrıca Pakistan ile birlikte JF-17 Bombardıman uçağı üretimi de başarılmıştır.¹⁵

¹⁴ Prototipi 1996 yılında yapılan F-10'un ilk deneme uçuşu 23 Eylül 2003 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında 36 tanesi tamamlanmıştır. 2006 yılından itibaren de hava alaylarında kullanılmaya başlanmıştır. Pakistan ABD'den ithal ettiği F-16'lar yerine bu uçaklardan almak istediğini açıklamış ve girişimde bulunmuştur. (Erişim) <http://www.milavia.net/aircraft/j-10/j-10.htm>. 10.07.2007.

¹⁵ 11 Mayıs 2006 tarihinde uçağın dördüncü prototipi başarıyla uçurulmuştur. Pakistan bu uçaklardan 150 adet alacaktır. Satışın ilk bölümü 2008 yılının ilk çeyreğinde yapılacaktır. (Erişim) <http://www.pakistanidefence.com/news/FullNews/2006/May2006/JF17proto04Flies.htm>, 10.07.2007

ÇHC'nin nükleer stratejisi nükleer politikasıyla askeri stratejisine bağlıdır. Bu nedenle meşru müdafaa amaçlı nükleer stratejisini sürdürmekteki temel amaç; diğer ülkelerin nükleer silah kullanmasına karşı caydırıcılık görevi yapmak ve hiçbir zaman ve hiçbir durumda ilk kullanan olmamak üzerine oturtulmuştur.

Silah tedarikinde RF'ye bağımlı olması ve atıl durumda çok fazla silah sistemine sahip olmasına rağmen ÇHC, nükleer anlamda çok büyük bir güçtür. ABD'deki Savunma İstihbarat Ajansı (Defense Intelligent Agency) ÇHC'nin nükleer gücünün 45 uzun menzilli füze, 12 denizaltı füzesi ve 100 kadar kısa menzilli füzeden oluştuğunu, bu gücün 2020 yılında 220 uzun menzilli füze, 44 denizaltı füzesi ve 200 kısa menzilli füzeye erişeceğini açıklamıştır.¹⁶

ÇHC'nin politikası olmadığını açıklasa da nükleer silahı ilk kullanan olma ihtimali bütün dünyada tedirginlik yaratmaktadır. ÇHC ordusu generallerinden Zhu Chenghu Temmuz 2005 tarihinde yaptığı açıklamada; "Tayvan sorunu nedeniyle ABD'nin saldırması durumunda ÇHC'nin nükleer silah kullanabileceğini" söylemiştir.¹⁷

ÇHC'li yetkililer bu açıklamadan hemen sonra bu düşüncenin generalin kendisini bağladığını, ÇHC'nin böyle bir devlet politikası olmadığını açıklamışlardır.

Bu açıklama uluslararası kamuoyunu tatmin etmemiştir. Bunun en büyük nedeni herhangi bir kriz durumunda ÇHC'nin ABD'ye konvansiyonel silahlarıyla karşılık vermesinin zor olduğunun bilinmesidir. Bu noktada günümüzde yaşanabilecek krizlerin en korkulanı Tayvan konusunda çıkacak olanıdır.

¹⁶ Bill Gertz, "China's Nuclear Facility Exposed By Pictures", **The Washington Times**, 20 - 26 Şubat 2006 tarihli haftalık versiyonu.

¹⁷ (Erişim) <http://www.chinaelections.org/en/readnews.asp?newsid=%7BA9208856-BE3C-4692-BF0B-70C4CAA26C6E%7D>. 09.02.2007.

Konvansiyonel olarak gücü sınırlı olan ÇHC'nin Tayvan konusunda çıkabilecek bir çatışmada dünyada sayılı olan nükleer gücünü kullanabileceği düşünülmelidir. Keza ÇHC'nin sahip olduğu füze sistemi ABD, Japonya, Hindistan ve RF gibi diğer büyük nükleer güce sahip ülkeleri vurabilecek menzile sahiptir. Ayrıca bu sistemlerin mobil olması ayrı bir avantaj yaratmaktadır.

ÇHC'nin uzaya gönderdiği hava uydusunu Ocak 2007 tarihinde balistik füzeyle yok etmesi ve bu amaçla oluşturulan ASAT (Anti-satellite Test) projesi uluslararası kamuoyunda tedirginlik yaratmıştır. ÇHC'nin bu projenin Tayvan ve Güney Çin denizindeki adalar sorunlarından doğacak bir çatışmada ABD'ye karşı bir asimetrik kapasite yaratabileceği üzerinde durulmaktadır.

ASAT projesi ABD'de bir çok kesim tarafından tehdit ve provokasyon olarak kabul edilmiştir. ABD'li uzmanlar bu projenin ÇHC ordusunun yıllardır sürdürdüğü uyduyu lazer silahıyla kör edebilme projesinin devamı olduğunu iddia etmektedirler.¹⁸ 2006 yılında Pentagon tarafından hazırlanan raporda ÇHC'nin bir uyduyu yok etmesi ya da etkisiz kılması için yalnızca nükleer füze kullanılabileceği belirtilmektedir.¹⁹

Nükleer caydırıcılık, bölgesel güvenliği teşvik ederek ÇHC'nin barışçıl gelişimine yardımcı olma iddiasının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu iddia barış içinde birlikte yaşamak ve askeri ilişkileri meydan okumadan, üçüncü bir ülkeye karşı olmadan geliştirmek amacıyla diğer ülkelerle askeri iş birliği yapma amacı taşımaktadır.

¹⁸ Bates GILL ve Martin KLEIBER, "China's Space Odyssey", **Foreign Affairs Dergisi**, Mayıs/Haziran 2007, s. 4.

¹⁹ Military Power of the People's Republic of China 2006, **Annual Report To Congress**, Office of the Secretary of Defense, s. 34.

Bu amaçla ÇHC ana güçler ve komşu ülkelerle iki ve çok taraflı ortak tatbikatlar ile ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir. ÇHC küresel ve bölgesel barış ile istikrarın sağlanması amacıyla BM tarafından yürütülen bütün operasyonlara aktif olarak destek vermekte ve son zamanlarda Barışı Koruma Görevlerindeki katkılarını artırmaktadır.²⁰

Ekonomik büyümenin önüne geçmemesine ve bu büyümeyi kesintiye uğratmamasına dikkat edilen askeri gelişime rağmen ÇHC'nin ulusal gücündeki büyüme askeri kapasitesiyle ölçülmektedir.

Bu gücün Çinli liderlerce nasıl kullanılacağı ise Asya ve dünya için saklı bir anlam ifade etmektedir. ÇHC'nin askeri anlamda gelişimi Asya - Pasifik bölgesindeki bütün ülkelerde çok boyutlu bir etkileşim yaratacaktır. Bu etkileşim özellikle ÇHC ile komşu olan ülkeleri daha fazla etkileyecektir.

Bu ülkeler ÇHC'nin, değişen ekonomik ve askeri kapasitesiyle ticaret ve savunma politikalarının karşılıklı sorunların çözümünde ne şekilde kullanacağı konusunda tedirginlik yaşamaya devam etmektedirler. Muktedir ve kendinden emin bir ÇHC'nin güvenlik ve ulusal birleşme (Tayvan, Güney Çin Denizi gibi..) konularında daha dik başlı olabileceği düşünülmektedir.

ÇHC'nin güvenlik kavramı Deng tarafından teorisel olarak ortaya konulmuştur. Bu teori Jiang Zemin ve sonrasındaki yöneticiler tarafından geliştirilmiştir. Yeni güvenlik teorisi üç aşamadan oluşturulmuştur.²¹

²⁰ ÇHC hali hazırda Kamboçya'da 800, Kongo'da 1308, Liberya'da 2232, Sudan'da 435 ve Lübnan'da 182 askeri personeli bulunmakla birlikte, Batı Timur'da 207, Bosna'da 20, Afganistan'da 3, Kosova'da 55, Haiti'de 514 ve Sudan'da 21 polis teşkilatından personel görev yapmaktadır. **Beyaz Kitap 2006**, (Erişim) <http://www.china.org.cn/english/China/194350.htm>. 13.15.2007.

²¹ Azmat Hayat KHAN, **China As AnEmerging Power**, Area Study Center, Peshaver University Press, 1999, s. 73.

ÇHC'nin yeni bakışına göre güvenlik genişlemiş bir terim olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Güvenlik Soğuk Savaş dönemi gibi yalnızca askeri güvenlik ile sınırlı değildir. Diğer taraftan bu kavramsal genişlemeye rağmen geleneksel tanımına ait çerçevede değişme yaşanmamıştır.²² Yani dışardan gelecek düşmanca bir saldırıya silahlı güçle karşı durmak güvenliğin temelini oluşturmaya devam etmektedir.

Bununla beraber çevresel erozyon, deniz korsanlığı, ilaç kaçakçılığı ve AİDS gibi salgın hastalıklar giderek bir ülkenin güvenlik ajandasını oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla güvenlik istikrarlı ve uygun yerel çevreyi de kapsayacaktır.

İkinci olarak ÇHC gelecekte bir ülkenin güvenliğinin karşılıklı meydan okumalarla karşılaşmayacağını varsaymaktadır.²³ ÇHC Soğuk Savaş döneminde meydan okumanın uluslararası ilişkilerin ayarı ve bu dönemde ilişkilerin sıfır toplamı bir oyun olduğunu, bugün için ise yaklaşım tarzının büyük bir iş birliği ve karşılıklı güvene dayanması gerektiğini düşünmektedir.

Son olarak ÇHC ülke güvenliğinin diğer ülkelerinin güvenliğinin yaşamasının sağlanmasıyla kuvvetleneceğini, bunun da uluslararası toplumun bütün fertlerinin çaba ve çalışmasıyla oluşabileceğini düşünmektedir.²⁴

ABD'nin Körfez Savaşı'nda ileri teknoloji silahları kullanması, 1993 yılında ÇHC'nin askeri doktrinin de değişikliğe gitmesine neden olmuştur. ÇHC nükleer gücünü caydırıcılığın temeli olarak görse de artık bir dünya savaşı, nükleer savaş ya da büyük bir savaş düşüncesi taşımamaktadır. Yeni doktrin "yerel, sınırla ilgili ve sınırlı savaş"ları içermektedir.

²² Azmat Hayat KHAN, **a.g.e.**, s. 74.

²³ Azmat Hayat KHAN, **a.g.e.**, s. 74.

²⁴ Azmat Hayat KHAN, **a.g.e.**, s. 75.

Bu yeni doktrinle ÇHC, ordusunu etnik ayrımcılığa ya da Tiananmen olaylarında olduğu gibi bir halk hareketine karşı modern anlamda kullanabilecek, bunun yanında sınır sorunları nedeniyle Hindistan, Vietnam, Tayvan gibi komşularına da müdahale edebilecektir.

ÇHC'nin 1993 yılından itibaren uygulamaya koyduğu bu yeni doktrin yakın tarihimize baktığımızda eskisine göre çok ta farklılık göstermemiştir. Keza ÇHC, Kore Savaşı boyunca "sınır savunması" politikası uygulamıştır. Bu politika kendi sınırları içinde düşmanı yok etme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yeni doktrin bu stratejiyle benzerlik göstermektedir.

ÇHC'nin konvansiyonel gücünü değerlendirirken iki faktör öne çıkmaktadır. Birincisi toplam insan gücüdür. ÇHC'nin yeni güvenlik teorisi askeri konular dışında günümüz sorunlarını da içerse de birçok Batılı uzman ÇHC silahlı kuvvetlerinin dünyanın birinci sırasında yer alan insan gücünü tartışmaktadır. Nitekim karşılaştırmalı askeri güçler incelendiğinde; ÇHC ordusunu personel bakımında çok büyük rakamları ihtiva ettiği görülecektir.

Tablo 1 Karşılaştırmalı Askeri Güçler 2005/2006

	ÇHC	Japonya	RF	Tayvan	ABD
Kara Ordusu					
Personel	11,600,000	148,200	395,000	200,000	633,630
Tank	8,580	980	22,950	1,831	7,620
Deniz Gücü					
Personel	1,255,000	44,400	142,000	112,000	376,750
Fırkateyn	42	9	19	21	30
Denizaltı	69	16	54	4	80+
Hava Gücü					
Personel	1,400,000	45,600	170,000	45,000	562,700
Savaş Uçağı	2,643	300	1,976	479	2,492

Kaynak: International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance*, 2005/2006.

İnsan gücü fazlalığına rağmen en büyük hava gücüne ve Asya'da en fazla füzeye sahip ÇHC ordusunun ABD, Japonya, Güney Kore, Hindistan ve birçok komşusuna göre mevcut silah envanterinin temel teknolojilerin uzağında olduğunu görülmektedir. Bu büyüklük ve istekliliğin kaliteye yansımadağı 1950'de Kore ve 1969 yılında Sovyet güçleriyle yapılan savaşta ağır kayıpların verilmesiyle ortaya çıkmıştır.

İkinci faktör ise ÇHC'nin konvansiyonel güçlerini sürekli modernize ederek, diğer gelişmiş askeri güçleri yakalama isteğidir. Bu isteğin temeli tarihe dayanmaktadır. 19 ve 20 nci yüzyılda Batı tarafından, birçok kere de Japonya tarafından işgal edilen ÇHC, bu güçlerle girdiği askeri mücadeleden yenik ayrılmış, bu yenilgiler siyasi ve ekonomik anlamda geri kalmışlığa yol açmıştır. ÇHC kurulduğundan beri Çin ordusu bağımsızlığın ve iç güvenliğinin garantörü olarak görülmüştür.

ÇHC ulusal güvenliğini ve silahlı kuvvetlerini modernize etmek için üç aşamalı bir gelişim stratejisi uygulamaktadır. İlk basamak 2010 yılına kadar sağlam bir temel oluşturmaktır. İkinci basamak 2020 yılına kadar büyük bir gelişme yakalamak, üçüncü basamak ise temel olarak stratejik amaçlarına ulaşacak bilgiyle inşa edilmiş, 21 nci yüzyılda bilgi savaşlarından galip çıkacak kabiliyete erişmiş bir silahlı kuvvetler yaratmaktır.²⁵

Bu amaçla ÇHC yönetimi, 2006 yılında ordunun tekrardan yapılanması maksadıyla yeni bir kampanya başlatmıştır. Bu kampanyanın ilk amacı ordudaki insan kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Bu konuda 2005 yılından itibaren ordu personelinin maaşlarında artışla başlayan süreç yolsuzluklarla mücadeleyle devam etmektedir.²⁶

²⁵ **Beyaz Kitap 2006**, (Erişim) <http://www.china.org.cn/english/features/book/194485.htm>. 13. 05. 2007.

²⁶ 2006 yılı içerisinde ÇHC Deniz Kuvvetleri Komutan Yardımcısı yolsuzluk nedeniyle tutuklanmış, albay ve daha üst rütbeli bin dolayındaki komutan hakkında da soruşturma başlatılmıştır. **Dünya Gündemi Gazetesi**, 09 Ağustos 2006, s. 6.

ÇHC hükümeti son yıllarda orduyu modernize etmek maksadıyla büyük yatırımlar yapmaktadır. Deng iktidarıyla birlikte Halkın Kurtuluş Ordusu (PLA) mevcudu % 25 azaltılmıştır. PLA silah sistemlerini de yenilemeyi sürdürmektedir.

Resmi savunma harcamaları son beş yıl içinde iki katına ulaşmıştır. ÇHC hükümeti bu rakamı 2006 yılı için 35.3 milyar dolar olarak açıklasa da ABD Savunma Bakanlığı 2006 yılı için bu rakamın 105 milyar dolardan yüksek olduğunu tahmin etmektedir.²⁷

2007 Mart ayında bu rakam ÇHC Savunma Bakanlığı tarafından 45 milyar dolar olarak açıklanırken, ABD Savunma Bakanlığı ÇHC'nin savunma harcamasını 125 milyar dolar seviyelerinde olabileceğini iddia etmiştir.²⁸

Bu iddiaların yanında Beyaz Kitap 2006'ya göre ÇHC'nin yıllık savunma harcamaları 2003 yılında Gayri Safi Milli Hasılasının % 1.4, devletin mali harcamalarının ise % 7.74'üne, 2004 yılında bu oranların % 1.38 ve % 7.72, 2005 yılında ise % 1.35 ve % 7.29'una denk geldiğini açıklamıştır.

ÇHC'nin askeri harcamaları son 15 yılda hep iki rakamlı olmuştur. ÇHC ülkenin işgali gibi bir korku taşımamaktadır. Bu nedenle kara gücünü 1980'lerin başından beri azaltmakla birlikte geride kalan güçlerini modernleştirmeye çalışmakta, askeri haberleşme ve ortak operasyon kapasitelerini artırmaya ve acil müdahale timlerini geliştirmeye çalışmaktadır.

²⁷ Country Profile 2007 China, **The Economist Intelligence Unit**, Londra Mart 2007, s. 18.

²⁸ Bill Gertz, "China arms talks, reciprocity stalled", **The Washington Times**, 14 Haziran 2007.

Kendisine karşı nükleer bir ilk saldırıdan korkan ÇHC, bu amaçla silah envanterini modernleştirmekte ve genişletmektedir. ABD Savunma Bakanlığı 2020 yılında ÇHC'nin 60 kıtalararası balistik füzeye sahip olacağını tahmin etmektedir. Diğer yandan Tayvan'ın ana kıtadan ayrılacağı konusunda sürekli bir tedirginlik içerisinde olan ÇHC; 700 - 800 füzeyi adaya karşı yerleştirmekle kalmayıp, amfibi birliklerini, deniz ve hava kuvvetlerini sürekli olarak geliştirmektedir.²⁹

Rakamların farklı farklı ortaya konması, Batıda ÇHC'nin askeri gelişimine karşı tedirginliğin doğmasına neden olmaktadır. Bu tedirginlik silah ithalatının Devlet Konseyi tarafından yürütülmesi ve yapılan silah ithalatının bir ticari ilişki hüviyeti kazanmasından kaynaklanmaktadır.

Bu tartışmalarla birlikte, ÇHC uluslararası arenada bir güç olarak ortaya çıkarken kendini koruma düşüncesinde de artış olabilecektir. Süper güç olma düşüncesine sahip bir ülkenin yükselen ekonomisiyle birlikte askeri gücünü artırmak istemesi garipsenecek bir durum yaratmamalıdır.

ÇHC'nin özellikle Asya kaynaklı bir krizde caydırıcı bir güce sahip olması ve bu gücü sorunu çözme amaçlı kullanması hem bölge hem de dünya barışı için çok önemlidir.

Tayvan konusunun yanı sıra Kore Yarımadası'nın devam eden sorunları, Japonya ve Tayvan'ın ABD tarafından füze kalkan sistemine dahil edilme düşüncesi, enerjiyi elde etme noktasında Malaca Boğazının güvenliği, Orta ve Güney Asya'da bulunan devletlerde istikrar sorunlarıyla enerji devi olmayan başlayan RF ile yükselen diğer güç Hindistan ÇHC'nin savunma yapılanmasını devamlı olarak artırma veya modernize etme düşüncesinin temel nedenlerini oluşturmaktadır.

ÇHC'nin askeri harcamalarının önemli derecede yükseldiği bir gerçektir. Ancak, azami tahminlerde bile ÇHC'nin savunma giderleri ABD'nin çok altındadır.

²⁹ David M. LAMPTON, "The Faces of Chinese Power", **Foreign Affairs**, Ocak/Şubat 2007, s. 118.

ÇHC'nin büyük stratejisine en önemli meydan okuma ülke bütçesine çok yüklenerek orduyu modernize etme düşüncesidir. ÇHC'nin askeri harcaması bütçenin büyüme oranlarıyla paralellik gösterse de kırsal bölgeleri destekleme, sağlık, eğitim ve refah gibi konulara göre daha az bir oranda olduğu görülmektedir.

Bu noktada 1989'da Tiananmen olayları sonrasında Batı tarafından konulan silah ambargosunun kalması çok büyük önem taşımaktadır. Fransa ve Almanya'nın bu konuda ambargonun kalkması yönündeki girişimleri şimdilik ABD tarafından engellenmektedir.

ÇHC'nin ulusal stratejisi hızlı ekonomik büyümesini devam ettirmek, milliyetçiliğin yanında rejimin meşruluğunu sürdürmek, uluslararası sistemden azami kaynağı (Yatırım, ham madde, teknoloji) çekmek ve kaynaklarını tüketebilecek dış tehditleri azaltmak üzerine kurulmuştur.

Bu strateji hızlı bir askeri büyümeyi empoze etmemektedir. Nitekim böyle bir durum ÇHC'ye karşı tarihten gelen korkuları bulunan çevre ülkelerle birlikte dünyanın tedirginliğini artıracak ve bu da karşı koalisyonların oluşmasına neden olacaktır. Ayrıca ÇHC'ye yönelen her türlü dış yatırımı kaçırabilecek ve hızlı ekonomik büyümeyi sekteye uğratacaktır.

Nükleer silahlar bir kenara bırakılacak olursa konvansiyonel silah konusunda ÇHC'nin caydırıcı gücünün küresel anlamda değil, yalnızca Asya ülkeleri için etkin olduğu söylenebilir.

ABD, RF ve AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında envanterdeki silahların modernize edilmesi şarttır. Batının silah ambargosu nedeniyle silah envanterini geliştirmek için Rus ve İsrail teknolojisine bağımlı hale gelen ÇHC, buna rağmen nükleer silah ve insan gücü nedeniyle bölgesinde yeterli caydırıcılığı sağlamaktadır.

2.2. ÇHC'nin İktisadi Gelişimi ve Bu Gelişimin Geleceğe Yansıması

Mao döneminde ÇHC, sosyalizmi geliştirmek maksadıyla ağır sanayi gelişimine önem vermiş, ekonomik planlamayı merkezileştirmiş, üretim araçlarını devletleştirmiş ve Komünist Partiyi yaşamın her alanında egemen kılmıştır.

1978 yılında iktidara gelen Deng Xiaoping uyguladığı “siyah ve beyaz kedi” teorisi (siyah ya da beyaz fark etmez. Eğer kedi fareyi yakalayabiliyorsa iyi kedidir.) iktisat politikalarının temelini oluşturmaktadır. “Zengin olmak muhteşemdir” sloganı, Deng’in uygulamaya koyduğu ekonomik reformların sloganı olmuştur.³⁰

ÇHC, Türkiye'nin 20 katı olan nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesidir. Yeryüzünde yaşayan her altı kişiden biri Çinli'dir. Bu kalabalık halk, yoksulluğu ve geri kalmışlığı ortadan kaldırıp ekonomisini modernleştirmede önemli, inkar edilemez adımlar atmıştır.

Bu adımların iktisadi boyutu, 25 yıl gibi kısa bir sürede başarıya ulaşmış ve bütün dünyada hayranlık uyandırmıştır. ÇHC günümüzde, ideolojiye ve siyasal mücadeleye takıntılı devrimci komünist devletten, kurallı bir biçimde gelişmekte olan, ekonomik reformlarla beraber sosyal bir düzen kurarak istikrar sağlayamaya çalışan ve hızlı büyümenin belirlediği hedefleri yakalamaya çalışan bir ülkeye dönüşmektedir.³¹

1978 yılında hayata geçirilen reformlar sonrasında ekonominin gelişmesi ve risklerden arındırılması bundan sonra ulaşılması hedeflenen safhaların temelini oluşturmaktadır.

³⁰ Azmat Hayat KHAN, **a.g.e.**, s. 6.

³¹ Willem van KEMENADE, **Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk**, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s. Önsöz.

Komünist Partinin 14 üncü Ulusal Kongresi'nde ülkede "Sosyalist Piyasa Ekonomisi" uygulanması kabul edilmiş ve Eylül 1997 tarihindeki 15 inci parti kongresinde bu kararın parti tüzüğüne ilave edilmesi piyasa ekonomisi kavramının siyasi geçerliliğini ve ağırlılığını artırmıştır.

Uygulanan bu sistemin ABD'nin uyguladığı kapitalist sistemden farklı olduğu söylenemez. Keza uygulanan bu sistemin "sosyalizmi, kapitalizmi inşa etmek" için kullanıldığı³² görülmektedir.

15 nci parti kongresinde devlet işletmelerinin kısmen özelleştirilmesi amacıyla sanayide yeniden yapılanmanın sağlanması için uygulanacak esaslar belirlenmiştir.

Bu esasları uygulamaya sokabilecek, daha önce kişisel olarak otomobil sektöründe, makine ve elektrik sanayisinde ve diğer sektörlerde görev yapmış kişiler parti yönetiminde görev almışlardır.*

1998 yılında başlatılan yönetim reformuyla 40 bakanlık 28'e düşürülmüş, bu bakanlıklardan sekiz tanesini ekonomik konularla ilgili bakanlıklar oluşturmuştur.

Bu bakanlıkların haricinde idari yetki alanı enerji, kömür, kimya, metalürji, dahili ticaret, tütün, hafif sanayi, tekstil ve makine sanayilerini kapsayan bir süper bakanlık kurulmuştur. İktisadi programın hızlı yürüyebilmesi maksadıyla iktisadi alanda bütün izinlerin alındığı Planlama Komisyonunun yetkileri yalnızca makro alanlar ile sınırlandırılmıştır.

1998 Mart ayında toplanan Halk Kongresi'nde 118,000 devlet işletmesi için üç strateji belirlenmiştir. Bu stratejiler; büyük ve ekonomik yönden stratejik öneme sahip 880 işletmenin devlet mülkiyetinde kalması veya devletin şirketlerin çoğunluk hisselerini elinde bulundurması, stratejik öneme sahip olmayan orta veya büyük boy işletmelerin birleşmelerinin sağlanarak limitet şirkete dönüştürülmesi ve 102,300 devlet işletmesinin

³² HART-LANSBERG Martin & BURKETT Paul, **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü Çin ve Sosyalizm**, Kalkedon Yayınları, Ocak 2006, s. 54.

* Devlet Eski Başkanı Jiang Zemin yıllarca otomobil sektöründe üst düzey yönetici olarak çalışmıştır.

özelleştirilmesidir.³³ Bu program sonrasında iktisadi reformların başladığı 1978 yılında devletin işletmede % 78 olan payı, 2006 yılında yaklaşık % 26'ya inmiştir.

Bu ekonomik strateji; yeni ticari banka yasası değiştirilmesi, mülkiyeti koruma yasasında değişiklik yapılarak kişilere mülkiyet hakkı getirilmesi, KOBİ'lerin yeniden yapılandırılması, küçük ölçekli kuruluşların birleşmeleri için % 23 vergi indirimi uygulanması ve ithalattan alınacak vergi oranının düşürülmesi ile desteklenmiştir.

Yukarıda belirtilen ekonomik reformlar ile ÇHC hükümeti ekonomiyi hantal, merkeziyetçi Sovyet modelinden; daha dışa açık, yatırım yapılabilecek, serbest ama komünist sistemin siyasi kontrolünde, üretken bir şekle getirmiştir.

Tablo 2 Temel Ekonomik Göstergeler / 2001-2005

	2002	2003	2004	2005	2006 ^a
GSYİH (milyar Rmb)	12,03	13,63	16,02	18,67	21,33
GSYİH (milyar ABD\$)	1,45	1,64	1,93	2,27	2,67
GSYİH artış hızı (%)	9,1	10	10,1	10,2	10,5
Enflasyon (ortalama; %)	-0,7	1,2	3,8	1,8	1,3
Nüfus (milyon)	1,284	1,292	1,299	1,307	1,312
İhracat (milyar ABD \$)	325,7	438,3	593,4	762,5	976,9
İthalat (milyar ABD\$)	-281,5	-393,6	-534,4	-628,3	-796,9
Cari işlemler dengesi (milyar ABD \$)	35,4	45,9	68,7	160,8	204,7
Döviz rezervleri - altın dahil (milyar ABD \$)	291,1	408,2	614,5	821,5	1028,8
Toplam dış borç (milyar ABD \$)	186,4	208,7	248,9	280,3 ^b	305,8
Döviz/kuru (ortalama) Rmb / ABD\$	8,28	8,28	8,28	8,19	7,97

^a tahmini., ^b öngörülen

Kaynak: EIU Country Report, China, Kasım 2006.

³³ Selçuk Tayfun OK ve Atilla İLYAS, **Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Pazar Araştırması**, İTO Yayınları, 1998, s. 13.

ÇHC ekonomisinin temel göstergeleri incelendiğinde 2002 yılından itibaren dört senelik bir süreçte GSYİH'nın iki katı bir rakama ulaştığı ve her yıl % 10 artan bir ortalamaı sürekli hale getirdiği görölmektedir.

İhracat - ithalat dengesi ise 2002 yılına göre yaklaşık yedi kat artış yakalamıştır. ÇHC'nin bu artışı halkın yaşam seviyesini artırmak maksadıyla kullanması ülkenin geleceği açısından önem arz etmektedir.

Bunun yanında döviz rezervlerindeki artış da dikkat çekicidir. Özellikle ABD hazine bonosu ve mevcut dolar rezervi ABD ile olan ilişkilerde koz olarak bir üstünlük yaratmaktadır. Dış borçta artış GSYİH içindeki payı düşünöldüğünde risk yaratmamaktadır.

Yeni yüzyılın başında ÇHC, uluslararası ekonominin en çok tartışılan, üzerinde en çok düşünölen ölkelerinden biri haline gelmiş durumdadır. Bunun temel sebebi, son yirmi yılda ÇHC'nin göstermiş olduğu “olağanüstü” büyüme hızıdır. Kabaca bir değerdirmeye, bu hızlı büyümenin sebebini “yeni ekonomik kalkınma stratejisi sayesinde elde edilen büyük bir ticaret hacmi” olarak tarif etmek mümkündür.³⁴

Tablo 3 de göröleceği üzere, 2020'li yıllarda dünyanın en büyüğü olması beklenen ÇHC ekonomisi 1990 yılından itibaren ortalama % 7 - 8 gibi küçömsenemeyecek bir yıllık büyüme yakalamıştır.

Yakalanan bu büyüme oranlarında en dikkat çekici yıl ise 1997 yılıdır. 1997 yılında Asya kıtasında patlak veren ekonomik kriz bir anda bütün dünyayı sarmış, Türkiye'de dahil olmak üzere birçok ölkö bu krizden etkilenmiştir.

³⁴ R. Kutay KARACA, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, IQ Yayınları, İstanbul 2005, İkinci Baskı, s. 50-51.

Tablo 3 GSMH Büyüme Hızları

TARİH	ORTALAMA YILLIK BÜYÜME (%)
1960-1978 *	5,3
1990	3,8
1991	9,3
1992	14,2
1993	13,5
1994	12,7
1995	10,5
1996	9,7
1997	8,8
1998	7,8
1999	7,1
2000	7,8
2001	7,3
2002	8,0
2003	10,0
2004	10,2
2005	10,5
2006	10,7

Kaynak; IMF, Dünya Bankası, EIU, ÇHC Ticaret Bakanlığı.

Kriz süresince Japonya, küçük para yardımları dışında krizi hafifletecek hiçbir iktisadi uygulama geliştiremezken, ÇHC Batının baskılarına rağmen parasını devalüe etmemiştir.

ÇHC'nin devalüasyon yapması halinde bankacılık sisteminin kriz yaşayabileceği ve hatta belki de ÇHC'nin otokrasisinin sarsılmasına neden olabileceği görülmüştür. ÇHC'nin diğer ülkelere teklif ettiği yardım ve borçlar krizin hafiflemesine yardımcı olmuştur. Bu şekilde küçük Asya devletlerinin krizden çabuk çıkmalarına yardımcı olmuştur. Böylece bölgede saygın bir yer edinmiştir.

Kriz sonrası Güneydoğu Asya'yla olan ilişkileri de değişmiştir. ÇHC resmi olarak ASEAN üyeleriyle olan toprak anlaşmazlıklarını güç kullanarak değil ortak çözüm mekanizmalarıyla çözmeyi taahhüt etmiş, böylece üye devletler dışında ASEAN'ın Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'nı imzalayan ilk ülke olmuştur.* Son olarak, ÇHC bir ÇHC - ASEAN serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını önermiş, bu öneri 2002'de kabul edilmiştir.³⁵

Bu durum bölgede ÇHC'nin iktisadi güç olarak kabul edilmesini ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini artırmasını sağlamış, Asya'da Japonya'nın iktisadi üstünlüğü ÇHC tarafından dengelenmiştir.

ÇHC ithalat, ihracat arasındaki denge ve dış ticaretinin milli hasılasındaki payı yönünden RF ve Hindistan gibi büyük ölçekli komşularının yanında daha açık bir ekonomi sergilemektedir.

Tablo 4'de görülen satın alma gücü paritesi cinsinden milli hasıla; ÇHC ekonomisinin, Almanya, Japonya, Hindistan ve Japonya ekonomilerinden büyük olduğunu göstermektedir.³⁶ ÇHC'nin satın alma gücü bakımından milli geliri bir yıl öncesine göre iki trilyon dolarlık bir artış göstermiştir. ÇHC'nin nüfusunun ABD nüfusu kadar olması durumunda kişi başı düşen satın alma

* Söz konusu anlaşma daha sonra Hindistan, Güney Kore, Japonya ve Pakistan tarafından da imzalanmıştır.

³⁵ "Smile Diplomacy", *The Economist*, 31 Mart 2007, s. 6.

³⁶ Süleyman M. BULUT ve M. Ragıp VURAL, "Uyuyan Ejderha ÇHC", *2023 Dergisi*, Haziran 2001, s. 23-24.

gücü paritesinin 33.000 dolara ulaşacağı görülecektir.

Bunun yanında izlediği nüfuz politikaları nedeniyle 2025 yılında ÇHC nüfusunun bir milyar dörtyüzelli milyona ulaşması beklenmektedir. Söz konusu yılda satın alma gücü bakımından milli gelirin ise ABD'nin de üstüne çıkarak 25 trilyon dolarlara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 4 Satın alma Gücü Paritesi 2006 (Nominal)

ÜLKE	NÜFUS (milyon)	SATIN ALMA GÜCÜ BAKIMINDAN MİLLİ GELİR (milyon\$)	SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİ KİŞİ BAŞI(\$)
ABD	300	13,201,819	44.006
ÇHC	1.320	10,043,780	7.608
HİNDİSTAN	1.169	4,247,361	3.633
JAPONYA	128	4,202,524	32.832
ALMANYA	82	2,570,810	31.351
İNGİLTERE	61	2,118,130	34.723
FRANSA	64	1,941,904	30.342
İTALYA	59	1,753,663	29.723
BREZİLYA	187	1,707,712	9.132
RF	142	1,704,036	12.000
İSPANYA	40	1,260,949	31.523
MEKSİKA	107	1,193,382	11.153
KORE CUM.	49	1,152,301	23.516
KANADA	33	1,140,852	34.571
ENDONEZYA	232	920,852	3.960
AVUSTRALYA	21	681,235	32.439
TÜRKİYE	74	661,651	8.941

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Gelişim Göstergeleri, 01 Haziran 2007

Kişi başına düşen gayri safi gelirin gelişmiş ülkelere göre çok alt seviyede olması, kişileri ülke ekonomisinin büyüklüğü hakkında yanlış kanaatlere sevk etmektedir.

Yaşam içinde olmazsa olmaz malların gelişmiş ülkelerdeki fiyatları ile ÇHC'deki fiyatlarının karşılaştırılması durumunda, gelişmiş ülkelere göre çok alt seviyelerde olduğu görülmektedir.

1990 yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı yatırımlar incelendiğinde; 1979 - 2005 yılları arasında ÇHC'nin toplam 657 milyar Dolarlık yatırımla ilk sırayı aldığı görülecektir.

2005 yılında ülkeye giren yabancı yatırım miktarı yaklaşık 72 milyar Dolardır.³⁷ Bu rakam 2005 yılında Türkiye'ye giren 9,7 milyar dolarlık³⁸ yabancı yatırımın yaklaşık 9 katıdır.* 2006 yılında ise bir önceki seneye göre % 4'lük bir düşüş yaşanmış ve 67,47 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım ülkeye girmiştir.³⁹

Dünyada hızla artan ve ağırlaşan rekabet ortamı, ÇHC ekonomisi açısından büyük bir avantaj yaratmaktadır. Ülkede iş gücünün son derece ucuz olması üretim maliyetlerini düşürmektedir.

Temel olarak yabancı sermayenin ÇHC'ye yatırım yapması, ÇHC'nin sahip olduğu büyük pazar potansiyeliyle ÇHC'de mevcut olan ucuz emeği kullanarak fazla bir ek yatırıma gitmeden, yüksek kar elde etme düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

³⁷ The Economist Intelligence Unit (EIU), **Country Profile 2004**, s.43.

³⁸ IMF ve OECD kaynak olarak alınmıştır.

* Bu rakamın 2006 yılında özelleştirmelerle giren yabancı sermaye ile birlikte yaklaşık 12 milyar Dolar olması beklenmektedir.

³⁹ ÇHC Ticaret Bakanlığı tarafından açıklanmıştır.

Tablo 5 Yabancı Yatırımlar**(milyar \$)**

YILLAR	YABANCI YATIRIM	TOPLAM
1989	3,393	17,175
1990	3,487	20,662
1991	4,366	25,028
1992	11,008	36,036
1993	27,515	63,551
1994	33,767	97,318
1995	37,521	134,839
1996	41,726	176,565
1997	45,257	221,822
1998	45,463	267,285
1999	40,319	307,604
2000	40,715	348,349
2001	70,142	418,491
2002	52,741	471,232
2003	53,510	524,742
2004	60,630	585,372
2005	72,000	657,372
2006	67,470	724,842

Kaynak: Çin Ticaret Bakanlığı, Çin Enformasyon Dairesi, IMF, Dünya Bankası

ÇHC’de bugün, ortalama bir işçinin ücreti; Hong Kong’daki işgücü maliyetlerinin beşte birine, Japonya’daki işçi ücretlerinin de ancak otuzda ya da kırkta birine denk düşmektedir.⁴⁰

⁴⁰ Paul KENNEDY, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1996, s.239.

Nitekim ÇHC'de bir işçinin günlük maliyeti 0.6 Dolara denk gelirken, Türkiye'de bu rakam 4 Dolar, AB ülkelerinde ise ortalama 7 Dolar seviyelerindedir.

Bunun yanı sıra, doğal kaynaklarının zenginliği, ülkenin yatırımcılar açısından cazibesini artırmaktadır. ÇHC'ye yapılan yatırımların genel olarak ABD, Kanada, Tayland ve Avustralya'da yaşayan ÇHC kökenliler tarafından yapıldığı gözlenmektedir. Yabancı yatırımcılara sağlanan teşvikler tarım, enerji, hayvancılık, altyapı, teknoloji ve sivil uçak yapımı alanlarında olmaktadır.

Bankacılık, perakende satış, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi hafif sanayi, kömür madenciliği ve tıp alanında yabancı sermayeye bazı sınırlandırmalar getirilmiş, istisnai projeler dışında telekomünikasyon hizmetleri, basın - yayın, savunma sanayi ve çevreye zarar veren sanayilerde yabancı yatırıma şimdilik izin verilmemiştir.

ÇHC hükümeti yabancı sermaye yatırımlarını sıkı bir şekilde denetlemektedir. Ülkenin milli çıkarlarına aykırı olabilecek hiçbir yatırımı kabul etmemektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün telekomünikasyon alanının ve altın madeni işletmeciliğinin yabancı şirketlere açılması yönündeki talebini milli çıkarlarına aykırı bulduğunu belirterek ret etmiştir. Çinliler önce batılı şirketlerle ortaklık kurmakta, onlardan üretimin nasıl yapıldığını öğrenmekte ve kısa zamanda gerçeğinden bile iyi taklit ürünler çıkarmaktadırlar.

ÇHC Avrupa Havacılık Konsorsiyumuna 150 Airbus yolcu uçağı siparişi verirken, bu uçakların kısmen ülkede monte edilmesini şart koşmuştur. Montenin ÇHC'de yapılmasının ardından ÇHC'nin 200 yolcu kapasiteli yolcu uçağı ürettiğini açıklaması sürpriz olmamıştır. Aynı şekilde Alman teknolojisiyle Şanghay'da inşa edilen 500 km hıza ulaşabilen manyetik tren teknolojisinin kendi şirketleri tarafından geliştirileceğinin açıklaması diğer bir örneği oluşturmaktadır.⁴¹

⁴¹ **Almanya'nın Sesi Radyosu**, 17 Şubat 2006.

Tarım, ÇHC'nin toplumsal yapısını şekillendirmede en önemli faktör olmuş ve merkezi otoritenin devamlılığının dayanağı olarak günümüze kadar hakimiyetini sürdürmüştür.

Merkezi otoritenin kurulması ve devamlılığı ÇHC'nin tarımsal yapısıyla doğrudan bağlantılı olmuştur. Tarih boyunca nüfus artışının yaratacağı ilave tarımsal ürün talebini karşılamak, ÇHC liderlerinin hep öncelikli konuları arasında yer almıştır. Bu nedenledir ki, çoğu Üçüncü Dünya ülkesinden farklı olarak, ÇHC'de sanayileşmeden ziyade kırsal gelişme genel kalkınma stratejisinin merkezi bir unsuru olagelmıştır.⁴²

9,561,000 km² yüzölçümü, 1,236 milyon nüfusundan dolayı, ÇHC için ekonomik açıdan en önemli sektörün tarım olduğu açıktır. ÇHC'de yüzölçümünün ancak %10'u ekilebilmektedir.⁴³ Bu % 10, dünya tarım alanlarının % 7'sine denk gelerek, dünya nüfusunun % 22'sini beslemektedir.⁴⁴

İnşaat sektörü alanında ise ülke istatistikleri üretime yönelik olan ve olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. "Üretime yönelik" kabul edilen; altyapı projelerine öncelik verilmektedir. 2000'li yıllarda ÇHC nüfusunun önemli bir yüzdesinin şehirlerde yaşayacağı düşünülürse, barınma ihtiyacı için 3 milyar m² kapalı alana ihtiyaç duyulacaktır.⁴⁵

ÇHC Halk Cumhuriyeti hızlı büyümesi, dışa karşı nispeten kapalılığı ve dünyanın en kalabalık pazarı olması nedenleri ile dünyanın ilgisini üzerinde toplamaktadır. Hemen hemen bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bu ülke ile ticari ilişkilerini geliştirmek ve iş birliği olanaklarını arttırmak istemektedir. Bu ülkeyle dış ticaret yapabilmek ülkelerin hükümet politikalarının değişmezi olmaya başlamıştır.

⁴² Mehmet ÖĞÜTÇÜ, **2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç Çin**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, Temmuz 1995, s. 28.

⁴³ Deniz ÇAKIROĞLU, Ebru GÜRSOY, **Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, İGEME Yayınları, Mayıs 1999, İstanbul, s.11.

⁴⁴ ÖĞÜTÇÜ, **2000'li Yıllara Doğru**, s. 28.

⁴⁵ Country Profile 2001, **The Economist Intelligence Unit**, s. 46.

2.2.1 Dış Ticaret

Reformların başladığı 1978 yılında ÇHC'nin dış ticareti yaklaşık 20 milyar Dolar seviyesinde iken 25 yıl sonra 2002 yılında bu rakam 30 kat artarak 600 milyar Dolara çıkmıştır.⁴⁶

Dış ticaret 2003 yılında 850,99 (438,23 İhracat-412,76 İthalat) milyar Dolara,⁴⁷ 2004 yılında 1.132,2 (593,6 İhracat-538,6 İthalat) milyar Dolara,⁴⁸ 2005 yılında 1.390,8 milyar Dolara ve 2006 yılında 1.422,8 milyar Dolara çıktığı görülmektedir.⁴⁹

Dış ticarete ÇHC'nin devamlı olarak ihracatının fazlalığı dikkat çekmektedir. Reformların başladığı yıllarda dış ticaretin büyük bir bölümünün devlet kuruluşları tarafından yapıldığı görülmektedir. 1979 yılından itibaren yürütülen reform çalışmalarının başarısının temelinde yer alan “mülkiyet hakkı” verme ve devlet kuruluşlarını özelleştirme kararı dış ticaretin hem şeklini hem de yönünü değiştirmiştir.

Bu durum günümüze kadar yavaş yavaş değişim göstermiştir. 2003 yılı rakamları ile ihracatta devlet kuruluşlarının payı % 31.5'e gerilerken, yabancı şirketlerin payının % 54,8'e çıktığı açıklanmıştır.⁵⁰

Tablo 6'da görüldüğü gibi 2005 yılı verilerine göre ihracatın neredeyse dörtte biri ABD'ye yapılmıştır. İthalatta ise Japonya 100,31 milyar Dolar ile ilk sırayı alırken, G. Kore 76,56, Tayvan 74,58 milyar Dolar ile Japonya'yı izlemektedir.

⁴⁶ **China Daily**, 07 Kasım 2002.

⁴⁷ Country Profile 2005, **The Economist Intelligence Unit**, s. 53.

⁴⁸ Country Profile Nisan 2005, **The Economist Intelligence Unit**, s. 6.

⁴⁹ Country Profile 2007, **The Economist Intelligence Unit**, s. 47 - 50.

⁵⁰ **Xinhua News Agency**, 14 Ekim 2004.

Tablo 6 İhracat - İthalat Yapılan Ülkeler 2005

İHRACAT YAPILAN ÜLKELER	Milyar Dolar	İTHALAT YAPILAN ÜLKELER	Milyar Dolar
ABD	160,2	Japonya	100,31
Hong Kong	124,2	G. Kore	76,56
Japonya	83,82	Tayvan	74,58
G. Kore	35,01	ABD	48,84
Almanya	32,76	Almanya	31,02
Hollanda	25,90	Malezya	19,08
İngiltere	19,05	Singapur	16,50
Tayvan	19,03	Avustralya	16,50
Singapur	16,76	RF	14,52
İtalya	15,24	Tayland	13,20

Kaynak: China Statistical Yearbook 2006, China's Customs Statistic, PRC General Administration of Customs.

Tayvan'la olan karşılıklı ticaretin (100 Milyar Dolar) sürekli artan bir ivmeyle gelişmesi bazı Çinli stratejistlerde tedirginlik yaratmaktadır. Bu tedirginliğin temel nedeni Tayvan'ın elde ettiği gücü savunma amaçlı kullanıp, kullanmayacağıdır. Bunun yanında Tayvan'ın ekonomik anlamda ÇHC'ye bağımlılığını sağlamak ise bir koz olarak görülebilmektedir.

Dış ticaret verilerinde dikkat çeken en önemli husus; özellikle ithalat yapılan ülkelerin Asya ülkeleri olmasıdır. ABD’de yeniden gündemde gelen “yumuşak güç” kavramını* Çinliler tarihin her döneminde özellikle bölge halklarına karşı kullanmışlardır.

Yumuşak güç kavramının ilk evresi olan, ülkeleri iktisadi yönden kendine bağlamak düşüncesi; ÇHC’nin büyük stratejisinin ikinci evresi bölgesel güç olma amacının temelini teşkil etmektedir.

Bu amacı gerçekleştirebilmek maksadıyla ÇHC’nin ihracatını özellikle batılı ülkelerle çeşitlendirdiği, ancak ithalatını genellikle bölge ülkeleri ile yaptığı görülmektedir.

ÇHC’nin ucuz üretilen mallarla dünyanın dört bir tarafını tekeline alma girişimleri ABD tarafından bir tehdit olarak görülürken, Avrupalıların olaya biraz daha iyimser yaklaştıkları söylenebilir. ÇHC hem Avrupa’nın makine üretimi ve ihracatında etkili olmaya başlamış hem de orta sınıf Çinlilerin tatil merkezi haline gelmiştir.⁵¹

Dünyadaki ekonomik anlamda süper güç olmuş ülkeler incelendiğinde ÇHC’nin yükselişinin 19 uncu Yüzyılda Almanya ve 20 nci Yüzyılda Japonya’nın yükselişiyle benzerlik gösterdiği görülebilir. 19 uncu Yüzyılda “made in Germany”, 20 nci Yüzyılda da “made in Japan” yazısının yerini bu yüzyılda “made in China”nın aldığı görülmektedir.

Bu yükselişin Almanya ya da Japonya gibi ağır sanayiye dönüştürülmesi halinde ÇHC ekonomik güç olarak görülebilir. Ancak devasa nüfusunu doyurabilmek amacıyla hala tarıma dayalı bir ekonomi izlemeye çalışan ÇHC’nin, bunun dışında da ekonomi politikalarını etkileyebilecek sorunları bulunmaktadır.

* Yumuşak Güç Kavramı ilk olarak Joseph S. NYE tarafından 1990 yılında yayınlanan “Bound To Lead: The Changing Nature of Amerikan Power” adlı kitapta ele alınmıştır. Söz konusu kitapta yazar; egemen bir gücün kendi menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirmek istediği şeylerin, hedef olarak tespit ettiği unsurlar (ülke veya aktörler) tarafından da doğal bir süreç içerisinde istenmesini sağlamaya “yumuşak güç” dendiğini, bunun ilk evresini ise ülkeleri iktisadi açıdan kendine bağımlı hale getirmenin oluşturduğunu açıklamıştır.

⁵¹ Harold JAMES, “How Economic Superpowers Rise”, **Project Syndicate**, 19.04.2006.

2.2.2 Ekonomideki Sorunlar

ÇHC kalkınmanın öncü rolünü yabancı sermaye yatırımlarına yüklemiş ve yatırımların büyüklüğü ve içeriği hakkında da pek kaygılı tutum takınmamıştır. Düşük teknoloji gerektiren malların ithal edilen parçalarla birleştirilerek üretilmesi ve emeğin son aşamasına kadar kullanılması ÇHC'nin ihracatını artırmıştır. Büyümeyi sadece yabancı yatırımlara bağlamanın dış ticarete bağımlı bir ekonomi yaratacağı, teknoloji ve sermayede dışa bağımlı bir ekonominin ise kısa zaman sonra yönetim biçimini bu çerçevede örgütleyebileceği bir gerçektir. Bu durumun ÇHC'nin dışa karşı büyük tavizler vermesiyle sonuçlanabileceği düşünülmektedir.⁵²

Tarih boyunca Çinli yöneticilerin en büyük sorunu işsizlik olmuştur. Bu nedenle yapılan reformların başından beri iktisadi politikaların önceliği, işsizliği kontrol altında tutacak kadar ekonomik büyümeyi sürdürmek ve maksimum sayıdaki insanın hayat standardını artırmak olarak ortaya konulmuştur. Bunu yaparken de enflasyonu makul seviyede tutmak en büyük hedeflerden biri olmuştur.

1990 - 2000 yılları arasındaki 10 yıllık sürede 15 - 64 yaş arasındaki kişi sayısı 131 milyon artarak 888 milyona ulaşmıştır. OECD (İktisadi İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı) bu nüfusu baz alarak 2030 yılına kadar 70 milyon insanın iş gücüne katılacağını tahmin etmektedir.⁵³

2003 verilerine göre ise aktif iş gücü nüfusu 761 milyon kişi olarak açıklanmıştır. Kırsal kesimlerde işsizlik oranı % 20'lere kadar artış göstermektedir. Kırsal alanlardan şehirlere gelen göçmen işçiler nedeniyle şehirlerdeki işsizlik oranı 2003 yılında % 4.3 olmuştur.⁵⁴

⁵² Sinan YILDIRMAZ, "Çin'in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu", **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Der; Deniz Ülke ARİBOĞAN, Bağlam Yayınları, Kasım 2001, İstanbul, s. 264.

⁵³ Country Profile 2005, **The Economist Intelligence Unit**, s. 27.

⁵⁴ Country Profile 2005, **The Economist Intelligence Unit**, s. 53-65.

ÇHC Çalışma Bakanlığının 2005 yılında hazırladığı raporda işçi sayısının 2010 yılında 830 milyona yükseleceği öngörülmektedir. 2010 yılına kadar 50 milyon kent yaşayanının iş gücüne katılması beklenirken ancak 40 milyon kişilik iş imkanı yaratılabileceği belirtilmektedir. 2005 yılında işsizlik oranının % 4 arttığı belirtilen raporda, en büyük sorun olarak hala nüfusun % 10'unun fakirlik sınırının altında geçim seviyesine sahip olması gösterilmektedir.⁵⁵

Bu durum toplumsal güvenliği de tehdit etmektedir. ÇHC'nin geri kalmış orta bölgelerinde yaşayan Han Çinlilerinin, azınlık grupların yaşadığı bölgelere çalışmak üzere yerleştirilmesi ve özellikle Doğu Türkistan'da Han Çinlilerinin devletin teşviki ile yatırım yapması dikkat çekmektedir.

ÇHC Halk Cumhuriyeti'nde bölgelerde farklılık gösteren gayri safi milli hasıla başka bir sorunu teşkil etmektedir.

ÇHC'nin batısında bulunan Guizhou Bölgesinde 2003 verilerine göre kişi başına düşen GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) 423 Dolarken, Şanghay'da bu rakamın 4,412, Pekin'de ise 3,038 Dolar olduğu görülecektir. ÇHC'de üst düzey tüketici grubunun ABD nüfusuna eşitlenerek 300 milyon kişiye ulaştığı iddia edilmektedir.

⁵⁵ “Jobless Urbanites To Hit 10 Million by 2010”, **China Daily**, 10 Kasım 2006.

Nitekim The Economist dergisi dünyadaki lüks tüketim malı gelirlerinin % 11'inin Çinli tüketiciler tarafından karşılandığını, bu rakamın 2024 yılında % 24 olacağını belirtmektedir.⁵⁶

ÇHC hükümeti 2000 yılından itibaren “Batı Bölgelerini Kalkındırma” projesi uygulamaya başlamıştır. Bu amaçla ÇHC hükümeti, ülkenin batısındaki az gelişmiş bölgelerin gelişmesini hızlandırmak ve bu bölgelerde yaşayan 400 milyonluk nüfusun en kısa zamanda refaha kavuşmasını sağlamak amacıyla 165 milyar 400 milyon Yuanlık (Yaklaşık 36 milyar YTL) 12 önemli proje uygulanacağını ilan etmiştir.⁵⁷

Bu tip projelerin olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Keza son yıllarda bazı batı bölgelerinin ekonomik büyüme hızı ülke ortalamasının üzerindedir. ÇHC bu bölgelerde ulaşım ve alt yapı tesislerini de iyileştirmeyi başarırsa halkın refah seviyesi daha da artacaktır. Bu durum özellikle Batılı stratejistler tarafından iddia edilen ÇHC'deki sosyal patlamanın olacağına dair varsayımları da çürütecektir.

Bankacılık sistemindeki reformların yeterince yapılamaması sonucunda özellikle yerli yatırımcılara verilen teşviklerin geri dönmemesi ve devletin bunu devamlı olarak devlet kuruluşlarına zarar olarak yansıtması da ülkeye olan güvenin azalmasına neden olmaktadır.

Özel sektörün gittikçe büyüyen rolü Partide uyum sorunu yaratmaktadır. Parti 1998 yılında anayasada yaptığı değişiklik ile özel mülkiyeti tanıyacak düzenlemeler yapmıştır.

Bu düzenlemeler özel şirketlerin kredi almaları, borsada işlem görmeleri, yatırım yapmaları gibi girişimciliği artırmakla beraber, özel sektörde tarihten gelme bir devletleştirme korkusunun sürdüğü görülmektedir.

⁵⁶ “Inconspicuous Consumption”, *The Economist*, 20 Aralık 2005.

⁵⁷ *ÇHC Radyosu*, 24 Temmuz 2006.

Ülkedeki en büyük problemin ise ortalama % 8 büyüyen ekonominin lokomotifini olan sanayinin ihtiyacı olan petrolün sağlanamaması olduğu düşünülmektedir. Sanayinin bu denli önemli olduğu bir ülkenin günlük milyonlarca varil petrol açığı olması, ülke açısından önemli bir dışa bağımlılık yaratmaktadır.

ÇHC'nin petrole karşı olan bu bağımlılığının çözümünün, ABD hakimiyeti altındaki enerji kaynaklarında bulunması da başlı başına bir başka sorundur. Ayrıca enerji üretiminin % 67'sinin karşılandığı kömür, ÇHC ile beraber tüm bölgede çevre problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bütün bu sorunlar ekonominin geleceği konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

2.2.3 Ekonominin Geleceği

ÇHC ekonomisinin 2006 - 2010 yılları arasında senelik % 8 büyüme göstermesi beklenmektedir. Yeni ekonomik yapılanmanın sonucunda 2001 - 2005 yıllarına göre daha fazla artış hızı göstereceği hesaplanmakla beraber gelecek on yılda yaşanması beklenen politik ve sosyal zorlukların, ÇHC'deki değişimi zayıflatacağı ve büyümenin beklenenden daha az olmasını sağlayacağı iddia edilmektedir.

Politik ve sosyal sorunların olması halinde ekonominin zayıflayacağı, kazanç dağılımının düzgün olmayacağı, kamu bankalarının kazanç portföylerini aşağı çekeceği ve zararlarını karşılamakta zorlanabileceği tahmin edilmektedir. Böyle bir durumla karşılaşılması halinde özel sektör, kamuya göre daha iyi durumda olacak ama yine de sağlıklı bir ekonomiye ihtiyaç duyulacaktır.

Politik açıdan kamu sektörünün sorunları çoğalmaz ise ekonomik büyüme ülke için refah anlamına gelecektir. ÇHC Komünist Partisinin ideolojik açıdan bir düzeltmeye gitmemesi, insan hakları ve demokratik açılımlar konusunda yeterli adımların atılmaması, ekonomide devlet sektörünün egemen olmasının devamını sağlayacaktır. Bu durumun ise ülkedeki alternatif yatırımların kaçmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Bunun yanında fakir olan batı ve orta bölgeleri, zengin olan doğu kesimi ile bağlayacak olan altyapının hızlanması yeni pazarların açılmasına yol açacaktır.

ÇHC hükümetinin yatırımları orta ve batı bölgelerine kaydırma isteği, yabancı yatırımcıların bu bölgelere daha fazla önem göstermelerini sağlayacak, bu da kırsal bölgelerdeki işsizliği ve bölgeler arasındaki gelir farkını azaltacaktır.

Bütün bu yaklaşımların yanında sanayileşmiş ve sanayileşen ülkelerin en çok ihtiyaç duyacağı mamul olan petrole bağımlılık, dünya üzerinde standart bir büyüme yakalamış tek ülke gibi görünen ÇHC'nin dış politikasını giderek enerji üzerine yapılanmasına neden olmaktadır.

3. ENERJİNİN GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE ÖNEMİ

Milli güç unsurlarından olan politik ve askeri gücün devamlılıkları, stratejik açıdan iktisadi güç ile doğrudan irtibatlıdır. Günümüzde iktisadi gücün doğal kaynaklar ve enerji üzerinde odaklandığı görülmektedir. Bu kaynaklara sahip olmak ve iktisadi anlamada enerji yaratma kapasitesi jeopolitik projeleri ortaya çıkarmaktadır.

Jeopolitik; coğrafi gerçeklere dayanarak politika yapma sanatı olarak tanımlanmaktadır. Jeostrateji ise coğrafi gerçeklere dayanarak strateji geliştirme, coğrafyayı güce dönüştürme, coğrafyayı bir güç olarak kullanma sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸

Bu tanımı günümüzde oluşan toplu durum içerisinde dikkate aldığınızda; egemenlik ve paylaşım mücadelesinin yalnızca finans ve teknoloji alanlarında değil, giderek coğrafi alanlarda oluşmaya başladığı, bu nedenle bazı bölgelerin dünya siyasi haritasında öne çıktığı görülecektir.

Kaynak bölgenin doğrudan fethi, satın alımı, çok uluslu şirketler yoluyla kullanımı gibi faktörler “bölgesel güç” hatta “küresel güç” olmayı belirleyen değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlık bilim ve teknolojide ilerledikçe, enerji sorunu da bu ilerlemeyle birlikte kendini daha çok hissettirmektedir. Hızla artan dünya nüfusunu çağın gerektirdiği imkanlardan faydalandırmak, insanlığın doğal gelişim sürecini kesintisiz sürdürebilmek ancak ve ancak yeterli enerji sağlamak ile mümkündür.

Diğer taraftan milletlerin kendi aralarındaki var olma ve egemen olma yolundaki mücadeleleri enerji kaynaklarının kontrolünü ve enerjiyi en etkin ve ekonomik şekilde kullanma gayretlerini bir yarış, hatta bazen bir savaş haline getirmektedir.⁵⁹

Kolay erişilemeyen, eşit dağılmayan ve tükenebilir olan her şeyin siyaset üretmesi veya siyasetin konusu olması, enerjinin ulusal güvenliğin bugünü ve geleceğinde en önemli parametre olmasını sağlamaktadır.

⁵⁸ Nejat ESLEN, “Jeostratejik Etkinliğin Ölçülmesi”, **Jeopolitik Dergisi**, Yaz 2004, Yıl 3, Sayı 11, s. 36.

⁵⁹ Kazım ÜTÜK, “Avrasya ekseninde enerji ipek yolu”, **2023 Dergisi**, Ankara, Haziran 2001, Sayı 2, s. 32.

Ancak jeopolitik açıdan değerlendirilme yapılırken ve jeostrateji belirlenirken enerjinin tek bir parametre olarak alınamayacağı, nüfusun, bilimsel ve teknolojik gücün, askeri gücün, politik-diplomatik gücün, finanssal gücün, psiko-sosyal gücün, politik iradenin, akılcılığın, kararlılığın, zamanlamanın ve ulusal çıkarlara uygunluğun diğer önemli parametreler olacağı görülmektedir.

Bu parametreler dikkate alındığında hiçbir jeopolitik meselenin küresel bütünlük içerisinde ele alınmadan değerlendirilemeyeceği görülmektedir.

Enerji güvenliği, iktisadi güvenlik ve ulusal güvenlik birbirinden ayrılmaz parçalar haline gelmişlerdir. Günümüzde bu kavramlar ayrılmaz bir “bütünsellik” içerisinde değerlendirilmelidir.

Dünyada ekonomik kalkınmayı destekleyecek yeni bir enerji kaynağı bulunmadığı sürece, uluslararası ilişkilerde stratejik öneme ve bu ilişkileri belirlemede etkin bir rolü olan petrole ve bu ana kaynağa sahip olan petrol ulaşım yollarını kontrol eden ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik olarak önemlerini korumaya devam edecekleri ve oynanan oyunun büyük oyuncuları olacakları şüphesizdir.

Enerji kaynağına sahip olan ülkelerle birlikte enerjinin geçiş güzergahında bulunan ülkeler, kendi ekonomik yapılarına büyük katkılar sağlamışlardır. Günümüzde güç kavramı önceliği askeri güçten ekonomik güce geçtiği düşünülürse enerji kaynaklarının ve geçiş noktalarının önemi daha iyi anlaşılacaktır.⁶⁰

Enerji güvenliği kavramının ulusal güvenliğin ayrılmaz parçası olması, büyük güçleri dış politikalarında bu kavrama dayalı değişikliğe gitmek zorunda bırakmıştır.

⁶⁰ R. Kutay KARACA., “Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, Şubat 2003, Yıl 1, s. 115.

Değişimin en önemli noktasını enerjiye sahip olmak değil, enerjiyi en ekonomik şekilde uluslararası pazarlara ulaştırmak ve ulaşım yollarını kontrolü altında bulundurmaktır oluşturmuştur. Büyük oyuncular için artık enerjinin elde edildiği coğrafya kadar enerjinin pazara ulaştığı bölgeler de önem kazanmaktadır. Bu nedenden dolayı artık enerji mücadeleleri yalnızca askeri yaptırımlarla değil, ekonomik ve siyasi yaptırımlarla da sonuca ulaşacaktır.⁶¹

3.1. Büyük Güçlerin ve ÇHC'nin Enerji Politikaları

3.1.1 RF'nin Enerji Politikaları

Günümüzde enerji ve enerji güvenliği konularının temel ülkesi haline gelen RF'nin yeni savunmaya başladığı “Liberal imparatorluk konsepti” en yalın biçimiyle BDT coğrafyasında bir taraftan doğalgaz, elektrik, telekomünikasyon gibi stratejik sektörlerin Rus şirketlerinin elinde olmasını diğer taraftan ise Rusça'nın BDT ülkeleri için ikinci resmi dil olmasını ihtiva etmektedir.⁶²

Ulusal Güvenlik Konsepti; RF'nin ulusal çıkarlarını, bu ülkenin egemenliğinin ve büyük güç konumunun sürdürülmesi ve bununla birlikte müttefiklerinin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün de sağlanması olarak tanımlanmaktadır.

⁶¹ R. Kutay KARACA, “Petrol ve Petrolün...”, **a.g.m.**, s. 116.

⁶² Kamil AĞACAN, “Rus Liberal İmparatorluk Stratejisi, Güney Kafkasya ve ABD”, **2023 Dergisi**, Kasım 2003, Sayı 31, s. 28.

RF'nin etkili siyasetçilerinden biri olan Anatoly Chubais, RF'nin 21 nci yüzyıl hedefinin "liberal kapitalizm"i geliştirmek ve "liberal bir imparatorluk" kurmak olduğunu savunmaktadır. Bu tarz bir "liberal imparatorluk" görüşü, RF'nin, kendisine yakın bölgelerde kendi çıkarları doğrultusunda kontrolünü sağlamak için ideolojik bir temel de oluşturmaktadır. Bu görüşe göre, Rus dış siyasetinin temel amacı, pazar ekonomisi uygulamaları ve saldırgan bir dışa açılım stratejisiyle etki alanını genişletmek olmalıdır. RF ileride kendi "liberal imparatorluk" tasarımlarında başarılı olmak istemektedir. Bu modelin işler bir örneği şüphesiz ABD tarafından uygulanmaktadır.⁶³ Chubais'in söz konusu "liberal imparatorluk" tezi, "Yeni Avrasyacılar"* tarafından da kısa zamanda benimsenmiştir.

Bu bağlamda Batıyla güç mücadelesine girdiği Gürcistan'da yürüttüğü politika, bir taraftan askeri mevcudiyetini sürdürmek, diğer taraftan da başka askeri varlığı bu bölgeye sokmamaktır. Gürcistan'daki Abhazya, Güney Osetya ve belirli ölçüde Acaristan RF tarafından desteklenmiş ve bundan sonrada bu halklar kullanılmaya başlanılmıştır. Önümüzdeki yıllarda da kullanılmaya devam edilecektir. Bu bölgelerde RF desteği devam ettikçe Gürcistan'ın üstünlük kurması zordur. RF bu karışıklığı Kafkasya'da kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmaktadır.

Gürcistan'ın ekonomik ve sosyal sorunları ve aynı zamanda Rus gaz ürünlerine bağımlılığı, onu RF karşısında baskılara açık hale getirmektedir. Moskova tüm gayretiyle Gürcistan'ın uzun vadeli çıkarlarının; Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattında değil, Rusya'nın Gürcistan'a kesintisiz sağlayacağı enerjide olduğunu gösterme çabası içine girmiştir. 2000 yılından bu yana Gürcistan'a sağladığı doğalgazı periyodik olarak kesmektedir. Bunun sonucunda Gürcistan'da çok önemli bir enerji krizinin çıkmasına yol açmıştır.⁶⁴

⁶³ Igor TORBAKOV, "Russian Policy Maker Air Notion of Liberal Empire in Caucasus, Central Asia." (Erişim) www.euroasia.org, 27 EKİM 2003.

* Yeni Avrasyacılık: Rusya'nın nüfuzunu, Sovyet sonrası dönemde Avrasya'da tekrar tesis etmek için çaba sarf edenlerin savunduğu siyasi görüş.

⁶⁴ Oktay Fırat TANRISEVER, "Gürcistan'daki Parlamento Seçimleri ve Gürcistan'ın İstikrarı Açısından Önemi", **2023 Dergisi**, Kasım 2003, Sayı 31, s.23.

Gürcistan'ın eski Devlet Başkanı Shervardnadze, gizlice 01 Temmuz 2003 tarihinde Rus gaz dağıtım şirketi Gazprom ile 25 yıllık bir stratejik ortaklık antlaşması imzalanmasını onaylamıştır. Ayrıca 06 Ağustos 2003 tarihinde elektrik sektöründe monopol şirket olan Birleşmiş Elektrik Sistemleri şirketinin yan kuruluşu olan UES Nordic, Tiflis'in enerji ihtiyacını karşılayan Telasi elektrik jeneratörünün % 75 hissesini ele geçirmiştir. Shervardnadze, Rusya'nın ülkedeki elektrik ve doğalgaz sektörlerinde stratejik üstünlüğü almasına izin vererek, sadece ülkedeki Rus etkisini artırmakla kalmamış, Bakü Danışmanı Stevan Mann ve ABD Tiflis Büyükelçisi de imzalanan bu antlaşmaya tepki göstermişlerdir. Gürcistan'dan Baku-Tiflis-Ceyhan için güvence istenmiştir.⁶⁵ Shervardnadze'ye karşı yapılan "Kadife Devrim"i bu anlaşmaların bir getirisi olarak algılamak yanlış olmayacaktır.

RF, Çeçenistan üzerinde tam hakimiyet kurmaya çalışmakta ve böylece ülkenin karşı karşıya kaldığı yeniden dağılma tehlikesini ortadan kaldırmaya gayret etmektedir. Çeçenler karşısında yenilgiye uğrayan ve bu nedenle bu devletin bağımsızlığını onaylamak zorunda kalacak RF, Çeçenistan ile aynı özelliklere sahip 19 cumhuriyetin de harekete geçmesi halinde topraklarının % 28'sini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu durum Rusya'nın yeniden dağılması ve toprak açısından daha da kuzeye çekilmesi anlamına gelmektedir. Daha kuzeye çekilmeye zorlanan RF, Hazar havzasından tümüyle uzaklaşmış olacaktır.⁶⁶

11 Eylül terörist saldırısından sonra ABD ve batının hassasiyeti de dikkate alınarak, RF'nin Çeçenistan konusunda uluslararası kamuoyuna kabul ettirmeye çalıştığı "uluslararası terör" söylemi başarılı olmuştur. Bu durum bölgeye yönelik girişimlerinde Rusya'nın elini güçlendirmiştir.

⁶⁵ Kamil AĞACAN, "Rusya'nın Güney Kafkasya'daki Liberal İmparatorluk Girişimi", **Stratejik Analiz Dergisi**, Aralık 2003, Cilt 4, Sayı 44, s.12.

⁶⁶ Savaş YANAR, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Yayınları, İstanbul, Ağustos 2002, s.190.

Hazar konusunda çözümsüzlük RF'ye yaramaktadır. Sovyetler Birliği döneminde hafif ve ağır endüstrinin % 70'i Avrupa yakasında toplanmıştır. Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri hammadde deposu olarak kalmıştır.

RF bölgede istikrarsızlığı körükleyerek Hazar'ın statüsünü belirsizleştirip, Batı yatırımının bölgeye girişini engelleyerek, buradan çıkacak petrol ve doğalgaz ihracatını kendi hatlarıyla Avrupa'ya ulaştırmak amacı taşımaktadır.

RF'nin Kafkasya'da temel eksen olarak Ermenistan ile İran'ı bir dikey hat üzerinde buluşturduğu görülmektedir. Gürcistan'ı iktisaden olmasa da siyasi olarak kaybetmekle karşı karşıya kalan RF'nin Orta Doğu'ya çıkış olarak elinde tutabileceği tek ülkenin Ermenistan olduğu görülmektedir.

RF, ÇHC ile benzerlik gösteren Ermenistan politikasında; Azerbaycan - Ermenistan ilişkilerinin düzelmesinin, Ermenistan ile Türkiye arasındaki sorunları da büyük ölçüde çözebileceğini düşünmektedir.

RF bu durumun Türkiye - Azerbaycan ilişkisini daha da güçlendireceği, enerji kaynağı olarak gördüğü Orta Asya ülkeleri üzerinde Türkiye'nin politika yapmasının kolaylaşacağı, Batılı devletlerin bu ülkelerdeki etkinliğinin daha da artacağı ve NATO'nun bu ülkeleri de içine alacak şekilde genişleyeceği endişesi taşımaktadır. Dolayısıyla sorunun çözümsüz şekilde devam etmesinin RF'nin Kafkasya politikalarıyla uyduğu görülmektedir.

RF'nin arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya devletlerine yönelik izlediği siyasette de ABD ya da başka bir gücün bölgeye müdahil olması endişesi bulunmaktadır. Keza 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan harekâtıyla bölgeye yerleşmesi bu tedirginliği daha da artırmıştır.

Orta Asya devletlerinin ekonomik bağımsızlıklarını kazanma yolunda en önemli kaynakları hidrokarbon kaynaklarıdır. Sovyetler Birliği döneminde tek taraflı çıkış hatlarıyla bu kaynakların pazarlanması Orta Asya devletlerini bağımsızlık sonrasında da RF'ye bağımlı kılmıştır.

RF bu durumu ve bu ülkelerdeki iç gelişmeleri iyi değerlendirmiş, Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde bu ülkelerin güvenlik sorunlarını da kendi inisiyatifine göre şekillendirmiştir.

11 Eylül terör saldırısından sonra ABD'nin terörle mücadele adına Afganistan'daki Taliban yönetimine karşı başlattığı hareket bölge ülkeleri tarafından önceleri sorun olarak görülmemiştir. Ancak ABD'nin terörle mücadele kavramını öne sürerek bölge ülkelerindeki siyasi yapıyı değiştirme gayretleri zamanla bölge ülkelerini tedirgin etmeye başlamıştır.

Bu tedirginlik RF tarafından iyi kullanılmış, Afganistan hareketi sonrası ABD'ye yaklaşan Özbekistan tekrardan RF eksenine çekilmiştir. Ayrıca Rus-Çin iş birliği de Şanghay İş Birliği Örgütü kapsamında gelişme evresine girmiştir.

RF; uygulamaya başladığı “Liberal İmparatorluk Konsepti” çerçevesinde “stratejik ortak” olarak nitelendirdiği ÇHC'nin bölgedeki etkinliğini kontrol etmek ve bölgeye özellikle iktisadi anlamda hakim olmasını önlemek maksadıyla savunma ve enerji alanlarında ÇHC'yi kendine bağımlı hale getirmeyi,^{*} ÇHC'ye karşı verdiği ticari açığı dengelemeyi, Avrupa'nın kendisine olan enerji bağımlılığını azaltmak için yaptığı alternatif enerji koridorlarına karşı, kendi pazarını çeşitlendirme adına Asya'ya da enerji ihracatına başlamayı, Asya'da BDT coğrafyası dışında da etkin olmayı, büyük bir pazar olan ÇHC'ye, silah ve enerji dışında hantal olan Rus sanayi mallarını pazarlamayı,^{**} ÇHC'nin yapmayı planladığı 30 veya daha fazla nükleer reaktörlerin inşasının Rus şirketler tarafından yapılmasını sağlamayı, bu yolla ABD - Hindistan arasında imzalanan nükleer enerji anlaşmasına karşılık vermeyi hedeflemektedir.

^{*} Halihazırda RF ÇHC'ye demiryoluyla 15 milyon ton ham petrol ihraç etmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 30 milyar dolardır. 2010 yılında bu rakamın 60 - 80 milyar dolar seviyesine yükseltilmesi konusunda iki devlet arasında mutabakat imzalanmıştır. ÇHC, 2004 rakamlarına göre ham petrol ihracatının yaklaşık % 14'ünü RF'den karşılamaktadır. RF, ÇHC'ye yıllık üç milyar dolarlık silah satmaktadır. Ayrıca RF ve ÇHC, 40 yıldır sorun olan 4300 km'lik sınır konusunu ŞİÖ içerisinde çözümlemişlerdir.

^{**} ÇHC'nin dış ticaretinde RF ancak % 2'lik bir oran teşkil etmektedir. Bu oran ÇHC - ABD arasındaki ticaretinin 1/10'una, ÇHC - Japonya ticaretinin 1/8'ine denk gelmektedir.

RF enerji devi olmak istemektedir. Devletleştirdiği petrol şirketleriyle AB ülkeleri ve ABD de dahil olmak üzere dünyanın birçok yerinde şirketler almaya çalışmakta, bunun yanında kendi petrol şirketlerini özelleştirmeden kaçınmaktadır. ABD'nin Irak ve Afganistan hareketleriyle İran'ın nükleer faaliyetleri petrol fiyatlarını üç sene içinde iki katına çıkarmıştır.

Bu durum RF'nin ekonomik anlamda atılım yapmasını sağlamıştır. Buna rağmen RF'nin etki alanı içindeki Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki renkli devrimler büyük tedirginlik yaratmış ve karşı politikalar üretilmeye başlanmıştır. Bu karşı politikanın ilk tepkisi Ukrayna'ya satılan doğal gazın fiyatının artırılma girişimiyle ortaya konmuştur. Bu durum Ukrayna'da yapılan seçimlerde de etkisini göstermiştir.

Kırgızistan'daki yeni yönetimin ise ilk ziyarette bulunduğu ülke Rusya olmuştur. RF buradaki değişime yeni yönetiminde kendisine bağlı olacağı düşüncesiyle ses çıkarmamıştır. Kırgızistan'da yakın zamanda yeni yönetime karşı yapılan gösteriler de RF'nin etkisini göstermektedir.

Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin RF'ye bağlanma konusunda yaptıkları halk oylamasının çoğunluk oylarıyla evet çıkması Gürcistan'a dolayısıyla bölgedeki ABD politikalarına karşı RF'nin elini güçlendirmektedir. Bunun yanında gerek Kafkasya, Doğu Avrupa, gerekse Orta Asya'daki Rus nüfusun etkisi de azımsanmayacak ölçüdedir.

Bütün bu değerlendirmeler göstermektedir ki RF henüz imparatorluk hayallerinden vazgeçmiş görünmemektedir. Yalnızca bu imparatorluğu yaratmanın parametreleri değişmiştir. Artık ana silah tank ya da top olmayacaktır.

Bu sert gücü RF'nin tehdit olarak kullanması zordur ancak petrol ve doğal gazı, Rus nüfusu ve dilini kullanmayı şimdilik ABD dahil hiçbir güç engelleyemeyecektir.

3.1.2 AB'nin Enerji Politikaları

Avrupa; enerjinin ve enerji bölgelerinin kontrolüyle, coğrafi açıdan dengelenemeyen enerji arzının sonuçlarını dünyada meydana gelen iki savaşın merkezi olarak yaşamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın temel nedeni olarak gösterilen çelik ve kömürün dengesiz kullanımının ileride yeni bir savaşa neden olmasını önlemek amacıyla 1951 yılında kurulan "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu"yla Avrupa'nın siyasi bütünleşmesinin temelleri atılmıştır. AB'nin kuruluş felsefesinde de "enerji"nin temel olduğu görülmektedir.

AB'nin gelişiminde iki eğilim vardır; genişleme ve derinleşme. AB bir yandan Doğu Avrupa ülkelerine kapılarını açarken, diğer yandan siyasi ve iktisadi bütünleşmeyi sağlamaya çalışmaktadır.

Ortak para birimi kullanılmasından sonra ortak dış politika uygulama ve bir Avrupa ordusu kurma girişimleri AB'nin gelecekte bir güç merkezi olarak karşımıza çıkabileceğini göstermektedir.

Bu noktada AB'nin izleyeceği enerji politikaları ABD'den farklılaşacaktır. Ancak Irak savaşında İngiltere ve İspanya'nın ve yeni üyelerin desteğini alan ABD'ye karşı AB'nin iki ana gücü Fransa ve Almanya'nın farklı politikalar izlemesi, İngiltere'nin hala para birimini değiştirmemesi ve ortak anayasanın reddi birliğin geleceğinde soru işaretlerinin doğmasına yol açmaktadır.

Dünyada üretilen toplam enerjinin % 17'sini tüketen AB; net bir enerji ithalatçısıdır. 2020 yılında tükettiği enerjinin %75'ini ithal edecektir. İthal ettiği petrolün çoğunluğunu RF (BDT Ülkeleri), Afrika, Norveç ve Orta Doğu'dan karşılayan AB, doğal gaz ithalatını ise RF (BDT Ülkeleri), Norveç ve Afrika'dan karşılamaktadır.

AB'nin doğal gaz ithalatında % 35 RF'ye bağımlı hale geldiği görülmektedir. Özellikle Yunanistan'ın % 79, Avusturya'nın % 65 ve Almanya'nın % 35 olan bağımlılıkları dikkat çekicidir.⁶⁷

Bu bağımlılık yeni ülkelerin katılımıyla daha da artacaktır. Çevre politikaları kapsamında giderek nükleer enerjinin devre dışı bırakılması da bu bağımlılığın boyutlarını genişletebilecektir.

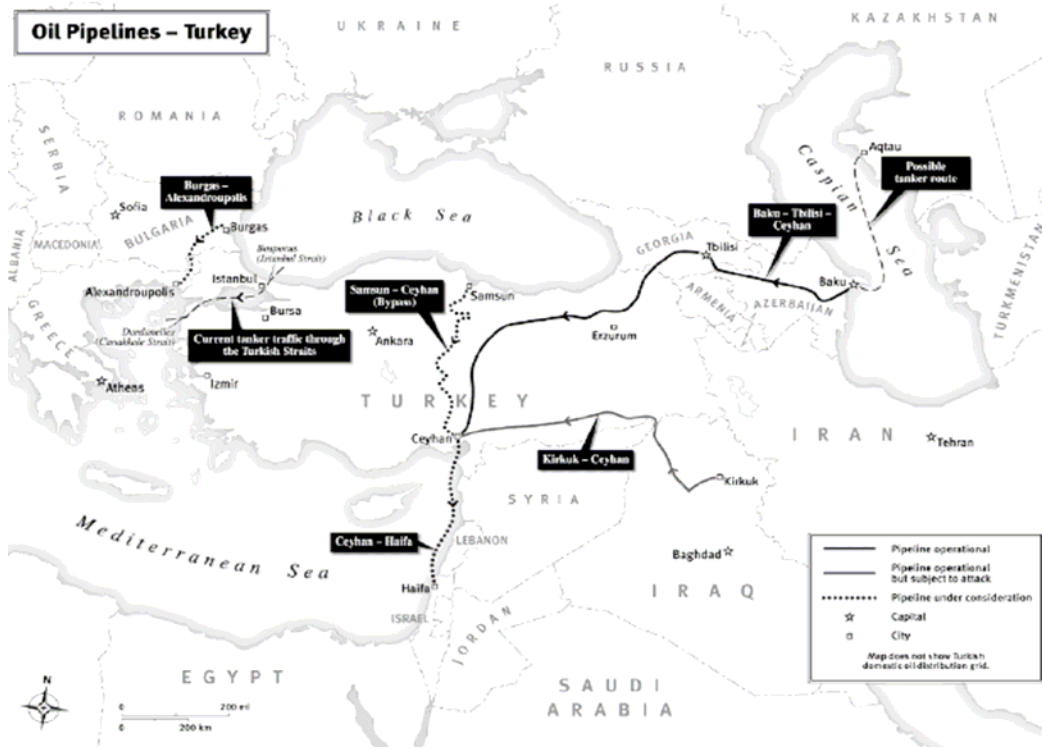
Bu bağımlılık enerji arz güvenliği riskini ortaya çıkaracaktır. Bu risk kısa ve uzun vadeli olarak iki başlık altında incelenebilir. Kısa vadeli risk boru hatlarında çıkabilecek teknik arızalar ve hava koşulları olabilir.

Uzun vadeli risk ise enerjiyi ihraç eden veya enerji nakil hatlarının geçtiği ülkelerde zaman içinde ortaya çıkması muhtemel siyasi istikrarsızlıklar ile rejim bunalımları ve bu ülkeler arasında ortaya çıkabilecek güvensizlik olacaktır. Nitekim Rusya ile Ukrayna arasındaki kriz en çok AB ülkelerinde tedirginliğe neden olmuştur.

Bu kapsamda AB ülkeleri RF'ye olan bağımlılığı azaltabilmek amacıyla alternatif arayışına girmişlerdir. Bu alternatif arayışında kilit ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin bulunduğu coğrafya enerjinin rafine edilmesi ve taşınması konularında kilit bir konumdadır.

Bu kapsamda RF dışında AB ülkelerine Doğudan taşınacak petrol ve doğal gazın geçiş noktasında bulunan Türkiye'nin stratejik önemi artış göstermiştir. AB'nin düşündüğü alternatif güzergahlar aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

⁶⁷ Daniel FINK “Assessing Turkey’s Future As an Energy Transit Country”, **The Washington Institute for Near East Policy**, Research Notes, S. 11, s. 1.

HARİTA 1 Türkiye’den Geçen Petrol Boru Hatları

AB için diğer bir stratejik bölge Kafkasya’dır. Kafkasya hem Asya’ya açılımlın kapısı, hem de enerji güvenliğinin kilit bölgesi olarak görülmektedir. AB içinde ABD’nin izlediği politikaya benzer biçimde Gürcistan öne çıkmaktadır. Birlik Kafkasya’daki ülkelere yakın komşuluk bağlamında yaklaşmaktadır. Almanya’nın Gürcistan’da, Fransa’nın Ermenistan’da STÖ’ler (Sivil Toplum Örgütleri) ve yatırımlarla etkin olmaya çalıştığı görülmektedir.

Orta Doğu’da yaşanan gelişmelerde yukarıda da bahsedildiği gibi AB arasında bir uyumdan söz etmek zordur. AB’nin İran örneğinde olduğu gibi ABD’yi kendi politikalarına yaklaştıracakı düşünülmektedir. ABD’nin mahalli çıkarlarının peşine düşerek uygulamaya çalıştığı jeopolitik yaklaşım çifte standart imajı uyandırmakta, aynı zamanda ilgili diğer aktörleri hiç dikkate almadığı izlenimi oluşturmaktadır.

Irak savaşıyla birlikte Hazar bölgesinin ve bütün Avrasya coğrafyasının güvenlik yapısı yeniden şekillenmeye başlamıştır. ABD ve AB'nin iki devi Fransa ve Almanya arasındaki gerginlik bu bölgede de kendisini hissettirmektedir. RF ve ÇHC ile Fransa ve Almanya'nın öncülüğünü yaptığı gruplar henüz yeterince şekillenmiş olmasa da, ABD'nin bölgesel tek taraflılığına karşı yürütülen stratejik yapılanmanın yeni üyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2007'den sonra AB'nin sınırları Karadeniz kıyılarına ulaşacaktır. Yeni sınırlar komşu bölgelerden kaynaklanabilecek potansiyel ve mevcut tehditlere karşı Avrupa'nın yeni bir stratejik düşünce tarzı benimsemesini gerektirecektir. AB, 1991'den bu yana eski Sovyet Cumhuriyetlerine ve 1994'ten itibaren de Moğolistan'a TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States-Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Destek) adıyla anılan programla bölgesel yardımlarını yaygılaştırmaktadır.

AB sekiz eski Sovyet cumhuriyetinin Avrupa'yla bağlantısını sağlamak için Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru'nu (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (TRACECA)) faaliyete geçirmiştir. Çok taraflı enerji nakliye projelerine yeterli finansman sağlanmasında TRACECA etkili olmuştur. Bütün bu projelerin toplam maliyeti 110 milyon Avro civarındadır. AB destekli diğer bir proje olan INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe (Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğalgaz Nakliyesi)) TACIS kapsamında yer alan ülkelerin altyapı fonlarından yararlanmasını sağlamaktadır.

INOGATE Hazar bölgesiyle Avrupa arasında hidrokarbon yollarının geliştirilmesi işini geniş tabanlı bir ortaklık kurmuştur. Ayrıca INOGATE Türkiye-Yunanistan arası bir doğal gaz boru hattı planının öncü çalışmasını hazırlatmıştır. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan AGİK'e tam üye olurken, bu üç ülkeyle birlikte diğerleri de Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankasına (EBRD) üye olmuşlardır.

Avrupa'ya diğer bölgelere nispeten yakın bir yerde kaynak yönüyle zengin bir bölge olan Hazar; AB'nin enerji ihtiyacını karşılamak için büyük bir fırsattır. Bu yeni saha AB'nin enerji transfer yollarını çeşitlendirmesine ve AB'ye Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın belirsizliklerinden kurtulma fırsatı verecektir. Enerji Belgesi (Green Paper)'da da belirtildiği gibi “RF ve Hazar denizindeki enerji sahaları Avrupa Birliği için son derece önemlidir”. AB'nin yukarıdaki projeler kapsamında izlediği politikalar ABD'nin izlediği politikalarla farklılık göstermektedir. ABD'nin müdahaleci ve bölgedeki rejimler için tehditkar politikalarının yanında AB'nin BM çerçevesinde yürüttüğü politikalar bölgede AB'ye daha fazla güven duyulmasını sağlamıştır.

İran'a karşı ABD baskısıyla, AB'nin İran'ın doğal gaz ve petrolünü kullanmaya olan iştahı arasındaki dengesizlik bugün iki güç arasındaki İran politikasının farklılaşmasının nedenidir.

3.1.3 ABD'nin Enerji Politikaları

ABD'nin ekonomik anlamda sahip olduğu kaynaklar, üretim ve tüketim rakamları ile birlikte değerlendirildiğinde, dünya çapındaki enerji kaynakları ile neden yakından ilgilendiği ortaya çıkmaktadır.

ABD, günümüzde yıllık petrol ihtiyacının yaklaşık % 60'ını ithal etmekte, % 40'ını ise kendi kaynaklarından üretim yoluyla karşılamaktadır. Mevcut rezervler çerçevesinde ve bu üretim düzeyinin sürdürülmesi durumunda ABD'nin petrol rezervi 10,7 yıl, doğal gaz rezervi ise 9,2 yıl sonra tükeneyecektir. Eğer hiç petrol ithalâtı yapmadan, yıllık ihtiyacını tamamen kendi öz kaynakları ile karşılama yoluna giderse, kendisinin petrol rezervleri ancak 4,1 yıl yeterli olacaktır.

Yeni petrol ve doğal gaz rezervleri araştırmaları ile kesin rezervler artacak olmasına rağmen ABD'nin dışa bağımlılığının gelecekte artacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Gittikçe azalan rezervler içinde en önemli bölgelerin toplam rezervlerin % 65'ine sahip olan Orta Doğu ile % 15'ine sahip Hazar bölgesi olduğu görülmektedir.

Bu sonuç, neden bütün dünyanın gözünün bu bölgelerde olduğunu ve neden bu bölgelerde istikrarın sağlanamadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

ABD Kongresinde Ermenistan ve Dağlık Karabağ Bölgesine ambargo uyguladığı gerekçesiyle Azerbaycan'a yönelik uygulanan çok taraflı yardım ambargosunun kaldırılması ve Gürcistan'daki rejim değişikliğine belirgin şekilde ABD'nin müdahil olması Kafkasya'ya verdiği önemi göstermektedir.

ABD için Irak'ın kontrolü, petrolün yakıt olarak değil, güç olarak kullanımını, İran Körfezi'nin kontrolü ise Avrupa'nın, Japonya'nın ve ÇHC'nin kontrolünü sağlamaktadır. Bu durum ABD'nin enerji yönünden musluk ve kanalların elde tutulmasını sağlamaktadır.

Afganistan ileride rejimi değiştirilecek İran'dan Uzak Doğu'ya gidecek boru hatlarının merkez ülkesi olacaktır.

ABD Gürcistan'da etkili olarak olası bir RF - Ermenistan - İran ilişkisinin de kesintiye uğramasını sağlamaktadır.

Bu değerlendirmeler göstermektedir ki enerji ve güvenliği dünyanın hangi bölgesinde olursa olsun ABD için önem arz edecek ve ABD bu bölgelerde tek güç olma isteğinden vazgeçmeyecektir.

3.1.4 Türkiye'nin Enerji Güvenliğinde Jeopolitik Önemi

Türkiye hem yakın çevre, hem de tüm Avrasya'yı ilgilendiren çok sayıda ikili ve çok taraflı itilafların, krizlerin ve yer yer çatışmaların merkezinde yer alan çok önemli bir jeopolitik konumda bulunmaktadır.

Uluslararası sorunların çözümünde diplomasinin artan önemiyle bölgesel sorunlara yapıcı çözüm seçenekleri üretme ve bulma konusundaki girişimler Türkiye'yi de etkilemektedir. Türkiye coğrafi avantajlarını sorunlara çözüm bulmada öncülük veya katkı anlamında liderliğe son derece uygun bir konumdadır.

AB için Orta Doğu ve Hazar'a yönelik politikalarda Türkiye giderek önem kazanmaktadır. Bu noktada Avrupalı bir Türkiye'nin iki stratejik nedene bağlı olarak oynayacağı role değinmek gerekir. Türkiye'nin AB üyeliği AB ile yapıcı bir ilişki içinde olmanın sağlayacağı yararları ve bölgesel istikrarsızlık ve karmaşa sisteminden kurtuluşun mümkün olabileceğini göstermektedir.

Ayrıca Türkiye'nin bölgede uzun süredir yürütmekte olduğu tek taraflı iyi ilişkiler ve girişimler, AB'nin bölgeyle ilgili gelecekteki politikaları için hazır bir basamak olarak kullanılabilir.

Orta Asya'ya yönelik son zamanlarda sürdürülen ortak strateji kısa vadede AB çıkarlarını tatmin ediyor gözükebilir ancak AB'nin Hazar Bölgesiyle ilgili çıkarları özellikle enerji konularından dolayı çeşitlenecektir. Bu son durumda Türkiye'nin oynayacağı rol bölgeye yönelik yeni bir Avrupa politikasının şekillenmesine de neden olabilir.

RF'den başlayıp, Fars Körfezine kadar gelen ve içinde Hazar'ı, Orta Doğu'yu içine alan kuzey - güney hattını enerji üretim merkezidir. Türkiye'de bu hattında içinde bulunduğu hinterlandın bir parçasıdır.

Türkiye'nin batısına bakarsak ta tüketim pazarlarının orada yoğunlaştığını ve tüketiminde bu iki havzayı birleştiren bir enerji koridoruna ihtiyacı olduğunu görürüz. Şimdiye kadar bu enerji RF'nin tekelinde naklediliyordu ancak Bakü - Tiflis - Ceyhan hattıyla bu monopolü Türkiye kırmıştır.

Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın işlevselliğini kazanması ekonomik, sosyal ve stratejik açıdan Türkiye'ye son derece önemli katkılar sağlayacaktır. Üretim aşamasında TPAO'nun olması diğer bir avantajdır. Bu proje ile Akdeniz'deki Ceyhan limanımıza ulaşacak 1 milyon varil/günlük Azerbaycan petrolü, ülkemizin arz güvenliğine olduğu kadar, uluslararası piyasalara da kaynak çeşitliliği yönünde katkı sağlayacaktır.

Irak petrolünün de tam kapasite ile Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'ndan Ceyhan'a ulaşması durumunda, BTC ile birlikte Ceyhan'da uluslararası piyasalara arz olunacak petrol miktarı yaklaşık 130 milyon ton/yıl (2.1 milyon varil/gün) olacaktır. Bu miktar dünya tüketimi içinde önemli bir oran teşkil etmektedir.

Bu durum, İskenderun körfezinin ve dolayısıyla Türkiye'nin stratejik önemini artıracaktır. Kıbrıs'ın bu noktanın kontrolünde oynadığı stratejik rol ise çok önemlidir. Mavi Akım'ın İsrail'e uzatılması ve böylece Türkiye'nin Kuzey-Güney ekseninde de enerji koridoru olması gündemdedir. Bu projeye Türkiye Kıbrıs'ı da dahil etmelidir.

Bunun yanında BTC'nin diğer bir önemi deniz taşımacılığıyla ilgilidir. Kıbrıs Rum Kesimi'nin büyük bir deniz filosuna sahiptir. Bu hat sayesinde petrol taşımacılığında önemli gelir elde edebilecekleri görülmektedir. Türk limanlarının Rum Kesimine açılması durumunda Rum tarafına kesintisiz bir kaynak aktarımı yapılmış olunacaktır. AB'nin limanların açılması yönündeki ısrarı bu açıdan da değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin bölgesinde etkili olabilmesi için denizlerdeki ekonomik gücünü artırması gerekmektedir. Enerji koridoru olmanın avantajını değerlendirirken denizcilik sektöründen etkin şekilde yararlanılması gerekmektedir.

Enerji Enformasyon Dairesi'nin verilerine göre 2020 yılında Basra Körfezinden deniz yoluyla taşınacak petrol miktarı yaklaşık 1.7 milyar tona ulaşacaktır. Bu verilere dünyanın diğer petrol üretim alanlarından deniz yoluyla taşınacak petrol miktarı da eklendiğinde dünya ekonomisinin can damarının denizlerde bulunduğu kesinlik kazanmaktadır. Deniz yoluyla ticaretin uluslararası sulara çıkış noktalarında oluşabilecek sorunların enerji arz güvenliğinde problem yaratabileceği görülmektedir. Türk Boğazları RF ve Hazar'dan Karadeniz'e aktarılan petrolün uluslararası geçiş noktalarıdır.

Son dönemler ABD'nin Karadeniz'e ilgisi dikkat çekmektedir. Karadeniz, Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu güvenlik alanlarının buluştuğu merkez olarak kabul edilmektedir. ABD Karadeniz'e yönelik oluşturduğu stratejide bölgeyi yalnızca denize kıyısı olan devletler üzerinden tanımlamamaktadır. Karadeniz, bir "havza" olarak değerlendirilerek Büyük Orta Doğu'ya benzer biçimde "Büyük Karadeniz Bölgesi" (BKB) adı altında yeni bir sistem oluşturacak biçimde kurgulanmaktadır. BKB'nin doğu ayağını, Avrupa-Atlantik sistemini Hazar ve Orta Asya'daki enerji yataklarıyla birleştiren Avrasya enerji koridoru oluşturmaktadır. Bu, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan Azerbaycan ve Ermenistan'ın Karadeniz havzasına dahil edilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. BKB'nin izdüşümü Kuzey-Batı ekseninde ise Karadeniz'e akan büyük ticari nehirlerin yani Tuna, Dinyeper ve Dinyester'in geçiş yollarına kadar uzanmaktadır.⁶⁸

⁶⁸ Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu, "ABD'nin Karadeniz Stratejisi ve Türkiye", **ABD Bülteni** (31 Mart - 07 Nisan 2006)

ABD, bir yandan AGİT'in bölgesel sorunların çözümünde etkin rol almasını desteklerken, diğer yandan da 2004 sonundan beri NATO Aktif Çaba Operasyonunun (Operation Active Endeavour) görev alanını Akdeniz'den Karadeniz'e doğru genişletmek istediğini açıkça belirtmektedir. İşte tam da bu nokta, ABD ve Türkiye arasında Karadeniz konusunda sorunlu bir ilişki doğurmaktadır. ABD, Türk Boğazlarından geçiş rejimini düzenleyen 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesini - ABD'nin önde gelen neo-con stratejistlerinden biri olan Bruce Pitcairn Jackson'ın ifadesiyle- "zamanını doldurmuş" bulmakta ve değiştirilmesini istemektedir. Montrö Sözleşmesi Karadeniz'de bulundurulabilecek bölge dışı ülkelerin savaş gemilerini toplam tonaj olarak 45 binle; zaman olarak 21 günle sınırlandırıyor. Uçak gemilerinin geçişi ise bütünüyle yasaktır. Dolayısıyla Montrö Sözleşmesi yürürlükte kaldığı müddetçe ABD'nin NATO Aktif Çaba Operasyonunu Karadeniz'de etkin hale getirmesinin önü kapalıdır.⁶⁹

Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hakimiyetini yitirme kaygısı ve RF'nin Karadeniz çevresindeki etkinliğini yitirmek istememesi, bu iki ülkeyi ABD'nin Karadeniz Stratejisine karşı çıkışta yan yana getirmektedir. Aynı zamanda her iki ülke de Karadeniz'de etkin bir Amerikan varlığının Montrö Antlaşmasıyla bölgede dondurulan çatışmaları tekrar alevlendireceği endişesini taşımaktadır.

Türkiye, geçmiş yıllarda izlenen ve özellikle ithal gaza dayalı elektrik üretim politikası nedeniyle, enerji ve ekonomik güvenliği açısından önemli bir darboğazla karşı karşıyadır. Geçmişte imzalanmış olan 20 - 25 yıl süreli anlaşmaların telafisi oldukça zordur.

Doğal gaz ithaline bağımlılığın ötesinde, bu ithalatın tek kaynağa (RF) bağımlılıkta da % 67 gibi akıl dışı bir orana ulaşmış olması, Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından ciddi bir tehdittir.

⁶⁹ "ABD'nin Karadeniz Stratejisi ve....." a.g.m.,

Türkiye'nin toplam enerji ihtiyacının % 22,5'ünü doğal gazdan karşıladığı düşünüldüğünde Ukrayna'ya yaptığı gibi RF'nin herhangi bir gerginlikte gazı kesmesinin Türk ekonomisine büyük zarar vereceği görülmektedir.

Bu bağımlılığı kırabilmek için Türkiye'nin kendi ulusal kaynakları olan hidroelektrik ve linyiti devreye sokması gerekmektedir. Kömürün dünyada dağılımının daha homojen olması ve fiyatların diğer fosil yakıtlara göre daha sabit kalması gibi özellikleri arz güvenliği açısından stratejik olarak üstün olmasını sağlamaktadır. Temiz yakma teknolojileriyle Türkiye'nin kömürü kullanabileceği değerlendirilmektedir.

Hidrolik enerjinin diğer bir boyutu da "sınırı aşan sular"dır. Türkiye, Irak'a yapılan operasyondan sonra sınırı aşan sular konusunda daha hassas konuma gelmiştir. Gelişmiş ülkeler sınırı aşan sular konusunda söz sahibi olmak istemektedirler. AB'nin de bu suların yönetimi konusunda istekleri bilinmektedir. Türkiye bu konuda taviz vermemeli ve baraj projelerini aksatmamalıdır.

Bu tedbirlerin yanında Türkiye'nin doğal gaz tedarikini çeşitlendirmesi gerekmektedir. Bu konuda Türkmenistan, Mısır ve Irak seçenek olarak görülmelidir.

Türkiye'nin RF'ye olan bağımlılığı, Kafkasya'daki (Hazar ve Orta Asya'daki) Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan gibi daha ucuz ve güvenli kaynaklardan temin edebileceği gazın miktarını azaltma ya da Türkmen gazı seçeneğindeki gibi suni girişimler yaratmıştır.

Bu durum, enerji politikalarının en önemli ayaklarından biri olan "kaynak çeşitlendirme" ilkesine aykırı olduğu gibi, bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinde öne çıkardığı "kardeşlik" politikasını da söylemde bırakarak; bu ülkelerin ekonomik bağımsızlık kazanmalarını zorlaştırmıştır.

Bu kapsamda Hazar bölgesi doğal gazının Türkiye'ye getirilmesi bu ülkelerin ve dolayısıyla Batılı tüketicilerin RF'ye olan bağımlılığını azaltacak, Türkiye'nin bölgeyle ilişkisini sağlamlaştırmasını sağlayacaktır.⁷⁰ Nitekim Batının bu girişimlerine karşı, RF'nin gerek batıda gerekse doğuda projelerini hayata geçirdiği görülmektedir. Burgaz - Dedeagaç boru hattına Kazak petrolü sağlamak için şimdiden anlaşmaya varmış olması, konuya ilginin ne kadar büyük olduğunun bir kanıtı olarak gösterilmektedir.

3.2. ÇHC'nin Enerji İhtiyacı

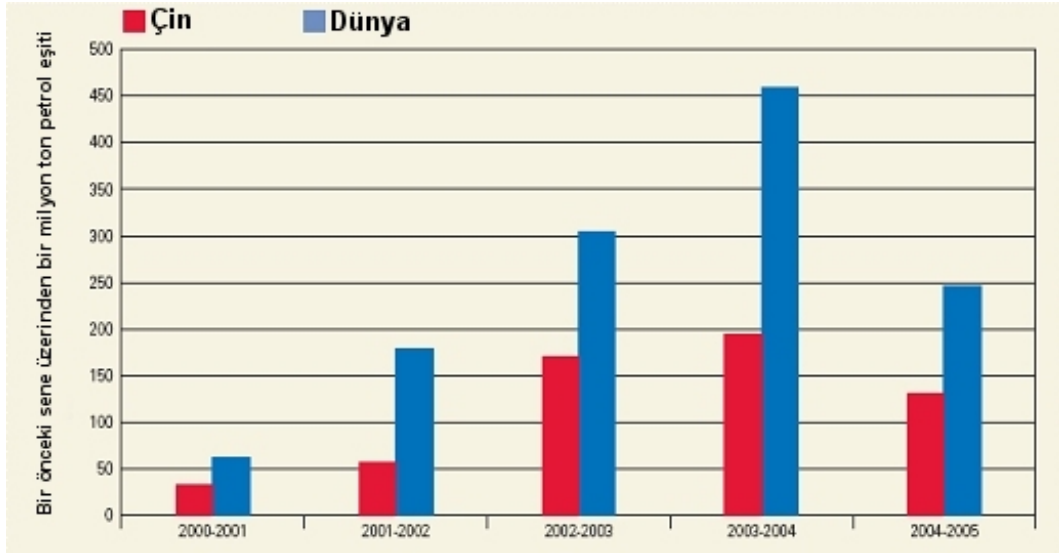
Yukarıda detayları vurgulanmaya çalışılan küresel güçlerin politikaları göstermektedir ki izlenen ya da gelecekte izlenecek politikalar giderek enerjiye bağımlı hale gelecektir.

Dünya ana enerji tüketimi 2005 yılında % 2,7 artmıştır. Bu artış bir önceki yıldaki % 4,4 artışa göre daha aşağıdadır. En yüksek artış ise Asya - Pasifik bölgesinde % 5,8 ile gerçekleşmiştir. Güney Amerika % 0,3 artış gösterirken ABD'nin tüketiminde çok küçük bir artış meydana gelmiştir. ÇHC ise bu artışın yarısından fazlasına neden olmuştur.⁷¹

2005 yılı resmi rakamlarına göre ÇHC'nin enerji tüketimi 2,2 milyar ton kömür eşitine denk gelmektedir. Bu rakam enerji tüketiminde ÇHC'yi ABD'nin ardından dünyadaki ikinci sıraya taşımıştır. Halkın yaşam seviyesinin yükselmesiyle bu artışın hızlanacağı tahmin edilmektedir.

⁷⁰ Bu hat; Yunanistan ve Bulgaristan'a hem ekonomik yarar, hem de jeopolitik avantaj sağlayacaktır. Yunanistan, Kazak ve Rus petrollerinin sıcak denizlere açılan kapısı konumunu elde edecek ve Moskova'nın enerji politikasında ayrı bir öneme sahip olacaktır. Bulgaristan ise bir taraftan ekonomik gelir elde edecek, diğer taraftan henüz tam üye olmadan AB'de konumunu güçlendirecektir.

⁷¹ **BP Statistical Review of World Energy**, Haziran 2006, s. 4.

GRAFİK 1 ÇHC ve Dünya Enerji Tüketimi 2000 - 2005

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2006

Nitekim günümüzde kişi başı düşen enerji tüketimine bakıldığında ÇHC'nin Japonya (4,190 Kg petrol eşiti) ve ABD (8,046 Kg petrol eşiti)'ye göre 1,139 kg petrol eşitiyle çok daha aşağılarda olduğu görülecektir.⁷²

Tablo 7 ÇHC'nin Enerji Tüketimi

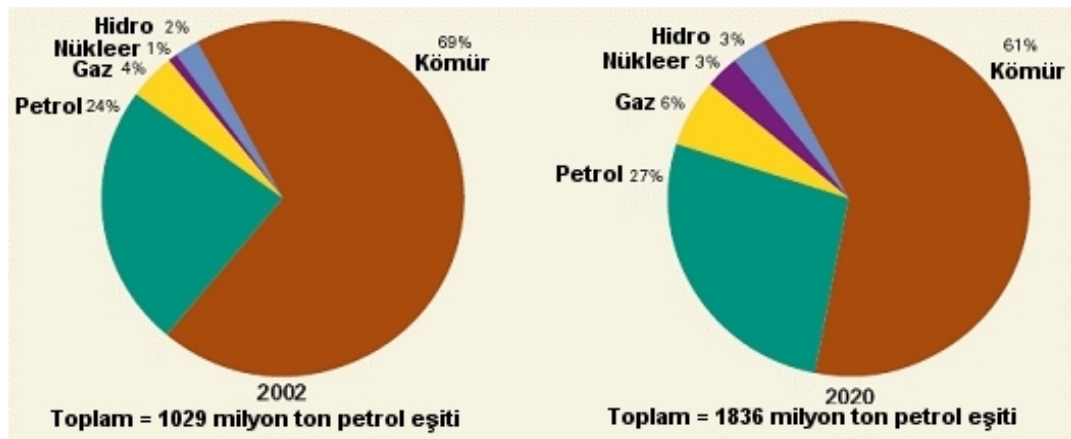
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Enerji Tüketimi (mil. Ton petrol eşiti)	1,30	1,19	1,35	1,48	1,62	1,75	1,88	2,05	2,18	2,27
Kişi başı enerji tüketimi (kg petrol eşiti)	805	923	1,04	1,13	1,23	1,32	1,41	1,51	1,60	1,62

Kaynak: Economist Intelligence Unit. Ocak 2007

⁷² “Industry Forecast, Energy and Electricity China”, **Economist Intelligence Unit**, Ocak 2007, s. 11.

Büyüyen ekonomi ve nüfus düşünüldüğünde bu rakamın boyutları daha iyi analiz edilecektir. Keza 2003 yılında ülkedeki araç sayısı bir önceki yıla göre % 69 artış göstermiştir. 2010 yılında bu araç sayısının 1990 yılına göre 90 kat artacağı ve 2030 yılından itibaren ABD'deki araç sayısını geçeceği tahmin edilmektedir.⁷³

2050 yılında dünyanın en büyük sanayisine sahip olması beklenen ÇHC'nin enerji ihtiyacı, bu büyümeye paralel olarak önümüzdeki 20 yıl içerisinde daha da artacaktır. Bu standartlarda devam etmesi planlanan ÇHC ekonomisindeki büyümenin, ÇHC'nin enerji tüketimini yıllık % 5, elektrik tüketimini ise % 8 artırdığı görülmektedir. Bu durumda 1996 yılında dünyadaki enerjinin % 9.6'sını tüketen ÇHC'nin, 2020 yılında dünyadaki enerjinin % 16.1'ini tüketmesi beklenmektedir.⁷⁴

GRAFİK 2 ÇHC'nin Enerji Talebini Karşıladiğı Kaynaklar 2002 ve 2020

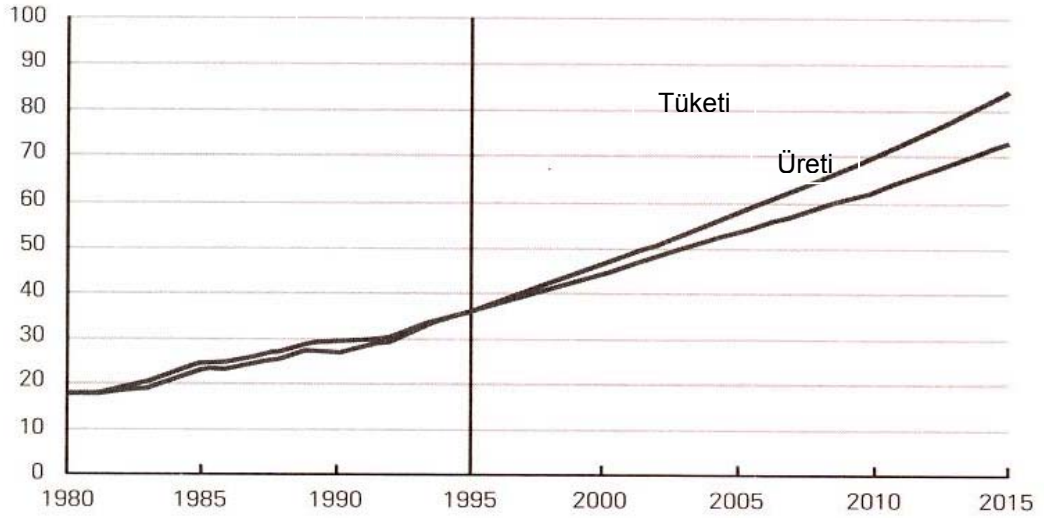
Kaynak: IEA, World Energy Outlook 2004

Uluslararası Enerji Ajansı 2020 yılında da kömürün ÇHC'nin enerji talebinin karşılanmasında egemen rol oynayacağını öngörmektedir. 2002 yılında % 69 olan kömüre bağlılık, 2020 yılında küçük bir düşüşle % 61'e düşebilecektir. Buna karşılık doğal gazın kullanımı % 2, petrolün kullanımı % 3, nükleer enerji ise % 2 artış gösterebilecektir.

⁷³ Gal LUFT, Anne KORIN, "The Sino-Saudi connection", *Commentary*, Mart 2004, s. 47.

⁷⁴ Bernard D. COLE, "Oil for the lamps of China - Beijing's 21st. Century search for energy", *National Defence University Yayınları*, McNair Paper 67, Ekim 2003, s. 10.

ÇHC kurulduğu 1949 yılından ekonomik kalkınma hamlesinin başladığı 1978 yılına kadar, uluslararası bir enerji politikasına ihtiyaç duymamıştır. Bu zaman diliminde yıllık dünya petrol üretiminin yaklaşık 5.5'ini gerçekleştiren⁷⁵ ülke; enerji açısından kendi kendine yeterli olmuştur.

GRAFİK 3 Enerji Üretim - Tüketim Dengesi

Kaynak: ABD Enerji Bakanlığı,

1995 yılına kadar enerji tüketim - üretim dengesinde açık vermeyen ÇHC, 1996 yılından itibaren enerji ithal etmeye başlamıştır. Daqing petrol bölgesinin 1959 yılında keşfedilmesi ve 1963 yılında üretime başlaması sonrasında; 1995 yılına kadar dengelenen enerji üretim - tüketim oranı⁷⁶ grafik 3'de de görüldüğü gibi 1996 yılında tüketim lehinde gelişim göstermiştir.

⁷⁵ James GALLOWAY, "ÇHC'nin ekonomik ihtiyaç ve politik çıkarlar sağlama yönündeki yatırımları", **Jeo ekonomi Dergisi**, cilt 1, sayı 1, İlkbahar 1999, s. 37.

⁷⁶ Jin. LIANGXIANG, "Sino-Arab Relations: New Developments and Trends", **Middle East Policy**, Vol. XI, No. 4, Kış 2004, s. 43-48.

3.2.1 ÇHC'nin Petrol Tüketimi

1990'ların başından itibaren meyveleri toplanmaya başlayan kalkınma hamlesi neticesinde ulaşılan ortalama % 8'lik büyüme petrol ihtiyacı ortaya çıkarmış ve ÇHC 2004 yılı Nisan ayı itibariyle günde 6.53 milyon varille ABD'nin ardından dünyanın en çok petrol tüketen ikinci ülkesi durumuna gelmiştir.⁷⁷ 2000 - 2005 yılları arasında ÇHC'nin enerji tüketimi % 60 artmıştır. Bu rakam dünyanın tüm tüketiminin yaklaşık yarısına eşittir.⁷⁸

1995 yılına kadar tüketimi karşılayan petrol üretimi, bu yıldan itibaren açık vermeye başlamış ve 1995 yılında günlük 3.3 milyon varil olan tüketim 2005 yılında günlük 6.6 milyon varile ulaşmıştır. Bu rakam dünya petrol tüketiminin dörtte birini oluşturmaktadır.⁷⁹

1996 yılından itibaren devamlı tüketim lehinde oluşan gelişiminin, ÇHC'nin petrol ve doğalgaz üreticisi ülkeler üzerinde geliştireceği politikaların en önemli parametresi haline geleceği değerlendirilmektedir. ÇHC'nin mevcut ekonomik büyüme oranı baz alındığında, günlük petrol tüketiminin 2010 yılında, 750.000 varil ile 3 milyon varil arasında artarak 5.4 ile 7.6 milyon varil arasında olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında ise güçlü ekonomik büyümenin devam etmesi halinde günlük tüketimin 7-12 milyon varil olması beklenmektedir.⁸⁰

1995 yılında 3.3 milyon varil olan günlük petrol talebi, 2005 yılında ABD'nin petrol talebinin üçte birine ulaşmış ve günlük 6.6 milyon varil olmuştur. 2000 - 2005 yılları arasında ÇHC'nin petrol talebi dünya petrol talebini dörtte bir oranında artırmıştır.⁸¹

⁷⁷ "Oil Market Report", **International Energy Agency**, (Erişim) www.iea.com., 13 Haziran 2004

⁷⁸ Erica DOWNS, **Energy Security Series CHINA**, The Brookings Foreign Policy Studies, The Brookings Institution, Kasım 2006, s. 8.

⁷⁹ Erica DOWNS, **a.g.e.**, s. 9.

⁸⁰ Ronald SOLIGO ve Amy JAFFE, "China's Growing Energy Dependence: The Costs and Policy Implications of Supply Alternatives", working paper, **Rice University**, Houston, Nisan 1999, (Erişim) <http://bakerinstitute.org>,

⁸¹ Erica DOWNS, **a.g.e.**, s. 9.

ÇHC'nin petrol üretim seviyesinin son senelerde olduğu gibi durgun bir seyir izlemeyi sürdürmesi halinde, ÇHC'nin petrol ithalatı seviyesinin önümüzdeki on yılda günlük 2 - 4 milyon varil artış göstereceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, ulaşım sektöründe petrol kullanımının artması durumunda, 2010 yılında ÇHC'nin petrol talebinin 6.3 - 8.1 milyon varil, sanayi büyüme oranı dikkate alındığı takdirde ise 2020 yılında 11.4 - 17.9 milyon varil olacağı araştırmacılar tarafından iddia edilmektedir.⁸²

Uluslararası Enerji Ajansının verileri dikkate alındığında, ÇHC'nin 2020 yılındaki petrol talebinin günlük 11,2 milyon varil olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 8 ÇHC'nin Petrol Talep Tahmini

(Milyon Varil/Gün)	2000	2005	2010	2015	2020
Baker Institute	-	-	6.2	7.4	8.8
IEA	-	-	7.1	-	11.2
APERC	4.3	5.5	6.8	-	-
SDPC4	4.0	-	5.7	6.8	-
China Energy Strategy Study	4.0	-	5.2	-	6.4
ABD Enerji Bilgilendirme Dairesi	-	4.9	-	-	11.7
ÇHC Uluslararası İstatistik Kurumu					12.7

2020 yılında ÇHC'nin yerel kaynaklardan elde edeceği petrol en iyimser rakamla günlük 4 milyon varil olacaktır. Bu rakam ÇHC'nin petrol talebinin ancak üçte birini oluşturacaktır.

⁸² Ronald SOLIGO ve Amy JAFFE, **a.g.m.**

Tablo 9 ÇHC'nin Yerel Petrol Tedariki 2020 (Milyon varil günlük)

Kaynak	Tarih	Tahmin
ABD Enerji Bilgilendirme Dairesi	2006	3.8
Çin Ulusal Petrol Şirketi	2006	4.0
Enerji Ekonomisi Enstitüsü	2005	3.8
IEA	2005	3.0
Çin Enerji Araştırma Ens.	2005	4.0

Uluslararası Enerji Ajansı, 2020 yılında ÇHC'nin petrol ithalatını günlük 8 milyon varil olarak tahmin etmektedir. Bu tahminlere istinaden, ÇHC'nin 2020'li yıllarda % 80 petrole bağımlı hale geleceği görülmektedir.

Tablo 10 ÇHC'nin Petrol İthalatı Tahmini

(Milyon Varil / Gün)	2000	2005	2010	2015	2020
Baker Institute	-	-	3.0	-	5.4
IEA	-	-	4.0	-	8.0
APERC	0.9	1.9	2.9	-	-
SDPC	0.7	-	1.9	2.7	-
China Energy Strategy Study	0.9	-	1.7	-	1.8
PRC Industry	0.7	-	1.3	-	2.6
SETC	1.2	1.7	-	-	-

ABD Başkanı Bush petrol fiyatlarının dengesizliğinden ÇHC'yi sorumlu tutmuştur. Bush, "ÇHC delice büyüyen büyük bir ülkedir. İşte bu büyüme Amerikalıların bir galon petrole 2 dolar ödemelerine neden oluyor. ÇHC'nin enerji talebi çok büyük ve petrol üreticileri bu yüksek talebe karşılık fiyatları yüksek tutuyorlar" demiştir.⁸³

Bush'un bu açıklaması doğru olmakla beraber artan fiyatlar ÇHC iç siyasetinde de sorunlara yol açmaktadır. Tarım ve balıkçılığın en önemli geçim kaynağı olduğu ülkede bu sektörlerin petrol fiyatlarından etkileneceği düşünülmektedir.

Ülkedeki mevcut kömür kaynağı fazlalığından dolayı ÇHC yönetimi, petrol fiyatlarının fazla düşmesini de istememektedir. Bunun için de yerel marketlerde kullanılan petrol ürünlerinde azaltma yapmak için ülkedeki rafinerilerin çalışma dönemlerini kısaltmaktadırlar.⁸⁴

Son dört yılda, dünya petrol tüketimindeki artışın % 40'ından "sorumlu" olan ve her yıl petrol tüketimi günde yaklaşık 1 milyon ton varil artan ÇHC⁸⁵, önümüzdeki yıllarda da dünya petrol piyasalarının belirleyici oyuncularından biri olmaya devam edecektir.

3.2.2 Enerji Talebinde Kömürün Önemi:

ÇHC'nin bilinen 114 milyar ton kömür kaynağı olduğu görülmektedir. Bu kaynağın % 84'ünü parlak kömür oluşturmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansına göre 2002 yılında 1,308 milyon ton olan ÇHC'nin kömür talebi, 2030 yılında 2,402 milyon ton olacaktır. 2020 yılında ÇHC enerji ihtiyacının % 61'ini, 2030 yılında ise % 53'ünü kömürden karşılayacaktır. Bu rakam dünya kömür üretiminin % 35'ini oluşturmaktadır. ÇHC dünyanın en önemli

⁸³ Linda S. HEARD, "Chinese Panda Marks Its Territory", *Gulf News*, 19.04.2005.

⁸⁴ Erica DOWNS, *a.g.e.*, S. 13 - 14.

⁸⁵ Necdet PAMİR, "Çin ve Enerji Güvenliği", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Ekim 2005, s. 66.

kömür ihracatçısıdır. 2004 yılında 80 milyon ton ihraç eden ülkenin, 2030 yılında 130 milyon ton ihraç edebileceği tahmin edilmektedir.⁸⁶

Kömürden sıvı yakıt üretme konusunda ticaret yapan dünyadaki tek firma olan Güney Afrika Sasol firması ÇHC'nin kömür zengini Ningxia and Shaanxi bölgesinde Çinli firmalarla ortak iki fabrika açılması konusunda anlaşma imzalamıştır. Bu proje beklendiği gibi sonuç verirse ÇHC yıllık 60 milyon ton petrol elde edecektir.⁸⁷

Bunun yanında 2015 yılından itibaren kömür kullanarak enerji üreten santrallerin üretimini üçe katlayacak 500 yeni kömür santralinin yapımına başlanmıştır. Bu yolla önümüzdeki 30 yılın sonunda dünya enerji kapasitesinin yarısı ÇHC'de oluşacaktır.⁸⁸

ÇHC, ülkede bulunan zengin kömür yataklarının doğal sonucu olarak, enerji tüketimlerinde en ağırlıklı kaynak olarak kullandığı kömürü, önümüzdeki yıllarda da yüksek oranlarda kullanmaya devam edecektir.

3.2.3 Doğal Gaza Yöneliş

Son kırk yıl boyunca; enerji güvenliği, enerji kaynakları ve bunların naklinin güvenliğe etkisi üzerine tartışmalar hep petrol üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak günümüzde bu bakış açısı yetersiz kalmaktadır. Şu andaki eğilimler devam ederse, petrolle ilgili olarak karşılaşılan sorunların benzerleri doğal gaz konusunda da yaşayacaktır.

⁸⁶ World Energy Outlook 2004, **International Energy Agency**, s. 185.

⁸⁷ World Energy Outlook 2004, **International Energy Agency**, s. 185 - 188.

⁸⁸ Jasper BECKER, **Ejder Şahlanıyor, Bugünkü Çin'e İçeriden Bakış**, NTV Yayınları, 2007, s. 93.

ÇHC hükümeti çevresel sorunlar nedeniyle doğal gaz kullanımını destekler kararlar almaktadır. ÇHC'nin doğal gaz üretimi 1995 - 2005 yılları arasında 17.4 milyar m³ den 50 milyar m³ seviyelerine ulaşmıştır.⁸⁹ Aynı yıllar arasında tüketim ise 17.4 milyar m³ den 49.2 (Hong Kong dahil) milyar m³ olmuştur.⁹⁰

2020 yılında ÇHC'nin doğal gaz talebinin 125 ile 250 milyar m³ arasında olacağı, bunun yanında yerel üretimin 80 ile 150 milyar m³ arasında değişeceği tahmin edilmektedir.⁹¹

Dolayısıyla ÇHC 2020 yılında gaz tüketiminin % 70'ini ithal etmek zorunda kalacaktır. Bununla beraber doğal gaz alt yapısının yetersizliği de ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Doğal gaz ithali için 2010 yılına kadar herhangi bir boru hattı inşası düşünülmemektedir.

ÇHC'nin doğal gazı kullanma konusunda sıkıntı yaşadığı anlaşılmaktadır. 2002 yılında enerjisinin % 4'lük bölümünü doğal gazdan karşılayan ÇHC'nin 2020 yılında küçük bir artışla % 6'lık enerjisini doğal gazdan karşılamayı hedeflediği görülmektedir.

Bu ufak artışa rağmen özellikle Türkmen ve İran doğal gazının ÇHC'ye ulaştırılması için yürütülen çalışmalar doğal gazın gelecekte ÇHC'nin enerji üretiminde daha da fazla kullanılabileceğini göstermektedir. Ancak özellikle İran'ın geleceğindeki belirsizlikler ÇHC'nin doğal gaz konusundaki en büyük endişesidir.

⁸⁹ BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2006, s. 24.

⁹⁰ BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2006, s. 27.

⁹¹ Erica DOWNS, a.g.e., s. 11.

3.2.4 ÇHC'nin Enerji Güvenliğine Bakışı ve İzlediği Politikalar

Dünyadaki sanayi devlerinin tarih boyunca karşılaştığı gibi ÇHC'de giderek büyüyen ekonomisinin ihtiyacı olan enerjiyi sorunsuz elde etmeye çalışacak ve bu kapsamda enerji bölgelerine yönelik politikalar üretecek, bu politikaları uygulayabilmek maksadıyla diğer güçlerle rekabete girecektir.

ÇHC için “enerji güvenliği” yeterli enerji kaynaklarına erişim ve enerjiyi sorunsuz elde etme anlamı taşımaktadır. Enerjiyi sorunsuz elde etmek ekonomik büyümenin sürdürülmesini, ordunun güçlendirilmesini, dolayısıyla Tayvan politikasının devamlılığını sağlayacaktır.

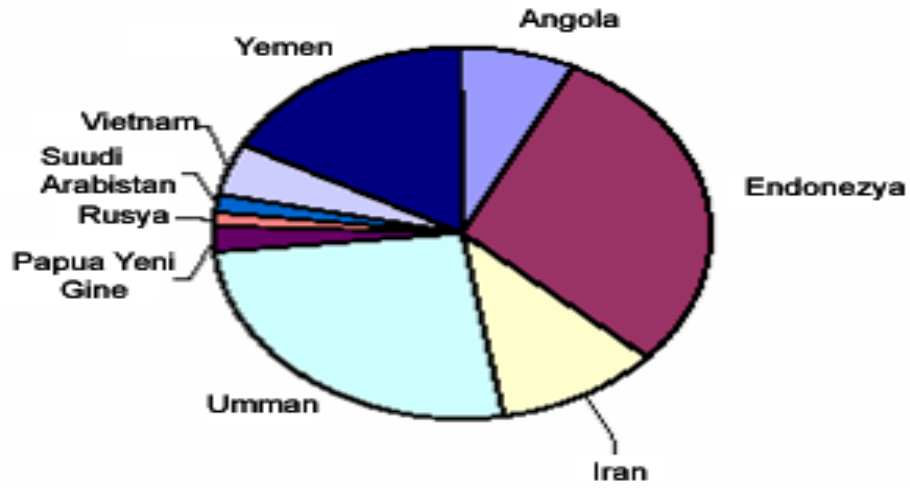
Kazanılan bu edimlerin sonucu ise Komünist Partinin devamlılığını sağlayacak ve uluslararası alanda güç statüsü elde etme anlamı taşıyacaktır.

1995 yılında günlük 343 varil ithal eden ÇHC'nin 2005 yılında ithalatını 2.5 milyon varile çıkardığı görülmektedir. ÇHC'nin 1996 yılından itibaren enerjiyi güvenli bir şekilde elde etmeye yönelik değişen dış politikası, 2020'li yıllarda tamamen enerjiye bağımlı hale gelebilecektir.

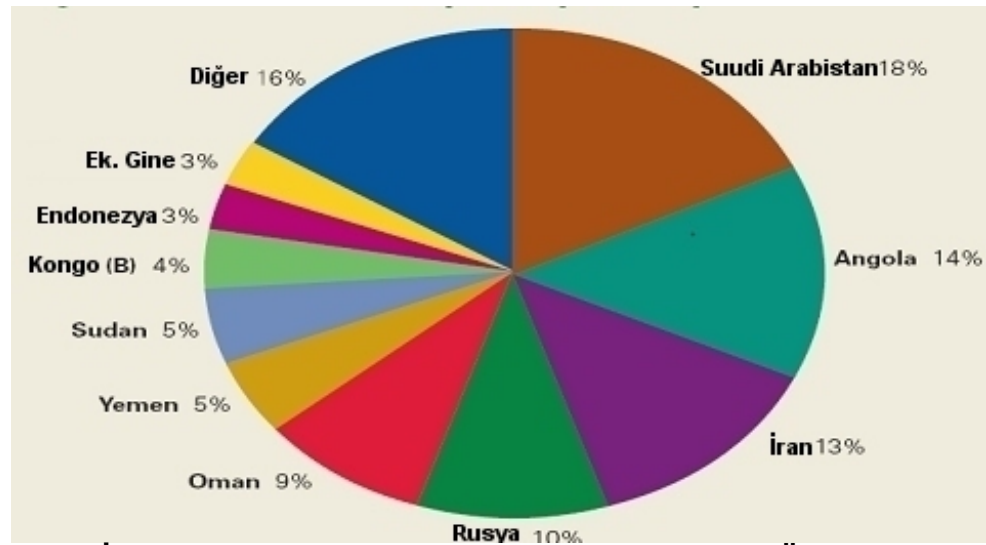
Bu kapsamda ÇHC'de enerji güvenliği adına yapılan tartışmaların çoğu “ÇHC'nin petrol ithalatından doğan riskleri nasıl yöneteceği” üzerine yapılmaktadır.

Bu konuda uygulanan ilk politika ithalatçıları çeşitlendirme olmuştur. İthalatçıları çeşitlendirmek hem bir kriz anında petrol sıkıntısı çekmemeyi hem de ülkeyi belli bir bölgeye ya da devlete bağımlı hale getirmemeyi hedeflemektedir.

1995'de Ham Petrol Kaynakları

2005'te Ham Petrol Kaynakları

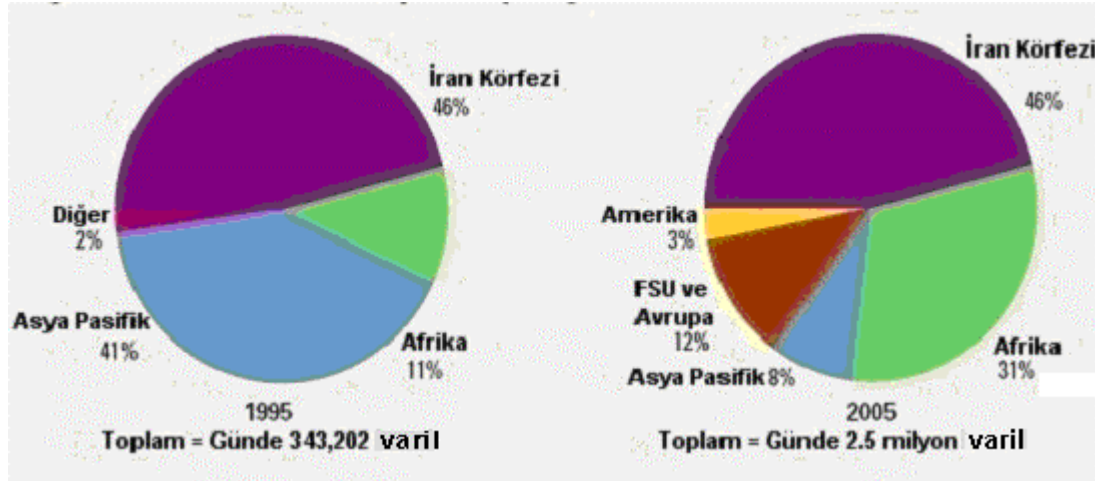

GRAFİK 4 ÇHC'nin Değişen Ham Petrol Çeşitliliği (Ülkesel)

Kaynak: Reuters

1995 - 2005 yılları arasında ithal edilen petrolün bölgelere göre dağılımına bakıldığında Orta Doğu'nun ithalattaki payının azalmadığı ve Afrika ülkeleriyle RF'nin giderek ön plana çıktığını görmekteyiz.

Petrol ithalatında Orta Doğu bölgesinden Suudi Arabistan ve İran öne çıkarken, Afrika'da Sudan, Angola ve Kongo ön plana çıkmaktadır. ABD tarafından sakıncalı ilan edilen Sudan ve İran ile 11 Eylül sonrasında El - Kaide örgütüyle iş birliği yaptığını iddia ettiği Suudi Arabistan'ın ÇHC'nin petrol ithalatındaki toplam paylarının % 36'lara ulaştığı görülmektedir.

GRAFİK 5 ÇHC'nin Değişen Ham Petrol Çeşitliliği (Bölgesel)

Kaynak: Reuters

Sudan ÇHC'nin denizaşırı ticaretindeki en önemli ülkelerden biridir. Ülkede 10 bin Çinlinin çalıştığı iddia edilmektedir. ÇHC'nin Sudan'da 3 milyar dolarlık yatırım yaptığı ve bu yatırımlarla 930 km boru hattı, rafineri ve liman yaptığı görülmektedir. ÇHC; Sudan'ın 2000 yılındaki günlük 150 bin varil olan ham petrol üretimini, 2005 yılında 500 bin varile çıkartmıştır.⁹² Angola'ya ise ÇHC hükümeti günlük 10 bin varil ham petrol karşılığında 2 milyar dolar yatırım yapmıştır.⁹³

Bunun yanında 1995 yılında ÇHC'nin petrol ithalatında çok küçük bir yerde bulunan RF'nin 2005 yılında ÇHC'nin ithalatının % 10'unu karşıladığı ve ÇHC için dördüncü büyük kaynak haline geldiği görülmektedir.

⁹² Jasper BECKER, "China Fights UN Sanctions on Sudan to Safeguard Oil", **The Independent**, 15 Ekim 2004.

⁹³ Hokward W. FRENCH, "China's Splurge on Resources May Not Be A Sign of Strength", **The New York Times**, 13 Aralık 2004.

Bu durum son yıllarda giderek artan bir şekilde gelişme gösteren RF - ÇHC ilişkilerinin olumlu yansımalarının bir sonucu olmuştur.

ÇHC için ithalat yapılan ülkeleri çeşitlendirmenin yanı sıra enerji güvenliğini sağlamak amacıyla büyük enerji şirketleri vasıtasıyla enerji bölgelerinde milli şirketleri alma politikası uygulamaktadır. “Enerjiyi toprağıyla satın alma” olarak açıklanan bu politika özellikle Orta Asya ve Afrika’da başarılı olmuştur.

ÇHC’nin petrol ithalatının % 80’i deniz yoluyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda ÇHC, enerjiyi sorunsuz elde etmenin önündeki en önemli engelin Basra Körfezinden Tayvan Boğazına kadar olan bölgeyi kontrol eden ABD deniz gücü olduğunu düşünmektedir.

Özellikle Malakka Boğazı* ÇHC için stratejik önem kazanmaktadır. Boğazın kontrolünün ABD tarafından yapılması ve Tayvan konusunda oluşabilecek en ufak bir ÇHC - ABD gerginliğinde ABD’nin ÇHC’ye olan petrol akışını kesebilecek olması, ÇHC’yi enerjiyi elde etme konusunda tedirgenliğe itmektedir.

ÇHC bu durumu; ABD kadar bir deniz gücüne sahip olmasıyla ya da enerji kaynaklarını karadan elde etmesiyle çözebilecektir. Nitekim ÇHC yönetimi İran, Türkmenistan, Kazakistan ve RF ile yaptığı petrol ve doğal gaz boru hattı anlaşmalarıyla karadan enerjiyi elde etme girişimlerini hızlandırmıştır.

ÇHC’nin öncelikle ekonomik gelişimin tamamlaması ve sürekliliği sağlaması elde edeceği enerjiye bağımlı hale gelmektedir. Bu enerjinin temel kaynak bölgeleri olan Orta Doğu ve Orta Asya ile Afrika ÇHC dış politikasında ayrı bir konum kazanmaktadır.

* Malakka Boğazı şu anda dünyanın en kritik su yollarının başında kabul ediliyor. Endonezya ve Malezya arasında 800 kilometre uzunluğunda, 50 ila 300 kilometre genişliğinde uzanan bu dev boğazın güney ucunda ise Singapur yer alıyor.

Bu bölgelere karşı ÇHC'nin izleyeceği politikalar sert gücünü yansıtmayacak genellikle yumuşak güç kullanılacaktır. Bu bölgelerdeki ülkelerle kazan - kazan anlayışına yakın bir karşılıklı politika izlenmeye çalışılacaktır.

ÇHC büyük güç olmanın temel ölçütlerinden birinin enerji bölgelerinde ve enerji geçiş yollarının kontrolünde etkili olmaktan geçtiğini bilmektedir. Ancak günümüzde bu bölgelerin ve enerji geçiş yollarının kontrolünü sağlayabilecek askeri, ekonomik ve teknolojik güce sahip olduğu söylenemez. Dolayısıyla ÇHC askeri, ekonomik ve teknolojik açıdan ABD'nin eriştiği güce erişmeden bu bölgelere yönelik izleyeceği politikaları ABD'nin politikalarının dışına taşıyamayacaktır.

4. ÇHC'NİN GÜÇ OLMA STRATEJİSİ

Güç bir amacı tanımlama ve başarma yeteneğidir. Özellikle de diğerlerinin kendi kapasiteleri tanımlaması ve başarmasıyla yakından ilişkilidir. Sosyologlar gücü baskı, maddi teşvik ve entelektüel motivasyon üçlüsüyle açıklamaktadır. Uluslararası ilişkiler anlamında bu tanım kabaca silah, para ve amaç olarak yapılabilir.

Çinli liderler bu üç konuda gelişim sağlamak amacıyla çalışmaktadırlar. Yeni nesil Çinli liderler temel amaçlarını askeri, ekonomik ve entelektüel gücü geliştirmek için ülkeyi modernize etmek olarak açıklamaktadırlar. Bu amaç ÇHC'yi, Sovyetlerin askeri dev olmasına rağmen ekonomik zayıflığı ve ekonomik dev olmasına rağmen askeri ve diplomatik konularda kısır olan Japonya'dan ayırmaktadır.⁹⁴

⁹⁴ David M. LAMPTON, **a.g.m.**, s. 116-117.

Bu bağlamda ÇHC'li yöneticiler Soğuk Savaş sonrası ülkeye yönelik üç büyük sorunla karşılaşabileceklerini analiz etmiş ve bu durumlara göre karşı hazır olmayı amaçlamışlardır. Bu sorunların en önceliklisi rejimin egemenliğini sürdürememek ve bununla bağlantılı olarak Tayvan ile Güney Çin Denizindeki Adalar için bir sınır sorunuyla karşılaşp askeri güç kullanma zorunluluğunda kalmaktır.⁹⁵

ÇHC'li yöneticiler için rejimin devamlılığı temeldir. Coğrafik ve nüfus anlamında bu devasa ülkeyi bir arada tutmadan bir güç olunamayacağını düşünmektedirler. Ülkede yaşanabilecek bir bölünme Tayvan dahil birçok bölgenin ÇHC egemenliğinden çıkması anlamına gelecektir ki ÇHC liderleri buna müsaade etmeyeceklerini ülkede yaşanan en küçük bir protestoya bile çok sert ve taviz vermeden karşılık vererek göstermektedirler.

Nitekim 1989 yılında yaşanan Tiananmen olayı bunun en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır. Bunun yanında rejimle ilgili sorun ÇHC'nin ülke içi sorunlarla uğraşmasına neden olacak ve ülkenin en önemli problemi olarak görülen Tayvan'a ilişkin uluslararası politikasını da etkileyecektir. Hazır olmadan Tayvan'a yönelik bir askeri harekatı kaybetmek ise bölünmenin önündeki en tehlikeli durum olarak ortaya çıkacaktır.

İkincisi büyük sorun ise askeri anlamda ABD için caydırıcı güç olamamaktır.⁹⁶ ABD karşısında caydırıcı bir güç olamamak, ÇHC'nin küresel ve bölgesel anlamda itibar kaybetmesine neden olmayacak, ABD'ye karşı izlediği siyaset sonucu önderlik ettiği ve bu yolla ilişki kurduğu birçok ülkeyle ilişkisini de etkileyecektir. Bunların yanında özellikle enerji tedarikini etkileyecek ve en önemlisi Tayvan'a bağımsızlık yolunu açacaktır.

Son olarak ÇHC'li liderler tarafından elde edilecek gücün ÇHC'yi Asya-Pasifik'te yeni güvenlik yapısına dahil edebileceği öngörülmektedir.⁹⁷ Bu düşünce Asya - Pasifik'te ABD ve Japonya'nın içerisinde olduğu yapının içinde yer alma anlamına gelmektedir.

⁹⁵ Azmat Hayat KHAN, **a.g.e.**, s. 49.

⁹⁶ Azmat Hayat KHAN, **a.g.e.**, s. 49.

⁹⁷ Azmat Hayat KHAN, **a.g.e.**, s. 49.

Bu durumla karşılaşmadan önce ÇHC'nin bu güçlerin elde bulundurduğu askeri ve ekonomik güce yakın bir güç olabilmesi gerekmektedir. Ancak bu yolla Asya'da istikrar ÇHC'nin politikalarında aranabilecektir.

Bunun yanında ÇHC'de gelişen milliyetçilik ve bu milliyetçiliğin rejimin istikrarında oynadığı ideolojik rol ile mevcut reel politik kültür ÇHC askeri gücünü belirsizliğin, kontrolsüzlüğün ve Asya'da istikrarsızlığın etkili faktörü yapmaktadır.

Son 20 yıl boyunca ÇHC'nin bütün komşularıyla ilişkilerini geliştirdiği, karşılıklı ticaret ve yatırım ile askeri güvenlik konularında birçok anlaşma imzaladığı görülmektedir. Ancak ne zaman bir sınır ve egemenlik sorunu ortaya çıksa ÇHC kültürünün ve milliyetçiliğin esiri haline gelebilmektedir.⁹⁸

Gelecekte “Soğuk Savaş” benzeri çift kutuplu bir dünya sisteminin yaşanıp yaşanmayacağı günümüzde yapılan tartışmaların en önemli konusu olmaktadır. Bu tartışmaların temelini ise Mao'nun ölümünden sonra iktidara gelen Deng ile başlayan yenileşme hareketinin Kenar Kuşağa dahil edilemeyen ÇHC için büyük strateji olarak adlandırılması oluşturmuştur.

Bu stratejide gerçekleşmeye başlayan ve günümüzde de devam eden ilk safha, ekonomiyi güçlendirmektir. Uzakdoğu Asya'da bölgesel güç olmak, buradaki enerji kaynaklarını elinde tutabilmek ve Tayvan'ı ana kıtaya katabilmek ikinci safhayı teşkil etmekte, son safhayı da askeri ve ekonomik yönden gücü elinde tutarak süper güç olma oluşturmaktadır.⁹⁹

ÇHC Mao'nun dayandığı baskıcı güç ile Deng'in dayandığı ekonomik güç politikalarını dengeleyerek bir “düşünce gücü” yaratmaya çalışmaktadır. Baskıcı güç ülkenin savunması, caydırıcılık, kuvvet gösterimi ve güven verme gibi dört geniş kullanım alanına sahiptir. ÇHC bütün bu konularda kapasitesini artırmaktadır.¹⁰⁰

⁹⁸ Azmat Hayat Khan, **a.g.e.**, s. 51-52.

⁹⁹ R. Kutay KARACA, **Dünyadaki Yeni Güç Çin....**, **a.g.e.**, s. 158.

¹⁰⁰ David M. LAMPTON, **a.g.m.**, s. 118.

Yeni nesil politikacılar baskıcı güç politikalarının yanında maddi yardım ile birlikte sembolik, ideolojik, diplomatik ve kültürel kaynaklarını kullanarak etkisini artırmaya çalışmaktadır.

ÇHC'nin baskıcı güç ile ekonomik güç kavramlarını birleştirerek uygulamak istediği fikir gücü iki noktada sekteye uğrayabilir. Birincisi ÇHC yönetiminin hala pazarlama, şehirleşme ve küreselleşmenin getirdiği çok katımlı sistem anlayışını kabul etmemeleridir. Bu duruma karşı olan bir yapılanmaya ve Komünist Partinin meşruluğunun sorgulanmasına müsaade edilmemektedir. Meşruluk sorgulanmak istendiğinde ise milliyetçilik ön plana çıkarılmaktadır.

İkincisi ise mevcut sistemin ekonomik başarıya kendisini odaklamış olmasıdır. Ekonomik anlamda bir düşüş ise rejimin daha fazla sorgulanmasına yol açacaktır. Dolayısıyla mevcut sistemin temel direğini ekonomik büyümenin devamlılığı oluşturmaktadır.

2020 yılına kadar kırsal kesimden şehirlere 300 milyon göç beklenmektedir. Bu durum ÇHC yönetiminin önümüzdeki 14 yılda her dört ayda bir New York büyüklüğünde bir kent kurmaları anlamına gelmektedir. Ayrıca önümüzdeki dönemde 130 milyon yeni internet kullanıcısı olacaktır.¹⁰¹ Bu da her türlü sınırlamaya rağmen insanların dış bağının giderek artmasını sağlayacaktır.

Çin nüfusu yaşlanmaktadır.¹⁰² Sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu da bütçeye çok büyük yük getirecektir. Diğer önemli sosyal sorunlar ise sağlık hizmetleri, salgın hastalıklar ve eğitimde eşitsizliktir.

¹⁰¹ David M. LAMPTON, **a.g.m.**, s. 124 - 125.

¹⁰² 2020 yılında çalışan nüfusun yaşlı nüfusa oranı 2 ye 1 olacaktır.

Ülke içindeki bu sorunlara rağmen ÇHC'nin yeni liderleri "barışçıl yükseliş" adını verdikleri teoriyle birçok prensip ortaya koyarak kendilerine uluslararası ilişkilerde bir yol belirlemeye çalışmışlardır. Teori ÇHC'nin gelecekteki gelişiminin barışçıl olması gerektiğini çünkü bu düşüncenin ÇHC ve dünya için en iyisi olacağını belirtmektedir. Bu teoriye göre:¹⁰³

- ÇHC ekonomik gelişimini gerçekleştirebilmek için temel olarak kendi gücüne güvenmeli, diğer ülkelerdeki genişlemelerle ilgilenmemelidir.
- Büyük nüfus ve yurt çapında eşit olmayan gelişim nedeniyle ÇHC, iç kaygılarını en aza indirmek maksadıyla daha fazla iç işleriyle uğraşacağından, dışarıya yönelik kışkırtıcı bir tavır takınmaya gücü ve zamanı kalmayacaktır.
- ÇHC meydan okumadan ziyade iş birliğiyle ilgilenmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin avantajlarından yararlanarak sürdürdüğü hızlı gelişimi kendi ve dünyanın refahı için kullanacaktır.
- ÇHC sürdürdüğü hızlı gelişimi uluslararası topluma entegre etmek maksadıyla uzun dönemli barışın ve uluslararası istikrarın sigortası olacaktır.
- ÇHC bütün bu isteklerini gerçekleştirmek maksadıyla uluslararası toplumun aktif ve sorumlu üyesi olacaktır.

Bu teori ÇHC'nin, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya gibi küresel güç anlamında gelişmesini sağlamayı planlamakta, diğer Güney Asya ülkeleri gibi ekonomisi ve sanayisiyle modern ülke biçimini yakalamayı hedeflemektedir.

Bu politikanın günümüzde başarıyla sürdürüldüğü görülmekle birlikte istenilen hedeflere ülkeyi ulaştırıp, ulaştıramayacağı tartışma konusudur. Buna rağmen birçok uluslararası kuruluş önümüzdeki yirmi yıl içerisinde ÇHC ve Hindistan'ın ABD, Japonya ve AB ile birlikte beş büyük ekonominin içinde yer alacağını açıklamaktadır.

¹⁰³ Azmat Hayat Khan, **a.g.e.**, s.75.

Bu durum ÇHC ve Hindistan'ın ulusal güçlerinin de ekonomileriyle birlikte büyüyeceğini göstermektedir. Ayrıca bu iki ülkenin Himalayalar'dan Güney, Güneybatı ve Güneydoğu Asya'ya uzanan jeopolitik öneme sahip bir konumda bulunmaları ekonomilerinin gelişimiyle stratejik konumlarını da artırmaktadır.

ÇHC'nin tehdit arz etmeyen ve zaman içerisinde küresel ticaretle ve diğer ekonomik yaklaşımlarda iyi huylu bir güce mi dönüşeceği, yoksa gizli amaçlarını ve emellerini saklamak için yanıltıcı stratejiler izleyen ve gittikçe yükselen bir tehdit olarak mı ortaya çıkacağı sıklıkla tartışılrsa da günümüzde ÇHC'nin gösterdiği gelişim önümüzdeki dönemde ABD'nin küresel anlamda tek rakibi olarak karşımıza çıkmasına neden olarak gösterilmektedir. ÇHC'nin bölgesel ve küresel rolünün ABD ile olan yakınlaşması ya da çatışması sonucunda belirleneceği görülmektedir.

ABD'de ikinci Bush iktidarı 30 yıl önce Nixon - Kissinger'ın uyguladığı stratejiyi tekrardan oynamaya başlamıştır. 30 yıl önce Nixon'un ÇHC'ye yaklaşımı Sovyetleri; çevresinde yaşanan gelişmeler nedeniyle kaygılandırmıştır. Bugün ise “stratejik rakip” olarak ilan edilen ÇHC'ye karşı aynı taktik Hindistan ile sağlanmak istenmektedir.

Burada unutulmaması gereken nokta; II nci Dünya Savaşı öncesi endüstriyel olarak hızla büyüyen Almanya'nın Fransa ve İngiltere tarafından çevrelenmeye çalışılmasıdır ki bu da savaşın çıkmasının en büyük nedenlerinden biri olmuştur.

Bu iki ülke Almanya'yı çevrelemek adına diğer yükselen sanayi sahibi Sovyetlerle iş birliği içerisinde girmiştir. Bugün ise Fransa ve İngiltere'nin rolünü ABD, Almanya'nın rolünü ÇHC, Sovyetler Birliği'ni ise Hindistan oynamaktadır. Günümüzün yaklaşık bir asır öncesine göre farkı, artık nükleer silahlarla oynadığımızdır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Gwynne DYER, “India and China: Avoiding The Past”, **Tehran Times**, 19.04.2005.

ABD'nin Hindistan ile nükleer iş birliği anlaşması imzalaması ve Mart 2005 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın Hindistan ziyaretinde "ABD Hindistan'ın 21. Yüzyılın ana güçlerinden biri olması için her türlü yardıma hazırdır." açıklamasında bulunması ve bu ziyaretin hemen sonrasında ABD'nin yeni nesil savaş uçaklarını Hindistan'a satma kararı bu stratejinin başlangıcını oluşturmaktadır.

ABD Clinton'ın döneminde ÇHC'yi "stratejik ortak" olarak gördüğünü açıklarken, Bush ÇHC'yi "stratejik rakip" olarak gördüğünü açıklamıştır. Bu politika değişikliği sonrası her iki ülkenin de birbirlerini zor durumda bırakmadan politika izlemeye çalıştıkları görülse de ÇHC Devlet Başkanı Hu JİNTAO'nun 18 - 20 Nisan 2006 tarihleri arasında ABD'ye ziyareti sırasında yaşananlar iki ülke arasındaki gerginliği ortaya koymuştur.

ÇHC'nin HU'nun ziyaretinin "devlet ziyareti" statüsüne sokulması isteği, "devlet ziyareti" uygulamasının sadece ABD'nin müttefikleri için geçerli olduğu ve ABD ile stratejik iş birliği veya ortaklık ilişkisi bile olmayan ÇHC'nin bu statüye sahip olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiş, bu durum ziyarete damgasını vurmuştur.*

ÇHC Devlet Başkanı HU'nun ABD ziyaretinin gerek siyasi gerekse iktisadi alanda iki devlet arasında yaşanan sorunlara çözüm getiremediği, HU'nun taviz vermez tutum izlemesinin ÇHC'nin ikinci bir kutup oluşturabileceğini göstermeyi amaçladığı, ABD'nin ise HU'nun ziyaretini "devlet ziyareti" statüsüne sokmamasının ÇHC'nin böyle bir tutumun içine girmesinin yanlışlığını göstermeye yönelik olduğu görülmektedir. Karşılıklı tutumlardan dolayı ziyaretten bir sonuç alınamadığı görülse de günümüzde bu iki ülke arasındaki ilişkilerde karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur.

* 18 Temmuz 2005 tarihinde Hindistan Başbakanı Manmohan SİNGH; ABD ziyareti sırasında, Hindistan'ın ABD'nin müttefiki olmamasına rağmen "devlet ziyareti" statüsünde karşılanmıştır.

ÇHC ekonomisinin gelişiminin en önemli parametresini oluşturan doğrudan yabancı yatırımlarda ABD'li şirketlerin başat rolü, ABD donanmasının ÇHC'nin enerji ithal yollarını kontrol altında tutması, petrol fiyatlarını kontrolü, Tiananmen olayları sonrası Batı tarafından konulan silah ambargosunun kaldırılmaması konusunda baskıları,* Tayvan ile Japonya'ya karşı korumacı tavrı, Orta Asya ve Güney Doğu Asya'daki yatırım ve üsleri ile ÇHC iç politikasına yönelik kışkırtıcı tavrı ABD'nin ÇHC'ye karşı politik üstünlük yaratmasını sağlamıştır.

Karşılıklı ticarete verdiği 200 milyar doları geçkin fazlalığı, elinde bulundurduğu 900 milyar dolarlık ABD hazine bonosu, Merkez Bankasında bulunan 250 milyar dolara yakın rezervini Avro ile değiştirme tehdidi, ABD karşıtı ülkelerle kurduğu ilişki ve giderek büyüyen ekonomisiyle dünya ticaretine yön verme girişimleri ÇHC'nin üstünlük kurduğu konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim ÇHC hükümeti ABD'nin Çin mallarına uygulamak istediği kotaya çok sert tepki vermiştir. ÇHC'li yetkililer 900 milyar dolarlık ABD hazine bonosunu satabileceklerini açıklamışlardır.¹⁰⁵

Bu durumun gerçekleşmesi ABD ekonomisini resesyona** sokacaktır. Karşılıklı bu çıkarlar her iki ülkenin birbirlerine koz olarak kullanabileceği argümanları oluşturmaktadır.

ÇHC'nin 2006 yılı itibariyle sahip olduğu bir 1.33 trilyonluk döviz rezervi -ABD'nin bütçe araçlarında önemli bir bölüm tutmaktadır- Japonya'yı geride bırakmasını sağlamıştır.

* AB ambargosu ÇHC'nin hem orduyu modernize etmek için gerekli teknolojik altyapıya erişmesini, hem de mevcut teknolojisini transfer etmesini engellemektedir.

¹⁰⁵ **Xinhua**, 08 Ağustos 2007, "Çin'den ABD'ye tehdit; Doları Çökertirim", **Vatan Gazetesi**, 09 Ağustos 2007.

** Resesyon; ekonomik hayatın canlılığını kaybetmesi, üretim faaliyetlerinin durulması, ekonomik büyüme hızının nüfus artış hızının altına inmesi, dolayısıyla milli gelirin artmamasıdır.

ÇHC'nin GSMH'ı incelendiğinde ihracatın % 30 gibi bir paya sahip olduğu görülecektir. Bu ihracatın % 57,3'ü yabancı yatırımcılar tarafından yapılmaktadır ki bunlarında % 85'i ileri teknoloji ürünleridir. Dolayısıyla ABD'nin herhangi bir kriz anında uygulamak isteyeceği ekonomik yaptırımlar öncelikle dostlarına, müttefiklerine ve kendisine zarar verecektir.¹⁰⁶

Bunun yanında devasa nüfus içindeki orta sınıfın giderek büyümesiyle ÇHC iyi bir alıcı ve ithalatçı durumuna gelmektedir. Batılı şirketlerin ürettiklerini kendi kıtalarında pazarlayamama sıkıntısı düşünüldüğünde ÇHC'nin önemi daha da artmaktadır.

Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Geçmiş Avrupa'ya bağlı, bugün ABD'ye ve gelecek Asya'ya”¹⁰⁷

ABD'nin olası bir ÇHC - RF - Hindistan bloğunu engellemeye yönelik çalışmaları, şimdilik ÇHC'ye yönelik politikaların; bu ülkenin düşmanlığını kazanmama şeklinde gerçekleştirmektedir.

Bununla birlikte Japonya'da Okinawa ve diğer üslerde bulunan 50,000 ABD askeri ülkenin güvenliğini 5 milyar dolar Japon katkısı karşılığında korumaktadırlar. ABD Avrasya'dan çekilmeden önce bölgenin batı ve doğu yakasında bulunan İngiltere ve Japonya'nın kontrol kurmasını sağlamak istemektedir.¹⁰⁸

ABD, ÇHC'nin bölgesel bir güç olmasını engellemeyecektir ancak ÇHC'nin küresel güç olma politikası tek kutuplu bir dünyanın devamlılığını sağlamaya çalışan ABD'nin politikalarına zarar verecektir.

Bu noktada ABD'nin ÇHC'yi devamlı olarak geleceğin süper gücü olarak sunma girişimleri yalnızca kendi sistemini dünyaya pazarlamaya ve ÇHC'nin siyasi gururunu okşamaya yönelik bir girişim olarak görülebilir.

¹⁰⁶ David M. LAMPTON, **a.g.m.**, s. 121.

¹⁰⁷ David M. LAMPTON, **a.g.m.**, s. 122.

¹⁰⁸ Simon TISDALL, “Japan Emerges As America's Deputy Sheriff In The Pasific”, **The Guardian**, 19.04.2006.

Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin tehditkar tutumunu öne sürerek kendi ulusal doktrinleri çerçevesinde kendine bağımlı ülkeler ve örgütler yaratan ABD, SSCB'nin dağılması sonrasında kendi siyasi, askeri ve ekonomik sistemini dünyaya kabul ettirecek ve bu sistemlerin doğruluğunu gösterecek karşıt bir sistemin ya da bloğun eksikliğini hissetmiştir.

Silah sanayisi tarafından desteklenen Cumhuriyetçi Parti'nin iktidar olur olmaz Irak'ı bir numaralı düşmanı olarak göstermesiyle başlayan, nasıl yapıldığı hala gizemini koruyan 11 Eylül saldırılarıyla devam eden ve Afganistan ile Irak hareketleriyle tamamlanan süreç ABD'ye "terörizm" adı altında yeni bir karşı blok yaratma imkanı vermiştir.

Bu politika dünyada 11 Eylül saldırılarının psikolojik etkisi nedeniyle önceleri olumlu karşılandıysa da Irak'ta nükleer, kimyasal veya biyolojik silah bulunmaması, ABD'li STÖ vasıtasıyla SSCB'den ayrılan ülkelerde yapılan rejim değişiklikleri ve dünyayı tek taraflı yönetmeye yönelik girişimler yaratılan bu bloğunda geçerliliğine ve inandırıcılığına gölge düşürmüştür.

ABD kendi sisteminin doğruluğunu dünyanın kabul etmesi için yeni bir blok bulmalı ve yaratmalıdır. ABD bu bloğun yeni lideri olarak ÇHC'yi öne çıkarmakta, ÇHC'nin iktisadi gelişiminin sonucunu küresel güç stratejisine bağlamaktadır. ABD'de ÇHC hakkında yazılan yazılar incelendiğinde de bu durum açıkça görülmektedir.

ABD'nin bu stratejisi ÇHC tarafından şimdilik sessiz bir politikayla takip edilmektedir. Stratejik düşünme yeteneği çok güçlü bir imparatorluğun sonrasında kurulan ÇHC'nin bu politikayı kabul etmesi imkansızdır. Bugün için bu durumu kabul eder görülen ÇHC'nin, ABD için gerçekten karşı bir kutup yaratabilecek gelişim düzeyine gelene kadar bu politikasını devam ettireceği değerlendirilmektedir.

ÇHC; 2002 yılında resmi olarak Batı ülkeleriyle ilişkilerinin en öncelikli ilişki olarak adlandıracağını açıklamıştır. Bununla beraber 11 Eylül'den sonra ABD'nin bölgede varlığının yapıcı olması halinde hoş görülebileceğini, NATO'nun genişlemesinin ve Orta Asya ile Afganistan'daki aktivitelerinin NATO ile Çin arasındaki fiziksel uzaklığı azaltılabileceğini düşünmektedir.

ÇHC'deki uluslararası ilişkiler uzmanları; ÇHC ile NATO'nun hiçbir zaman birbirlerine düşman olmadıklarını, Soğuk Savaş boyunca aralarında yasal bir antlaşma olmamasına rağmen Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik ortak olarak iş birliği halinde bulunduklarını ifade etmektedirler. Bunun yanında uzmanlar ÇHC'nin NATO ve uluslararası toplum için "güvenlik" konusunda çok önemli bir ortak olabileceğini iddia etmektedirler. Bu iddialarını ÇHC'de hali hazırda bulunan 2,5 milyon muntazam birlik ve bir milyon milis gücünden "barışı koruma" amaçlı yararlanılabileceği şeklinde açıklamaktadırlar.¹⁰⁹

ÇHC'de hala NATO'ya karşı bir düşmanlık görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ülkede Batı karşıtı görülmenin güvenli bir duruş olarak kabul görmesidir. Ayrıca halk 1989 yılında Belgrad'taki ÇHC Büyükelçiliğinin bombalanmasından NATO'yu sorumlu tutmaktadır.¹¹⁰

ABD ile ÇHC arasında yaşanan sorunların siyasi ve iktisadi alanlarda giderek arttığı, bu sorunlara karşı çözüm geliştirilememesi durumunda iki ülke arasındaki sorunların küresel çapta siyasi çatışmalara sebep olabileceği de düşünülmektedir.

ÇHC'nin Batı'nın uyguladığı ambargoya karşılık silah alabildiği tek ülke olan RF ile ilişkileri ABD'yi dengelemek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu iki ülke ŞİÖ vasıtasıyla aralarındaki sorunların büyük bir bölümünü çözmüş olsalar da birbirlerine karşı güvensizliklerini tam anlamıyla yenmiş değillerdir. Amur Nehri sınır sorunu hala devam etmektedir.

¹⁰⁹ Zhang ZUQIAN, "Beijing's Quiet Westward Turn: China And NATO"; **International Herald Tribune**, 19.04.2006.

¹¹⁰ Zhang ZUQIAN, **a.g.m.**

Bunun yanında RF ÇHC'ye büyük yatırımlar yapmaktadır. SSCB sonrasında tekrardan süper güç imajı yaratmaya çalışan RF için ÇHC'nin süper güç olma ve hatta bölgesel güç olma stratejileri ileriki dönemde sıkıntı yaratacaktır.

ÇHC'ye yatırım yapan üçüncü büyük ülke Japonya'dır. Bu ülke ile tarihten kaynaklanan düşmanlık ve adalar sorunları ittifak ilişkisini engellemektedir. Bunun yanında Hindistan'la sınır sorunlarını çözememesi, kendi içindeki Tayvan, Doğu Türkistan ve Tibet sorunları süper güç kavramlarından ÇHC'yi uzak tutmaktadır.

Ekonomik ve askeri anlamda gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmasına rağmen ÇHC, uluslararası anlamda kendi kapasitesinin üstünde bir rol oynamaya başlamıştır. Bundaki temel neden ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi üyesi olması, hızlı büyüyen ekonomisiyle nüfus ve jeopolitik konumudur. Mao başta olmak üzere tüm liderler ÇHC'nin süper güç olmak gibi bir düşüncesi olmadığını açıklamışlar ve ÇHC'nin "birinci derece güç" olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu kapsamda Mao sonrası iktidarlar için sanayi, tarım ve teknoloji alanında ilerlemeyi içeren ekonomik gelişim, devamlı olarak askeri gelişimin önünde olmuştur.

Her ne kadar Brzezinski; "ÇHC'nin iktisadi gelişimine ve Hong Kong ile Makao'nun katılımına siyasal olarak bağımlı kılınması ÇHC'yi Uzak Doğu'nun belirleyici devleti olarak kalmaktan çıkaracak ve birinci derecede bir dünya gücü olmasını sağlayacaktır" savını ortaya atsa da¹¹¹ İktisadi büyüme etkili bir liderlik, siyasal huzur, yabancı sermaye akışının devamı, etkili bir silahlı güç, enerji edinimi ve toplumsal huzur ile birleşmedikçe ÇHC küresel bir güç oluşturamayacaktır.

Ayrıca ÇHC'nin barışçıl yükseliş politikası komşularında bu ülkeye olan güveni tam olarak sağlayamamıştır. Komşu ülkelerin bölgede güçlü bir ABD varlığına sıcak yaklaşımlarının ve kabullenmelerinin temel nedeni ÇHC'ye duydukları güvensizlikleridir.

¹¹¹ Zbigniew BRZEZİŃSKI, a.g.e., s. 144.

Enerji tüketimi, silahlı kuvvetlerini modernleştirmek için ayıracağı bütçe, çevre sorunları, yabancı yatırıma bağımlılığı, bölgeler arasındaki gelir farklılıkları, işsizlik ve demokratikleşme gibi etkenler ÇHC'nin güç olma politikalarını etkileyecektir.

ÇHC yukarıda belirtilen sorunlardan oluşan riskleri bertaraf edebilmek maksadıyla önemli adımlar da atmaktadır. Bu adımların en önemlisi ÇHC'nin yeni ittifaklar kurma arayışlarıdır ki bu durum dünya için ÇHC'nin küresel güç olup olmayacağı tartışmalarını geride bırakabilecektir. Kurulacak herhangi bir ittifakın içerisinde ÇHC'nin olması küresel dengeleri etkileyebilecektir. Bu etkileşim karşılığında başka bir ittifak yaratabilecektir.

Soğuk Savaş sonrası dünyadaki güç sistemi değişmiştir. Sistemin aktörleri sistemdeki rollerini ve yerlerini yeniden tanımlama peşindedirler. Bugün net ve belirgin çok büyük bir yarış ve rekabet vardır. Bu mücadelede askeri güç de zaman zaman devreye girmektedir. Ancak düşman ortak ve gruplaşmalar kesin ve net olarak belirgin olmadığı için var olan stratejik ortaklıklara rağmen gruplar; birbirleriyle ve grupların içindeki üyeler de tek tek birbirleriyle ilişki içindedir. Bu durum ÇHC için elverişli bir ortam yaratmaktadır.

Uzun vadede bu ittifakların bir tarafında ÇHC'nin, bir tarafında da ABD'nin yer alacağı düşünülmektedir. AB ve Japonya'nın ABD yanlısı olabileceği öngörülebilir. Bu ittifaklar arasındaki güç dengesini ise Hindistan ve RF'nin tutumları belirleyecektir. Bu iki ülkenin denge politikası izlemeleri halinde ÇHC için İslam ülkeleri müttefiklik kurulabilecek önemli güç olacaklardır. 11 Eylül ve sonrasında yaşanan saldırılar ve Afganistan ile Irak hareketleri Batı-İslam karşıtlığını güçlendirmektedir.¹¹²

¹¹² Yılmaz TEZKAN, “Çin Halk Cumhuriyeti ve Jeopolitik Çoğulculuk”, **Türk Yurdu Dergisi**, Aralık 2005, Cilt 25, Sayı 220, s. 20-21.

ÇHC için gelecekte üç önemli senaryo ortaya konabilir. Birincisi ÇHC'nin ulusal gelişimini hızlı bir şekilde devam ettirerek yeni bir devlet sistemi kurması ki buna eski devlet sisteminin modernize edilmesi denilebilir. ÇHC'de mevcut yürütülen yenileşme hareketleri bu senaryonun ağır bastığını göstermektedir. Ancak sistemin özellikle insan faktörünü göz ardı ettiği, bu nedenle halkın yaşam seviyesinin artırılmaması, iş şartlarının geliştirilememesi, sigortacılık ve bankacılıkta yeterli düzenlemelerin yapılmaması halinde yenilikçi hareketlerin yeterli olmayacağı ve kırılmalara sebep verebileceği düşünülmektedir.

İkincisi yükselen ekonomisiyle birlikte siyasi reformların beraber yürütülerek demokratik bir rejimin ortaya çıkarılmasıdır. ÇHC yöneticileri için demokratik bir rejim halen mevcuttur ve bu düşünce yakın zamanda daha demokratik bir anlayışın gelmesini engelleyecektir. Yöneticiler daha demokratik bir ÇHC'nin bütün olarak kalamayacağını düşünmektedirler.

Üçüncüsü ise gelir dağılımı, etnik sorunlar gibi nedenlerle mevcut devlet sisteminde kırılma yaşanmasıdır ki bu yalnızca ÇHC'yi değil bütün Asya'yı hatta bütün dünyayı etkileyecektir.

ÇHC konvansiyonel anlamda askeri bir güç olarak adlandırılmaz. Tiannanmen olayları sonrasında Batının silah ambargosu ÇHC'yi demode Rus silahlarına mecbur bırakmıştır. ÇHC ordusunun ABD, Japonya, Güney Kore, Hindistan ve birçok komşusuna göre mevcut silah envanterinin temel teknolojilerin uzağında olduğunu görülmektedir. Bu anlamda RF'ye bağımlılık yıllar boyunca sürekli artış göstermektedir. Ülkenin silah sanayisi ise ABD ve RF'yle kıyaslanamaz.

ÇHC, silah alımı konusunda RF'ye bağımlılığa ve atıl durumda çok fazla silah sistemine sahip olmasına rağmen, nükleer anlamda çok büyük bir güçtür. ÇHC'nin politikası olmadığını açıklasa da nükleer silahı ilk kullanan olma ihtimali bütün dünyada tedirginlik yaratmaktadır.

Dolayısıyla konvansiyonel anlamda askeri güç kriterini yerine getiremeyen ÇHC'nin nükleer gücünün caydırıcılık yarattığı ve bu kapsamda bir güç oluşturduğu söylenebilir.

ÇHC'nin askeri bir blok içerisinde yer almaması da diğer bir dezavantajdır. Ülke kendi güvenliğini kendisi sağlamak zorundadır. ÇHC'nin 1990'ların sonunda girdiği güvenlik anlamında bir örgüte dahil isteği, ŞİÖ'nün kurulmasına öncülük etmesine neden olmuştur. Üye olduğu diğer bölgesel örgütlerde olduğu gibi bu örgütte de ÇHC'ye karşı güven sorunu yaşanmaktadır.

Ayrıca bu örgütün üyeleri arasındaki ilişkilerde karşılıklı güven prensibini uygulamak zor olacaktır. Dolayısıyla ÇHC kendisinin yönlendirebileceği bir askeri blok yaratamayacaktır.

Küresel güç olmanın temel kriterlerinden biri olan ekonomik güç olma konusunda ise ÇHC büyük bir atılım içerisinde. Küresel anlamda dünya ekonomisinin birbirine bağımlı hale geldiği düşünüldüğünde ucuz iş gücü ile hammadde sağlayan ve bulundurduğu nüfusu dünyaya pazar olarak sunma şansını iyi kullanan ÇHC'nin yakaladığı bu avantajı iyi kullandığı söylenebilir.

II Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın yaşadığı ekonomik açılımlar günümüzde ÇHC tarafından ortaya konmaktadır. Japonya'nın taklitten, markaya dönüşme yönündeki başarısı ÇHC tarafından yakalanması durumunda ÇHC ekonomisi daha az kırılgan olacak ve güçlü bir pozisyon kazanacaktır.

Bütün gelişen ülkeler için ÇHC'nin 1.3 milyar nüfusu çok büyük bir ticaret alternatifi yaratmaktadır. Bunun da ötesinde ÇHC'nin ekonomik gelişimi süresince izlediği reform süreci, bu süreci uygularken sağladığı politik istikrar gelişen ülkeler için bir örnek olmaktadır. Ancak Dünyada hayranlık yaratan bu ekonomik büyümenin her an kırılmasına neden olacak sorunların sahibi olduğu da unutulmalıdır.

ÇHC kalkınmanın öncü rolünü yabancı sermaye yatırımlarına yüklemiştir. Bu durum dış ticarete bağımlı bir ekonomi yaratacaktır. İşsizlik ve bölgelerde farklılık gösteren gayri safi milli hasıla gelecekte toplumsal güvenliği tehdit edebilecektir. Bunun yanında Bankacılık sistemindeki reformların yeterince yapılamaması dönmeyen krediler nedeniyle krize davetiye çıkarmaktadır.

Ekonomik anlamda bu değerlendirmeler ÇHC'nin küresel ekonomide çok önemli bir oyuncu olduğunu göstermekle birlikte dış ticarete özellikle yabancı sermayeye bağımlılık ve diğer sorunları küresel anlamda bir iktisadi güç olgusunu işaret etmemektedir. Bu bağlamda ÇHC'nin küresel güç olma yönünde ekonomik gelişiminin, bu ivmenin kaybedilmemesi şartıyla uzun vadeli olacağı söylenebilir.

Küresel güç olmanın en önemli ölçütlerinden biri de enerjiyi sorunsuz elde edebilmektir. Bu amaçla hem enerji bölgeleri hem de enerjinin nakledildiği koridorların kontrol edilmesi gerekmektedir. Günümüzde bu bölgelerin jandarmalığını ABD yapmaktadır. Bu da ÇHC'nin küresel güç düşüncesinde kırılganlık yaratmaktadır.

Bölüm boyunca ortaya konmaya çalışılan küresel güç ölçütleri ABD'nin küresel güç olarak uzun bir süre daha adlandırılacağını ancak bu küresel gücün Soğuk Savaş sonrası gibi dünyada izleyeceği siyasette yalnız olmayacağını göstermektedir.

Bu başka küresel güçlerin çıkacağı anlamına taşımasa da gelecekte çok kutuplu bir dünya yaratacaktır. Bu çok kutuplu dünyanın temel ülkelerinde biri de küresel bir güç olmasa dahi ÇHC olacaktır. Bu bağlamda ÇHC'nin izleyeceği politikalar giderek önem kazanacaktır.

BÖLÜM 2

ÇHC DIŞ POLİTİKASINDA ORTA DOĞU, ORTA ASYA VE BU BÖLGELERDE YAŞANAN GÜÇ MÜCADELELERİNDE İZLEDİĞİ STRATEJİLER

1. ÇHC DIŞ POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ

ÇHC dış politikasında temeli “toprak egemenliğine saygı” üzerine oluşturulmuştur. 1949 yılında ÇHC’nin kuruluş felsefesi de bu temel üzerine oturtulmuştur.

Nitekim kuruluş bildirgesinde ÇHC ile diplomatik ilişki kurma şartı uluslararası kamuoyuna şu şekilde beyan edilmiştir: “Kurulan bu hükümet, ÇHC halkını temsil eden tek yasal hükümettir. Eşitliğe saygı gösteren, ortak çıkarlara, karşılıklı toprak egemenliğine saygı gösteren bütün hükümetlerle diplomatik ilişki kurmaya hazırdır.” Dünyada sadece tek Çin vardır. Tayvan Eyaleti, ÇHC’nin bölünmez toprağıdır. ÇHC ile diplomatik ilişki kuran her ülke, Tayvan yönetimiyle olan diplomatik ilişkilerini tümüyle kestiğini beyan etmeli, ÇHC hükümetinin Çin’in tek yasal hükümeti olduğunu tanımalıdır. ÇHC hükümeti, herhangi bir ülkenin, “iki Çin” veya “bir Çin bir Tayvan” gibi bir olgu yaratmaya yönelik sinsi faaliyetlerine tahammül edemez. ÇHC ile resmi diplomatik ilişkisi olan bir ülkenin, Tayvan yetkilileriyle, herhangi bir biçimde tekrar resmi ilişki kurmasını da kesinlikle kabul etmez.¹¹³

¹¹³ Nuraniye Hidayet EKREM, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, ASAM Yayınları, Ankara 2003, s. 34.

Bu anlayış uluslararası örgütlerde kuruluşu sonrası ÇHC'nin değil Milliyetçi Çin'in (Tayvan) Kıta Çin'i olarak kabul edilmesine ve 1960'lı yılların sonlarına kadar da ÇHC'nin izole edilmesine neden olmuştur. Ancak ÇHC bu politikasından hiçbir şekilde taviz vermemiş, ABD dahil bütün ülkeler ÇHC'yi tanıırken bu kritere uymak zorunda kalmıştır.

1.1 ÇHC'nin Tanınması

Soğuk Savaş'ın kızıştığı dönemlerde; ÇKP (Çin Komünist Partisi)'nin komünist ve anti emperyalist düşüncesi ve iç savaşta ABD'nin ÇKP aleyhinde bir politika yürütmesi* nedeniyle Mao, ÇHC hükümetini Sovyetler Birliği tarafında yer alması için yönlendirmiştir. 1950'lerin başında Kore'nin statüsü için BM ya da temel olarak ABD ile savaş içinde bulunması da ÇHC'yi Stalinist bir modele sevk etmiştir. Bu dönemde izlenen model, Sovyetler tarafından ise oluşabilecek bir tehdit olarak algılanmıştır.¹¹⁴

1960'lı yıllar ÇHC için ister bağımlı ister bağımsız olsun dünyanın süper güçlerinden ayrı yalnız başına yürümenin mecbur olduğu yıllar olarak görülebilir.

ABD ise 1949 yılından sonraki 20 yıl boyunca ÇHC'ye karşı paranoyak derecede bir korku, suçlama ve hayal kırıklığı içinde yer almış ve politikasını da bu paranoyaların üzerine kurmuştur.

* 27 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore'nin Güney'e saldırmasıyla bu durum bir kez daha teyit edilmiştir. Dönemin ABD Başkanı Truman ÇHC'nin soruna dahil olmasından birkaç ay önce ABD Yedinci Filosu'na Tayvan'daki Milliyetçi Parti güçlerini herhangi bir komünist saldırıya karşı koruma emri vermiştir.

¹¹⁴ John S. GREGORY, **The West and China Since 1500**, Palgrave Macmillan Yayınları, 2003, s. 178-179.

Nitekim 1964 yılında yapılan bir Gallop araştırmasında ABD'lilerin % 58'inin dünya barışı için ÇHC'yi Sovyetlerden daha tehlikeli gördüğü tespit edilmiştir.¹¹⁵

Bu durumu ÇHC ile ilişki kurulmasının mimarlarından Henry Kissenger Diplomasi kitabında; ABD'lilerin Komünist Çin'i hastalık derecesinde yayılmacı, fanatik şekilde ideolojik ve uzlaşmaz bir surette kendini dünya devrimine adanmış olduğunu düşündüklerini belirtmektedir.¹¹⁶

ABD ile ÇHC arasındaki gerginlik ÇHC ile ilişki kurmak isteyen Batılı devletleri de etkilemiştir. Özellikle Fransa ve İngiltere ABD'nin tepkisini çekmeden hem Tayvan hem de ÇHC ile ticari ve siyasi ilişki kurmaya çalışmışlardır.

1954 yılındaki Cenevre Konferansı Asya'da istikrarlı bir gelişimin ÇHC olmadan kurulamayacağını göstermiş ve ABD dışındaki Batılı güçlerin ÇHC ile ilişki kurmasını hızlandırmıştır.

İngiltere, İsrail ve İskandinav ülkelerinin ardından 1964 yılında Fransa, 1970 yılında ise Kanada ve İtalya resmi diplomatik ilişki kurmuştur. 1970 yılında dünyadaki 53 ülke ÇHC'yi tanıırken Türkiye'nin de içinde bulunduğu 68 ülke ABD tarafında yer almıştır.¹¹⁷

Kissinger, Batılı liderlerin ÇHC-Sovyet ilişkilerinin bozulmasında yatan fırsatı iyi değerlendirirken, ABD'li politika üreticilerinin bu stratejik fırsatı değerlendiremediğini ifade etmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ John S. GREGORY, **a.g.e.**, s. 180.

¹¹⁶ Henry KİSSİNGER, Diplomasi, **a.g.e.**, s. 698.

¹¹⁷ John S. GREGORY, **a.g.e.**, s. 182.

¹¹⁸ Henry KİSSİNGER, **a.g.e.**, s. 698.

Armaoğlu da, Avrupa ile ABD arasındaki görüş ayrılıklarının derinleşmesinin bu yıllara rastladığını belirtmektedir. Armaoğlu'na göre De Gaulle Fransa'sının NATO'nun askeri entegrasyonundan ayrılmaya 1965 yılında karar vermesi basit bir tesadüf değildir. Keza o dönemde bugün yaşanan Irak Savaşına benzer bir şekilde ABD'nin Vietnam hareketına NATO'nun diğer üyeleri taraf olmamaya dikkat etmişlerdir.¹¹⁹

1969 yılında Richard Milhous Nixon'un başkan seçilmesiyle ABD, ÇHC'ye karşı yumuşama politikası uygulamaya başlamıştır. Başkan seçilmeden 1967 yılında Foreign Affairs Dergisinde yazdığı "Vietnam sonrası Asya (Asia After Vietnam)" adlı makalesinde Nixon; "ABD'nin Asya'ya yönelik politikasının kesinlikle ÇHC gerçeğiyle bağlantılı olmalıdır. Uzun vadede düşünürsek ÇHC'yi sonsuza kadar fantezilerini beslemek, nefretlerini gözetmek ve komşularını tehdit etmek üzere milletler ailesinin dışında bırakamayız. Bu küçük gezegende potansiyeli yüksek bir milyar nüfuslu bir halkı kızgın bir yalnızlık içinde bırakamayız" demektedir.¹²⁰

1970'li yılların başında Nixon ve ÇHC yönetimini yumuşamaya zorlayan birçok etken belirmiştir. Öncelikle ÇHC için giderek artan bir Sovyet tehdidi ortaya çıkmış¹²¹ ve ÇHC bu tehdidi Batıyla dengelemeye çalışmıştır. İkinci olarak Asya'daki en büyük rakip Japonya ekonomik anlamda sivrilmeye başlamıştır. ÇHC, ABD ile ilişki kurarak bu tehdidi de köreltmek istemiştir. Ayrıca Batılı ülkeler tarafından tanınmaya başlayan ÇHC için BM'ye üye olmak öncelikli hale gelmiş ve bu nedenle dış politikasında yumuşama yolunu seçmiştir.

ABD için ise ÇHC ile yakınlaşmasının ilk nedeni Vietnam Savaşıdır. ABD bu savaş sırasında müttefiklerinden yeteri kadar destek görmemiş bir nevi yalnızlığın içine itilmiştir.¹²²

¹¹⁹ Fahir ARMAOĞLU, **a.g.e.**, s. 584.

¹²⁰ John S. GREGORY, **a.g.e.**, s. 183.

¹²¹ Sovyetler Birliği ÇHC sınırı boyunca 500,000 mevcutlu birlikler yerleştirmiştir. Warren I. COBEN, "Chinese Lessons, Nixon, Mao, and the Course of U.S.-Chinese Relations", **Foreign Affairs**, Mart/Nisan 2007, s. 148.

¹²² Fahir ARMAOĞLU, **a.g.e.**, s. 583.

Bunun yanında ABD, Sovyetlerin ÇHC sınırına yaptığı yığından rahatsız olmuştur. Sovyetlerin ÇHC'ye olası bir askeri müdahalesini Küba füze krizinden beri küresel güç dengesini tehdit eden en ciddi olay olarak görmüştür.

Sovyetlerin Çekoslovakya'da olduğu gibi ÇHC'de de kendisine boyun eğen bir hükümet kurma ihtimali, dünyanın en kalabalık ülkesini nükleer bir süper gücün altında ikinci derecede bir ülke yapabilecek, bu durum ise ABD'yi küresel anlamda sıkıntıya sokabilecekti. Bu durumu engelleme düşüncesiyle Nixon, Sovyetler tarafından ÇHC'ye yapılacak bir saldırıya seyirci kalınamayacağını açıklayarak ilk defa ÇHC yanlısı bir tutum sergilemiştir.¹²³

Nixon ve Kissenger ÇHC ile kurulacak bir ilişkinin Soğuk Savaş'ta Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin elini güçlendireceğini düşünmüşlerdir. Keza ABD ile ilişki kuracak bir ÇHC, Sovyetlerin için batı kadar tehlike uyandırabilecek ve Sovyetleri hem Batı hem de Doğudan sıkıntı içine sokabilecektir.

ABD için ÇHC'yi tanımada en büyük sorun Tayvan'ın ile ilişkilerin statüsü olmuştur. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı William Rogers; ÇHC'nin BM üyeliği lehine oy kullanacaklarını, buna karşılık Milliyetçi Çin'in BM'den çıkarılmasına karşı olacaklarını açıklamıştır. Rogers; "dünya realiteleri iki Çin'in birden BM'de temsil edilmesini gerektiriyor" demiştir.¹²⁴

Bu açıklama her iki taraftan da sert yanıt bulmuştur. Formoza'nın resmi yayın organı Central Daily News; "Komünist Çin haydutlarının BM'ye alınmasına taraftar bir siyaset değişikliği, sadece uluslararası hak ve adalet ilkelerini zedelemekle kalmaz, Amerika'nın geleneksel bağımsızlık anlayışına da aykırı düşer. İki Çin düzenini asla kabul etmeyeceğiz" açıklamasını yayınlamıştır.¹²⁵

¹²³ Henry KISSINGER, **a.g.e.**, s. 700-702.

¹²⁴ "Amerika Kıta Çin'i lehinde oy kullanacak", **Cumhuriyet Gazetesi**, 03 Ağustos 1971

¹²⁵ "Formoza BM'de iki Çin Fikrine Karşı Çıktı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 04 Ağustos 1971.

Aynı konuda Pekin Radyosunda da BM’de iki Çin fikri kabul edilmeyecektir açıklaması yapılıyor ve Tayvan’ın Çin topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğu ileri sürülüyordu. Radyo; “Çin Halkı iki Çin, bir Çin, bir Tayvan ya da buna benzer saçma teklifleri kesinlikle reddeder” ifadelerini¹²⁶ kullanıyor ve ABD’nin iki Çin’in BM’de temsil önerisi her iki taraftan da sert tepki görüyordu.

İki tarafın bu sert ifadeleri ABD’nin ileriki dönemde iki Çinli bir BM’den vazgeçmesine neden olmuştur. ABD’nin BM’de 1971 yılında bu yönde verdiği önerge de ret edilmiştir.

1970’li yılların başında gelişen toplu durum iki ülkeyi de oydaşma zorunda bırakmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler öncelikle temel kavramların uyuşması üzerine odaklanmıştır.

Bu odaklanma uluslararası kamuoyunda da etkisini göstermiş BM Genel Kurulu Arnavutluk ve beraberindeki 20 ülkenin teklifi üzerine* ÇHC’nin BM üyeliğini kabul etmiş, Tayvan’ı ise üyelikten çıkarmıştır.¹²⁷

Bu durum ÇHC’nin uluslararası kamuoyu içinde tekrardan yer alması anlamına gelmiş, ÇHC’nin izolasyonu ABD’ye rağmen kaldırılmıştır. ÇHC’nin BM’ye kabulü dahi ABD tarafından tanınmasını sağlamamıştır.

Nixon’un 1972 yılında ÇHC’yi ziyareti ise milletler arası politikada yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Bu ziyarette Tayvan gibi geleneksel konuların yerine iki ülkenin çıkarları üzerine oturan konularda iş birliği dikkat çekmektedir. Keza Mao’nun Nixon’a söylediği “Tayvan’sız da bir şeyler yapabiliriz..... 100 yıl sonra gelsin.....” sözü ile Nixon’un “düşman olmamız için bir sebep yok” sözü bu ilişkinin gelişmesinde iki ülkenin isteğini ortaya koymaktadır.¹²⁸

¹²⁶ “Pekin’de İki Çin Formülüne Şiddetle Hücum etmiştir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 05 Ağustos 1971.

* Bu ülkenin 1970 yılında ÇHC’nin BM’ye alınması maksadıyla verdiği önergeye 23 çekimser oya karşılık 51 evet, 49 hayır çıkmış, üçte iki çoğunluk bulunmadığından ÇHC üyeliğe kabul edilmemiştir.

¹²⁷ 25 Ekim 1971 tarihinde yapılan oylamada ÇHC’nin üyeliği 35 lehte ve 17 çekimser oya karşı, Türkiye’nin de dahil olduğu 76 oyla kabul edilmiştir. Fahir ARMAOĞLU, **a.g.e.**, s. 586.

¹²⁸ Warren I. COBEN, **a.g.m.**, s. 186.

Aynı yıl imzalanan “Şanghay Bildirisi”yle ÇHC’nin Hindicini veya Kore’de durumu daha da kötüleştirecek hiçbir şey yapmayacağı ve ne ÇHC ne de ABD’nin Sovyet bloğuyla iş birliğine girişmeyeceği ve her iki tarafın Asya’da hegemonya kurmak isteyen herhangi bir ülkenin girişimine karşı çıkacağı imza altına alınmıştır. 1973 yılında imzalanan bildiriyle de Şanghay Bildirisinde belirtilen “Asya hegemonyası” yerine “dünya egemenliği” cümlesi kullanılmış ve ilişki resmi olarak de facto bir ittifaka dönüşmüştür.¹²⁹

Bu ittifak ancak Mao’nun ölümü ve pragmatik lider Deng’in iktidara geçişiyle diplomatik ilişkiye dönüşebilmiştir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişki 01 Ocak 1979’da kurulmuştur.

ABD’nin ÇHC’yi tanıması, ÇHC’nin izolasyonunu tamamen kaldırmış ve yeni lider Deng’in izleyeceği iç politikada elini güçlendirmiştir.

1.2 ÇHC Dış Politikasının Gelişimi

Kurulduğu 1949 yılından itibaren bağımsız ve barışçıl bir gelişim politikası izleyeceğini uluslararası kamuoyuna ilan eden ÇHC; dış politikasını beş temele dayandırmaktadır. Bunlar; bağımsızlık ve sınırsal bütünlük, saldırmazlık, diğer ülkelerin iç işlerine karışmamak, eşit hak ve karşılıklı yarar prensibi çerçevesinde ilişkileri geliştirmek ve barış içinde bir arada yaşamak şeklinde ortaya konmaktadır.¹³⁰

Bağımsızlık ve sınırsal bütünlük ÇHC’nin kurulduğu günden itibaren taviz vermeden yürüttüğü Tayvan politikasıyla bağlantılıdır. Tayvan ÇHC’nin olmazsa olmazıdır. Bu durum BM’de temsil edilme isteğinde bile verilemez taviz olarak ortaya konmuştur.

¹²⁹ Henry KISSINGER, *a.g.e.*, s. 705-707.

¹³⁰ Azmat Hayat KHAN, *a.g.e.*, s. 6.

ÇHC'nin devlet karakteristiği; uluslararası anlaşmazlıklarda taraf olmamak için özel bir özen göstererek, anlaşmazlıkları mümkün olduğu kadar çatışma zeminine taşımama özelliğidir.¹³¹ Ancak günümüzde ÇHC için sınırlarına olabilecek saldırı haricinde tek karşı saldırı sebebi Tayvan'ın bağımsızlığını ilan etmesidir. ÇHC için saldırmazlık kavramının kırmızı çizgisini Tayvan oluşturmaktadır.

ABD'nin aksine ÇHC diğer ülkelerin iç işlerine karışmamayı temel prensip olarak kabul etmiştir. ÇHC ülkelerin sorunlarının bu ülkeler dışında hiçbir ülkeyi ilgilendirmeyeceğini, dolayısıyla kurulacak karşılıklı ilişkilerin iç işleri yerine karşılıklı menfaate dayanmasını ve “kazan-kazan” prensibini desteklemesini daha uygun bulmaktadır.

Ayrıca ülkeleri büyük - küçük ya da güçlü - zayıf demeden uluslararası eşitlik kapsamında değerlendirmektedir. Keza bu anlayış günümüzde Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle kurulan ikili ilişkilerde ÇHC'nin elini güçlendirmiş ve bu ülkelerin ÇHC'ye yaklaşmasını sağlamıştır.

ÇHC Soğuk Savaş öncesinde BM dışında kuvvetli bir örgüte üyeliğe ihtiyaç duymamıştır. Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik anlayışı ülkenin özellikle bölgesel örgütlenmelere yaklaşımını değiştirmiştir.

Bu değişen anlayışta değişmeyen tek dış politika anlayışı ise ÇHC'nin bu tür örgütlenmelerde inisiyatifi kendisinde toplama düşüncesidir.

ŞİÖ ile başlayan örgütlenme düşüncesi, Afrika ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek için kurulan ÇHC - Afrika İş birliği ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek için kurulan ÇHC - Orta Doğu Ülkeleri İş birliği forumlarıyla giderek kendini göstermeye başlamıştır.

¹³¹ Esat ARSLAN, “ABD ve Çin Yayılmacılığına Karşı Ön Asya Barışı”, **2023 Dergisi**, Ocak 2007, Sayı 69, s. 38.

ÇHC izlediği barışçıl dış politika anlayışıyla dış siyasetinin çok boyutlu ve uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çok boyutlu ve uzun vadeli hedefler:¹³²

- ÇHC iktisadi kalkınmasını ve siyasi istikrarını sürdürürken, ÇHC'nin dış siyaset ortamını güvenceye almak,
- ÇHC'nin iktisadi gelişimine katkı sağlayan mal ve hizmet ticaretinin artırılmasını sağlamak,
- Bölgesel endişeleri gidererek Asyalı komşularına yükselen ÇHC'nin gücünün ve etkinliğinin ne yönde kullanılacağı konusunda güvence vermek,
- Tayvan'ı uluslararası düzeyde tecrit etmek ve bağımsızlığını engellemek,
- Tiananmen olayları sonrasında Batının koyduğu silah ambargosu karşısında, ÇHC'nin savunma ihtiyaçlarını karşılayacak gelişmiş silahların ve askeri teknolojinin akışını güvence altına almak,
- ÇHC'nin bölgesel ve küresel gücünü ve etkisini artırmak ve
- Bölgedeki ABD hegemonyasının önüne geçmek amacıyla “çok kutupluluğu” teşvik etmek ve bunun gerçekleştirilebilmesi için bölgesel iş birliği olanaklarını geliştirmek¹³³ başlıkları altında özetlenebilir.

ÇHC dış politikasının izlediği ve devam ettireceği stratejiyi 1994 yılında Deng Xiaoping, iki hedefe dayanarak ifade etmiştir. İlk hedef, “Hegemonyacılığa ve güç siyasetine karşı çıkmak ve dünya barışını korumak; diğer hedef ise yeni bir uluslararası iktisadi ve siyasi düzen kurmak”tır. Birincisi açıkça ABD'yi hedeflemektedir ve hedefi ABD'nin üstünlüğünü azaltırken, ÇHC'nin iktisadi güç olma arzusunu sona erdirecek bir askerî çatışmadan dikkatle kaçınmaktadır. İkincisi ise, ABD'nin öncülüğünü yaptığı, Avrasya'nın en batısında Avrupa'nın (ya da

¹³² Robert SUTTER, “Why does China Matter?” *The Washington Quarterly*, 2003-2004, s. 84.

¹³³ R. Kutay KARACA; *Dünyadaki Yeni Güç...., a.g.e.*, s. 112.

Almanya'nın), en doğusunda ise Japonya'nın desteklediği mevcut küresel ast - üst düzenine karşı bazı kilit ülkelerin öfke duymasından yararlanmak suretiyle küresel iktidarın yeniden dağılımını sağlamaktadır.¹³⁴

Bu anlayışa 1995 yılından itibaren enerjinin sorunsuz elde edilmesi stratejisi de eklenmiştir. Nitekim enerji ÇHC için en önemli kavram olan iktisadi büyümenin devamlılığının anahtarıdır.

Bu nedenle ÇHC'nin enerji bölgelerine yönelik izlediği dış politikanın temelinde de enerjiyi sorunsuz elde etme düşüncesi ön plana çıkmaktadır.

2. ÇHC'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

2.1 Orta Doğu'nun Stratejik Önemi

Orta Doğu tarihsel olarak incelendiğinde özellikle enerjinin elde edilmesi ya da kontrol altında tutulması ve dinler ile kültürlerin kesişme noktası olması yönünden sayısız savaşın yaşandığı bölge olduğu görülür.

Günümüzde bu durum devam etmekle birlikte, XXI. Yüzyıla girerken klasik jeopolitik tezlerin bölgenin coğrafik tanımını ve bölge ülkelerinin dünyadaki güç odaklarıyla olan ilişkilerini açıklamakta eksik kalmıştır.

İlk kullanılmaya başlandığı andan itibaren Orta Doğu terimi, coğrafi bir alanı işaret etmemiştir. Bölgeyi ifade eden özellikler ve buna bağlı olarak sınırlar, dünyadaki siyasal duruma, zamana ve bölgeye nereden bakıldığına bağlı olarak değişiklikler göstermiştir.

¹³⁴ Zbigniew BRZEZINSKI; *a.g.e.*, s. 27-28.

Bu düşüncenin yanında Orta Doğu'nun coğrafi tanımı geniş ve dar anlam bakımından iki şekilde yapılmıştır. Dar anlamda Orta Doğu; Kuzey Afrika Ülkeleri, Türkiye, Afganistan, İran'ı içine almayan ve sadece 12 Arap ülkesini (Bahreyn, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Oman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Filistin ve Mısır) ve İsrail'i esas alan bölge olarak tarif edilirken, geniş anlamda ise; Türkiye, Afganistan, Suriye, Lübnan çizgisinden başlayıp, Kuzey Afrika Devletlerini de kapsayarak Uzak Doğu sınırına dayanan ve Arap Yarımadasını içine alan bölge olarak tarif edilmektedir.¹³⁵

Orta Doğu'yu coğrafi olarak geniş anlamda tanımlayan ifadenin ABD'nin GOP (Genişletilmiş Orta Doğu Projesi) tanımıyla örtüştüğü görülmektedir. ABD GOP'un sınırlarını; Cebelitarık'tan başlayan, Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye, Filistin, Basra Körfezi, Arap Yarımadası, Kafkasya ve Orta Asya'yı da içine alarak ÇHC sınırına dayanan bölge olarak tanımlamaktadır.

Bu coğrafik tanımla beraber Orta Doğu'nun stratejik değerlerine göz atıldığında; dünyada bilinen petrol rezervlerinin % 65'ine sahip olduğu, üç kıtayı birleştiren kara ve demiryollarının düğüm noktasında bulunduğu, deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmının bu coğrafyadan kontrol edildiği, tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olduğu ve tek Tanrıya inanan dinlerin doğduğu bölge olduğu görülür.¹³⁶

Orta Doğu yalnızca petrol, kültürel ve dinsel alanda değil birçok yer altı kaynağı açısından da zengin bir bölgedir. Örneğin İran; ham petrolün yanı sıra, kömür, krom ve dünyanın ikinci büyüklükteki doğal gaz rezervlerine, Irak; fosfat, sülfür rezervlerine; Suriye; fosfat, krom ve manganez rezervlerine, İsrail; bakır, fosfat, potas, bromür asidi tuzu rezervlerine, Suudi Arabistan; doğal gaz, demir cevheri, altın ve bakır rezervlerine, Cezayir; doğal gaz, demir cevheri, fosfat ve uranyum rezervlerine, Bahreyn; petrolün yanı sıra, doğal gaz rezervlerine, Mısır; doğal gaz, demir cevheri, fosfat,

¹³⁵ Beril DEDEOĞLU, **Orta Doğu Üzerine Notlar**, Derin Yayınları, İstanbul 2002, s. 1.

¹³⁶ Servet CÖMERT, "Jeopolitik ve Türkiye'nin yer aldığı yeni jeopolitik ortam", **Jeopolitik dergisi**, Kış 2002, Yıl 1, Sayı 1, s. 33.

manganez rezervlerine, Umman; bakır, asbest rezervlerine, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya doğal gaz rezervlerine sahiptir.¹³⁷

Bölgede bulunan bu kaynaklar gerek bölge, gerekse bölge dışı devletlerin bölge üzerinde çıkar çatışmalarına neden olmuştur. Bu kadar fazla etkenin bir arada oluşması silahlanmanın hızlanması ve önünün kesilememesi sonucunu doğurmuştur. İsrail Devletinin kurulması ile de bu yarış artık durdurulamaz hale gelmiştir. Soğuk savaş sonrası dünyada, kitlesel imha silahları ve bu silahları kullanma ile hedefe ulaştırma araçlarını geliştirmeye yönelik çabaların, İslam devletleri ve Konfüçyüsçü devletlerde daha da yoğunlaştığı görülmektedir.¹³⁸

İslam devletleri açısından konuya yaklaşıldığında petrole sahip olan İslam ülkelerinin ekonomik ve politik olarak güçlü olmaları beklenirken, Orta Doğu'da yaşanan durum bu düşüncenin tam tersini göstermiştir.

Günümüzde esas önemli olan petrole sahip olmak değil, petrolü en ekonomik şekilde uluslararası pazarlara ulaştırmak ve petrol ulaşım yollarını kontrolü altında bulundurmaktır.

Bu açıdan bakıldığında boru hatları dışında petrolünü uluslararası pazarlara ulaştıramayan Hazar bölgesinin jeopolitik önemi, petrolünü uluslararası pazarlara ulaştırdığında daha da artacaktır. Bu düşünceye dünya üzerinde kendi güçlerinin egemen olmasını isteyen büyük oyuncuların ne derecede müsaade edeceği de ayrı bir soru oluşturmaktadır. Büyük oyuncular için artık petrolün bulunduğu coğrafya kadar petrolün geçtiği ve pazara ulaştığı bölgeler de önem kazanmaktadır.

Enerji ve enerjinin verimli kullanımı, arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin birbirine boru hatlarıyla bağlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenden dolayı artık petrol mücadeleleri yalnızca askeri yaptırımlarla değil, ekonomik ve siyasi yaptırımlarla da sonuca ulaşacaktır.¹³⁹

¹³⁷ Yavuz Gökalp YILDIZ, *Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayınları, Kasım 1993. s. 147.

¹³⁸ Samuel P.HUNTINGTON, *a.g.e.*, s. 275.

¹³⁹ R. KutayKARACA, *Dünyadaki Yeni Güç...a.g.e.*, s.128-129.

Dolayısıyla bu bölgelerde yaşanan ve yaşanacak ittifak çatışmaları Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra yaşanan tek kutuplu dünyanın son bulmasına ve çok kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Gelecekte ortaya çıkabilecek çok kutuplu bir dünyanın temel ülkelerinden biri olacak ÇHC'nin izleyeceği Orta Doğu politikası giderek önem kazanmaktadır.

2.2. ÇHC'nin Orta Doğu Politikası; Enerji ve Çok Kutupluluk

ÇHC'nin Orta Doğu'da çok güçlü tarihi bağları bulunmamaktadır. 1955 yılına kadar Sovyetler Birliği ile paralel bir Orta Doğu politikası izleyen ÇHC, Orta Doğu ülkeleri ile sıcak ilişkiler kuramamasına rağmen bu ülkelerin bağımsızlık çabalarına çok ciddi olmasa da destek vermiştir.

Tarihsel olarak bölge ülkeleri arasında önemli bir ayrılık olmamasına rağmen ÇHC, yıllarca Orta Doğu'da karmaşık bir politika uygulamıştır. Bölgedeki anahtar ülkeler ile olan ilişkilerinin hacmi her zaman ABD ve BM içindeki ilişkileri ile orantılı olmuştur.

ÇHC, Arap Devletlerinin içinde başlayan Batı karşıtı hareketlere anti emperyalist hareket gözü ile bakmış ve ilişkilerini bu zemine oturtmaya çalışmıştır. ABD'nin Irak savaşında izlediği uzlaşmaz politika, ÇHC'nin bölge ile olan ilişkisinin giderek artmasına neden olmuştur.

ÇHC'nin Orta Doğu stratejisi çıkarlarının Doğu Asya'nın ötesine uzandığını gösterse de, ÇHC'nin girişimleri amaç olarak geçmişte olduğundan daha sınırlı gibi gözükmektedir.

Bu nedenle ÇHC, herhangi bir stratejik veya politik hedeften ziyade daha pragmatik bir yaklaşım sergileyerek bölgedeki ticarete hakim olmayı ve petrol elde ederek kalkınmasını sürdürmeyi hedeflemektedir.¹⁴⁰

Bölgede özellikle yaptığı askeri satışlar ve bölgenin önemli ülkeleri ile kurduğu ikili ilişkiler ÇHC'ye ekonomik ve diplomatik bir manevra gücü kazandırmıştır. Ancak ülkeye daha fazla dış yatırım çekebilmek için büyük güçlerle daha fazla ilişki kurma isteği, 1980'li yıllarda bölge ile olan ilişkilerinin soğumasına neden olmuştur.

Bu soğukluk kısa sürmüş, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları ile yaşanan gelişmeler ve ABD'nin körfeze hakim olarak enerji kaynaklarını kesebileceği düşüncesi; ÇHC'nin bölge ülkeleri ile yeniden ilişki kurmasına neden olmuştur.

ÇHC, büyüyen ekonomisinin temelini oluşturan sanayi ve bu ekonomik büyümede doğrudan etkili olan yabancı sermaye girişinin daha fazla olabilmesi için petrolün öneminin farkındadır. Dolayısıyla bölgeyi ihtiyacı olan enerjinin kaynaklarından biri olarak gören ÇHC, daha etkili bir Orta Doğu stratejisi izlemeyi gerekli görmektedir.

1990'larda başlayan ekonomik devrimler ÇHC'nin Orta Doğu'ya bakışını da ideolojik boyuttan maddi boyuta taşımış, ayrıca Tiananmen olayları sonrası Batı tarafından özellikle silah ambargosuyla izole edilen ÇHC; Orta Doğu'daki dostluk ilişkilerini faydalı bir politik rol olarak görmüş ve izlediği politikayı kazan - kazan prensibine dayandırmıştır.¹⁴¹

¹⁴⁰ Barry RUBİN, "China's Middle East Strategy", **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 3, Sayı 1, Mart 1999, s.46

¹⁴¹ Jonathan RYNHOLD, "China's Cautious New Pragmatism in the Middle East", **Survival**, Cilt 38, Sayı. 3, Ağustos 1996, s. 108.

Bölgede enerji güvenliğinin sağlanması, teröre karşı çıkılması ve Arap - İsrail barışı gerek ABD gerekse ÇHC'nin fikir birliğinde oldukları konulardır. İki ülke arasındaki fark ise ÇHC'nin Arap ülkelerindeki reformları desteklerken, bu reformların dışardan hiçbir baskı olmadan ülkelerin kendi içlerinde yapmaları gerektiğini savunmasıdır.¹⁴²

Bu düşünce ÇHC'nin Orta Doğu politikasının, her zaman uyguladığı gibi iki temel prensip üzerine kurulmasından kaynaklanmaktadır. Bunlar; krizin içine girmekten kaçınmak ve krize taraf olan her kesim ile iyi geçinmektir.¹⁴³

2004 yılının Ocak ayında Kahire'de yapılan bir konferansta ÇHC Dışişleri Bakanı Li Zhaoxing "ÇHC - Arap İş Birliği Forumu"nun kurulduğunu açıklamıştır.¹⁴⁴ Bu girişim ÇHC tarafından 2000 yılında kurulan ve büyük başarı sağlanan ÇHC - Afrika İş Birliği Forumu örnek alınarak gerçekleştirilmiştir.

Forum'un İkinci Bakanlar Toplantısı'nda, ÇHC ile Arap ülkeleri arasında enerji iş birliğinde diyalog mekanizmasının kurulması konusunda fikir birliğine varılmıştır. Toplantıda, 2006 - 2008 yılları arasında ÇHC - Arap Petrol İşbirliği Toplantısının düzenlenmesine karar verilmiş, İkili, bölgesel ve çok taraflı terörizmle mücadelede iş birliği konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Cumhurbaşkanı Hu ÇHC ile Arap ülkeleri arasında yeni bir iş birliği geliştirmek amacıyla dört temel prensip açıklamıştır. Bu prensipleri;

- ✓ Karşılıklı saygı prensibi çerçevesinde siyasi ilişkileri ilerletmek,
- ✓ Ticari ve iktisadi kanalları zorlamak,
- ✓ Kültürel değiş - tokuşu geliştirmek ve

✓ Dünya barışıyla ortak değerleri koruyabilmek maksadıyla uluslararası alanda iş birliğinde bulunmak oluşturmaktadır.¹⁴⁵

¹⁴² Jin LIANGXIANG, "Energy First China and the Middle East", **Middle East Quarterly**, Bahar 2005, s. 71.

¹⁴³ Guang PAN, "China's Success in the Middle East", **Middle East Quarterly**, Cilt 4, Sayı 4, Kasım 1997, s. 73.

¹⁴⁴ **China Daily**, 30 Ocak 2004.

¹⁴⁵ **Chinese People's Daily**, 31 Ocak 2004.

Arap ülkeleri özellikle 11 Eylül sonrası oluşan ABD baskısına karşı ÇHC'nin daha büyük bir rol alması gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşüncenin ana temellerini ise ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi üyesi olması, hızlı ve güçlü bir şekilde büyüyen ekonomisiyle gelişen güç haline gelmesi ve Arap dünyasının iç sorunlarına karışmaması oluşturmıştır. Bunun yanında ÇHC'nin Orta Doğu politikalarının ABD'ninkinden farklılık göstermesi ve baskıcı olmaması da ÇHC'yi Arap dünyası için açık bir tercih haline getirmiştir.

Suriye Devlet Başkanı Esat 2004 yılında yaptığı ÇHC ziyaretinde bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamıştır. Esat “ÇHC yeni süper güçtür ve SSCB'nin yokluğunda çok önemlidir. ÇHC'nin tüm dünyada artan rolü küçük devletler için hayatidir. ÇHC artık uluslararası ilişkilerde kilit ülkedir. Orta Doğu barış süreci, Irak ve terörle savaş konularında izleyeceği politikalar çok önemlidir.” demiştir.¹⁴⁶

ÇHC'nin izlemesi gereken Orta Doğu politikası hakkındaki düşüncelerini “Strateji ve Yönetim” adlı gazetede açıklayan Çinli akademisyen Zhang Xiaodong da ÇHC'nin etkili bir Orta Doğu politikası yaratabilmesinin temelini; enerjinin elde edilmesi, iç güvenlik ve ABD karşıtlığına bağlamıştır. Xiaodong:

- İleride büyük bir petrol ithalatçısı olacak olan ÇHC'nin, petrol ihracatçısı olan ülkelere aynı mesafede yaklaşım göstermesi gerektiğini, bu ülkelerin çoğunluğunun da Orta Doğu'da bulunduğunu,
- ÇHC'nin nüfusunun çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Uygur Bölgesinde sorunları olduğunu, bu bağlamda ÇHC'nin Orta Doğu'daki İslam ülkelerinin bu bölgedeki Anti-ÇHC propagandalarını desteklemediğinden emin olmak zorunda olduğunu,
- ÇHC'nin, ABD ile olan politik oyununda bir koza ihtiyaç duyduğunu, ABD'nin ÇHC'ye karşı kullandığı Tayvan kozuna karşı ÇHC'nin Orta Doğu kartını koz olarak kullanabileceğini ifade etmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Jin LIANGXIANG, “Sino-Arab Relations:” **a.g.m.**, s. 115-116.

¹⁴⁷ Sisci FRANCESCO, “China Plays The Middle East Card”, **Asia Times**, 23 Nisan 2006

Bu düşüncelere paralel olarak Orta Doğu politikasını geliştirmek isteyen ÇHC, dünyadaki diğer sanayi devleri gibi silah ihracı karşılığında petrol alma düşüncesi taşımaktadır. Orta Doğu'daki silahlanma yarışı da ÇHC'nin politikaları için bulunmaz bir fırsat yaratmıştır.¹⁴⁸

Batı medyası ÇHC'nin Orta Doğu'ya silah satışını, Batının Tayvan'a sattığı silaha karşı misilleme yapmak, Batı düşmanı ülkeleri destekleyerek bölgede Batıyı zayıflatmak ve enerji üreten bu ülkelerle özel siyasi iş birliğine gitmek amacı taşıdığını iddia etmektedir.¹⁴⁹

Bu kaynaklar ÇHC'nin bu silahların satışını da kontrol edemediğini belirtmektedir. Keza, İran - Irak harbinde Irak ÇHC silahlarını Ürdün ve Mısır üzerinden elde ederken, İran bu silahları Pakistan ve Kuzey Kore vasıtasıyla elde etmiştir. Ancak Çinli yetkililer bu iddiaları kabul etmemektedirler. Onlara göre bu satışlar hem karşılıklı ticari ilişkileri artırma hem de ÇHC ordusunun modernizasyonu için gerekli olan parayı bulabilme amacı taşımaktadır.

ÇHC için bölgede ticari faktörler ideolojik faktörlerin önündedir ve ÇHC'nin bölgeye silah satışı ABD, RF, Fransa ve İngiltere'nin silah satışına göre çok küçük orandadır.¹⁵⁰

ÇHC uygulamaya çalıştığı Orta Doğu politikasıyla; hem enerji ihtiyacını karşılamayı hem de Orta Doğu ülkelerinin ÇHC'deki Müslüman nüfus üzerindeki etkisini ve Tayvan ile ilişkilerini zayıflatmayı amaçlamaktadır. ABD'nin terörle mücadele kavramını öne sürerek özellikle ortaya koyduğu GOP vasıtasıyla bölge ülkelerindeki siyasi yapıyı değiştirmeye çalışma gayretleri, bu ülkeleri ÇHC'ye doğru yaklaştırmaktadır.

¹⁴⁸ 2004 yılında dünyadaki savunma harcamalarının toplam tutarı 975 milyar Dolardır. Dünya GSMH'nin ortalama % 2.6'sını savunmaya ayırmıştır. Bu rakamlar içinde Orta Doğu'nun savunma harcaması 56.1 milyar Dolar olup, Orta Doğu'nun GSMH'nin % 6.8'ine karşılık gelmektedir. "Military Expenditure", **SIPRI Yearbook 2005**, s. 86-92.

¹⁴⁹ FRANK J. GAFFNEY, "China Arms the Rogues," **Middle East Quarterly**, Eylül 1997, s. 33-39.

¹⁵⁰ ÇHC eski Başbakanı Li Peng'in 17 Temmuz 1991 tarihinde ÇHC Kahire Büyükelçiliğinde yaptığı basın toplantısından alınmıştır.

Bu bölgede egemen olmaya çalışan ülkelerin müttefiklerini öncelikle ilişki kurulacak ülkeler olarak kabul eden ÇHC, ABD ile bölge ülkelerinin arasında aykırılık ve tartışma yaşandığı durumlarda “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığı ile ikili ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

ÇHC teröre karşı yapılan savaşın hegemonya kurma maksadıyla kullanılmamasını istemektedir. Dolayısıyla silaha karşı petrol politikası ABD’nin bölgedeki politikalarına giderek daha fazla zarar vermektedir.

ABD’nin Irak politikasının başarılı veya başarısız olması ÇHC’nin Orta Doğu politikasını şekillendirecektir. Başarısızlık ÇHC’yi kuvvetlendirecek, başarılı olması ise ÇHC’nin etkinliğini azaltacaktır. ÇHC’nin ABD karşıtı İran, Suriye ve S. Arabistan’a karşı silah satışına ABD’nin ne kadar tolerans göstereceği de ayrı bir soru işaretidir. Bu satışlar Orta Doğu’daki dengeleri bozabilecek hale geldiğinde bölgede iki gücün karşı karşıya gelebileceği düşünülmektedir.

ÇHC’in izleyeceği Orta Doğu siyaseti Irak Savaşı ile belirginleşmese bile bundan sonra bölgede yaşanacak gerginliklerde daha belirgin hale gelecek, belki de bölgede ABD politikalarına karşı siyaset üreten ana oyuncu olarak karşımıza çıkabilecektir.

Nitekim, 2002 tarihli ÇHC ve Suudi Arabistan’ın enerji konusunda yakınlaşmalarını ABD ulusal güvenliği açısından inceleyen ABD Savunma Bakanlığı’nın yaptırdığı bir çalışmada; dünya petrol pazarının ÇHC’nin artan ihtiyaçlarını karşılayabileceği sonucuna varılmış ve Orta Doğu’nun güvenilir bir petrol tedarikçisi olarak kalması yönündeki ABD menfaatlerinin, ÇHC tarafından da giderek benimsendiği ortaya konmuştur.

Ancak, aynı çalışmada, ÇHC - Suudi Arabistan yakılaşmasının, ÇHC’yi dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Suudilerin önde gelen silah tedarikçisi konumuna getirebileceğine ve hatta İran ve Libya gibi ülkelere petrol karşılığında silah teknolojileri vermek gibi bir eğilimin doğabileceğine dikkat çekilmektedir.

2.2.1 ÇHC - Suudi Arabistan İlişkileri

1990'ların ortalarında ÇHC enerji konusunda dış yatırım kararı almıştır. İlk olarak Sudan'da yatırım yapan ÇHC Ulusal Petrol Şirketi CNPC (China National Petroleum Corporation) 1997 yılında o dönemdeki Irak Hükümetiyle iki petrol sahasının geliştirilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır.

Bu anlaşmalar savaş nedeniyle kesintiye uğramıştır. Sonrasında ÇHC'nin en büyük petrol şirketi SİNOPEC (China Petroleum and Chemical Corporation) ile Suudi şirket ARAMCO arasında Suudi Arabistan'ın güneyinde gaz aranması konusunda anlaşma imzalanmıştır.

Bu anlaşma ÇHC ile Suudi Arabistan arasında ilişkilerin başlamasını sağlamıştır.¹⁵¹ Suudi yönetimi bu tarihten itibaren ülke içi pazarı Çinli yatırımcılara açarken, Suudi şirketleri de ÇHC pazarında önemli bir yere sahip olan petrol arıtım işlerinde yer almaya başlamıştır.

Petrolü diğer üreticilere göre daha ucuza satabilen Suudi Arabistan'ın, 17 olan ÇHC pazarındaki yüzdesinin giderek daha da artacağı görülmektedir. 90'lı yıllardan günümüze Suudi Arabistan'ın ÇHC'ye petrol ihracatı % 500'den fazla artış göstermiş ve günde 350 bin varile ulaşmıştır.

ÇHC'nin Orta Doğu'da kurduğu ilk serbest ticaret bölgesinin de Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde olması dikkat çekicidir. Söz konusu serbest ticaret bölgesi 2002 yılında faaliyete geçmiştir.¹⁵² Bu tarihten itibaren ÇHC, Suudi Arabistan'ın yedinci büyük ticaret ortağı durumuna gelmiştir.

¹⁵¹ Jin LIANGXIANG, "Sino-Arab Relations:....", **a.g.m.**, s. 115-116.

¹⁵² R. Kutay KARACA, Dünyadaki Yeni Güç, **a.g.e.**, s.147.

ÇHC - Suudi Arabistan ilişkilerindeki petrolden sonraki en önemli bağlantı noktası ise silah satışlarıdır. ÇHC Suudilere 1980 yılların ortalarından itibaren silah satışına başlamış ve ilk olarak 1800 km menzilli, Tel Aviv ve Yeni Delhi'yi vurabilecek 36 adet orta menzilli balistik füze satmıştır.¹⁵³ ÇHC, Suudi Arabistan'ın başka kaynaklardan almakta zorlandığı orta menzil (3000 km) CSS - 2s balistik füzelerini satmıştır. Suudiler bugünlerde de CSS - 6s (DF-15s) gibi daha gelişmiş füzelerle ilgilenmektedir.¹⁵⁴

Bu füzelerin Orta Doğu'daki ülkelerin yanı sıra Türkiye, Hindistan ve Bağımsız Devletler Topluluğunun güney kesimlerini tehdit edebileceği görülmektedir.¹⁵⁵

Buradaki ana nokta Suudilerin 11 Eylül saldırılarından sonra kendilerini El - Kaide'nin mali kaynakçısı olarak gören ABD ile bozulan ilişkilerinde "ÇHC Kartı"nı oynamaya başladıklarını göstermektedir. 11 Eylül saldırılarının ABD'nin askeri desteğinde azalmaya neden olması durumunda, Suudiler silah tedarikini çeşitlendirmek maksadıyla ÇHC ile iş birliğini artırmaya çalışacaklardır.¹⁵⁶

ÇHC'nin Orta Doğu'da Suudi Arabistan haricinde ilişki kurduğu diğer önemli ülke ise İran'dır. İran'ın nükleer gelişiminin dünya tarafından dikkatle izlenmesi bu ilişkiyi önemli kılmaktadır.

2.2.2 ÇHC - İran İlişkileri

İran stratejik açıdan dünya enerji kaynaklarının % 65'inin bulunduğu Basra Körfezi'ni, Basra Körfezi petrol kaynaklarını ve Hürmüz Boğazı'nı kontrol etmesiyle ayrı bir önem taşımaktadır.

¹⁵³ Gal LUFT, Anne KORIN,, "The Sino-Saudi....." **a.g.m.**, s. 49.

¹⁵⁴ Daniel BLUMENTHAL, "Providing Arms China and The Middle East", **Middle East Quarterly**, Bahar 2005, s.37.

¹⁵⁵ Bates GILL, , "Curbing Beijing's Arms Sales", **Orbis**, Yaz 1992, Sayı 36, s. 379-384.

¹⁵⁶ Ed BLANCHE, "China's Mid-East Oil Diplomacy", **Middle East Policy**, Ocak 2003, Sayı 330, s. 51.

İran; mevcut coğrafyası ile hem Hazar Havzası'na doğrudan ortak ve müdahil hem de Orta Asya doğalgaz kaynaklarının boru hatları vasıtasıyla Körfez'e, Pakistan, Hindistan ve dış dünyaya ulaştırılmasında rol oynayabilecek önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla İran Avrasya'nın yaşam sahasının merkez ülkesi durumundadır. Bu yaşam sahasının kontrolü için İran'ın kontrol edilmesi zorunludur.

İran, sahip olduğu tahmin edilen 125.8 milyar varil petrole, 260 milyar varil petrole sahip olan Suudi Arabistan'ın hemen arkasından gelmektedir. Suudi Arabistan ve İran'ı da tahmini 115 milyar petrol rezerviyle Irak takip etmektedir. İran günde 4 milyon varil petrol üretmektedir. Bu rakamın 7 milyon varile kadar çıkabileceği tahmin edilmektedir.¹⁵⁷ Enerji ihtiyacı giderek artan ÇHC ise petrol ithalatının % 17'sini İran'dan karşılamaktadır.¹⁵⁸

ÇHC, Orta Doğu'daki barış sürecini engelleyecek her türlü girişimi desteklemeyeceğini açıklamakla birlikte, ABD'nin körfezde bulunan donanmasının kendi petrol kaynaklarını engelleyebileceği düşüncesine sahiptir.

Bu bağlamda ÇHC, Orta Doğu'da ABD'yi dengeleyebilmek maksadıyla siyasi bir koz olarak İran'ı yanına çekmeye çalışmaktadır. Keza 1979 devriminden sonra ABD'nin yaptırımlarına maruz kalan İran için de RF ve ÇHC'den başka ilişki kurabileceği alternatif güç kalmamıştır.

1970'li yıllardan itibaren ÇHC, İran'ı süper güçlerden bir derece bağımsız kalan ülke olarak desteklemiş, askeri modernizasyon programı için gelir elde etmek maksadıyla İran'a silah satmaya başlamıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Michael T. KLARE, "Oil Geopolitics, and the Coming War with Iran", **Common Dreams News Center**, 11 Nisan 2005.

¹⁵⁸ "China's Dangerous Game", **The Wall Street Journal**, 12 Kasım 2004.

¹⁵⁹ Yitzhak SHICHOR, "Unfolded Arms; Beijing's Recent Military Sales Offensive", **The Pasific Review**, Sayı 1, No. 3, 1988, s.43.

1980'lı yıllarda ise ÇHC - İran ilişkilerinin gelişmesinin nedenini stratejik konulardaki iş birliği oluşturmuştur. ÇHC - İran askeri ilişkisi de İran - Irak Savaşı sırasında, ABD yaptırımları ve Sovyetlerin silah vermek istememesi nedeniyle İran'ın çaresiz kaldığı dönemde başlamıştır. İran'ın yalnız kalması ÇHC için yakalayamayacağı bir fırsat yaratmış ve İran'ın dışlanmışlığı bu ülkeyi bazı konvansiyonel silahların ve kitle imha silahlarının tedarikçisi olan ÇHC için çekici bir pazar haline getirmiştir.¹⁶⁰

İran - Irak savaşının bitiminden sonra ÇHC'nin İran'a silah satışları % 40 düşerken, İran'la olan ikili ticareti ise % 58 artmıştır. İran Devlet Başkanı Rafsancani'nin 1992'de Pekin'i ziyaret etmesinden sonra ÇHC, İran'ın nükleer programına dahil olmuş ve konvansiyonel silah tedarikinde de birinci ülke durumuna gelmiştir.¹⁶¹

İran - ÇHC arasındaki ilişki nükleer enerji alanında da giderek artmaktadır. ÇHC 300 - 350 mw gücünde reaktör geliştirilmesinde İran'a yardım etmiştir. Uranyum zenginleştirmede kullanılan ayrıştırılmış hidrojen florid satışı ve Kasım 2004 tarihinde imzalanan memorandumla uzay teknolojisi transferi (Uzun menzilli silahlarda kullanılmaktadır) dikkat çekmektedir.¹⁶²

ÇHC hükümeti açıkça İran'a tıp ve nükleer fizik alanında araştırma ve eğitim amacıyla nükleer teknoloji sağladığını kabul etmiştir. 1989 ve 1991 tarihlerinde yapılan anlaşmalarla bu teknoloji radyoaktif izotoplarının üretimi için küçük bir reaktör ve ayırıcı haline gelmiştir.¹⁶³

¹⁶⁰ Barry RUBİN, **a.g.m.**, s. 49-51.

¹⁶¹ John CALABRESE, "China's Relations with the Gulf Countries", **Pacific Affairs**, Sayı 4, Kış 1992-93, s. 481.

¹⁶² Frederic STAKELBECK, "The Growing Tehran-Beijing Axis", **In The National Interest**, 05 Haziran 2005.

¹⁶³ Bates GİLL, **a.g.m.**, s. 382.

1997 yılında ÇHC, ABD'nin baskısıyla İran'a nükleer malzeme göndermeyi bırakacağını açıklamıştır. ÇHC'nin enerji güvenliği açısından İran bağlantısının stratejik nitelikte olması, uluslararası kamuoyunun iki ülke arasındaki nükleer transferin devam ettiği yönündeki düşüncesinin değişmemesine neden olmaktadır.¹⁶⁴

ÇHC günümüzde İran'a; Karadan karaya füzeler, gemisavar füzeleri, savaş, nakliye ve hızlı saldırı uçakları ve bunlara ait yedek parçaları satmaktadır. Bu silahlara ait teknoloji transferi de yapılmaktadır.¹⁶⁵

Nükleer teknoloji ve silah satışıyla birlikte enerji alanındaki iş birliği de sürekli gelişmektedir. ÇHC; ABD'nin Körfez'de bulunan donanmasını ve bu donanmanın Körfezden Pasifik'e kadar olan deniz yollarını kontrol etmesini petrol ithalatı için en büyük tehlike olarak görmekte ve gelecekte süper güç olabilmek için ithal ettiği petrolün güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle petrolü boru hatlarıyla elde etmeyi hedeflemektedir.

Bu düşünce 2004 yılı sonunda ÇHC İran'la 70 milyar Dolarlık bir enerji anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma bugüne kadar OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı) ülkeleri tarafından yapılmış en büyük enerji anlaşmasıdır. ÇHC'nin devlete ait Sinopec adlı şirketi İran'dan 30 yıllığına 250 milyon ton LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) almanın yanı sıra Yadavaran sahasını geliştirmeyi de kabul etmiştir. Söz konusu anlaşma Sinopec'in Yadavaran doğal gaz alanını kapsamlı biçimde geliştirmesini, boru hatları da dahil ilgili bir petro - kimya ve doğal gaz endüstrisinin kurulmasını kapsamaktadır. 10 milyon ton doğal gazın ÇHC'ne taşınması öngörülmektedir.¹⁶⁶

Bu anlaşmanın bir parçası olarak ÇHC askeri inşaat şirketi NORINCO, Tahran Metrosunu genişletecektir.

¹⁶⁴ ABD, İran'a füze yapımı ve kimyasal silah üretimi için malzeme satan hükümet kontrolündeki altı ÇHCLi şirkete yaptırım başlatmıştır. ABD hükümeti bu firmaların ve ABD'li şirketlerle alış veriş yapmasına Aralık 2007'ye kadar yasak getirmiştir. Bill GERTZ, "US Puts Sactions on Chinese Firms For Aiding Tehran", **The Washington Times**, 27 Aralık 2005.

¹⁶⁵ "Arms Transfers", **SIPRI Yearbook 2005**, (erişim) <http://www.sipri.org/contents/armstrad.pdf>

¹⁶⁶ Frederic. STAKELBECK, **a.g.m.**

İran - ÇHC stratejik enerji iş birliğindeki ikinci aşama; 386 kilometre kadar yol kat edilerek Hazar Denizine petrol götürmek ve ÇHC - Kazak boru hattına bağlantı kurmak için İran'da bir boru hattının inşa edilmesini içerecektir.

Her iki devlet aynı zamanda uluslararası ve bölgesel konularda da anlaşmalar yaparak, bölgede “yabancı güçlere” karşı olduklarını ve ABD'nin insan haklarını bahane ederek iç işlerine karışmasını kabul etmediklerini beyan etmişlerdir. Bu durum stratejik hedeflerin ön plana çıkarılması ile gelişen ÇHC - İran ilişkilerinin motive edici temel unsuru haline gelmiştir. İnsan hakları ve müdahale konusunda İran'ın tepkisi ÇHC'nin tepkisinden çok daha fazla olmakta ve ÇHC'ye ABD tehdidine karşı gelmek için daha fazla iş birliği çağrısı yapmaktadır.

İran, ÇHC'nin Orta Doğu'da müttefik olarak elinde tutabileceği tek ülke konumundadır. ABD'nin İran'a, Irak benzeri bir harekat düzenlemesi ve bu ülkeye yerleşme düşüncesi kesinlikle ÇHC tarafından kabul edilmeyecektir.

Kamuoyunda İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı RF ve ÇHC'nin aynı politikaları izlediği konusunda bir kanı oluşmuştur. RF ile ÇHC İran konusunda ortak politika izler görülmelerine rağmen politikalarında farklılıklar mevcuttur.

İran'a herhangi bir askeri müdahale durumunda petrol fiyatlarının 150 - 200 dolara çıkacağı sıklıkla ifade edilmektedir. Bu durumda ekonomisi enerji sektörüne bağımlı olarak büyüyen RF'nin mevcut ekonomisi % 40'a yakın bir oranda büyüyebilecek, bunun yanında ekonomisi giderek petrole bağımlı hale gelen ÇHC ekonomisi ise küçülmek zorunda kalacaktır.

Bunun yanında özellikle Kafkasya ve Karadeniz'deki hakimiyetini kendisi için daha önemli gören RF için İran'ın önemi ÇHC'nin bu ülkeye verdiği öneme göre farklılık gösterecektir.

Irak'tan sonra İran'da da ABD yanlısı bir yönetimin iş başına gelmesinin, ÇHC'nin enerji ihtiyacının karşılanması konusunda ABD'ye bağımlı olması anlamına geleceği aşikardır. Dolayısıyla İran, Orta Doğu'da ÇHC'nin elindeki tek kozdur ve ÇHC bu kozu sonuna kadar korumayı hedeflemektedir.

ÇHC'nin Orta Doğu'da ABD'nin en önemli müttefiki İsrail ile olan ilişkileri ise ilgi çekicidir. İsrail ile olan ilişkisi özellikle silah ambargosunun konduğu 1989 yılından itibaren büyük oranda artış göstermiştir.

2.2.3 ÇHC - İsrail İlişkileri

1955 yılına kadar SSCB ile paralel bir Orta Doğu politikası izleyen ÇHC, Orta Doğu ülkeleri ile sıcak ilişkiler kuramamasına rağmen bu ülkelerin bağımsızlık çabalarına çok ciddi olmasa da destek vermiştir.

Bu dönemden sonra ÇHC, Arap Devletlerinin içinde başlayan Batı karşıtı hareketlere anti-emperyalist hareket gözü ile bakmış ve ilişkilerini bu zemine oturtmaya çalışmıştır.

1955 yılı sonrasında SSCB ile siyasi olarak görüş farklılığının oluşması, Anti emperyalist düşünce ışığında gelişen ÇHC - Arap yakınlaşması, ÇHC ile İsrail arasındaki ilişkilerin soğumasına yol açmıştır.

Süveyş Kanalı krizi sırasında ÇHC, İsrail'i emperyalist politikaların aracı olarak suçlamış ve iki ülke arasındaki bağlar büyük ölçüde zedelenmiştir. ÇHC, 1960'ların sonunda açıkça barışçı bir çözümü hariç bırakarak "zafere kadar silahlı mücadele" söylemini kullanmış ve İsrail'in varlığını kabul etmemiştir.

1972 yılında ABD ile ilişki kurulması ve SSCB ile yolların tamamen ayrılmasına rağmen ÇHC, Orta Doğu'daki ulusal kurtuluş mücadeleleri ve anti emperyalist hareketlere destek vermeyi kesmemiştir. Bu dönemde ülkenin askeri ve ekonomik yönden gücünün yetersizliği politikaların nihai hedefine ulaşmasında engel teşkil etmiştir.¹⁶⁷

1978'den önce ÇHC'nin Arap, İsrail çatışması konusundaki politikası temelde jeostratejik düşüncelerle şekillenmiştir. ÇHC, Arap - İsrail çatışmasına, dış müdahale olmadan sadece bölge devletlerinin çözmesi gereken bir sorun olarak bakmaktadır ki bu da ÇHC dış politikasının temel anlayışını yansıtmaktadır.

1980'lerin sonunda ÇHC'nin politikası açık bir şekilde her iki tarafa da dengeli hale gelmiş ve 1990'lı yıllarda başlayan ekonomik devrimler, ÇHC'nin Orta Doğu'ya bakışını ideolojik boyuttan maddi boyuta taşımasına neden olmuştur.

1991 Körfez Savaşı ÇHC'nin, İsrail teknolojisinin savunma reformları için hayati önem taşıdığı yönündeki inançlarını pekiştirmiştir. Ayrıca Orta Doğu'da barış sürecinde politik rol oynayabilmesi için eninde sonunda İsrail ile diplomatik ilişki kurması gerektiğini düşünmüştür. Bunun sonucunda Ocak 1992 tarihinde düzenlenen Madrid Konferansı, İsrail ile diplomatik ilişkiler kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

1994 yılında İsrail'in "Harpy" adı verilen antiradar sistemini ÇHC'ye satışıyla ilişkiler resmîyet kazanmıştır. Bu satış ABD ve Tayvan'ı rahatsız etmiştir. Buna rağmen satışlar "Python-3" havadan havaya füze sistemiyle devam etmiştir.

Bu gizli satışın ABD tarafından ortaya çıkarılması 1997 yılında ABD ile müttefiki İsrail arasında kriz yaratmış, İsrail ÇHC'ye silah satışını 2000 yılına kadar durdurmak zorunda kalmıştır. 1992 yılından 2000 yılına kadar yapılan ilk satışların toplam miktarı yaklaşık 4 milyar dolardır.

¹⁶⁷ Hakan GÜNEŞ, "ÇHC'nin Ortadoğu politikası", **Çin'nin gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam yayınları, Editör Deniz Ülke ARİBOĞAN, Kasım 2001, s. 302-308.

2000 yılında satış anlaşması imzalanan AWACS (Erken Uyarı Sistemi) teslimi anlaşması, ABD'nin baskıları sonucu İsrail tarafından tek taraflı iptal edilmiştir. İsrail ise ekonomisine en büyük girdiyi yapan silah sanayiinin kendisine pazar bulamadığı ve ÇHC - İsrail ilişkilerinin ABD tarafından tereddütle karşılanmaması gerektiği yönünde açıklamalar yapmasına rağmen bu satışı iptal etmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁸

İsrail bu satışın iptal edilmesi nedeniyle Mart 2001 tarihinde ÇHC'ye 350 milyon dolar ödeme yapmıştır.¹⁶⁹ İsrail bu olaydan sonra ÇHC ile geliştireceği askeri ilişkilerde ABD'nin kısıtlamalarını dikkate alan bir politika izlemek zorunda kalmıştır.

ABD'nin baskılarına rağmen satışların sürdüğü görülmektedir. ABD - İsrail tarafından ortak üretilmesi planlanan ancak ABD meclisi tarafından F-16 ve F-18 uçaklarının satışını etkileyebileceği nedeniyle iptal edilen Lavi Savaş Uçaklarının radar sisteminin ve avioniğinin (Lavi teknolojisi kullanılan Jiang - 10 savaş uçakları gibi) ÇHC'nin üretimi şeklinde uluslararası kamuoyuna sunulmuştur.¹⁷⁰

Mart 2004 tarihinden itibaren İsrail ile ÇHC silah alış verişi konusunda tekrardan görüşmeye başlamışlardır. ABD'nin onay vermesi durumunda muhtemel bir anlaşmanın Tavor saldırı silahları, uçuş simülasyonları, ileri teknolojiye sahip haberleşme cihazları ve insansız uçakları içereceği iddia edilmektedir.

İsrail ile ABD arasında ÇHC'ye silah satışı konusundaki ikinci büyük kriz ise Temmuz 2005 tarihinde çıkmıştır. İsrail'in ÇHC'ye İnsansız hava aracı (Harpy Killer) satması nedeniyle ABD; İsrail'e ortak proje üretimi konusundaki yaptırımlarına devam edeceğini açıklamıştır.¹⁷¹

¹⁶⁸ Barry OPAL, "Israeli Arms to China Deal Provokes Pentagon Ire", **Defense Industry Daily**, 23 Aralık 2004

¹⁶⁹ "Israeli Arms Deals with China Raise Tensions with US", **Agence France-Presse**, 16 Aralık 2004

¹⁷⁰ Stephen BLANK, "China, Israel March In Step Again", **Asia Times**, 26 Mart 2004

¹⁷¹ **Haaretz**, 09 Temmuz 2006

ABD kendi savunma teknolojisiyle üretilen İsrail silah ve teçhizatının ÇHC tarafından Tayvan'a karşı kullanılabileceği endişesi taşımaktadır. ÇHC'nin İsrail'den silah ve teknoloji alıp, bu teknoloji ile ürettiği silahları S. Arabistan ve İran'a satmasından en zararlı çıkacak ülkenin İsrail olduğu da bir gerçektir.¹⁷²

Bunun yanında ABD'nin bu baskılarına karşılık Washington'daki Yahudi lobisi ve etkili kişilerin İsrail'in ÇHC ile yakınlaşmasını, ÇHC ile iletişim kurmanın bir yolu olarak görmeleri de ilişkinin diğer yönünü ortaya koyma açısından önemlidir.

ÇHC'nin İsrail ile ilişkisini devamlı surette artırarak devam ettirmesi ve 1990 sonrası ekonomik gelişimi Filistin sorununa olan bakışını da etkilemiştir.

2.2.3.1 ÇHC'nin Filistin - İsrail Sorununa Bakışı

19. Yüzyılın sonlarında Siyonizm hareketiyle dinamizm kazanmış olan Filistin sorunu İsrail Devletinin kuruluşu ile sona ermemiş aksine bütün şiddeti ile devam etmiştir. 20. Yüzyılın hiçbir meselesi veya anlaşmazlığı bu sorun kadar ağırlıklı olarak uluslararası politikanın gündemine girmemiştir.

ÇHC bölgede barışın sağlanmasının hem bölge istikrarı hem de ÇHC'nin ekonomik ilişkileri için gerekli olduğunu görmüştür. ÇHC, terörist faaliyetleri ve İsrail'in eylemlerini barış sürecini tehdit ettiğinden dolayı kınamış ve bölgedeki istikrarın devam ettirilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

¹⁷² Daniel BLUMENTHAL, "Providing Arms China....." **a.g.m.**

ÇHC, şimdiye kadar ikili ilişkilerde arabulucu rolü üstlenmeye çalışmamıştır. Liderliği ele almaktan çok ana konularda uluslararası antlaşmalara uyma eğilimi göstermesine rağmen, Filistin meselesinin çözümü konusunda Orta Doğu'da ki diğer egemen güçlere boşluk bırakmak istememiş, bu meselenin çözümünün tek yolunun kendisinin de daimi üyesi olduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi içerisinde olması gerektiğini ısrarla savunmuş ve hala savunmaktadır.

1988 yılında ÇHC; İsrail - Filistin sorunu için beş ana maddeden oluşan bir çözüm paketi önermiştir. Bu çözüm paketine göre; anlaşmazlık karşılıklı görüşmeyle çözülecek, İsrail işgal ettiği Arap topraklarını terk edecek, buna karşılık İsrail'in güvenliği garanti edilecek; İsrail ve Filistin devletleri birbirlerini tanıyacak ve Arap ile Yahudi toplumu birlikte barış içinde yaşamaya devam edecektir.¹⁷³ Bu çözüm paketi BM tarafından da benimsenmiş ancak uygulama imkanı günümüze kadar gerçekleştirilememiştir.

Bu politikanın yanında bölgesel düşünüldüğünde Çinli liderlerin, barış sürecinde politik rol oynamak yerine hem barış taraftarı hem de karşıtlarından ekonomik avantaj elde etmekle ilgilendikleri görülmektedir.

İsrail ile ABD'nin şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, Türkiye ve RF'nin Hamas tarafından kurulan hükümetin Dışişleri Bakanı Mahmud Zahar'ı konuk etmesinin ardından, ÇHC - Arap ilişkileri üzerine yapılacak toplantı için Pekin'e davet edilen 23 Arap ülkesi bakanları arasında Mahmud Zahar da yer almıştır.

ÇHC dış politika anlayışı bu konuda da kendini göstermiş, Hamas'ı seçilmiş bir hükümet olarak davet etmekten çekinmeyen ÇHC, bu toplantıda Hamas'ı şiddete başvurmamaya ve İsrail'i tanımaya davet etmiştir.

¹⁷³ "Beijing and Middle East", **Beijing Review**, 20 Ekim 1989

Nitekim ÇHC Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Zhai Jun, 17 Mayıs 2006'da düzenlediği basın toplantısında, "ÇHC'nin bölgedeki ülkelerle ilişkileri gelişirken bütün konularda yapıcı bir rol üstlendiğini" vurgulayan Zhai, Hamas'ın seçilmiş temsilcilerinin foruma katılması önünde bir engel olmadığını, Hamas'ın şiddeti kınama ve İsrail'i tanıma çağrılarına uymasını umduklarını dile getirmiştir.¹⁷⁴

Hamas'ın ÇHC'ye daveti İsrail tarafından tepkiyle karşılanmış ve İsrail ÇHC'yi protesto etmiştir. İsrail yaptığı protestoyu, Hamas'ın diyalog yerine terörizmi seçmesi iddiasına dayandırmıştır.

ÇHC ise 1988 yılında önerdiği çözüm paketine uygun davrandığını açıklamış ve BM'nin ilgili kararı ve "toprak karşılığında barış" temelinde, Orta Doğu sorununun görüşme yoluyla çözülmesini ve Filistin - İsrail sorununun çözümüne ilişkin Arap ülkeleri tarafından ileri sürülen barış önerisini destekleyeceğini kaydetmiştir.

Orta Doğu Sorunu Büyükelçisi Sun Bigan yabancı gazetecilere yönelik basın toplantısında, "Biz, ilgili tarafların özellikle Filistin ve İsrail'in ilgili BM kararı ve 'toprak karşılığında barış' prensibine uyararak, iki tarafın anlaştığı zeminde siyasal diyalogu tercih etmesini, barışçı yolla Orta Doğu sorununa çözüm getirmesini arzu ediyoruz. Eğer diyalog başlatması ve barışı ilerletmesi ile ilgili konular varsa ÇHC aktif bir şekilde destek vermeye hazırdır" açıklamasını yapmıştır.¹⁷⁵

Sonuç olarak Soğuk Savaş sonrasında ÇHC'nin Filistin - İsrail sorununda giderek Sovyetlerin yerini almaya çalıştığı görülmektedir. Batının sırt çevirdiği her ülkeyle ilişki kurmaya özen gösteren ÇHC, Filistin'deki değişikliği de değerlendirmeye çalışmaktadır.

¹⁷⁴ Nuraniye HİDAYET EKREM, "Çin Hamas Kartına Oynuyor", **TURKSAM**, (erişim) www.turksam.org.tr, 23.06.2006

¹⁷⁵ Erkin EKREM, "Çin ve ABD Arasında Hamas Sorunu", **TURKSAM**; (Erişim) www.turksam.org.tr, 08.06.2006

ÇHC'nin Orta Doğu'da yaşanan sorunlara bakışı dış politikasına uygun olarak devam etmekle birlikte özellikle Birinci ve İkinci Körfez Savaşlarında farklı yaklaşımların da ortaya çıktığı görülmektedir.

2.2.4 ÇHC'nin Irak Politikası

ÇHC Irak ile Irak'ın monarşiden demokrasiye geçmesinden hemen sonra 25 Ağustos 1958 yılında diplomatik ilişki kurmuştur. Mao'nun ölümünden sonra değişen ÇHC dış politikasının yansıması olarak, 1979 - 1990 yılları arasında ÇHC şirketleri, Irak'ta 2 milyar dolarlık iş anlaşması yapmışlardır.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası ise ilişkiler BM'nin aldığı kararlar çerçevesinde yürütülmüştür. ÇHC firmaları yaptıkları anlaşmaları 1996 yılında BM'nin gıdaya karşı petrol programı yürürlüğe girene kadar dondurmak zorunda kalmışlardır.

Program başladıktan sonra ÇHC, Orta Doğu'dan ithal ettiği petrolün onda birini, toplam ithalatının ise beşte birini Irak'tan yapmaya başlamıştır.¹⁷⁶ Nitekim 1998 yılında Irak'tan petrol ithali 4.43 milyon varil iken 2000 yılında 23.24 milyon varile çıkmıştır. ABD - Irak gerginliğinin arttığı 2002 yılında ise 3.92 milyon varile gerilemiştir.¹⁷⁷

Birinci Körfez Savaşı sırasında ÇHC'nin politikası, her zaman uyguladığı gibi iki temel prensip üzerine kurulmuştur. Bunlar; krizin içine girmekten kaçınmak ve krize taraf olan her kesim ile iyi geçinmektir. Irak'ı Kuveyt'in işgali konusunda kınaması ile birlikte ABD'yi krizi barışçı yollardan ve diğer bölge ülkelerini krize dahil etmeden çözmesi için uyarması buna en güzel örnektir.

¹⁷⁶ Jin LIANGXIANG, "Energy First:", **a.g.m.**, s. 73.

¹⁷⁷ **Yearbook of China Customs Statistics**, 2002

Üçüncü Dünya ülkelerinde ticari ve teknoloji alanında Batının yerini tutamayacağını çok iyi bilen ÇHC, izlediği bu yumuşak ve iki taraflı politikayla hem ABD'yi, hem de Arap ülkelerini destekler görünmüş ve harekat sonrası gelişmeleri izleme ve harekat sonucuna göre politika uygulama yolunu seçmiştir.

İkinci Körfez Savaşı'nı tartışan Çinli uzmanlar ise kısa vadede ABD için Irak savaşının terörizmi önleme ve kendine karşı kullanılabilecek silahları yok etme amacı taşıdığını ancak uzun vadede amacın dünyada “yeni yükselen güçlerin” askeri anlamda ABD'ye meydan okumasına engel olma düşüncesi olduğunu belirtmektedirler.¹⁷⁸ Bu düşüncede belirtilen yükselen güçler deyiminin ÇHC'yi ifade ettiği düşünülmektedir.

ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında ise ÇHC “bekle gör ve takip et politikası” izlemeye başlamıştır. İkili ilişkiler için Irak'ta yapılan seçimleri bekleyen ÇHC, yeni hükümetin kurulmasıyla görüşme trafiğini sıklaştırmıştır. Irak Devlet Başkanı Celal Talabani'nin 20 Haziran 2007 tarihinde yaptığı ziyarette iki ülke arasında birçok anlaşma imzalanmış ve karar alınmıştır.

Bu kararlardan en önemlisi ise ÇHC'nin Irak'ın Saddam döneminden kalma borcunu silme taahhüdüdür. Kürdistan Yurtseverler Birliği basın merkezinin 21 Haziran 2007 tarihinde verdiği haberde ÇHC'nin Irak'ın 7 milyar dolarlık borcunu sileceği belirtilmiştir.

ÇHC söz konusu borcu silerken Irak yönetimine iki ülke arasında 1997 yılında imzalanan ve El Ahdab petrol alanının işletilmesi konusunda yapılan anlaşmanın geçerliliğini teyit ettirmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Zhaokui FENG, “Iraq War and Its Implications for International Strategic Patterns”, **World Economics and International Politics**, Sayı 11, 2003, s. 31-36.

¹⁷⁹ 1997 yılında yapılan anlaşmada ÇHC'nin El Ahdab bölgesinde günlük 90 bin varil petrol çıkarmasına izin verilmiştir. Bu petrolün değeri 1.2 milyar dolar seviyesindedir. **İran Devlet Radyosu**, 26 Haziran 2007.

ÇHC Irak'ın geleceğine yönelik olarak Türkiye'nin izlediği politikaya benzer bir politika izlemektedir. ÇHC'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğu ve Irak'taki farklı siyasi, etnik, ve dini gruplar arasında uzlaşma sağlanarak Irak'ın en kısa zamanda yeniden yapılandırılmasını ve barış ve istikrara kavuşmasını istediği yönündeki politikası ÇHC'li yöneticiler tarafından birçok kere uluslararası platformda dile getirilmiştir. Bu politikanın altında yatan temel neden ise etnik, dini ve siyasi bölünmenin ÇHC içindeki etnik (Tibet, Uygur, Moğol), dini (Müslüman, Budist) ve siyasi (Tayvan) sorunlara örnek teşkil edebilecek olmasıdır.

ÇHC'nin İkinci Körfez Savaşı ile gündeme gelen GOP'a bakışı da bu düşünceden etkilenmektedir. “Bölgesel Demokrasi Dalgası” olarak adlandırılan GOP'a karşı ÇHC'nin muğlak bir tutum geliştirdiği görülmektedir.

2.2.4.1 ÇHC'nin GOP'a Bakışı

04 Mart 2004 tarihinde ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Liu Jianchao yaptığı basın toplantısında; “Biz her ülkenin eşit şartlarda ve karşılıklı saygı esasına dayalı diyalog ve karşılıklı yarar sağlanmasından yanayız. Orta Doğu uzun yıllardır istikrarsız bir bölge olmuştur. ÇHC tarafı, bölgenin barış ve kalkınmasını sağlayan ve yardımda bulunmayı amaçlayan çabalara destek verir.” açıklamasını yapmıştır.

Bu yaklaşımla ÇHC:¹⁸⁰

- Projenin olgunlaşması ve birçok güç tarafından desteklenmesi durumunda uygulanmasının zor olacağını,
- Projenin kapsadığı ülkelerin çoğunun projeye karşı olduğunu, bu nedenle kapsadığı bölgelerde destek görmeyeceğini,

¹⁸⁰ Erkin EKREM, “Büyük Orta Doğu Projesi ve Çin”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Nisan 2004, Cilt 4, Sayı 48, s. 13.

- Bu karşılığı kullanarak ŞİÖ ve çerçevesinde serbest ticaret alanının ve ÇHC - Arap İş Birliği Forumunun oluşmasını hızlandırabileceğini,
- Son olarak, bölgedeki istikrarın ÇHC'nin çıkarına olduğunu düşünerek proje iştirak edebileceğini öngörmektedir.

Bütün bu öngörülere rağmen bu projenin Irak'tan başlayarak başarı kazanması, dünyanın demokratik bulmadığı tek partili ÇHC yönetimi için örtülü bir tehdit olarak ortaya çıkacaktır.¹⁸¹ ÇHC dünya tarafından demokratik bulunmayan yönetimi ve ülkede baskı gören etnik gruplara Batının ilgisi nedeniyle GOP'tan rahatsızlık duymaktadır.

ABD'nin Irak'ta başarısızlığa uğraması, İran nükleer krizine yeterince güç ayıramamasına, Tayvan konusuna yönelememesine neden olacaktır. Bu durum ABD tarafından bölgenin geleceği açısından sakıncalı ilan edilen ülkelerle ÇHC'nin korkusuzca ilişki kurmasına neden olacak ve ÇHC bölgede ekonomik olarak üstünlük elde ettikten sonra kendi enerji güvenliğini sağlayabilecektir.

Ayrıca ÇHC, ABD'nin Irak politikasına karşı çıkmak için büyük olasılıkla BM Güvenlik Konseyi üyeliğini ve diğer BM kurum ve kuruluşlarındaki konumunu kullanmaya devam edecektir.

Irak savaşının diğer bir etkisi ise ABD'nin Asya'dan asker çekme düşüncesi oluşturmaktadır. Bu durum ÇHC'nin Asya'da rakipsiz kalmasına veya ABD'nin Tayvan ve Japonya'ya daha fazla silah satmasına neden olabilecektir. Asya ülkelerinin ÇHC ile ilişkilerini yeniden gözden geçirdiklerini ve ABD'nin terörle mücadele yaklaşımlarını benimsemediklerini belirtmektedir.¹⁸² Ayrıca bölge hükümetlerin karar alma süreçlerinde ÇHC ile olan ikili ticaretlerini de dikkate alarak* ÇHC'nin çıkarlarını göz önüne almaya başladıklarını da eklemektedir.

¹⁸¹ Daniel BLUMENTHAL, "Providing Arms China.....", **a.g.m.**

¹⁸² David SHAMBAUGH ve Robert SUTTER, "Rising Dragon and The American Eagle", **Yale Global**, 20 Nisan 2005, (Erişim) <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=5601> 24 Nisan 2005.

* The Economist Intelligence Unit Mart 2005 ÇHC raporunda özellikle çevre ülkeleriyle ÇHC'nin ticaretinin çevre ülkeler adına fazlalık verdiği açıklanmıştır. ÇHC'ye karşı Endonezya ve Singapur'un bir milyar, Kuzey Kore'nin 40 milyar, Tayvan'ın 50 milyar ticaret fazlalıkları bulunmaktadır.

ABD'nin terörle mücadele amaçlı politikaları ve Irak harekatında BM'yi saf dışı bırakmasının ülkeleri başka bir lider aramaya yönltebileceği, bu liderin ise ekonomisi ile dünyaya hakim olmaya başlayan ÇHC olabileceği değerlendirilmektedir.

ÇHC'nin 2010 yılında petrol ithalatı, petrol tüketiminin % 45'ine ulaşacak ve bu tüketimin % 80'nini Orta Doğu'dan karşılamak zorunda kalacaktır.¹⁸³

Bu enerji gereksinimi göz önünde bulundurulduğunda ve Orta Doğu jeopolitiğinde ABD'nin belirleyici etkin rolü düşünüldüğünde, ÇHC'nin Orta Doğu'da varolan dengeleri lehine çevirmek amaçlı politikalar üretmeye çalışacağı düşünülmektedir.

Bazı stratejistlere göre yeterince stratejik rezervlere sahip olmayan ÇHC, gelecekte çaresizlik içinde Orta Doğu'da etkinliğini artırmak için ABD'yle mücadeleye girebilecek veya bu amaçla terorizmi destekleyen devletlere silah satabilecektir.

¹⁸³ Sergei TROUSH, "China's Changing Oil Strategy and its Foreign Policy Implications", **CNAPS Working Paper**, Sonbahar 1999, s.19.

3. KÜRESEL YARIŞTA ORTA ASYA’NIN ÖNEMİ VE ÇHC’NİN ORTA ASYA POLİTİKASI

3.1 Orta Asya’nın Stratejik Önemi

Orta Asya, bölgesel olarak açıkça tanımlanmış veya açıklanmış değildir. Bugünün haritaları, Orta Asya’yı: ÇHC egemenliğindeki topraklarla, geçmişte SSCB egemenliğindeki şimdiki BDT toprakları olarak iki temel bölgeye ayırmaktadır.

Bu iki bölge arasında iki ülke uzanmaktadır. Kuzeyde Moğolistan’a, güneyde Hindistan’a, daha güncel terimlerle Pakistan’a komşu Afganistan ve İran’ın doğu bölgesi Horasan uzanmaktadır. ÇHC egemenliğindeki topraklar da dört ana bölgeden oluşmaktadır: İç Moğolistan, Tibet, Kansu ve Doğu Türkistan. Eskiden Rus egemenliğinde olan Batı Türkistan’da ise, SSCB’nin dağılması ile kurulan ve uyum aşamasında olan Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan bölgeyi tamamlamaktadır.¹⁸⁴

1990’lı yılların başlarında Sovyetler Birliği’nin dağılması, Avrasya’da jeopolitik anlamda büyük karışıklık ve boşluk yaratmıştır. Bu jeopolitik boşluk bölgesel ve küresel aktörler ile Orta Asya’daki bölge - içi aktörlere önemli manevra alanı açmış ve Orta Asya’nın kendi iç dinamiklerini devreye sokan yeni bir stratejik konjonktürün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bugün Orta Asya’da küresel, kıtasal ve bölgesel dengelerin iç içe geçtiği ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği son derece dinamik bir jeopolitik yeniden yapılanma süreci ortaya çıkmıştır. Bu yeniden yapılanma sürecinde, bölgede tarihsel üstünlüğü nedeniyle etkisini devam ettiren RF’nin yanında ABD, Türkiye, İran, Hindistan ve Sovyetler Birliği’nin yerini alma düşüncesi taşıyan ÇHC diğer ana aktörler olarak karşımıza çıkacaktır.

¹⁸⁴ Jean Paul ROUX, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Kabalcı Yayın Evi, İstanbul, 2001, s. 22.

Orta Asya Devletleri ise güvenlik endişelerini ortadan kaldırmak ve jeopolitik konumlarını avantaja dönüştürebilmek için üç temel politika yürütmeye çalışmaktadırlar. Bu politikalar;¹⁸⁵ Orta Asya coğrafyasındaki etkin güçlerle mevcut siyasi ve güvenlik ilişkilerinde denge politikası yürüterek bu durumdan azami faydanın sağlanması, BDT, ŞİÖ ve Orta Asya İş Birliği Örgütü gibi bölgesel örgütlenmeler vasıtasıyla iş birliğini geliştirerek karşılıklı bağımlılığın artırılması ve ülke içerisinde güvenlik politikalarının güçlendirilmesi ve tehdit algılamalarına uygun mücadele tekniklerinin geliştirilmesidir.

Bu üç temel politika Orta Asya ülkeleri için güvenlik kaygılarının gerçek anlamda var olma mücadelesinin temelini oluşturduğunu göstermektedir. Güvenliğin dışındaki temel kavram ise ekonominin geliştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi mevcut hidrokarbon kaynaklarının RF dışından alternatiflerle taşınmasına bağlıdır. ABD'nin bölge kaynaklarının Hindistan, Pakistan, Afganistan, Türkiye ve ÇHC'ye bağlanması yönündeki girişimlerinin de bu ülkeler için RF dışında alternatif yaratma ve Batıyı Rus enerji tekelinden kurtarma isteğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu durum Orta Asya ülkelerini son derece önemli hale getiren zengin enerji kaynaklarının getirdiği üç tür rekabetin de konusunu oluşturmaktadır. Bu rekabetin birincisi; uluslararası enerji şirketleri arasındaki zengin doğal kaynak yataklarını elde etmek için oluşturulan uluslararası şirketler birliğine girebilmek mücadelesidir. Rekabetin ikinci ayağını; boru hatlarının yapımıyla ilgili kararlar oluşturmaktadır. Üçüncü rekabet alanını ise inşa edilecek boru hatlarının hangi noktalardan geçeceği oluşturmaktadır. Bu rekabet ekonomik yönden ziyade jeopolitik bir unsur taşımaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Gökçen OĞAN, "Tehdit ve Fırsat Algılamaları Etrafında Gelişen Çin-Orta Asya İlişkileri", **2023 Dergisi**, Ocak 2007, Sayı 69, s. 20.

¹⁸⁶ Bircan DOKUZLAR, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya'dan Avrupa'ya)**, IQ Yayınları, Şubat 2006, İstanbul, s.104.

Sovyetler Birliği'nin yerini alma düşüncesi taşıyan ÇHC'de, süper güç olma hayalinin en önemli parçasını teşkil eden Orta Asya'da, Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan bölgede kendi çıkarlarını korumak amacıyla, bu rekabetlerin içinde yer almak istemektedir. ÇHC için bölgede güvenliğin sağlanması ve bölge ülkelerinin ekonomik bağımsızlıklarını kazanması önem arz etmektedir.

ÇHC'nin, RF ile ilişkileri geliştirmek, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ticari ve askeri alanda alışveriş yaparak onların üzerinde nüfuz sahibi olabilmek ve en önemlisi kendi yönetimi altındaki Doğu Türkistan'daki milliyetçi hareketleri bu ilişkiler sayesinde kontrol altında tutmayı sağlamak gibi ortaya koyduğu önemli Orta Asya stratejileri bulunmaktadır.¹⁸⁷

Dünyanın en yoğun nüfuslarından birine sahip olan ÇHC ile Orta Asya arasındaki hammadde ve demografik yapı dengesizlikleri bu ülkenin orta ve uzun vadede izleyeceği stratejilerde Orta Asya'nın önemini artırmaktadır.

ÇHC uzun dönemde Doğu Asya'daki ekonomik ve demografik genişleme ile Orta Asya ve Orta Doğu'nun kaynak zenginliği arasında stratejik bir irtibat kurulmasının kaçınılmazlığını görmekte ve bu çerçevede gerek iç kaynaklarını gerekse dış bağlantılarını harekete geçirmeye çalışmaktadır. Orta Asya sahip olduğu konum dolayısıyla bu stratejik hesapların kesiştiği bir alan oluşturmaktadır.¹⁸⁸

Orta Asya ÇHC'nin iç siyasi yapısı açısından da özel bir önem taşımaktadır. ÇHC'nin uluslararası platformda sık sık gündeme gelen iki önemli problemi Doğu Türkistan doğrudan, Tibet ise dolaylı olarak Orta Asya ile bağlantılıdır.

¹⁸⁷ R. Kutay KARACA, Dünyadaki Yeni Güç,a.g.e., s.159.

¹⁸⁸ Ahmet DAVUTOĞLU, **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, Kasım 2004, 19. Baskı, s. 478.

Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur, Kazak ve Kırgız Türklerinin Türk Cumhuriyetleriyle yakın kültürel akrabalık bağlarının olması, ÇHC açısından iç ve dış ilişkileri birbirine bağlayan bir sonuç doğurmaktadır. Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan insan hakları açısından uluslararası sistemin önemli argümanları haline gelmiş ve ÇHC'nin yumuşak karnını oluşturmuştur. Bu nedenle ÇHC, Orta Asya dengelerinde etkin bir konum kazanarak bu hassas alanlardaki muhtemel zaafı örtmeye çalışmaktadır.¹⁸⁹

Orta Asya ülkelerinin ekonomik ve politik olarak hala RF merkezli hareket ettikleri görülmektedir. Bununla beraber bölge ülkeleri bu bağımlılığı azaltabilmek amacıyla coğrafi konumları, politik durumları ve ekonomik ihtiyaçlarına göre çeşitli ülkelerle yakınlaşma içerisine girmektedirler. ÇHC'nin Orta Asya'daki artan etkisi, bu gerçekten doğmaya başlamıştır.

1991 yılından bu yana ÇHC'nin Orta Asya'daki ekonomik rolünün oldukça arttığı gözlemlenebilmektedir. Bu etkinin iki taraf arasındaki ulaşım bağlantılarının gelişmesi ve sürekli ekonomik büyüme ile birlikte artmaya devam edeceği düşünülmektedir. Buradaki önemli soru bu etkinin nereye kadar artacağı ve bölgedeki diğer büyük güçlerin etkisini kırıp kırmayacağıdır.

Son yıllarda tarihi İpek Yolunun tekrardan canlandırılması yönünde ÇHC tarafından yapılan teklifler bu noktada dikkat çekmektedir. ÇHC'nin düşündüğü modern İpek Yolu modern otobanlar ve demiryollarının kullanılmasını öngörmektedir. İpek Yolu ilk etapta ÇHC nüfusunun başta Orta Asya olmak üzere Batıya doğru kolay yayılmasını sağlayacaktır. Bunun yanında bu yollarla Çin pazarı Batıya açılacak ve bu yolun geçtiği her ülkeyi ekonomik anlamda ÇHC'ye bağımlı kılacaktır.

ÇHC'nin Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını desteklemek, RF veya başka bir gücün bölgede tekrar egemen olmasını engellemek, enerji kaynaklarına ulaşım güvenliğini sağlamak, bölgeyi ekonomik açıdan kendine bağlamak, karşılığında enerji almak gibi politikalarının gerek Türkiye gerekse ABD'nin bölgeye yönelik politikalarıyla benzerlik göstermektedir.

¹⁸⁹ Ahmet DAVUTOĞLU, a.g.e., s. 479.

ABD ve Türkiye'nin politikalardan farklı olarak ÇHC'nin Orta Asya politikasının içinde Doğu Türkistan'daki Uygur hareketini kontrol altında tutmak ve bölgeden Doğu Türkistan'a yönelik yardımları engellemek amacı da bulunmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya ÇHC'nin Batı sınırları için bir güvenlik duvarı konumu taşımaktadır.

ÇHC'nin Orta Asya ile olan ilişkilerini güvenlik ve ekonomik gerçekler üzerinde karşılıklı olduğunu söylemek doğru bir tespit olacaktır. Bölge devletlerinin ÇHC'nin ekonomik, siyasi, askeri ve hatta demografik baskısını hissettikleri görülmektedir. Bu baskıya rağmen bu ülkelerin ÇHC'yi Sovyetler sonrası oluşan boşluktan yararlanmak isteyen diğer güçlere karşı bir denge unsuru olarak da kullanmak istemektedir.

ABD'nin Orta Asya'ya yönelik izlediği politikalar da ÇHC'nin bölgeye yaklaşımlarını şekillendirecektir. Nitekim ABD'nin kendisine karşı geliştirdiğine inandığı "çevreleme" politikasına karşı özellikle bölge ülkeleri ve RF ile ilişkilerini daha da çeşitlendirmeye çalışmaktadır.

İzlediği bu politikaya rağmen gerek ekonomik gerekse demografik ve coğrafi yönden kendisine karşı en tehditkar bulacağı ülke, Orta Asya'nın şimdilik bütün hammaddesini toplayan ve Orta Asya'daki devletlerin dünya pazarlarına çıkışlarını kontrol eden, ayrıca demografik olarak ÇHC'nin yaşam sahası olarak gördüğü Orta Asya'ya siyasi ve askeri anlamda hakim olan RF olacaktır.

3.2 ÇHC - RF İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra RF; içinde bulunduğu iktisadi darboğazı aşamamış, 1997 yılında yaşanan Asya ekonomik krizinin yarattığı negatif baskılar da bu darboğazı arttırmıştır. Bu durum RF'nin uluslararası alanda prestij kaybına uğramasına neden olmuştur.

Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Sovyetlerden kalma "İmparatorluk Stratejisi" terk edilmeye başlanmıştır. Öncelikle BDT coğrafyasında ve sonrasında Asya'da; doğalgaz, elektrik, telekomünikasyon gibi stratejik sektörlerin Rus şirketlerinin kontrolünde olmasını, Rusça'nın BDT ülkeleri için ikinci resmi dil olarak kabul edilmesini, bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının Batı'ya pazarlanmasını ve siyasi birliği korumayı içeren "Liberal İmparatorluk Konsepti" uygulanmaya başlanmıştır.

RF; uygulamaya başladığı "Liberal İmparatorluk Konsepti" çerçevesinde "stratejik ortak" olarak nitelendirdiği ÇHC'nin bölgedeki etkinliğini kontrol etmek ve bölgeye özellikle iktisadi anlamda hakim olmasını önlemek maksadıyla savunma ve enerji alanlarında ÇHC'yi kendine bağımlı hale getirmeye ve ÇHC'ye karşı verdiği ticari açığı dengelemeye çalışmaktadır.*

RF'nin bu hedefi düşünüldüğünde, Putin'in 21 - 22 Mart 2006 tarihleri arasında 800 resmi görevliyle birlikte yaptığı ÇHC ziyaretinde imzalanan sivil havacılık, uzay, kültür ve hizmet sektörlerini de kapsayan 22 anlaşmadan; özellikle enerji sektörüyle ilgili olan dört anlaşmayla, telekomünikasyon ve savunma alanında imzalanan anlaşmalar ön plana çıkmaktadır.

Söz konusu enerji anlaşmalarıyla, Sibiry'a'daki Rus doğal gazını ÇHC'ye ulaştıracak iki boru hattı inşası kararlaştırılmıştır. Bu hatların her birinden yıllık 40 milyar m³ doğal gaz taşınacağı açıklanmıştır. Bu anlaşmalarla RF, ÇHC'nin enerji ithalatında beşinci sıraya yükselecektir. RF ile ÇHC arasında imzalanan bu enerji anlaşmaları, ortalama her yıl % 8 büyüyen ÇHC için petrol ve doğalgaz ihtiyacını karşılaması ve karadan boru hatlarıyla sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

* Halihazırda RF ÇHC'ye demiryoluyla 15 milyon ton ham petrol ihraç etmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 30 milyar dolardır. 2010 yılında bu rakamın 60 - 80 milyar dolar seviyesine yükseltilmesi konusunda iki devlet arasında mutabakat imzalanmıştır. ÇHC, 2004 rakamlarına göre ham petrol ihracatının yaklaşık % 14'ünü RF'den karşılamaktadır. RF, ÇHC'ye yıllık üç milyar dolarlık silah satmaktadır. Ayrıca RF ve ÇHC, 40 yıldır sorun olan 4300 km'lik sınır konusunu ŞİÖ içerisinde çözümlemişlerdir.

ÇHC enerji ihtiyacının yaklaşık % 45'ini Orta Doğu'dan karşılamaktadır. Bu oranın 2020 yılında % 70'lere çıkması beklenmektedir. Bu kapsamda ABD'nin Orta Doğu'daki varlığı ÇHC'yi başka enerji kaynaklarına yöneltmektedir.

RF ile imzalanan anlaşmaların enerji talebindeki bu olağanüstü artışı karşılayabilmek için alternatif arayışına giren ÇHC için; Orta Doğu'ya olan enerji bağımlılığına çözüm getirmeyi ve enerjiyi sorunsuz elde etmeyi sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Putin'in iktidara gelmesi ve giderek düzelen ekonomisiyle dünyada aktif siyaset uygulamaya başlayan RF ise ÇHC ile iktisadi ilişkilerini geliştirerek; ÇHC'nin bölgedeki etkinliğini kontrol etmek ve bölgeye özellikle iktisadi anlamda hakim olmasını önlemek maksadıyla savunma ve enerji alanlarında ÇHC'yi kendine bağımlı hale getirmeyi, Avrupa'nın kendisine olan enerji bağımlılığını azaltmak için yaptığı alternatif enerji koridorlarına karşı, kendi pazarını çeşitlendirme adına Asya'ya enerji ihracatına başlamayı, Asya'da BDT coğrafyası dışında da etkin olmayı, büyük bir pazar olan ÇHC'ye, silah ve enerji dışında hantal olan Rus sanayi mallarını pazarlamayı hedeflemektedir.*

Bunun yanında ÇHC'nin yapmayı planladığı 30 veya daha fazla nükleer reaktörlerin inşasının Rus şirketler tarafından yapılmasını sağlamayı, bu yolla ABD - Hindistan arasında imzalanan nükleer enerji anlaşmasına karşılık vermeyi amaçlamaktadır.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında yarattığı tek kutuplu dünya anlayışına ısrarla karşı çıkan RF ve ÇHC'nin arasında kısır kalan ekonomik ilişkilerin gelişmesi iki ülke arasındaki stratejik ortaklığı daha da güçlendirebilecektir.

* ÇHC'nin dış ticaretinde RF ancak % 2'lik bir oran teşkil etmektedir. Bu oran ÇHC - ABD arasındaki ticaretinin 1/10'una, ÇHC - Japonya ticaretinin 1/8'ine denk gelmektedir.

Nitekim 2005 yılında ÇHC - RF arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre % 30 artarak 29.1 ABD dolarına ulaşmıştır.¹⁹⁰ Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası oluşan tek kutuplu sisteme karşı olduğunu defalarca açıklayan RF ve ÇHC'nin, giderek güçlenen stratejik ortaklığının ABD'nin Asya'daki nüfusunu kırabileceği düşünülmektedir.

Bu konudaki en net açıklama 09 Eylül 2006 tarihinde Moskova'da Valdai Çalışma Grubu'nun* düzenlediği yemekte bir grup yabancı akademisyenle bir araya gelen RF Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından yapılmıştır. Putin; RF - ÇHC ilişkilerinin daha önce görülmemiş bir düzeye çıktığını, ÇHC'nin gelişiminden çok etkilendiğini, ÇHC ve Pasifik Okyanusu'na uzanan boru hattının 250 km'lik bölümünün bitirildiğini, bugün RF'nin enerji ihracatında Asya'nın payının % 3 olduğunu, 15 - 20 yıl içerisinde bu payın % 30'lara ulaşabileceğini söylemiştir.

Bu düşüncelerin yanında; ÇHC'nin hızla büyüyen ekonomisinin ihtiyacı olan petrolün Orta Asya ve Kafkaslarda bulunması, RF gibi ÇHC'nin de bu bölgelerde saygınlık kazanma, siyasi nüfuz sahibi olma ve bu bölgelerde yeni enerji kaynaklarından yararlanma düşüncesini ön plana çıkarmasına neden olabilecektir. Bu durumda RF ile olan ilişkisi uzun dönemde iş birliğinden çıkıp çekişmeye dönüşebilecektir.

RF'nin ÇHC'den ziyade ABD ve Batı yanlısı politikalara ihtiyaç duyacağını belirten görüşlerde mevcuttur. Bu görüşlere göre tarihî konumunu tekrar kazanmak isteyen RF için ABD pek çok açıdan en çok arzu edilen ortak olacak ve RF Asya'yı politikalarının odak noktası haline getirmeye vardırılmayacaktır. Bunun en büyük nedeni ise ÇHC'nin bu tür bir ortaklıktan kendini çekeceğini düşünmesidir.¹⁹¹

¹⁹⁰ Çin Radyosu Haber Merkezi, 04 Nisan 2006.

* Valdai Çalışma Grubu; Rus Devletine ait haber ajansı RIA Novosti, Dış Politika ve Savunma Politikası Konseyi, Russia Profile, The Moscow Times ve Russia in Global Affairs tarafından oluşturulmuştur. Grubun amacı RF'nin yurt dışındaki imajını düzeltmek ve Batıyla diyalogu geliştirmek olarak açıklanmıştır.

¹⁹¹ Henry A. KISSINGER, "Icon and Eagle", **International Herald Tribune**, 21.03.2007

Bu düşüncüyü desteklercesine Putin The Guardian'daki yazısında: "Temel Avrupa düşüncesinin gerçekleştirilmesi, diğer bir ifadeyle kıtanın birleştirilmesi için gerçek koşulların oluşması ancak Soğuk Savaş sonunda olmuştur. Bu ise Berlin Duvarının yıkılmasıyla gelen 'barış unsurudur.' Rus halkının 1990'ların başlarında yaptığı tercih, yalnızca kıtadaki özgürlük alanını genişletmemiş, esasen aynı zamanda Avrupa'da daha fazla bütünleşmenin yolunu belirlemiştir. Pek çok yönden bu seçenek RF'nin geçmişiyle belirlenmiştir. Ruh ve kültür olarak, RF Avrupa medeniyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanlarımız bu medeniyetin gelişimine çok değerli katkılarda bulunmuşlardır."¹⁹² Bu açıklama Putin'in Batıya yönelik politika izleyeceği şeklinde algılanmıştır.

Putin aynı yazısında; "AB ile çok yönlü bağların oluşturulması RF'nin ilkeli tercihidir. Bilinen sebeplerden ötürü, öngörülebilir bir gelecekte gerek AB'ye katılma gerekse AB ile herhangi bir kurumsal bağ kurma gibi bir niyetimiz yoktur. RF AB ile ilişkilerini bir antlaşma ve stratejik bir ortaklıkla pragmatik bir temele oturtmak niyetindedir. Bu anlamda Romano Prodi'nin RF - AB ilişkileriyle ilgili görüşüne katılıyorum: 'Kurumsal olmanın dışında her şeye benziyor.' Blok zihniyetlerin Avrupa siyasetinde egemen olmasına, kıtamızda yeni bölünme çizgilerinin oluşmasına ya da komşularımızın çıkarlarına ve güvenliğine zarar verecek tek taraflı projelere izin vermemeliyiz. AB'nin evriminin, ortak kıtamızın birliğinin güçlendirilmesini sağlayacağını umut ediyoruz."¹⁹³ yorumuyla da AB'den beklentilerini ortaya koymuştur.

RF'nin NATO ile giriştiği iş birliğinin somut sonuçlar vermesi de ÇHC - RF ilişkilerinin geleceğini etkileyecektir. ABD'nin dünyada izlediği tek taraflı politikalar, Tayvan ile Japonya'ya yaklaşımları ve Batının uyguladığı silah ambargosu ÇHC'i şimdilik RF'ye bağımlı kılmaktadır.

¹⁹² Vladimir PUTIN, "Russia; The European Natural Ally", *The Guardian*, 25.03.2007.

¹⁹³ Vladimir PUTIN, "Russia; The European" **a.g.m.**,

Özellikle silah ambargosunun kalkması durumunda RF ile ÇHC ilişkilerinin değişim gösterebileceği ve bugünkü kadar sıcak olmayacağı düşünülmelidir.

RF'nin bu çekinceleri ve Batı yönünde politikaları yanında ÇHC'nin demografik anlamda yayılcı politikaları da RF için ayrı bir çekince kaynağıdır.

14. yüzyılda Ural dağlarının arkasına yayılmaya başlayan RF, Asya kıtasının doğu ucuna kadar hiç durmadan genişlemiş, güneyin sıcak denizlerine inmeden, doğuda Pasifik Okyanusu'na ulaşmıştır. RF'nin doğal kaynaklarının % 90'ı Sibirya'da bulunmaktadır. Bu "Kuzey ve Arktik" bölgeleri, RF döviz gelirlerinin büyük bir kısmını sağlamaktadır. Bu doğal kaynak potansiyelinin dışında, Asya - Pasifik bölgesine çıkışsağlaması nedeniyle Sibirya'nın jeostratejik önemi çok büyüktür. Avrupa'dan Asya-Pasifik bölgesine en kısa yol, RF'yi okyanus gücü yapan ve Asya - Pasifik bölgesine çıkışını sağlayan Sibirya'dan geçmektedir.¹⁹⁴

Ekonomik zorluklar ve diğer siyasi gelişmelere paralel olarak bölge nüfusu azalmaktadır. Bu bölge ÇHC'nin ihtiyaç duyduğu petrol, doğal gaz ve kereste gibi stratejik kaynaklara sahiptir. Bölgenin ÇHC'ye yakınlığı ve iş gücündeki azalmayı Çinlilerin doldurması ekonomik kalkınmasını giderek ÇHC'ye bağımlı hale getirmektedir.

Çin yayılcılığı konusunda bölge halkı, hükümet, parlamento ve diğer kuruluşlardan daha fazla rahatsızlık duymaktadır. Bölge halkının bir kısmının ÇHC'nin ekonomik yönden bölgeye nüfuz etmesinden çıkar sağlamasına karşın, genelde Çinlilerin varlığı onları rahatsız etmektedir. Bölge halkı Çinlilerin;¹⁹⁵

▪ Emlak da dahil olmak üzere özelleştirilen kurumları ele geçirmelerinden,

¹⁹⁴ Anar SOMUNCUOĞLU, "Rusya'nın Çin Politikası: Fırsat Mı, Tehdit Mi?", **Cumhuriyet Strateji**, 15 Temmuz 2005, s. 7.

¹⁹⁵ Yasin ASLAN, **Sarı İstila**, Berikan Yayınları, Ocak 2004, Ankara, s. 38-39.

- Mahalli idarecilere rüşvet vermelerinden,
- Stratejik hammaddeleri çok ucuza almalarından ve
- Mafyalaşarak terör estirmelerinden şikayet etmektedirler.

RF - ÇHC sınırı enerji başta olmak üzere doğal kaynak zenginliğini ve kıtlığını, hammadde üretimine dayalı ekonomiyi ve bu hammaddeye ihtiyaç duyan ekonomiyi, demografik boşluğu ve yoğunluğu ayıran bir çizgidir. Bu coğrafya üzerinde hakimiyetini korumak isteyen RF açısından, Sibiryâ'nın demografik durumu hayati bir önem taşımaktadır. Ancak RF topraklarının % 80'ini oluşturan Sibiryâ'da, nüfusun sadece % 20'si yaşamaktadır. RF - ÇHC sınırında bulunan RF'ye ait bölgelerden en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olan Primorye bölgesinde km²'ye 13 insan düşerken, onunla sınırdaş olan ÇHC topraklarında km²'ye 130 binden fazla kişi düşmektedir. Rus Uzak Doğu'sunun güneyinde 5 milyon insan yaşarken, sınırdaş olan ÇHC eyaletinde 100 milyonun üstünde insan yaşamaktadır. Bu ise, Sibiryâ'nın ve Rus Uzak Doğu'sunun toplam nüfusunun neredeyse dört katıdır.¹⁹⁶

Bugün RF, Sibiryâ'nın zengin doğal kaynaklarını işletmek için yeterli ekonomik ve demografik kaynaklara sahip değildir. Rus nüfusu hızla azalmakta ve dışarıdan gelecek iş gücüne duyulan ihtiyaç gittikçe artmaktadır.

Çinli göçü, bir taraftan RF'nin yaşadığı demografik sorunlara bir çözüm sunarken, diğer taraftan Sibiryâ'nın Çinlileşmesinin ve buna bağlı olarak etnik sorunların, akabinde de ÇHC ile sorunların yaşanabileceği endişesine yol açmaktadır. Asya-Pasifik bölgesinin birçok ülkesinde önemli miktarda bulunan Çinlilerin, ÇHC dış politikasının aracı veya "uyuyan ajan" olup olmadıkları tartışılırken, RF'nin tedirgin olmaması mümkün değildir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Anar SOMUNCUOĞLU, "Rusya'nın Çin " **a.g.m**, s. 7.

¹⁹⁷ Anar SOMUNCUOĞLU, "Rusya'nın Çin " **a.g.m**, s. 8.

Çinli yayılmasının hedefi olma tehlikesine karşı RF, Sibiryaya için planlar geliştirirken, Orta Asya ve Kafkasya konusunda özellikle Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmakta, dolayısıyla belirli ölçüde denge gözetmektedir.

Keza Çin nüfuzunun yalnızca Sibiryaya'da değil eski Sovyet ülkelerinde de yayılma olasılığı gelecekte bir meydan okumayı zorunlu kılabilir. RF eski nüfuz alanını kaybetmek istemeyecektir. Bu iki ülkenin ilk karşılaşacakları yer ise Kazakistan ile Kırgızistan olacaktır.

İncelediğimiz konular göstermektedir ki, RF'nin komşuları arasında kendisine en büyük tehlikeyi ÇHC yaratacaktır. ÇHC'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle olan ilişkisi de RF ile olan ilişkisinin geleceğini etkileyecek diğer bir etken olarak karşımıza çıkacaktır.

3.3 ÇHC - Kazakistan İlişkileri

Hazar'a kıyısı, RF ve ÇHC'ye olan sınırı, petrol ve doğalgaz kaynakları* nedeniyle Kazakistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında en fazla dikkat çeken ülke konumunda bulunmaktadır. Ülke ispatlanmış ve potansiyel doğalgaz rezervlerinin toplamı açısından bölge ülkeleri içinde Türkmenistan'ın ardından ikinci sırada yer almaktadır.¹⁹⁸

Ekonomisi hızla büyüyen ve 2020'li yıllarda ABD ile RF'yi geride bırakacak satın alma gücüne ulaşacağı tahmin edilen ÇHC'nin bu ekonomik büyümeye paralel olarak artan enerji ihtiyacı dikkate alındığında bir enerji sağlayıcı olarak Kazakistan'ın varlığı ÇHC için çok daha önem kazanmaktadır.

* Kazakistan'ın keşfedilen 35 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır.

¹⁹⁸ "Kazakistan'ın ispatlanmış petrol rezervleri 39.6 milyar varildir", ABD Enerji Bakanlığı, (Erişim) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/casp-stats.html>, 02.06 2006

Enerji ihtiyacının büyük bölümünü Orta Doğu'dan sağlayan ÇHC'nin, Irak'ın işgalinin ardından enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikası daha açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, önemli enerji rezervlerine sahip olan Kazakistan ile iş birliği ÇHC enerji politikasının temel hedefi haline gelmiştir.

Kazakistan halihazırda ÇHC'nin Orta Asya'daki en büyük ticari ortağı haline gelmiştir. Alma Ata - Urumçi tren yolunun açılması, ÇHC'nin Kazakistan'a dış dünya ile ticaret yapabilmesi için Lianyungang limanını açması ve Kazakistan'daki petrol yatakları için büyük yatırımlar yapması, ÇHC'nin Kazakistan için ekonomik önemini gözler önüne sermektedir.

Bu nedenle Kazakistan ile ilişkilerini gün geçtikçe geliştirme yönünde adımlar atan ÇHC, Kazakistan ile ilk olarak 1996 yılında 3000 km uzunluğundaki petrol boru hattının inşası görüşmelerine başlamıştır.

Sonrasında 04 Temmuz 1997 tarihinde CNPC, Batı Kazakistan'daki Uzen petrol yataklarının işletim hakkını 20 yıl süreyle alarak, 4 milyar dolarlık bir anlaşmayla, Kazak şirketi olan Aktobemunaygaz'ın % 60'na sahip olmuştur.

ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao'nun 2003 yılı Haziran ayı başında Kazakistan'a gerçekleştirdiği ziyarette, 1996'da görüşmelerine başlanan projenin hayata geçirilmesi için anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma, Kazakistan devlet şirketi KazMunaiGaz ve CNPC* arasında yapılmıştır.

Kazakistan'dan ÇHC'ye petrol taşıyacak bu boru hattından 2006 tarihi itibarıyla petrol pompalanmaya başlanmıştır. ÇHC'nin yıllık ithalat gereksiniminin altıda birini karşılayacak boru hattının bin kilometrelik bölümü 700 milyon dolara mal olmuştur.

* CNPC 2005 Ekim ayında PetroKazakistan Şirketini 4.18 milyar dolara devralmıştır

ÇHC Kazakistan ile yapılan anlaşma çerçevesinde ilk kez başka bir ülkeden boru hattı ile petrol satın almıştır. Kazakistan yetkilileri, hattın uzatılacağını ve inşaatın 2011 yılında tamamlanacağını belirtmişlerdir¹⁹⁹.

Projenin toplam maliyeti 3 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Yüksek maliyete rağmen bu hat hem diğer boru hatlarının maliyetleri* ile karşılaştırıldığında daha ucuza mal olacak olması, hem de sadece bir sınır geçecek olması nedeniyle tercih edilmektedir²⁰⁰.

CNPC 2005 Ekim ayında PetroKazakistan Şirketini 4.18 milyar dolara devralmıştır. CNPC aynı zamanda Kazakistan ve Türkmenistan arasında da boru hattı kurmak için anlaşma yapmıştır. 15 Aralık 2005 tarihinde CNPC, Kazakistan'dan Kuzeybatı Çin'e uzanan bir petrol boru hattı açmıştır. Başlangıçta günde 200,000 varil kapasitesindeki yeni boru hattından pompalanan petrolün yarısı RF'den gelecektir. Bu ise bir ÇHC - Kazakistan - RF enerji iş birliği anlamına gelmektedir.²⁰¹ Bu hattın kapasitesinin öncelikle 10 milyon sonrasında ise 20 milyon tona çıkarılması amaçlanmaktadır.²⁰²

Görüldüğü gibi ÇHC için planlanan boru hatlarının inşa edilmesi büyük önem taşımaktadır. Son dönemde ÇHC-Kazakistan arasında inşası halen devam eden boru hattının bitirilmesi durumunda yıllık 25 milyon varilin taşınması ÇHC için daha kolay ve ucuza mal edilmiş olacak ve ileride kapasitenin artırılması da söz konusu olabilecektir.

ÇHC ve Kazakistan arasındaki enerji iş birliği Kazakistan açısından da büyük önem taşımaktadır. Kazakistan'ın ÇHC ile enerji iş birliğinde istekli olmasının en önemli sebebi, Kazakistan'ın enerji kaynaklarını ihraç edebilmesi için Rus boru hattı sistemlerine duyduğu bağımlılığı bu sayede küçük de olsa kırabilme ihtimalidir.

¹⁹⁹ **BBC Turkish**, 26.05.2006

* Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın maliyeti 3.7 milyar Dolardır.

²⁰⁰ R.Kutay KARACA, , Dünyadaki Yeni Güç Çin, **a.g.e.**, s:174-175

²⁰¹ William ENGDAHL, "China Lays Down Gauntlet In Energy War", **Asia Times**, 21 Aralık 2005.

²⁰² Mevlut KATIK, "Kazakhstan Has Huge Plan To Expand Energy Links With China", **Eurasianet**, 15.03.2005.

Kazak enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında hissedilen Rus üstünlüğü, Kazakistan'ın Moskova'ya olan bağımlılığını her geçen gün artırmaktadır. Kazakistan petrol ve doğal gazının % 65'ini dünya pazarlarına ulaştırabilmek için geçiş ülkesi olarak RF'yi kullanmaktadır.

Bir kara ülkesi olan Kazakistan için enerji ihraç hatlarının çeşitlendirilmesi hayati öneme haizdir. ÇHC'ye açılan bu kapı, Kazakistan'ın RF'ye olan bağımlılığını az da olsa dengelemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim Kazakistan - ÇHC hattıyla ilk kez orta Asya Cumhuriyetlerinde inşa edilen bir boru hattı RF topraklarından geçmeyecektir.

Bu hattın bir diğer önemi de başarı ile uygulanması durumunda, Kazakistan-Çin petrol boru hattı Kazak petrolünün Batı pazarlarına veya başka rotalara ulaştırılması ve böylelikle ihraç rotalarının çeşitlendirilmesi açısından gelecekte ortaya çıkabilecek projelere model olarak algılanmasıdır.²⁰³

Ayrıca ÇHC'nin gittikçe artan talebi Kazakistan'da önemli yatırımlar da bulunmasını ve Kazakistan'a RF'den geçmeyen bir ulaşım koridoru yaratılmasını sağlamaktadır.

Günümüze kadar petrol alanında % 28 oranında Kazakistan ekonomisi içerisinde yer alan ÇHC bu hacmi artırmak istemektedir. Bu amaçla ÇHC'ye ait CITIC şirketi Kanada'da kayıtlı ve Endonezyalı yatırımcılara ait Kazakistan'da petrol çıkaran "Nations Energy" şirketi ile 2006 yılının Haziran - Ekim sonu arasında görüşmeler yapmıştır.

Bu görüşmeler sonucunda "Nations Energy"ye ait 1,9 milyar Dolarlık Kazakistan aktiflerinin satın alınmasına yönelik anlaşmanın imzalanması planlanmıştır. Kazakistan'ın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Baktıhoca İzmuhamedov, hükümetin bu anlaşmayı engellemek için girişimlerde bulunacağını belirterek anlaşmanın gecikmesine neden olmuştur.

²⁰³ Gökçen EKİCİ, "Türkistan'da Mevzi Savaşları ve Enerji", **TURKSAM**, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.>, 29 Ocak 2005

Bunun temel nedenini Kazakistan'ın ÇHC yatırımlarının artmasından kaynaklanan tedirginliğidir. CITIC şirketinin "Nations Energy"²⁰⁴ şirketinden satın aldığı "Karajanbas" petrol yatağının petrol rezervlerinin 340 milyon varil olduğu tahmin edilmekte, günlük çıkarma kapasitesi ise 50 bin varili aşmaktadır. Buradan çıkarılan petrol Karadeniz ve Akdeniz'deki deniz terminallerine ulaştırılmaktadır. Kazakistan ülkede oluşabilecek ÇHC lobisinden ciddi şekilde tedirginlik duymaktadır.

ÇHC'nin Kazakistan'ın hidrokarbon kaynaklarının yanı sıra ülkenin sahip olduğu zengin uranyum kaynaklarından da yararlanmak için girişimlerde bulunduğu görülmektedir.

Kazakistan'ın tam olarak kanıtlanmış uranyum kaynakları 800 bin tonu bulurken, toplam uranyum kaynaklarının 1,6 milyon ton civarında olduğu tahmin edilmekte, bu ise dünya uranyum rezervlerinin % 20'sini oluşturmaktadır. 2005 yılında 4.300 ton uranyum üreten Kazakistan, önceki yıla göre üretimini % 30 artırmış bulunmaktadır. ÇHC 2004 yılından başlayarak uranyum üretimi konusunda Kazakistan ile iş birliği içerisinde ve bu yıldan itibaren de ülkeden uranyum ithal etmektedir.²⁰⁵

2030 yılına gelindiğinde uranyumun dünyanın temel yakıtı haline geleceği düşünüldüğünde ÇHC'nin bu girişimlerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Pekin için Kazakistan, ilişkilerin sadece enerji alanında sınırlı tutulduğu bir ülke değildir. Birçok alanda iş birliği geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kazakistan hala hazırda ÇHC'nin Orta Asya'daki en büyük ticari ortağı durumundadır.

²⁰⁴ Kanadalı "Nations Energy" "Karajanbas"ı 1997 yılında satın alarak sondaj modernizasyonu ve tesisat yenilemesini yapmıştı. Ainur NOGAYEVA, " Çin Kazakistan İlişkilerinde Yeni Dönem", **TUSAM**, (Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler>, 15.01.2007, s: 2

²⁰⁵ Anar SOMUNCUOĞLU, "Asya Devlerinin Orta Asya İlgisi", **TUSAM**; (Erişim) www.tusam.net/makaleler, 19.10.2006

İki ülke arasında ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla iki ülke sınırında "Korgas" adı verilen serbest bir ekonomik bölge ve uluslararası iş birliği merkezi oluşturulması konusunda anlaşma imzalanmıştır.

Korgas gümrük bölgesinde oluşturulacak ve ÇHC'nin kendi topraklarından 130 hektar, Kazakistan'ın ise 70 hektar dolayında bir arazi tahsis edeceği bölge, iki ülke ticareti ve uluslararası ticaret açısından oldukça önemli bir projedir.²⁰⁶

Serbest Bölgenin yanında Alma Ata - Urumçi tren yolunun açılması,^{*} ÇHC'nin Kazakistan'a dış dünya ile ticaret yapabilmesi için Lianyungang limanını açması ve Kazakistan'daki petrol yatakları için büyük yatırımlar yapması, Kazakistan'ın ÇHC için ekonomik önemini gözler önüne sermektedir.

İki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacminin 2005 yılında bir önceki yıla göre % 51.4 artarak 681 milyon dolara ulaşması ve bu rakamın diğer Orta Asya ülkeleri ile yaptığı karşılıklı ticaretin toplamının yaklaşık 4,5 katına denk gelmesi de iki ülke arasındaki ticaret hacminin ileriki dönemlerde daha fazla artacağını bir göstergesidir.²⁰⁷

Kazakistan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, ÇHC ve Kazakistan'ın ikili ilişkilerini stratejik ortaklık olarak nitelendirmektedirler. 2002 yılı Aralık ayında imzalanan İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'ndan sonra aynı yıl içinde iki ülke yetkilileri 2003 - 2008 Ortak İş Birliği Programı'nın altına imza atmışlardır.

²⁰⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: (Erişim) <http://www.gokbayrak.com/turkistan>.

^{*} Bu tren yolu sadece Orta Asya ülkelerine, Çin'in iç pazarına ve doğudaki limanlara ulaşma şansı tanımakla kalmamış, aynı zamanda Çin, Orta Doğu ve Avrupa arasında karadan yeni bir rotanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

²⁰⁷ “2006 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 6 milyar Doları aşmıştır”, **ÇHC Ticaret Bakanlığı**, (Erişim) www.english.mofcom.gov.cn , 02 Şubat 2006

Günümüzde iki ülke arasındaki tüm ilişkileri bu belgeler düzenlemektedir. Kazakistan ve ÇHC arasında 160'tan fazla anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşmaların arasında 2005 yılının Temmuz ayında ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao'nun Astana'ya yaptığı ziyaret sırasında imzalanan ve Kazakistan - ÇHC stratejik ortaklığının oluşturulması ve geliştirilmesini amaçlayan Stratejik Ortaklık Bildirisi ayrı bir önem taşımaktadır.

ÇHC ve Kazakistan arasında 2002 yılında imzalanan anlaşmayı pekiştiren bu bildiride “iki ülkenin 21. yüzyılın sürekli ve sağlam iş birliğinin somut hedefleri” belirlenmiştir. Günümüzde 1500 Kazakistanlı genç ÇHC’de eğitim görmekte, aynı şekilde Çinli gençler de Kazakistan’da okumaktadırlar. Ayrıca ÇHC’de 2007 yılı Kazakistan yılı ilan edilmiştir²⁰⁸.

Kazakistan - ÇHC sınırındaki nehirlerin durumu iki ülke arasındaki iş birliğindeki önemli sorunlardan biridir. Sorun nehirlerdeki suyun paylaşımından çıkmaktadır. Kazakistan’a akan önemli nehirlerin çoğu ÇHC’den doğmakta, dolayısıyla ortak kullanım sorunu çatışma potansiyeli taşımaktadır. ÇHC tarafından bu suların rasyonel kullanılmaması ve kontrolsüz barajların inşa edilmesi Kazakistan ekonomisine büyük tehdit oluşturmaktadır. Bu durum ekolojik dengeyi de bozmuştur. Keza Zaysan Gölünün suyu azalmaktadır. Bu durum o bölgedeki tarım, balıkçılık ve hayvancılığa büyük zarar vereceği gibi içme suyu kıtlığının da yaşanmasına sebep olacaktır.²⁰⁹

İki ülke arasında yaşanabilecek sorunlara rağmen ÇHC’in Kazakistan’a yönelik hamleleri sadece ekonomik ve enerji temelli olmadığı aynı zamanda stratejik hamleler olduğu görülmektedir. ÇHC Kazakistan gibi Orta Asya’nın çok önemli bir ülkesinde siyasal etkiye zemin hazırlama niyetindedir.

²⁰⁸ Ainur NOGAYEVA, **a.g.m.**,

²⁰⁹ Kayrat TOYKENOV, “ÇHC’nin Orta Asya’ya Yönelik Politikası”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2002, s. 67.

Günümüzde Orta Asya bölgesinde küresel güçler arasında kızışan rekabette Kazakistan, hem sahip olduğu enerji kaynakları hem de gittikçe büyüyen ekonomisi ile büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Kazakistan ÇHC'nin gözünde önemli bir "ortak" konumuna gelmiştir.

3.4 ÇHC - Kırgızistan İlişkileri

Coğrafi olarak Türk Cumhuriyetlerinin en küçüğü olan Kırgızistan; Kazakistan, ÇHC, Tacikistan ve Özbekistan ile sınırdadır. Ülke, doğal kaynaklar açısından diğer bölge ülkelerinin sahip olduğu kaynaklara sahip değildir.

Kırgızistan'ın dış borçları GSMH'sının % 70'ini oluşturmaktadır. İç piyasadaki talep düşüklüğü ekonomik problemleri daha da kesifletmektedir. Buna ilaveten yerli sermaye ülkede ciddi bir yatırım sağlayabilmekten oldukça uzaktır.

Ekonomik atılımı gerçekleştirebilmek için doğal kaynaklara ve yeterli teknolojiye sahip olmayan Kırgızistan, jeopolitik konumunu kullanmaya çalışmakta ve böylelikle üzerindeki baskıları hafifletmeyi hedeflemektedir.

Afganistan operasyonu ile bölgenin artan önemi de Kırgızistan'a jeopolitik konumu üzerinden politika yapma fırsatı yaratmıştır. Afganistan operasyonu sırasında Özbekistan ile birlikte ABD ve koalisyon kuvvetlerine askeri üs tahsis eden Kırgızistan, bundan kısa bir süre sonra topraklarında bir Rus askeri üssünün de açılmasına müsaade etmiştir. Bu nedenle bölgede hem ABD hem de RF üssüne ev sahipliği yapan tek cumhuriyet olma özelliği taşımaktadır.

Bir kara ülkesi olan Kırgızistan, 1200 km sınırı bulunan dev komşusu ÇHC'nin demografik ve ekonomik baskısı altında bulunmaktadır. Son yıllarda sürekli gelişen ÇHC - Kırgızistan ticareti nedeniyle ÇHC'nin giderek Kırgızistan ekonomisine hükmetmeye başladığı görülmektedir.

İki ülke arasındaki ticaret her sene giderek büyümektedir. İki ülkenin karşılıklı ticareti bir önceki yıla göre % 61.4 artarak 97 milyon dolara ulaşmıştır. Bu rakamda 87 milyon dolarlık ÇHC ihracatı²¹⁰ dikkat çekmektedir. Kırgızistan'da satılan malların % 80'ini Çin malları oluşturmaktadır.²¹¹ ÇHC Kırgızistan'ın Narın şehrinde Serbest Ticaret Bölgesi kurmuştur.

Kırgızistan ve ÇHC arasında 1996 ve 1999 yıllarında iki anlaşma imzalanmıştır. 1996 tarihli anlaşmaya göre ÇHC Janı-Jer üzerinde kontrol hakkı elde ederken, Kırgızistan'da Eraçtam üzerinde kontrol hakkı elde etmiştir. 1999 yılında Kırgızistan Eski Başkanı Aksar Akayev ve ÇHC Eski Devlet Başkanı Jiang Zemin arasında imzalanan anlaşmaya göre Uzengi-Kuuş bölgesinin % 30'u ÇHC'ye, % 70'i Kırgızistan'a, Han-Tengri ise % 80'i Kırgızistan, % 20'si ÇHC olmak üzere paylaşılmıştır.²¹²

ÇHC'nin Kırgızistan'dan üs talep ettiği konusunda çeşitli yazılar çıktıysa da bu haberler her iki ülke tarafından doğrulanmamıştır. ÇHC son yıllarda yoğun olarak uyguladığı "insan ihracı" politikası Kırgızistan üzerinde giderek etkili olmaya başlamıştır. Aynı tehdidin dünyanın diğer bölgelerinde de etkili olacağı düşünülmektedir.²¹³

ÇHC'nin gerek demografik yayılımı gerekse enerji kaynağına ulaşma ve ürünlerini pazarlama açısından sınır komşuları Kazakistan ve Kırgızistan çok büyük önem taşımaktadır.

²¹⁰ ÇHC Ticaret Bakanlığı; www. english.mofcom.gov.cn., 02 Şubat 2006

²¹¹ Meri ASEKOVA, Living In An Uneasy Neighborhood: Kyrgyzstan, *Dawn*, 28.02.2006.

²¹² *Kırgızistan Kabar Ajansı*, 25 Mayıs 2001,

²¹³ Bekir GÜNAY, *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, IQ Yayıncılık, İstanbul Mayıs 2005, s. 43.

Bu iki ülke Batıya açılımın kapısı ile yaşam sahası olmakla birlikte, ÇHC'ye Batıdan gelebilecek tehditlerin temel kalkanları durumundadırlar. Bu kapsamda her iki ülke de ÇHC için baskısını önümüzdeki yıllarda daha fazla üzerlerinde hissedeceklerdir.

3.5 ÇHC - Türkmenistan İlişkileri

Kurulduğu günden itibaren tarafsız ülke olduğunu her fırsatta dile getiren Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü* 12 Aralık 1995 tarihinde BM tarafından kabul edilmiştir. Türkmenistan bu statüsü gereği siyasi nitelikteki hiçbir uluslararası örgütte aktif bir rol almamaktadır.

RF, ÇHC ve diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'nden gelen bölgesel iş birliği girişimlerine karşı mesafeli tutum sergileyen Eski Başkan Saparmurat NİYAZOV “daimi tarafsızlık” statüsüyle; ülkenin siyasi yapısına gelebilecek dış baskılardan korunmayı, bu sayede ülkede “güvenlik” ve “istikrarı” kendi uyguladığı politikalarla sağlamayı, silahlanmaya ihtiyaç duymadan, kaynaklarını ülkenin kalkınmasına yönlendirmeyi, yabancı yatırımları ülkeye çekmeyi, BM'ye üye ülkelerden ekonomik ve teknik yardım almayı, ülkeye bölgede ve dünyada saygınlık kazandırmayı amaçlamıştır.

Bu bağlamda Türkmenistan BDT içinde daha çok ekonomik iş birliğine ilişkin kararlara imza atmış, BDT Kollektif Güvenlik Anlaşması, BDT Ortak Hava Savunması gibi askeri ve siyasi nitelikli anlaşmalara katılmamıştır.

* Daimi tarafsız devlet, meşru müdafaa durumu haricinde bir savaşa katılamaz. Dolayısıyla, daimi tarafsız devlet kendi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için kendi silahlı kuvvetlerini oluşturmak hakkına sahiptir. Bununla birlikte, daimi tarafsız devletin silahlı kuvvetlerinin savunma için gerekli olan makul silahlanma hacmini (kapasitesini) aşmaması gerekir. Bu konuda Türkmenistan kendi savunma doktrini ve milletlerarası yükümlülükleri çerçevesinde, kendi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyabilecek bir ölçüde silahlı kuvvetlerini oluşturmuştur.

27 Ağustos 2005 tarihinde Kazan'da yapılan BDT zirvesinde Türkmenistan'ın BDT üyeliğini "ortak üye" seviyesine indirme talebi kabul edilmiştir.

Kurulduğu günden itibaren Türkmenistan'ın önceliği siyasi istikrarı yakalamak ve ülkenin kalkınmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu amaç için hazırlanan kalkınma stratejisinin temelini "abadancılık"* politikaları oluşturmaktadır. "Abadancılık" siyasetine uygun olarak gerçekleştirilen büyük iktisadi ve sosyal değişimler Türkmenistan'ı ileriye taşıyan ilk adımlar olmuştur.

Ülkenin en önemli yeraltı kaynakları petrol ve doğal gazdır.** Ülke, doğal gaz ve petrol kaynaklarının yanı sıra önemli maden kaynaklarına da sahiptir.*** Bu durum Türkmenistan'ın stratejik önemini artırmaktadır. 1996 yılından itibaren gelişen ekonomisinin enerji ihtiyacını kendi kaynaklarından karşılayamayan ÇHC için gerek İran'ı ÇHC'ye bağlayacak boru hatlarının güzergahında bulunması gerekse doğal gaz tedarikindeki yeri dolayısıyla Türkmenistan çok büyük önem taşımaktadır.

03 Nisan 2006 tarihinde Türkmenistan Eski Başkanı Saparmurat Niyazov ile ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao arasında yapılan görüşme sonrasında yayınlanan ortak bildiride; Türkmenistan'ın ÇHC'nin Tayvan konusunda izlediği "tek devlet iki sistem" politikasını desteklediği, Tayvan ile hiçbir resmi temasta bulunmayacağı belirtilirken, ÇHC'de Türkmenistan'ın izlediği "daimi tarafsızlık" politikasını bölgedeki istikrarın gelişmesindeki yararı nedeniyle desteklemeye devam edeceğini belirtmiştir. Bildiride iki ülkenin toprak bütünlüğü ve güvenliğine üçüncü bir ülkenin ya da örgütün ÇHC ve Türkmenistan topraklarından zarar vermesine müsaade edilmeyeceği ifade edilmiştir.²¹⁴

* Büyük çaplı bayındırlık hamlesi.

** Türkmenistan'daki doğal gaz rezervleri, bölgedeki toplam rezervlerin % 5'ini oluşturmakta olup, tespit edilen toplam doğal gaz rezervleri yaklaşık 3 - 5 trilyon m³ civarındadır. Üretilen doğalgazın % 84'ü ihraç edilmektedir.

*** Sodyum sülfat, kükürt, sofra ve potasyum tuzları, iyot , brom, alçıtaşı, kil ve yapı taşları diğer maden üretimleridir.

²¹⁴ Xinhua Haber Ajansı, 04 Nisan 2006.

Bu görüşmede yapılan anlaşmayla ÇHC, 2009 yılında faaliyete geçecek Türkmenistan - ÇHC doğal gaz boru hattının kullanılmaya başlanmasıyla 30 yıl boyunca yılda 30 milyar m³ doğal gaz almayı garanti etmiştir. Anlaşmanın ikinci bölümünü ise ÇHC Ulusal Petrol Şirketi'ne Türkmenistan tarafından Amu Derya Nehrinin batısında petrol ve doğal gaz arama izni verilmesi oluşturmaktadır.²¹⁵

Türkmenistan'ı 15 yıl boyunca yöneten Saparmurad Niyazov'un 21 Aralık 2006 tarihinde vefat etmesi sonrasında ÇHC, Niyazov ile yapılan anlaşmaların geçerliliği konusunda tereddüt yaşasa da destek verdiği Kurbanguli Berimuhammedov'un seçilmesiyle tereddütlerinden kurtulmuştur.

Türkmenistan'ın ise daimi tarafsızlık statüsü ve sınırsal uzaklığı nedeniyle ÇHC'nin etkisi altına girmesi pek olası gözükmemekle birlikte iki ülke arasında son yıllarda artan seviyede gelişen ikili ilişkiler enerji ihtiyacını karadan karşılamaya çalışan ÇHC için büyük bir önem arz etmektedir.

3.6 ÇHC - Özbekistan İlişkileri

Orta Asya ülkeleri içerisinde en fazla nüfusa sahip olan Özbekistan, bölge ülkelerinde yaşanan etnik Özbekler de dikkate alındığında Orta Asya'daki mücadelenin kilit ülkesini teşkil etmektedir.*

²¹⁵ **China people Daily**, 04 Nisan 2006.

* Özbekistan'ın nüfusu yaklaşık 27 milyondur. Bölge ülkelerinin nüfusuna göre Kazakistan'da % 2.5 (380,000), Tacikistan'da % 15.3 (1,108,000) Türkmenistan'da % 5 (247,500), Kırgızistan'da % 13.8 (721,000), Afganistan'da % 9 (2,693,700) Özbek yaşamaktadır. Bunların çoğu Kırgızistan'ın Oş ve Celalabad, Kazakistan'ın Çimkent ve Jambıl vilayetleri, Tacikistan'ın Sughd ve Hisar bölgeleri ile Afganistan'da Mezar-ı Şerif olmak üzere Özbekistan sınırına yakın yerleşim birimlerinde yaşamaktadır.

Özbekistan petrol, gaz ve altın gibi doğal kaynaklara sahiptir. BP (British Petrol) kaynaklarına göre ispatlanmış petrol rezervi 2001 yılı sonunda 600 milyon varil olarak açıklanmıştır ki bu dünya petrol kaynaklarının % 0.1'i kadardır.

Petrol rezervleri ülke içi talebi karşılama açısından yeterli olmakla beraber ihraç potansiyeli kısıtlıdır. İhraç edebilmek daha fazla araştırma, üretim ve boru hattı yapımı için büyük yatırımlar gerektirmektedir.

Gaz rezervleri, petrole göre daha önemlidir. BP rakamlarına göre 2001 yılı sonundaki gaz rezervi 1.87 trilyon m³ civarındadır. Bu rakam dünya rezervinin % 1.2'sine denk gelmektedir. Bu oran Özbekistan'ı dünyada en büyük gaz rezervine sahip 15'inci ülke yapmaktadır. Çıkarılan gazın küçük bir bölümü Kazakistan'a, önemli bir bölümü de Ukrayna'ya satılmaktadır. 1998 yılı sonu itibariyle dünya altın rezervinin % 4.3'ünü oluşturan 2,100 tonluk ispatlanmış altın rezervi en önemli kaynak olarak görülmektedir. NMMC (Navoi Mining and Metallurgical Combine) tarafından işletilen Muruntau'daki madende ispatlanmış 1,500 ton altın olduğu bilinmektedir.²¹⁶

ÇHC Özbekistan ve Kırgızistan'daki köktenci hareketlerin topraklarına sıçramasından ciddi kaygı duymaktadır. Bu nedenle İslam Kerimov rejimini destekleyerek hem bölücü unsurlara karşı bölgesel iş birliğini artırmaya hem de petrol ithalatını güvence altına almaya çalışmaktadır.

Ayrıca bölge üzerinde nüfus ve kontrol sahibi olmanın yolu askeri güçten değil, yabancı yatırımlar ve teknoloji sağlamaktan geçmektedir. Bu bağlamda ÇHC'nin iktisadî, gücünün artmaya devam etmesiyle Orta Asya üzerindeki etkisini artırma amacıyla kullanmaya çalışmaktadır. Özbekistan'ın Şanghay İş Birliği Örgütüne kabul edilmesinde ÇHC'nin istekli davranmasının nedenini bu temel düşüncede aramak gerekmektedir.

²¹⁶ Uzbekistan Country Profile, **The Economics Intelligence Unit** , 2003, s.16.

25 Mayıs 2005 tarihinde İslam Kerimov'un ÇHC ziyaretinde 14 anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaların en önemlisi Özbekistan'ın ÇHC'ye 600 milyon dolarlık petrol ve doğal gaz satmasını öngörmektedir. Bunun yanında Çinli firmalar Özbekistan'a yatırımlarını da hızlandırmışlardır. Sinopec maden aramak maksadıyla beş yıl için 106 milyon dolarlık bir yatırım yapmış ve Özbekistan Uzbekneftegaz ile 28 Haziran 2005 tarihinde anlaşma imzalamıştır.²¹⁷

05 Mayıs 2007 tarihinde imzalanan anlaşmayla da Özbekistan ve ÇHC Türkmen gazını Özbekistan'dan taşıyacak uzunluğu 530 km, kapasitesi yılda 30 milyar m³ olacak hattın döşenmesi ve kullanılması hakkında bir anlaşma imzalamışlardır. ÇHC'nin Özbekistan'daki yatırımlarının uzun vadede 600 milyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.²¹⁸

13 Mayıs 2005 tarihinde Özbekistan'ın Fergana vadisinde bulunan Andican şehrinde mevcut yönetime karşı yaşanan ayaklanma sonrası Orta Asya'da dengeler değişmiştir.*

05 Temmuz 2005 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da toplanan ŞİÖ zirvesinde; bir yandan Hindistan, Pakistan ve İran'a gözlemci statüsü verilirken, diğer yandan ABD askeri varlığının Kırgızistan ve Özbekistan'dan geri çekilme tarihinin belirlenmesi açık bir şekilde talep edilmiştir.

²¹⁷ **Interfax Haber Ajansı**, 18 Haziran 2005.

²¹⁸ Roger MCDERMOTT, "Uzbekistan's Relations With China Warming", **Eurasia Daily Monitor**, 22 Temmuz 2005, Cilt 2, Sayı 142, s. 48.

* Ekremiye Hareketi mensubu 23 iş adamının 2004 Haziran ayında tutuklanarak, 10 Şubat 2005 tarihinde mahkemeye çıkartılması uluslararası basın kuruluşları tarafından Andican olaylarının ana nedeni olarak ileri sürülmüştür. Merkezi yönetim söz konusu kişileri Özbekistan'ın anayasal düzenini bozmak üzere aşırı dinci suç örgütü kurmakla suçlamıştır. Sanıkların mahkemeye ilk çıkartıldıkları günlerde küçük gruplar Taşkent'te protesto gösterileri yapmış, ancak bu protestolar herhangi bir karışıklığa yol açmamıştır. 12 Mayıs 2005 gecesi bir kısmının Özbekistan dışından geldiği tahmin edilen silahlı bir grup, Andican'daki hapishaneyi basarak burada tutulan 23 sanıkla beraber mahkumların üçte birini serbest bırakmıştır. Bu grup daha sonra şehir merkezindeki hükümet binasını ele geçirmiş, halk ise binanın etrafını çevirerek isyancılara destek vermiştir. 14 Mayıs 2005 sabahı halka ateş edilmesiyle birlikte yüzlerce kişinin ölümüne yol açan çatışmalar başlamış ve güvenlik güçlerinin sert müdahalesi sonucunda bu hareket bastırılmıştır.

Bu talepten kısa bir süre sonra bölgenin iki ana gücü ÇHC ile RF'nin müşterek yaptıkları askeri tatbikat, bölgede oluşan kutupları daha da belirgin hale getirmiştir.

Olaylar sonrası AB; Özbekistan yönetiminden uluslararası gözlemcilerin konuyu araştırmasına izin vermesini talep etmiş ancak RF ve ÇHC'nin desteğini arkasını alan Kerimov, Batı'nın bu isteğini ulusal güvenliği ile uyuşmayacağı gerekçesiyle geri çevirmiştir.

Bu nedenle AB, 03 Ekim 2005 tarihinde Özbekistan'a silah ambargosu uygulamaya başlamış ve üst düzey Özbek yetkililere vize vermeme kararı almıştır.

Bu ülkedeki çıkarlarını göz önünde bulundurarak, AB'ye göre daha ılımlı bir yaklaşım ortaya koymaya çalışan ABD; son ŞİÖ zirvesinde Özbekistan ve Kırgızistan'daki birliklerini geri çekmesi talep edildikten sonra tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştır.

Zirvenin sonuç bildirisinin açıklanmasından sonra ABD, Özbekistan'a açtığı 55 milyon dolarlık krediyi dondurarak bu ülke ile olan ilişkilerini de şimdilik askıya aldığını açıklamıştır.*

Kırgızistan ve Özbekistan'daki olaylardan da en fazla kazanç sağlayan ülkelerin RF ve ÇHC olduğu görülmektedir. Kırgızistan'daki "Sarı Devrim" sırasında aktif bir rol oynayarak hem eski yönetimi hem de iktidarın yeni sahiplerini kendine bağımlı hale getiren (Kesinleşmemekle birlikte önümüzdeki dönemde iki milyon dolarlık askeri yardım yapmayı planlamaktadır) RF, Tacikistan'da olduğu gibi bu ülkede de istikrarın tek garantörü durumuna gelmiştir.

* ABD'nin 11 Eylül terör saldırılarından sonra Afganistan'daki Taliban yönetimine karşı başlattığı hareketle birlikte Fergana Vadisindeki radikal Özbek grupları da hedef alması, bu gruplarla mücadelede zorlanan Özbekistan'ın 11 Eylül sonrasında ABD'ye kapılarını açan ilk Orta Asya ülkesi olmasını sağlamıştır.

Andican olayları sonrası Kerimov rejimine destek veren RF ve ÇHC'nin, bu şekilde 11 Eylül terör saldırılarından sonra başlayan ABD - Özbekistan stratejik ortaklığını da sona erdirmeyi hedefledikleri değerlendirilmektedir.*

Orta Asya'nın şimdilik bütün hammaddesini toplayan, bu devletlerin dünya pazarına çıkmasını kontrol eden RF'yi gerçek anlamda kendisine bölgede en önemli rakip olarak gören ancak ABD'ye karşı şimdilik müttefik olarak kabul eden bölgenin diğer ana gücü ÇHC'nin, kendi müslüman azınlıklarıyla problemleri ve ABD'nin GOP kapsamında bölge ülkelerindeki siyasi yapıyı değiştirmeye yönelik çalışmaları nedeniyle Kerimov'a destek verdiği bilinmektedir.

Kerimov'un olaylardan 12 gün sonra ÇHC'yi ziyareti ve ÇHC modeli bir yapılanma düşüncesine sahip olduğunu söylemesi Andican sonrası iki ülkenin bölgede tekrar yakınlaştığının göstergesi olmuştur.

Özbekistan, bölgedeki en çok nüfusa sahip ve milliyetçi duyguların en fazla geliştiği ülke olmakla beraber, RF'nin eskiden sahip olduğu kontrolü tekrar ele geçirmek için yaptığı girişimlere en fazla direnen ülke olmuştur.

Özbekistan'ın milli kimlik oluşturma sürecinde "Türkistan İmparatorluğu" kurucusu Timurlenk'in mirasını sahiplenmeye çalıştığı görülmektedir. Timurlenk'in seçilmesindeki amacın "Özbekistan'ı Orta Asya'nın en büyük imparatorluğu haline getirmek" olduğu Özbek yöneticiler tarafından devamlı olarak vurgulanmaktadır.

* RF'nin Andican olaylarına yaklaşımı; 14 Kasım 2005 tarihinde Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ile RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Moskova'da bir ittifak anlaşması imzalamasıyla sonuçlanmıştır. Anlaşmadan sonra yapılan açıklamalarda Putin; "Rusya'nın Orta Asya'da etkinliğinin artmasının bölgede barış ve istikrara katkı sağlayacağını" iddia ederken, Kerimov ise "Belirli güçler bu anlaşmadan sonuç çıkarmalıdır. Bizi hedef alırlarsa bu aynı zamanda Rusya'yı hedef alacakları demektir. Bu ittifak anlaşması ile çıkarlarımızın kiminle birlikte olduğunu ve geleceğimizi kiminle birlikte inşa edeceğimizi bir kez daha göstermiş olduk." şeklinde Batı'ya yönelik mesaj vermiştir.

Özbekistan'ın Timur uygarlığına özgü Türk - Fars mirasını Özbekleştirerek üstlenmek ve tamamen Orta Asyalı olan bir kimliği kabul ederek bölgesel bir güç olabilmek arzusu taşıdığı düşünülmektedir.*

Özbekistan'ın bölgedeki etkisini genişletme ümidini hala koruduğu ve stratejisini bu ümidin üstüne kurduğu bilinmektedir. Bölgedeki ülkelerde yaşayanlarla birlikte Orta Asya nüfusunun neredeyse yarısını Özbek nüfusu oluşturmaktadır. Nüfus ile birlikte bölgesel güç olma arzusu, özellikle ülkenin sınır komşularını, Özbekistan'ın bu yerleşim birimlerini kendi toprağı iddia etmesi tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Bu nedenle, Özbekistan'da yaşanabilecek bir karışıklıktan Orta Asya ülkelerinde yoğun bir şekilde bulunan Özbek nüfusunun (özellikle Tacikistan ve Kırgızistan başta olmak üzere) da etkilenebileceği ve bu ülkelerde etnik kökene dayalı sosyal bir patlamaya neden olabileceği düşünülmektedir.

Rus egemenliğinde Orta Asya'nın tek dayanak noktası olan Müslümanlık; Komünist ideolojinin çökmesinden sonra Orta Asya'da militan ve köktenci bir karakter almaya başlamıştır. Kökten dinci gruplar özellikle Tacikistan ve Özbekistan'da örgütlenmişlerdir.

Özbekistan'da çıkabilecek bir karışıklığın, Fergana vadisi ile Kırgızistan'da bulunan örgüt mensuplarını da harekete geçirebileceği ve bu grupların ülke yönetimine hakim olmaya çalışabilecekleri değerlendirilmektedir.

Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde ise KERİMOV'un iktidarını korumak maksadıyla RF'nin (BDT Barış Gücü Adıyla) veya ÇHC'nin ya da ŞİÖ vasıtasıyla her ikisinin birden müdahalesini isteyebileceği, böyle bir gelişmenin ise Orta Asya ülkelerinde bağımsızlığın korunması fikrini zedeleyebileceği düşünülmektedir.

* KERİMOV yönetiminin Türkiye'ye karşı soğuk politikasının ve sürekli olarak rakip görmesinin nedenlerinden birisinin de bu düşünce olabileceği değerlendirilmektedir.

Andican olayları sonrası Orta Asya'nın kilit ülkesi konumundaki Özbekistan'ın Batı tarafından yalnızlığa itilmesi bölgenin geleceğinin RF ve ÇHC kanalıyla şekillenmesini sağlayacaktır.

Bu noktada Türkiye'nin Batıyla Özbekistan arasında bir köprü görevi görebileceği düşünülmektedir. Türkiye'nin Özbekistan'ın mevcut yönetiminin Türkiye'ye soğuk bakışını değiştirecek, hiçbir ülkeye bağlı olmayan bir politika izlemesi Türkiye'nin bölgedeki etkisini daha da artıracak, RF ve ÇHC'nin etkisini ise azaltacaktır.

BÖLÜM 3

ÇHC'NİN İZLEDİĞİ POLİTİKALARIN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

1. TÜRKİYE'NİN ÇHC'Yİ TANIMASI ve TÜRKİYE - ÇHC İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

Tarihe baktığımızda Türklerle Çinliler arasındaki ilişkilerin 3000 yılı geçkin bir sürece dayandığı görülecektir. Bu iki medeniyet arasında Asya'da yaşanan savaşlar ve yapılan barışlar her zaman ilgi çekici olmuştur. İki halk arasındaki ilişkiler Çin'in Han Hanedanlığı (M.Ö. 206 - M.S: 220) ile ilk Türk devletlerinden Hun İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir.²¹⁹ Çin tarihinin en parlak ve istikrarlı dönemlerinden biri olan Tang Hanedanlığı (618-907)²²⁰ ile Göktürk Devleti arasında da yakın ilişkiler kurulmuştur. Bu dönemde tarihi İpek Yolu en canlı dönemini yaşamıştır.

Tarihi İpek Yolu, sadece Türk ve Çin halkı arasında ticareti mümkün kılmamış, Çin ile Orta Doğu ve Avrupa'nın da ilişki kurmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca sosyal ve kültürel bağlar açısından karşılıklı etkileşimin sürdürülmesini sağlamıştır.

Her ne kadar Çinli tarihçiler tarafından kabul edilmese de 6200 km'lik Çin Seddi'nin Türk akıncılarını engellemek için yapıldığına dair efsaneler bulunmaktadır.

²¹⁹ En eski Türkçe metinlerden biri olan Orhun Yazıtlarından bilinen Tanyukuk Yazıtlarında (MS 725) Bilge Tonyukuk'un Çin ülkesinde doğduğu yazmaktadır. Daha fazla bilgi için Bkz; Hüseyin Namık ORKUN, **Eski Türk Yazıtları**, TDK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1994.

²²⁰ Çin tarihi hakkında daha fazla bilgi için Bkz: Ray HUANG, **Çin Tarihi, Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, Çeviren; Atila SÖNMEZ, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, Wolfram EBERHARD, **Çin Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

Modern çağda Türkiye'nin Çin ile ilişkisi 1925 yılına dayanmaktadır. 1929 yılında Türkiye Nanking de ilk diplomatik misyonunu açmıştır. Sonrasında gelişen ilişkiler Çin'in 30 Temmuz 1940 tarihinde İstanbul'da Konsolosluk açmak için başvurmasıyla ileri boyutlara taşınmıştır. Bu istek dönemin hükümeti tarafından uygun bulunmuştur.²²¹

II nci Dünya Savaşı sonrası iç savaşı kazanan komünistler tarafından 1949 yılında kurulan ÇHC, diğer kutubun liderliğini yapan Sovyetler Birliği ile aynı ideolojiyi paylaşması nedeniyle Batı tarafından tanınmamıştır. Türkiye'de Batı bloğunda yer alarak komünist ÇHC'yi tanımamış, Tayvan'daki milliyetçi rejimle ilişkilerini sürdürmüştür.

1.1 Türkiye'nin ÇHC'yi Tanıması

Türkiye'nin 1949 yılında kurulan ÇHC'yi tanımamasına rağmen ÇHC'nin Türkiye'nin iç siyasetine yönelik ilgisinin olduğu görülmektedir. 1960'lı yıllarda Türkiye'de yapılan anti Amerikan faaliyetlere ÇHC Komünist Gençlik Teşkilatı Başkanı Hu Yaobang (ÇHC Komünist Partisi eski Başkanı) ve ÇHC İslam Cemiyeti Başkanı Borhan Şehidi (Doğu Türkistan Eski Genel Valisi) verdikleri beyanatlarda destek vermişlerdir. ÇHC Komünist Partisi'nin sesi olan Renmin Ribao'da özel baş yazısıyla Türkiye'deki bu faaliyetlere destek vermiştir.²²² Bu nedenle ÇHC Türkiye'de "Kızıl Çin" olarak adlandırılmıştır.

1960'lı yılların sonunda dünyada ÇHC'ye yönelik politika değişiklikleri Türkiye'nin de bu ülkeye yönelik izlediği politikaları etkilemiştir. Bu değişikliğin temeli ABD'ye dayanmıştır. ABD ordusunun Vietnam'da saplanması ve Sovyetler Birliği'nin giderek güç kazanması ile Vashington siyasi alanda zor günler yaşamaya başlamıştır.

²²¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.257.728.21.

²²² Nuraniye Hidayet EKREM, "Türkiye-Çin İlişkilerinin Gelişiminin Kısa Tarihi, **Dünya Gündemi**, 20-27 Ağustos 2006.

Bu olumsuz durumun değiştirilmesi için Richard Nixon hükümeti ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'in tavsiyesi ile Vietnam'dan çıkma ve Sovyetlere karşı ÇHC'yi stratejik ortak olarak seçme politikasını benimsemiştir. Ayrıca İngiltere ve Kanada gibi ABD'nin yakın müttefiki ülkelerin de ÇHC'yi tanınması diğer birçok ülkenin Pekin'i tanımaya neden olmuştur.

Bu konuda Sami KOHEN "Günün Konusu" köşesinde ABD'nin politika değişikliğini üç temel etkene bağlamaktadır. Bu sebeplerin ilki ABD dışında Batılı devletlerin Kıt'a Çin'ine karşı menfi tutumlarını değiştirmelerinin, ABD'nin ÇHC'nin BM'ye üye yapılmaması yönünde uygulayacağı politikaların antipati yaratacağı düşüncesidir. İkincisi ise ABD Başkanlık seçimlerinin yaklaşması nedeniyle Nixon'un Pekin ziyaretinin bir sonuca ulaşması gerektiğidir. Üçüncüsü ise Pekin'in sert dış politikasının son dönemde yumuşamasıdır.²²³

Türkiye ise 1971 muhtırası sonucunda yaşanan siyasi çalkantıların içinde ÇHC ile ikili görüşmelere başlamıştır. Türkiye ÇHC'nin görüşmelerin başında tek şart olarak öne sürdüğü havacılık anlaşmasını onaylamayı kabul etmiştir. Böylece ÇHC'den havalanan uçaklar dünyanın herhangi bir yerine giderken, Türkiye'ye uğrayabilecekler ve ikmal yapabileceklerdir. Türkiye ÇHC ile havacılık konusunda Arnavutluk'tan sonra anlaşma imzalayan ikinci Avrupa ülkesi olmuştur. Bu anlaşmayla Türkiye'nin isteği üzerine ÇHC'nin Türkiye'den aldığı malların bedelini mal olarak değil döviz olarak ödenmesi de kabul edilmiştir.²²⁴

Bu anlaşmanın hemen sonrasında Türkiye ile ÇHC arasında diplomatik ilişkiler kurulmasına dair anlaşma 04 Ağustos 1971 tarihinde saat 21.00'da Paris'teki Türk sefaretinde Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık ve ÇHC'nin Paris Büyükelçisi Huang - Chen tarafından imzalanmıştır.

²²³ Sami KOHEN, **Milliyet Gazetesi**, 05 Ağustos 1971.

²²⁴ "Kızıl Çin'le Havacılık Anlaşması Yapıyoruz", **Hürriyet Gazetesi**, 04 Ağustos 1971.

Anlaşmayla Türkiye Cumhuriyeti, Çin'in tek hukuki hükümetinin ÇHC hükümeti olduğu kabul etmiştir.²²⁵ İki ülke söz konusu protokolün imzalanması sonrasında ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiride yayımlandığı şekliyle aşağıda sunulmuştur.²²⁶

“Türkiye Cumhuriyeti ile ÇHC hükümetleri, bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü, iç işlerine karışmama, hak eşitliği ve çıkarların karşılıklılığı ilkelerine saygı çerçevesi içinde bugünden itibaren diplomatik ilişkiler kurma kararı vermişlerdir.

Türk Hükümeti ÇHC Hükümetinin Çin'in tek hukuki hükümeti olduğunu kabul eder.

Türkiye ve ÇHC Hükümetleri, idari işlemler ve maddi hazırlıklar tamamlanır, tamamlanmaz büyükelçi teati etmeyi kararlaştırmışlar ve her biri kendi başkentinde öbür tarafın diplomatik misyonunun kurulması için her türlü yardımda bulunmak ve bu misyonların milletlerarası ilke ve uygulamalara uygun olarak görev yapmasını kolaylaştırmak için anlaşmışlardır.”

Türkiye İngiltere, Hollanda, Kanada, Norveç, İtalya, Danimarka ve Fransa'dan sonra ÇHC'yi tanıyan sekizinci NATO üyesi olmuştur. Türkiye, ÇHC'yi tanımasıyla birlikte Milliyetçi Çin ile ilişkisini kesmiştir. Ankara'daki Milliyetçi Çin büyükelçiliğinin makul bir süre içinde tasfiye edilmesi, Milliyetçi Çin'deki Türk Büyükelçiliğinin de gene aynı süre içinde kapatılması kararı alınmıştır.

Dönemin Dışişleri sözcüsü Haluk Sayınsoy, ÇHC'nin BM'ye alınması lehinde oy kullanılacağını söylemiştir. Sayınsoy; ÇHC'nin BM'ye kabul edilmesinin Milliyetçi Çin'in çıkarılması anlamına gelmediğini söylemiştir.²²⁷

²²⁵ “Çin Halk Cumhuriyeti'ni Tanıyan 59. Ülke Olduk”, **Hürriyet Gazetesi**, 05 Ağustos 1971.

²²⁶ **Hürriyet Gazetesi**, 06 Ağustos 1971.

²²⁷ “Çin'le Ticaret Yapanlara Kolaylık Var.”, **Hürriyet Gazetesi**, 06 Ağustos 1971.

Türkiye'nin ÇHC'yi tanınması ülkede büyük yankı yapmış, çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Cumhuriyet Gazetesi, Olaylar ve Gözlemler Köşesi'nde ÇHC'nin tanınmasını geç kalmış bir karar olarak nitelendirmiş ancak tanımanın Türk dış politikasının bugüne kadar geçirdiği en olumlu ve en yerinde aşamalardan biri olduğunu öne sürmüştür. Gazete ÇHC'nin tanınmasını daha sağlam bir dünya barışı için gösterilen çabalara katkıda bulunacağını, öte yandan da Türk ekonomisi için birçok imkan yaratacağını iddia etmiştir. Keza dünya piyasalarında Türkiye'nin satma güclüğü çektiği geleneksel tarım ürünleri büyük bir pazar niteliği taşıyan ÇHC'de kolaylıkla alıcı bulacak, bu da Türk ekonomisini olumlu yönde etkileyecektir.²²⁸

ÇHC'nin tanınmasına ekonomi çevrelerinin de olumlu yaklaştığı görülmektedir. Özellikle tarım sektörünün bu tanımayla bir atılım içerisine gireceği belirtilmiştir. Keza ÇHC Beyrutlu tüccarlar aracılığıyla başta pamuk olmak üzere deri ve bağırırsak gibi sanayide kullanılan Türk mallarını satın almaktadır. Türk mallarını Lübnan'a daha sonra da ÇHC'ye sevk eden ve yaptıkları bu aracılıktan dolayı milyonlar kazanan Lübnanlı iş adamları büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlar, o dönem pamuk fiyatları çok yükselmiştir.²²⁹

Tanınmanın ekonomik alanda etkisi o dönemde yayınlanan DPT raporunda belirtilmiştir. Raporda; belirli pazarlara sahip bulunan ve döviz gelirleri için yeni pazarlar araştırmakta olan Türkiye'nin Kıt'a Çin'iyle ilgilenmesi bu yönüyle yarar sağlayacağı, büyük nüfusa sahip bulunan Kıt'a Çin'ine daha büyük değerlerde çeşitli ham maddeler satmanın imkan dahilinde olduğu belirtilmektedir. Raporda sonuç olarak Türkiye'nin bu iş birliğinden 25-30 milyon dolarlık bir geliri ödemeler dengesine yansıtacağı ifade edilmiştir.²³⁰

²²⁸ “Çin'i Tanırken”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 06 Ağustos 1971

²²⁹ **Hürriyet Gazetesi**, 07 Ağustos 1971

²³⁰ Tevfik CAN, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Ticareti ve Türkiye'nin Yeri**, DPT.1076 - İPD.318 sayılı rapor, Temmuz 1971, ayrıca bkz. “DPT Raporu; Kızıl Çin'le Ticarete Türkiye Karlı Çıktı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Ağustos 1971.

Abdi İpekçi ise “Durum” köşesinde ÇHC’nin tanınmasına farklı bir açıdan yaklaşmıştır. İpekçi, SSCB - ABD arasında gelecekte yaşanacak bir yakınlaşmadan bahsetmiş ve böyle bir yakınlaşmada Türkiye’nin denge politikasını devam ettiremeyeceğini belirterek; “İki süper devlet arasında varılacak anlaşma sonucu yapılacak nüfuz bölgeleri paylaşmasında Türkiye’nin geleneksel denge politikasını sürdürebilmesi onlarla aşık atabilecek, onlara kafa tutabilecek bir üçüncü süper devletin varlığına bağlı olabilecektir. ABD ile Sovyetler Birliği arasında dünyayı parsellemek üzere varılacak bir anlaşmaya karşı kendini belli edecek ağırlık ise Formoza’da değil Kıta Çin’indedir.”²³¹sonucuna varmıştır. Bu yaklaşım Soğuk Savaş sonrası Türkiye’nin yaşadığı sıkıntıları ve günümüze yansımalarını da en iyi şekilde tahmin etmektedir.

Bu iyimser yaklaşımların yanında Türkiye’de Marksist - Leninist - Maoist yapılanmaların yaşanabileceği düşüncesi ve Milliyetçi Çin ile ilişkilerin kesilmesi Türkiye’de iki tür tepkiye neden olmuştur.

Bu tepkilere dönemin CHP İstanbul Milletvekili Em. Amiral Sezai Orkunt Cumhuriyet Gazetesindeki “Olaylar ve Görüşler Köşesi”ndeki yazısında; Komünist Çin’i, o gün için reddi mümkün olmayan siyasi bir varlık, gelecek on yıl içinde dünya politikası üzerinde ağırlığını daha kuvvetle duyuracak bir güç olarak nitelendirdikten sonra milli şuuruna, gelenek ve göreneklerine aykırı olan yabancı doktrinlere esir bir avuç Türk gencinin Mao hayranlığı, Marksist - Leninist - Maoist doğrultuda eylemlere girişmelerinin Komünist Çin’in tanınması ile yeni destek bulamayacağını, Kızıl Çin’e duygusal sebeplerle sırt çevirmekle Türkiye’yi korumanın imkansız olduğunu belirtmiştir.²³²

²³¹ Abdi İPEKÇİ, “Çin Tartışmasında Önemli Bir Faktör”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1971.

²³² Sezai ORKUNT, “Komünist Çin’i Tanırken”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1971.

Milliyetçi Çin'i ile ilişkilerin kesilmesi konusunda itirazlar ise genelde Adalet Partisi tarafından gündeme getirilmiştir. Dönemin AP Genel Başkanı Süleyman Demirel “kanaatimce bugünkü ortamda ve bu zamanda Kızıl Çin'i tanımanın Türkiye için bir yararı yoktur. 25 sene tanınmamış da ne zarar görmüşüz. Güney Asya'da komünist yayılması karşısında 25 seneye yakın zamandır mücadele eden Milliyetçi Çin ile ilişkilerin kesilmesi şartının kabul edilmiş olması üzüntü vericidir”²³³ açıklaması yaparken, bir çok AP milletvekili bu yönde açıklamalarda bulunmuşlardır.

ÇHC ile ilişki kurulması için ilk girişimlerin AP iktidarı tarafından yapılması nedeniyle bu tepki kamuoyunda şaşkınlık yaratmıştır. Keza Romanya'nın ÇHC uçaklarına teknik anlamda destek verilmesi konusundaki girişimine dönemin AP iktidarı olumlu yaklaşmıştır.

Bu tepkilere Başbakanlık Siyasi ve İdari İşler Yardımcısı Sadi Koçaş Millet Meclisinde cevap vermiştir. Koçaş; “bu karar münhasıran Türkiye'nin devletler arasındaki çıkarları göz önünde bulundurularak alınmıştır. Kararımızda hiçbir yabancı devletin tesiri, hatta telkini olmamıştır.” şeklinde açıklama yapmıştır.²³⁴ Türkiye'nin ÇHC'yi tanımasının genel anlamda doğru bir hamle olarak kabul edildiği görülmektedir.

1.2 Türkiye - ÇHC İlişkilerinin Gelişimi

Soğuk Savaş'ın karşılıklı tarafında yer alan iki ülke arasındaki ilişkiler tanınma sonrasında hep kısır kalmıştır. 1974 yılında imzalanan “Ticaret Anlaşması”ndan yedi yıl sonra 1981 yılında “Ekonomi, Sanayi ve Teknoloji” alanında imzalanan iş birliği anlaşmasına kadar ilişkiler hep alt seviyede devam etmiştir.

²³³ “Demirel, Kıta Çin'inin Tanınmasını Kınadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 09 Ağustos 1971.

²³⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1971, s. 7.

Söz konusu anlaşmanın imzalanması ve bir çok üst düzey ziyaret ile hızlanan ilişkiler, siyasi boyuttan ziyade ekonomik boyutuyla gündeme gelmiştir. 1997 - 2007 yılları arasında Türk medyası incelendiğinde ÇHC'yle ilgili haberlerin % 95'inin ekonomi konularına ait olduğu görülmektedir.

Günümüzde Dışişleri Bakanlığı karşılıklı ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır. “Türkiye ile ÇHC arasında siyasi düzeyde bir sorun bulunmamaktadır. Dış politikalarını dostluk ve karşılıklı güven, ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama ve karşılıklı çıkarların dengelenmesi ilkeleri üzerine kuran Türkiye ve ÇHC, önemli uluslararası konularda benzer görüşleri paylaşmaktadır. Türkiye, ÇHC'nin sahip bulunduğu zengin tarihi ve kültürel mirası, dünyadaki önemli konumu, ekonomik gücü ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Daimi üyelerinden biri olarak çok önemli bir ortak olarak değerlendirmektedir.”²³⁵

Bu açıklamadan iki ülke arasında uluslararası anlamda bir sorun bulunmadığı ve bir ortaklık ilişkisi olduğu görülmektedir.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere ÇHC'nin Türkiye'nin çevresindeki bölgelere karşı izlediği politikalar gerek Türk medyası gerekse strateji üreticileri ve kurumlar tarafından fazla dikkate alınmamaktadır. Bu tutum, ÇHC kaynaklı bir sorunla karşılaşınca kadar da sürecektir gibi görünmektedir.

2. TÜRKİYE - ÇHC İLİŞKİLERİNDE SORUNLAR

Türkiye açısından ÇHC'nin Orta Doğu, Kıbrıs, Ermenistan politikaları ile devamlı olarak ÇHC lehine gelişen ticari ilişkiler sorun oluştururken, ÇHC'nin de Doğu Türkistan konusunda Türkiye'ye yönelik çekincelerinin olduğu

²³⁵ “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/DoguAsyavePasifik/CHC/CHC.htm

bilinmektedir.

ÇHC'nin enerjiyi kesintisiz ve güvenli bir şekilde elde etmek maksadıyla Türkiye'nin çevresindeki izlediği Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelik izlediği politikalarının giderek Türkiye'yi etkiler hale geldiği görülmektedir.

2.1. ÇHC - İran İlişkisinin Türkiye'ye Etkileri

Bölüm 2'de incelenen ÇHC'nin İran politikasında vurgulandığı gibi nükleer gelişimi dikkatle izlenen İran, ÇHC'nin Orta Doğu politikasında en dikkat çekici ülkedir. İran'ın ÇHC, RF ve Pakistan'dan elde ettiği teknoloji ile en geç 2009 yılına kadar nükleer silaha sahip olabileceği iddia edilmektedir.

İran'ın nükleer silaha sahip olmasının, Basra Körfezi, Orta Doğu ve Asya'da birçok ülkenin nükleer silah edinme girişimlerini hızlandırabileceği ve böylece bölgesel güvenlik dengelerinin altüst olmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca Pakistan - Hindistan örneğinde yaşandığı gibi, bölgede yaşanabilecek gerginliklerin ülkeleri zaman zaman nükleer savaşın eşiğine dahi getirebileceği değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin ÇHC - İran ilişkisinin takipçisi olması gerektiği ve;

- ÇHC'nin İran'a verdiği nükleer teknoloji ve silahların bölgenin en önemli gücü Türkiye tarafından kabul edilemez nitelikte olduğunun;
- Nükleer silaha sahip bir İran'ın hem bölgenin ana gücü olabileceğinin, hem de NATO üyesi olan Türkiye'yi oluşabilecek gerginliklerde tehdit edebileceğinin;
- Bölgede çıkabilecek her türlü huzursuzluk ve çatışmanın gerek

ekonomik gerekse siyasi ve askeri açıdan Türkiye'yi etkileyeceğinin ÇHC ile yapılan siyasi ve askeri görüşmelerde sürekli vurgulanması yararlı olabilecektir.

2.2. ÇHC'nin Kıbrıs Sorununa Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımın Türkiye'ye Etkileri

ÇHC'nin; uluslararası anlaşmazlıklarda taraf olmamaya ve anlaşmazlıkları mümkün olduğu kadar çatışma zeminine taşımamaya özen gösteren devlet karakteristiği Kıbrıs sorununa yaklaşımında da görülmektedir. Kıbrıs sorununun BM kararları çerçevesinde çözülmesi gerektiği yaklaşımını sürekli gündeme getirmektedir.

ÇHC'nin ikili ilişki kurmak için ülkeler arasındaki sorunları çok iyi değerlendirdiği ve bunu kendisine bir fırsat olarak gördüğü bilinmektedir. Nitekim ÇHC, Kıbrıs Rum Yönetimi* ile diplomatik ilişkiyi, Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatı'ndan hemen sonra 14 Aralık 1974 tarihinde kurmuştur.

ÇHC'nin Kıbrıs Rum Kesimine yaklaşımında öncelikle karşılıklı ticareti geliştirmeyi hedeflemekle birlikte özellikle silah ambargosunun kalkması konusunda AB içinde Yunanistan ve Rum Kesiminin desteğini alma düşüncesi ÇHC'yi ikili ilişkilerini daha da artırmaya ve kazan-kazan prensibiyle hareket etmeye yöneltmektedir.

Son yıllarda iki taraf arasındaki yaklaşımların da bu prensip çerçevesinde, ÇHC'nin istediği gibi öncelikle ticari alanda geliştiği, bu gelişimle birlikte ilişkinin giderek siyasi ve askeri anlamda da ilerleme gösterdiği anlaşılmaktadır. ÇHC ile Kıbrıs Rum Yönetimi 30 Ağustos 2006 tarihinde ticaret, araştırma, bilim ve teknoloji konularında ilişkileri artırmayı hedefleyen bir anlaşma imzalamışlardır.

* ÇHC tarafından Kıbrıs olarak kabul edilmektedir.

Bu anlaşma öncesinde, 2005 yılında ikili ticaret bir önceki yıla göre % 52 artarak 294 milyon dolara ulaşmıştır.²³⁶ Anlaşmanın imzalandığı 2006 yılında ise ÇHC'nin Kıbrıs Rum Kesimi ile olan toplam ticaret hacmi 354 milyon dolara ulaşarak bir önceki yıla göre % 22 artış göstermiştir. ÇHC'nin ithalatı 3 milyon dolar olurken, ihracatının 351 milyon dolar olduğu görülmektedir.²³⁷

Son üç yıl baz alındığında taraflar arasındaki ticaret hacminin neredeyse % 100 arttığı ve ticari ilişkilerin gelişmesiyle birlikte taraflar arasında siyasi görüşmelerin de sıklaştığı görülmektedir.

Son olarak 12 Temmuz 2007 tarihinde ÇHC Başkanı Hu Jintao ile Kıbrıs Rum Kesimi lideri Tassos Papadopoulos Pekin'de görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Hu Jintao Kıbrıs Rum Kesimiyle olan diplomatik ilişkilerin 35 nci yılında ikili ilişkileri geliştirmek istediklerini belirtmiştir. Hu, ilişkileri geliştirmek için parlamenterler ve partiler arasındaki dostluk ziyaretlerini artırma, ikili ticaret ve ekonomik iş birliği oluşturma, kültür, sağlık, turizm ve arkeoloji alanında iş birliğini içermek ve uluslararası çok taraflı ilişkilerde yakın koordinasyon ve iş birliğini artırma olarak dört temel başlık üzerinde durmuştur.²³⁸

Bu başlıklardan ilkinin yüksek seviyeli görüşmelerle parlamenterler ve partiler arasındaki dostluk ziyaretlerini artırmak oluşturmaktadır. Bu düşünce ÇHC için bir dış politika geleneğidir. ÇHC ilişki kurduğu bütün ülkelerle öncelikli siyasi organların yakınlaşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Günümüzde bu yaklaşım özellikle Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle kurulan ilişkilerde daha açık olarak görülmektedir.

²³⁶ **Xinhua**, 31 Ağustos 2006.

²³⁷ (Erişim) Internet Adresi: http://www.delchn.cec.eu.int/en/eu_china_wto/12.2006.EU25.xls

²³⁸ "Hu Jintao Holds Talks with Cypriot President", **ÇHC Büyükelçiliği**, (Erişim) Internet Adresi: <http://chinese-embassy.org.uk/eng/zxxx/t283175.htm>, 12.07.2006

İkinci başlığı ikili ticaret ve ekonomik iş birliği oluşturmaktadır. Bu başlıkta ekonomik, ticaret, bilim ve teknoloji konusunda ortak bir komitenin kurulmasının yararlı olacağı, bu şekilde Kıbrıs Rum Kesiminden daha fazla mal ithal edilebileceği ve ÇHC'nin Kıbrıs Rum Kesimine ÇHC içinde bazı kolaylıklar sağlanabileceği, ÇHC'nin de Kıbrıs Rum Kesimindeki liman, deniz üssü, enerji, telekomünikasyon ve diğer alt yapı inşaatlarında yer alabileceği öngörülmektedir.

Bu başlıkta öngörülen daha fazla ithalat ve karşı ülkeye ihracatta kolaylık bir nevi ikili ilişkilerde rüşvet olarak görülebilir. ÇHC devasa nüfusunun tüketici kimliğini siyasi ve ekonomik bir koz olarak kullanmaktadır.

Üçüncü başlık kültür, sağlık, turizm ve arkeoloji alanında iş birliğini içermektedir.

Dördüncü başlık ise BM ve Asya-Avrupa Toplantılarıyla (ASEM -the Asia-Europe Meeting-) diğer uluslararası çok taraflı ilişkilerde yakın koordinasyon ve iş birliğini içermektedir. Bu iş birliği AB'nin silah ambargosunun kaldırılması içinde kullanılabilecektir.

Ayrıca ÇHC'nin Kıbrıs sorununun adil ve kabul edilebilir şekilde çözülmesi için ÇHC'nin pozitif bir rol oynamaya hazır olduğu da Hu tarafından özellikle belirtilmiştir.

ÇHC'nin son yıllarda Kıbrıs Rum Kesimi ile sıklaşan ikili ilişkilerinin bu düşünceyle devamlı olarak Türkiye aleyhine gelişme ve söylevler ile sonuçlandığı görülmektedir. Lefkoşe merkezli Rum Politis Gazetesinin 19 Aralık 2005 tarihli sayısında "ABD yönetiminin Kıbrıs'ta silahlarının kullanılmasını yasaklamasının ardından, Kıbrıs Rum Yönetimi RF'den tank, ÇHC'den de top satın alacaktır" şeklinde bir haber yayımlanmıştır.²³⁹ Bu anlaşmayla Kıbrıs Rum Kesimi Çinli NORINCON firmasına 70 adet 155 mm.lik Hovitzer topu karşılığında 47,3 milyon Sterlin ödenecektir.²⁴⁰

²³⁹ Rum Politis Gazetesi, 19. Aralık 2005.

²⁴⁰ Barış ADIBELLİ, *Osmanlıdan Günümüze Türk - Çin İlişkileri*, IQ Yayınları, İstanbul, Mart 2007, s. 258.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınması halinde Tayvan sorununa örnek teşkil edebileceğinden endişelenen ÇHC, Kıbrıs konusunda BM kararlarının uygulanmasından ve birleşik bir Kıbrıs Devleti'nin kurulmasından yana olduğunu açıklamakla birlikte Kıbrıs Rum Kesimi yanlısı bir yaklaşım sergilemektedir.

ÇHC'nin bu yaklaşımlarına karşılık Kıbrıs sorununun Tayvan veya Hong Kong ve Makao'ya karşı ÇHC'nin uyguladığı politikalar benzeri bir yolla çözülebileceği konusunun Türkiye'de tartışıldığı görülmektedir. Bu noktada Tayvan'ın günümüzdeki statüsü önem kazanmaktadır.

2.2.1 Kıbrıs'a Tayvan Modeli Tartışması

Soğuk Savaş nedeniyle Batıyla tüm ilişkileri kopan ÇHC'yi, 1970'lerin başına kadar Birleşmiş Milletler'de Tayvan'daki "Çin Cumhuriyeti" temsil etmiştir. 1970'lerde ABD'nin Pingpong Diplomasisi²⁴¹ sayesinde ÇHC ile ABD ilişkileri düzelmiş ve ÇHC tüm Çin'i temsilen BM'ye kabul edilmiştir.

Tek Çin politikası uyarınca 1971'de BM'ye ÇHC'nin kabulü ve çoğu devletin Tayvan'ı tanımaktan vazgeçmesi "Çin Cumhuriyeti"ni dış ilişkiler alanında zor durumda bırakmıştır.

²⁴¹ ABD Başkanı Nixon tarafından ÇHC ile diplomatik ilişkinin tesis edilmesine yönelik girişimler ÇHC tarafından cevapsız bırakılmamıştır. Japonya'da Dünya Şampiyonası için bulunan ABD masa tenisi takımı, 06 Nisan 1971 günü ÇHC'ye davet edilmiştir. Bu davetin yanı sıra çoğu ABD'li olan 7 batılı gazetecinin de ÇHC'ye girmesine izin verilmiştir. Masa tenisi takımı 14 Nisan 1971 günü ÇHC Başbakanı Chou En-lai tarafından kabul edilmiştir. Aynı gün, Başbakan Nixon'da, 20 yıldan beri ÇHC'ye karşı yürütülen ticari ambargoyu kaldırmış ve ABD'ye gelmek isteyen Çinlilere vize verileceğini açıklamıştır. Masa tenisi takımının ÇHC'ye ziyaretiyle ABD-ÇHC temasları başlamış, buna da "Ping-Pong Diplomasisi" denilmiştir. Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1980**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1994, 10 ncü Baskı, Cilt I, s. 586.

Tayvan 1970'lerden bu yana, BM ve WHO, UNESCO gibi çeşitli BM kuruluşlarına yeniden katılabilmek için büyük bir çaba içerisinde. Tayvan, Olimpiyatlar gibi uluslararası organizasyonlara ise "Chinese Taipei" ismiyle katılmaktadır.

Günümüzde ise diplomatik olarak Çin Cumhuriyeti'ni tanıyan çoğu Afrika ve Orta Amerika'daki küçük ülkelerin dahil olduğu 25 ülke* vardır. Buna karşılık pek çok ülke Tayvan'da yarı resmi temsilciliklerle (Örneğin, ABD; Amerikan Kültür Derneği tarafından) temsil edilmektedir.

Türkiye'de Tayvan'ı resmen tanımayan ülkeler arasındadır. Türkiye'yi Taipei'deki "Türk Ticaret Ofisi" temsil etmektedir. Buna karşılık Ankara'da Çin Cumhuriyeti'ni temsilen "Taipei Ekonomi ve Kültür Ofisi" faaliyet göstermektedir.

ABD için "Küba", Türkiye için "Kıbrıs" gibi ÇHC için de "Tayvan", güneydoğu sahillerinin doğal koruma duvarı olması itibarıyla batmayan uçak gemisi olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda Tayvan'ı stratejik anlamda Kıbrıs ile karşılaştırmak doğru olacaktır. Keza her iki ada da Türkiye ve ÇHC'nin ülke korumasının temel direklerindendir.

ÇHC için Asya-Pasifik bölgesindeki etkisini sürdürmek ve süper ülke olma arzusunu gerçekleştirmek bakımından da Tayvan önem taşımaktadır. Bu anlamda bölgesinin en önemli gücü Türkiye için de Kıbrıs'ın bölgesel üstünlüğün korunmasında stratejik değeri tartışılmazdır.

Bölgesel üstünlüğün korunmasının yanında Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın işlevselliğini kazanması ekonomik, sosyal ve stratejik açıdan Türkiye'ye son derece önemli katkılar sağlayacaktır. Bu proje ile Akdeniz'deki Ceyhan limanına ulaşacak 1 milyon varil/günlük Azerbaycan petrolü, Türkiye'nin arz güvenliğine olduğu kadar, uluslararası piyasalara da, kaynak çeşitliliği yönünde katkı sağlayacaktır.

* Tayvan'ı Afrika kıtasından Burkina Faso, Gambia, Malavi, Sao Tome ve Principe, Svaziland, Amerika kıtasından Nikaragua, Belize, Dominik Cum., El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Panama, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Avrupa kıtasından Vatikan, Okyanusya'dan ise Kiribati Marshall Adaları, Navru, Palav, Solomon Adaları ve Tuvalu tanımaktadır.

Irak petrolünün de tam kapasite ile Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'ndan Ceyhan'a ulaşması durumunda, BTC ile birlikte Ceyhan'da uluslararası piyasalara arz olunacak petrol miktarı yaklaşık 130 milyon ton/yıl (2.1 milyon varil/gün) olacaktır. Bu miktar dünya tüketimi içinde önemli bir oran teşkil etmektedir.

Bu durum, İskenderun körfezinin ve dolayısıyla Türkiye'nin stratejik önemini artıracaktır. Kıbrıs'ın bu noktanın kontrolü ve güvenliğinde oynadığı stratejik rol ise tartışılmazdır.

Tayvan, ABD ile ÇHC arasında en önemli sorunu oluşturmaktadır. ÇHC kurulduğu günden beri Tayvan ile birleşmenin Çin halkının şeref ve onur meselesi olduğunu, gerekirse silah gücüne başvuracaklarını dile getirmektedir. ÇHC parlamentosunun 14 Mart 2005 günü kabul ettiği ve Tayvan'ın ayrılıkçı taleplerine karşı Pekin'e "barışçı olmayan yolları kullanabilme" yetkisi veren yasa ve Çin Merkezi Askeri Komisyonu Başkanı ve Komünist Parti Genel Sekreteri Hu Jintao'nun subayları "askeri bir çatışmaya hazır olmaya" çağırmasıyla hemen akabinde askeri bütçeyi % 12,6 oranında arttırması, ÇHC'nin Tayvan konusundaki düşüncelerini açıkça ortaya koymaktadır.

Tayvan Boğazı'nda bir savaşın başlaması durumunda büyük ihtimalle savaşa sadece ÇHC ve Tayvan taraf olmayacaktır. ABD'nin ve Tayvan'ın bağımsızlığını tanıyan diğer ülkelerin de savaşa müdahalesi kaçınılmazdır. Bu savaş bütün Asya'yı hatta dünyayı önemli ölçüde etkileyecektir.

Türkiye'nin ise KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) ile birleşme gibi bir dış politikası mevcut değildir. Bu noktada ÇHC'nin izlediği Tayvan politikasıyla Türkiye'nin izlediği Kıbrıs politikası farklılık göstermektedir. ÇHC'nin toprak bütünlüğü içerisinde tanımladığı Tayvan'a karşılık Türkiye yalnızca garantörlük hakkından doğan Türk nüfusu koruma görevini yerine getirmektedir.

Kıbrıs kaynaklı çıkabilecek bir çatışma da içine yalnızca Türkiye ve Yunanistan'ı almayacaktır. Kıbrıs Rum Kesimi'nin tüm Kıbrıs'ı temsilen AB üyesi yapılması, bu sorunun içine AB'yi dolaylı olarak çekmiştir. AB'nin yanı sıra Orta Doğu'da sıkıntılı günler yaşayan ABD içinde Kıbrıs Adası hem Akdeniz'in hem de İsrail'in güvenliği konusunda önem kazanmaktadır. Ayrıca Kıbrıs'ta yaşanabilecek bir çatışmanın özellikle Orta Doğu'da da karışıklığa neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Tayvan'ın; stratejik önemi ve Tayvan kaynaklı bir çatışmanın neredeyse bölgenin geneliyle büyük güçleri içine alması yönünde Kıbrıs ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak Tayvan ekonomik anlamda KKTC ile karşılaştırılamayacak bir konuma sahiptir.

ÇHC ile Tayvan arasındaki ekonomik ilişkilerin esasını dolaylı ticaret ve Tayvanlı işadamlarının ÇHC'ye yatırım yapmaları oluşturmaktadır. Tayvan hükümet tarafından uygulanan sınırlamalar nedeniyle Tayvanlı işadamları ÇHC'ye 1 milyon dolardan az olan yatırımlarını doğrudan yapılabilmekte ancak daha fazla bir yatırım için ya üçüncü bir şirket ya da Çinli bir ortak gerekmektedir. İki yaka arasında gemilerle mal taşınamamakta ve mallar Japonya, Hong Kong ve Makao'dan gönderilebilmektedir.

ÇHC'de ise piyasalar Tayvan işletmelerine ve ürünlerine tamamen açık olmasına rağmen Çinli işletmeler Tayvan'a doğrudan yatırım yapamamaktadır.

Bunun yanında ÇHC-Tayvan arasında posta, ticaret ve ulaşım dolaylı, tek yönlü ve kısmi bir şekilde yapılmaktadır. İki yakadan da gönderilenler, Hong Kong ya da Macao'dan transit biçimde Tayvan'a ulaştırılmaktadır. Doğrudan gemi ya da uçak seferi bulunmaktadır. İnsanlar, karşı tarafa seyahat ederken Hong Kong ya da Macao'dan transit olarak giriş ve çıkış yapabilmektedir.

Tayvan ÇHC'nin en önemli ticaret ve yatırım ortaklarından biridir. Tayvanlı şirketlerin ÇHC'ye 1990 yılından itibaren yaklaşık 100 milyar dolar yatırım yaptıkları görülmektedir. ÇHC'nin ithalatında Tayvan 72,9 milyar dolarla Japonya'nın arkasından ikinci sırada yer almaktadır.²⁴²

ÇHC, Tayvan'ın ticaret fazlasının en büyük kaynağı olmaya başlamıştır. Aynı zamanda Tayvan, ÇHC'nin önemli sermaye kaynaklarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla ÇHC'nin ekonomik anlamda Tayvan'ı kendisine bağladığı söylenebilir. “Tek Çin” politikasını kabul etmeyen ve Tayvan ile siyasi ilişki içinde bulunan ülkelerle diplomatik hiçbir ilişki kurmadığı bilinen ÇHC'nin, 2010 yılında ASEAN ülkelerine “Serbest Ticaret Bölgesi” kurma izni vermesi ve bu fırsattan yararlanmak isteyen ülkelerinde ÇHC'nin Tayvan konusundaki baskılarına boyun eğecek olması, Tayvan'ın diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini de kendi üzerinden yürütmeyi hedeflediğini göstermektedir.

KKTC'de ise ihracat sektörü uluslararası arenada uygulanan izolasyonlar ve ambargolar nedeniyle ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle AB Adalet Divanı tarafından alınan kararlar birçok ürünün AB'ye ihracatını engellemiş bulunmaktadır. Türkiye'nin sağladığı pazar olanakları ve diğer destekler ile ihracat sektörü ayakta durmaya devam etmektedir.

2006 yılında yaklaşık 1,3 milyar dolar ithalat ve 65 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 5 gibi oldukça düşük bir düzeydedir. Dış ticaret açığı GSMH'nın (2006 tahmini) % 46,5'ine tekabül etmektedir. Dış ticaret açığı 1.2 milyar dolara ulaşmıştır.²⁴³

²⁴² Country Profile 2007 China, **The Economist Intelligence Unit**, Londra Mart 2007, s. 49.

²⁴³ Halit Oral AKBAY, **KKTC Ülke Profili**, İGEME Yayınları, 2007, s. 25.

KKTC'nin en önemli ticaret ortağı Türkiye'dir. 2006 yılında ihracatın % 47,6'sı Türkiye'ye gerçekleştirilmiş olup üçüncü ülkelere ihracatta Orta Doğu, AB ve diğer Avrupa ülkeleri aşağı yukarı aynı paya sahiptir. Aynı yıl ithalatın yaklaşık % 70'i Türkiye'den yapılmıştır. 3. ülkelerden yapılan ithalat ise % 19'luk payıyla AB ülkeleri ön plana çıkmaktadır.²⁴⁴

Sayısal veriler göstermektedir ki KKTC'nin ekonomisinin devamlılığı tamamen Türkiye'ye bağımlıdır. KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılması durumundan dış ticaretin Tayvan benzeri bir yapıya bürüneceği görülmektedir. Tayvan benzeri bir tanınma ise fazla bir fark yaratmayacaktır.

Tayvan 25 küçük ülkenin* haricinde uluslararası kamuoyunda ÇHC'nin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Buradaki en önemli benzerlik ise Batının Tayvan sorununu ÇHC'ye, Kıbrıs sorununu ise Türkiye'ye karşı kullanmasıdır.

Bunun yanında ÇHC'nin izlediği "bir devlet iki sistem" politikası** da Türkiye tarafından KKTC'ye uygulanamayacaktır. Tayvan benzeri bir çözümde KKTC'nin kimin bir parçası olduğu karmaşası ortaya çıkacaktır. KKTC uluslararası kamuoyunda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak görülmektedir. Dolayısıyla "bir devlet iki sistem" politikasında Türkiye'nin yeri olmayacaktır.

Tayvan'da anketler halkın kendini Çinliden ziyade Tayvanlı*** hissettiğini gösterse de çoğunluk en iyi çözüm olarak "çözumsuzlüğü" görmektedir. Bu düşünce ABD ve Batının düşüncesiyle paralellik göstermektedir.

²⁴⁴ Halit Oral AKBAY, a.g.e., s. 26.

* Bu ülkelerin para ile satın alındığı yönünde birçok iddia bulunmaktadır.

** "Bir devlet, iki sistem" politikasıyla ÇHC Tayvan'a yasamada, yürütmede ve yargıda özerklik vermektedir. Ayrıca Tayvan temsilciler aracılığıyla ÇHC'de Merkezi Hükümetinde temsil edilebilecektir.

*** Yaklaşık 23 milyon Tayvan halkının yüzde 84'ü Tayvan yerlisi, yüzde 14'ü Çinli, yüzde 2'si de Aborijin'lerden oluşmaktadır.

Tayvan'da çözümsüzlük politikası izleyen ABD ve Batı ise Kıbrıs'ta 33 yıldır sorunsuz bir halde yaşayan iki toplumu birleştirme gibi bir gayretin içine girmişlerdir. Bu noktada Tayvan'da yaşanan "çözümsüzlük" çözümünün Kıbrıs konusunda da yol gösterici olabileceği değerlendirilmelidir.

Türkiye'de bir dönem tartışılan KKTC'ye Tayvan örneği ekonomik anlamda KKTC'ye izolasyonların kaldırılmasıyla kendiliğinden oluşacaktır. Ancak siyasi anlamda Tayvan benzeri bir yapılanma başta AB olmak üzere uluslararası kamuoyu tarafından kabul edilmeyecektir.

Hong Kong ve Makao benzeri bir yapılanma için ise öncelikle KKTC'nin iç işleyiş haricinde Türkiye'ye bağlı olması gerekmektedir. Bu durumda Türkiye Cumhuriyetinin şeklen değişmesi ve eyalet sistemiyle yönetilmesi anlamına gelecektir.

Keza ÇHC'de beş özerk bölge (Adı Özel) Tibet, Sincan (Uygur Bölgesi), İç Moğolistan (Moğollar), Guangxi (Zhuang Etnik Grubu), Ningxia (Hui Çinlileri), 4 belediye (Sincan, Pekin, Sichuan ve Tianjin), merkezi hükümetin dış işlerini ve korumasını yönettiği iki Özel İdari Bölge (Hong Kong, Macau) bulunmaktadır. Söz konusu durum Türkiye için kabul edilemez olduğu kadar, uluslararası kamuoyunda da kabul görmeyecektir.

ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi üyesi olmasından dolayı Türkiye'nin Kıbrıs konusunda bu ülkenin desteğini elde etme düşüncesi, ÇHC'ye karşı izlediği politikalarda pasif davranmasına neden olmaktadır. Doğu Türkistan konusunda Türkiye'yi sıklıkla Pantürkist ve Panislamist emellere sahip olmakla suçlayan ÇHC, Kıbrıs Rum Kesimiyle silah satışı dahil her türlü karşılıklı ilişki kurmaktadır.

Bu bağlamda ÇHC'nin izlediği bu tek taraflı politikaların; Türkiye - ÇHC ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebileceğinin, birleşik bir Kıbrıs'ın ortaya çıkmasını engelleyebileceğinin, ayrıca Rumların silahlanma çabalarının da Türk askerinin Kuzey Kıbrıs'taki varlığının doğruluğunu kanıtladığının ve ÇHC'nin BM vasıtasıyla istediği çözüme Kıbrıs Rum Kesimi'nin "hayır" diyen taraf olduğunun Türkiye tarafından sıklıkla ifade edilmesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

2.3 ÇHC'nin Kürt Politikası, PKK'ya Yaklaşımı ve Türkiye

ÇHC Irak'ta ABD'nin kalıcı olduğunu sıklıkla dile getirirken, ABD sonrası oluşabilecek boşluktan da yararlanmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Irak içindeki gruplarla yakınlaşma çabalarını artırmaktadır. Bu yakınlaşmanın en önemli adresini ise Iraklı Kürt gruplar oluşturmaktadır.

İlk olarak Ağustos 2003 tarihinde Irak Devlet Başkanı Celal Talabani Kürdistan Yurtseverler Birliği Başkanı ve Irak Geçici Hükümet Konseyi'nin bir üyesi olarak ÇHC'yi ziyaret etmiş, burada Iraklı bir temsilci sıfatıyla görüşmelere katılmış ve Irak'ın iç istikrarının sağlanması konusunda görüşmelerde bulunmuştur. ÇHC Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan'da ÇHC'nin özellikle Irak'ın tekrardan yapılandırılma projelerinin içinde yer almak istediğini belirtmiştir.²⁴⁵

2005 seçimlerinden sonra Kürt Koalisyonunun mecliste çoğunluğu elde etmesi ve Celal Talabani'nin Irak Devlet Başkanı olması ÇHC'nin Irak'ta Kürt kartına daha fazla sarılmasına neden olmuştur. 15 Mayıs 2005 tarihinde Kürt Demokrat Parti Başkanı Mesud Barzani ÇHC'nin Irak Büyükelçisini ziyaret etmiştir. Barzani ÇHC'nin Kürt bölgesinin yeniden inşasında etkin rol oynamasını istemiştir.

²⁴⁵ Xinhua, 07 Ağustos 2003.

Irak Devlet Başkanı Celal Talabani, 21 - 26 Haziran 2007 tarihleri arasında ÇHC'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 1958 tarihinde kurulmuş olmasına rağmen, ilk defa, Irak Cumhurbaşkanı sıfatıyla ÇHC'ye ziyarette bulunan Celal Talabani ÇHC'de Cumhurbaşkanı Hu Jintao tarafından askeri törenle karşılanmıştır*.

Celal Talabani görüşmelere; içlerinde Petrol, Maliye, İçişleri Bakanları'ndan oluşan 8 Bakan'ın da yer aldığı 40 kişilik bir heyetle katılmıştır.

İki ülkenin heyetler arası görüşmeleri sırasında, ikili ilişkilerle uluslararası ve bölgesel konular ele alınmıştır. Görüşmeler sonucunda; Irak'ın 8 milyar dolarlık borcundan muaf tutulması, iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında iş birliğinin geliştirilmesi, ekonomik ve teknik iş birliğinin artırılması**, diplomasi ve kamu yönetimi alanlarında personel eğitimi programları verilmesi kapsamında dört anlaşma imzalanmıştır.

Ayrıca, iki ülke arasında Saddam Hüseyin döneminde 1997 yılında dondurulan petrol anlaşmalarının yeniden yürürlüğe konulacağı konusunda anlaşmaya varıldığı açıklanmıştır.

İki ülke arasındaki görüşmeler değerlendirildiğinde, Pekin yönetiminin Çinli işadamlarına Irak'ın petrol endüstrisinin yeniden yapılanması konusunda teşviklerini artırdığı görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 Daimi Üyesi'nden birisi olarak veto hakkına sahip olan ÇHC, petrol sahalarının uluslararası şirketlere açılmasını kabul eden Irak Petrol Yasasından*** yararlanmayı düşünmektedir.²⁴⁶

* Talabani Pekin'in ardından kuzeydeki Şian ve doğudaki Nanjing kentlerini de ziyaret etmiştir.

** İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1.1 milyar dolara ulaşmıştır.

*** Yasaya göre Kürt yönetimine % 17 pay ayrılacak, geri kalan para diğer eyaletlere aylık taksitler halinde dağıtılacaktır. Petrol gelirleri Irak federal bütçesinin % 93'ünü oluşturmaktadır.

²⁴⁶ "Hampetrol Yatırım ve Arıtım Yasası" başlığıyla kabul edilen yasaya göre, gerek merkezi gerek bölgesel hükümetler yabancı şirketlerle rafineri kurma ve işletme konusunda sözleşme yapmaya yetkili olacak. Yasayla, Irak Petrol Bakanlığı Irak topraklarında yabancı şirketlerce kurulacak rafinerilerine ihraç fiyatından % 1 iskontoyla ham petrol sağlamayı taahhüt ediyor. **Mehr News**, 25 Temmuz 2007

2007 yılının Mayıs ayında Mısır'ın Şarm El Şeyh beldesinde düzenlenen Genişletilmiş Irak Konferansı'nda, ÇHC'nin 2007 yılı içinde Irak'a 50 milyon Yuan (6.5 milyon dolar) yardım taahhüdü de ele alınmıştır. *

ÇHC'nin Irak'taki Kürt gruplar dışında Türkiye'nin iç siyasetini ilgilendiren bölücü gruplara yönelik politikalar izlediği de görülmektedir. İlk olarak bu gruplarla ilişkiyle ÇHC, Türkiye'ye karşı Uygur konusunda bir avantaj elde etmeyi hedeflemektedir.

ÇHC, Türkiye'den toprak talep eden bir Kürt devletinin Türkiye'yi askeri anlamda zorlayacağını ve bir kırılmaya sebep olacağını farkındadır. ÇHC Uygur konusunu Kürt bölücülerle bir tutarak dolaylı olarak Türkiye'nin Uygurları desteklemesi halinde kendisinin de Kürt bölücülerini destekleyeceğini göstermeye çalışmaktadır.

Bu konuda ÇHC Eski Başkanı Jiang Zemin Nisan 2000 tarihindeki Türkiye ziyaretinde iki ülkenin de ulusal birlik, sınırsal bütünlük, terörizm, bölücülük ve kökten dincilik konularında sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir.²⁴⁷

Bu bağlamda Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yapılacak bir harekate da ÇHC sıcak yaklaşmamaktadır. 27 Haziran 2007 tarihinde ÇHC Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan yazılı açıklamada, Pekin yönetiminin, Irak'ın kuzeyine olası bir müdahaleye sıcak bakmadığını açıklamıştır. Söz konusu açıklamada şu görüşlere yer verilmiştir: "Son günlerde basından izlediğimiz kadarıyla Türkiye'nin Irak sınırına asker yığınak yaptığı ve sınırı aşarak Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesine yapılacak olası bir askeri operasyondan bahsedildiği dikkatimizi çekmiştir. ÇHC hükümeti tüm terör ve şiddet olaylarına karşıdır. Aynı zamanda Irak'ın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne son derece saygı gösterilmesini istemektedir."

* Bu toplantıda ÇHC, Irak'ın tüm borçlarını sileceği yönünde açıklamada bulunmuştur.

²⁴⁷ Yitzhak SHICHOR, **China's Kurdish Policy**, China Brief, The Jamestown Foundation Yayınları, 03 Ocak 2003, Cilt 6, Sayı 1, s. 5.

ÇHC Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Çin Gang, 26 Haziran 2007 günü Pekin'de düzenlenen olağan basın toplantısında da ÇHC'in Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve Irak'taki farklı siyasi, etnik ve dini gruplar arasında uzlaşma sağlanarak ülkenin en kısa zamanda yeniden yapılanmasını ve barışa, istikrara kavuşmasını arzuladıklarını belirtmiştir.²⁴⁸

PKK adının Çince tercümesinde Türkiye'de ifade edilen "bölücü" ve "terörist" terimleri hiç kullanılmamaktadır. Kasım 1998'de Abdullah Öcalan Suriye'den kaçtıktan sonra Çin basınına yakından takip edilmiştir. Çin basınında yer alan Öcalan ile ilgili haberlerde genellikle "Türkiye hükümeti karşıtı Kürt İşçi Partisi Lideri Öcalan", "Hükümet karşıtı Türkiye Kürt İşçi Partisi lideri Öcalan" ve "Türkiye Kürt İşçi Partisi Lideri Öcalan" şeklinde ifadeler yer almıştır.²⁴⁹

Bazı Çinli stratejistler Türkiye'nin Adriyatik Denizinden Çin Seddine Kadar Türk Dünyası yaklaşımı sergilediğini ve Pantürkizm'den tarih boyunca vazgeçmediğini belirtmektedirler.

Türkiye'nin bu doktrinini ABD'nin de desteklediğini ortaya koyarak, Türkiye'nin Doğu Türkistan'la ilgilenmesi bölgenin etnik çatışmasının hep uluslararası gündemde tutulmasını sağlayacağını iddia etmektedirler.

Çinli stratejist Du Ren "Kürtler, Türkiye ve Çin'in Stratejik Çıkarları" konulu makalesinde ÇHC hükümetinin Kürt meselesinde yeterince dış politika uygulayamadığı dile getirerek, "insanlar düşünürler, tek başına sığınak bulmaya çalışan Öcalan'ı koruyan Yunanistan Pekin hükümetinden destek istedi mi? Pekin nasıl cevap verdi? Türkiye, gizlice Doğu Türkistan bölücülerinin korumaya devam ederken, ÇHC, Öcalan olayına karışsa idi, sadece Türkiye'ye karşılık vermekle kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'ye karşı kullanabilecek bir siyasi koz olacaktı" diye konuya yaklaşımını sergilenmektedir.²⁵⁰

²⁴⁸ "Çin: Teröre de Operasyona da Karşıyız", **Sabah Gazetesi**, 27 Haziran 2007.

²⁴⁹ Nuraniye Hidayet EKREM, Çin Halk Cumhuriyeti Dış, **a.g.e.**, s.177.

²⁵⁰ Nuraniye Hidayet EKREM, "Türkiye-Çin ilişkilerinin boyutları ve engelleri", **AVSAM**, (Erişim) <http://www.avsam.org/turkce/analizler/tanalizler-2.htm>

ÇHC'nin ürettiği silahların satışını kontrol edememesi, bu silahların birçok uluslararası terör örgütünün eline geçmesine neden olmaktadır. Bu politikanın bilinçli uygulandığı yönünde kaygılar bulunmaktadır. Silahların kontrolsüzlüğü Türkiye'yi de etkilemektedir.

Terörist örgüt PKK militanlarının üzerinde yakalanan silahlardan menşei tam olarak belirlenenler önceki yıllarda elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Hafif silahların çoğunluğunun başta RF olmak üzere eski Doğu Bloğu ülkeleri ve ÇHC menşeli olduğu belirlenmiştir. Bir kısım silahlar ise Almanya, İtalya, İngiltere, İspanya, ABD gibi ülkeler tarafından üretildikten sonra, doğrudan veya dolaylı yollarla terör örgütlerine aktarılmaktadır. Arazide yeri tespit edilen ve emniyet gerekçesiyle yerinde imha edilen mayınlardan büyük çoğunluğunun ise İtalyan menşeli olduğu görülmektedir."²⁵¹

Bu politikaların yanında ÇHC, ABD'ye rağmen Irak içerisinde sağlam bir yer edinmenin bir yolunu da Irak'ın kuzeyiyle ilişkilerini geliştirerek elde etmek istemektedir. Bu noktada ÇHC için temel hedef Irak'ın kuzeyinde Kürtler tarafından kontrol edilen bölgede yer alan zengin petrol bölgeleridir.

Kürtlere tarih boyunca sempatiyle ve "devlet kuramamış bir ulus" gözüyle yaklaşmasına rağmen ÇHC'nin Kürtlerin devlet kurma ya da başka bir anlamda Irak'ın parçalanma fikrine sıcak yaklaşmayacağı düşünülmektedir.

Irak'ın parçalanarak ayrı devletlere bölünmesi anlamına gelecek bir Kürt devleti ÇHC'nin Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan nedeniyle savunduğu "anti-ayrılıkçılık" tezine ters düşmektedir. Ayrıca ABD kontrolüne girecek bir Orta Doğu devleti de orta ve uzun vadede ÇHC'ye yarar sağlamayacaktır. Kurulması halinde bu devletin ÇHC tarafından Türkiye'ye karşı Doğu Türkistan hareketinin Türkiye tarafından desteklemesi durumunda bir karşılık olarak kullanılabileceği siyasi anlamda düşünülmektedir.

²⁵¹ **Vatan Gazetesi**, 16 Temmuz 2006.

Dolayısıyla ÇHC'nin hem bu petrol kaynaklarını elinde tutabilmek hem de Türkiye'yi kendisine karşı pasif politika izlemek zorunda bırakacak bir Kürt politikası takip ettiği görülmektedir.

2.4 ÇHC'nin Kafkasya Politikası, Ermenistan İlişkisi ve Türkiye'ye Etkileri

ÇHC'nin iktisadi gelişimini tamamlamak, bunu yapabilmek için enerjiyi sorunsuz elde edebilmek, sonucunda güç olma hayalini gerçekleştirebilmek, Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar olan bölgede kendi çıkarlarını koruyabilmek ve bu bölgeden gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek politikasının temel bölgelerinden birisi de Kafkasya'dır. ÇHC Kafkasya'yı Batıya açılımın kapısı olarak da görmektedir.

Bu amacı gerçekleştirmek için RF ile ilişkileri geliştirmek, bölge ülkelerini iktisadi yönden kendine bağlamak ve kendi ekonomisini idame ettirebilmek amacıyla ihtiyaç duyacağı enerjiyi karşılamak öncelikli hedefidir.

RF ile ilişkilerini geliştirirken, Sovyetler Birliği'nin parçalanması sonucu ortaya çıkan devletlerin bağımsızlıklarını destekleyerek, Rus egemenliğinin tekrar nüfuz sahibi olmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Bu dönemde bölge ülkeleri üzerinde kurulabilecek Türkiye veya ABD egemenliğini de kabul etmeyecektir.

ÇHC, Kafkasya'da özel bir etki alanı üzerinde çıkarı olduğunu -Orta Doğu siyasetinde olduğu gibi- hiçbir şekilde beyan etmemiştir. ÇHC'nin bölgede uyguladığı siyasetin temelini; herhangi bir istikrarsızlığı önlemek, mevcut enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak, ekonomik iş birliğini genişletmek, bölgede diğer batılı güçlerin etkinlik kazanmasını önlemek ve güvenlik ve istikrar sağlayacak örgütler kurmak oluşturmaktadır.

ÇHC, Kafkasya'da çıkabilecek karışıklığın Hazar Bölgesine sıçramasından, ABD ve RF'nin bunu fırsat bilerek bölge ülkelerinde üs sahibi olmasından kendi güvenliğini etkileyeceği düşüncesiyle büyük rahatsızlık duyacaktır.

ÇHC'nin halihazırda enerji ihtiyacını karşılayacak üç ana projesi bulunmaktadır. Birincisi direk Kafkasya bağlantıdır. Bu projeyle Hazar enerji kaynaklarının boru hattı ile ÇHC'nin kuzeybatısından yani Doğu Türkistan bölgesinden ÇHC'nin sanayileşmiş güney bölümlerine transfer edilecektir.

İkincisi yine Kazakistan'dan boru hattı aracılığıyla petrolü güneye indirmektir. Sonuncusu ise doğu Sibiry'a'da bulunan Angarsk şehrinden ÇHC'nin Daking şehrine olan 2400 km'lik enerji boru hattıdır. Ayrıca ÇHC'nin Avrasya siyasetinin bir parçası olan, ÇHC'nin doğu deniz kıyısından Hollanda deniz kıyısına uzanan Avrasya Demir Yolu Projesi de bir süreç olarak devam etmektedir.

Bütün bu stratejilerin Kafkasya üzerinde uygulanabilirliğinin ilk safhasını bölge ülkeleri ile iktisadi ilişkiler kurmak yatmaktadır. ÇHC, bölge ülkelerini bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ilk tanıyan ülkelerin içinde yer almaktadır. Bağımsızlıklarını tanıdığı günden bu yana bu ülkelerle özellikle karşılıklı ticaret alanında anlaşmalar imzalamıştır.

ÇHC MES (Market Economy Status) "Piyasa Ekonomisi Statüsü" adını verdiği sisteme Kafkasya ülkelerini de katmıştır. Bu sistemi kabul eden ülkeler ÇHC'den aldıkları malların fiyatlarını ÇHC'nin üçüncü bir ülkeye sattığı malların fiyatları ile karşılaştıramayacaklar, dolayısıyla ÇHC anti-damping uygulamalarından kurtulacaktır.*

Bunun yanında ÇHC'nin bölge ülkeleri ile imzaladığı siyasi anlaşmalarla da "Tek Çin" siyasetini kabul ettirdiği görülmektedir. Bu kapsamda, bölge ülkeleri Tayvan'ı tanımamışlardır.

* Dünyada açılan her yedi davadan biri ÇHC'ne karşı açılmaktadır.

ÇHC'nin Kafkasya politikasında en dikkat çekici ülke ise Ermenistan'dır. Dünyada yaptığı karşılıklı ticarette her ülkeyle ihracat - ithalat dengesinde fazlalık veren ÇHC'nin; Ermenistan'la olan karşılıklı ticaretinde 2005 yılına kadar bir dengenin olması dikkat çekicidir. 2005 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık % 70 artış gösteren ÇHC Ermenistan karşılıklı ticareti 17 milyon dolara ulaşmıştır.²⁵²

2006 yılında ise bu rakam 4 kat artarak 48 milyon (ÇHC için 40 Milyon dolar ihracat, 8 milyon dolar ithalat) dolara ulaşmıştır.²⁵³

ÇHC, 2004 yılında Ermenistan'a karşılıksız 1.2 milyon dolar ekonomik yardımda da bulunmuştur. Ermenistan'a yönelik politikalarını sürekli olarak iktisadi anlamda sınırlandırdığını açıklayan ÇHC'nin siyasi anlamdaki Ermenistan politikasının Türkiye'yi etkilediği görülmektedir.

ÇHC Ermenistan'a karşı izlediği bu politikalarla; Orta Asya - Kafkasya -Türkiye - Avrupa hattının kendi liderliğinde doğudan batıya doğru bir hat olarak uzanmasını ama aynı yolun tersine istikamette gelişmesini engellemeyi, Türkiye ile Azerbaycan arasında coğrafi bağı mümkün olduğunca zayıflatmayı ve kendi ifadeleriyle "Pantürkizm'i Türkiye sınırlarında tutmayı, enerji kaynağı olarak gördüğü Orta Asya ülkeleri üzerinde Türkiye'nin politika yapmasını engellemeyi hedeflemektedir.

ÇHC, Dağlık - Karabağ sorununun BM kararları çerçevesinde çözülmesi gerektiğini defalarca açıklamıştır.²⁵⁴ Bu açıklamalara rağmen BM'de sorunun çözümüne yönelik herhangi bir girişimde bulunmamaktadır.

Azerbaycan Ermenistan ilişkilerinin düzelmesinin, Ermenistan ile Türkiye arasındaki sorunları da büyük ölçüde çözebileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla sorunun çözümsüz şekilde devam etmesinin ÇHC'nin yukarıdaki politikalarıyla uyduğu görülmektedir.

²⁵² ÇHC Ticaret Bakanlığı, (Erişim) www.english.mofcom.gov.cn., 02 Şubat 2006

²⁵³ Direction of Trade Statistics 2005, IMF.

²⁵⁴ People Daily, 28 Mart 2004.

Bu kapsamda Dağlık - Karabağ sorunu konusunda BM Güvenlik Konseyinde ÇHC girişimini beklemek yanlış olacaktır. ÇHC'nin konuya yaklaşımı Türkiye'nin beklentilerini kesinlikle karşılamayacaktır. Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik izleyeceği politikalarda ÇHC'yi de dikkate alması gerekecektir.

2.5 Türkiye - ÇHC Arasındaki Ticari İlişkiler ve Sorunlar

ÇHC Türkiye arasında Türkiye için sorun olan diğer bir konuda iki ülke arasında sürekli Türkiye aleyhine açık veren ticari ilişkilerdir.

Türkiye ile ÇHC arasındaki ticari ilişkiler, 16 Temmuz 1974 tarihinde Pekin'de imzalanan Ticaret Anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu anlaşmanın 6 ncı maddesi uyarınca, her yıl toplanması öngörülen Türkiye - ÇHC Karma Ticaret Komitesi, 1978 ve 1981 yıllarında toplanabilmiştir. Adı geçen Komite, 19 Aralık 1981 tarihinde Pekin'de imzalanan Ekonomik, Sınai ve Teknik İş Birliği Anlaşması çerçevesinde kurulan KEK (Karma Ekonomik Komite) ile birleştirilmiş ve Türkiye - ÇHC Karma Ekonomik ve Ticari Komitesi adını almıştır. Bu çerçevede 14 ncü KEK dönem toplantısı 05 Nisan 2002 tarihinde Ankara'da yapılmıştır.²⁵⁵

İki ülke arasındaki ticaret, 1992 yılından itibaren önemli derecede artış göstermiştir. 1992 yılında 316 milyon dolar olan dış ticaret hacmi, 2006 yılında 10 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Ticaret hacminde görülen bu olumlu gelişme 1992 ve 1993 yılları haricinde Türkiye için sürekli büyüyen bir dış ticaret açığını ifade etmiştir. Dış ticaret açığı 2006 yılında yaklaşık 9 milyar dolara ulaşmıştır.

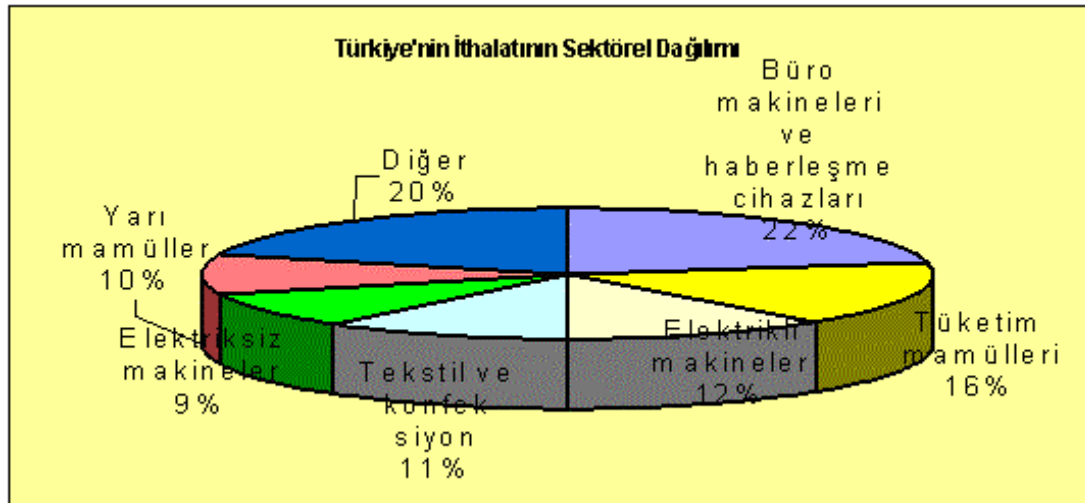
²⁵⁵ Deniz ÇAKIROĞLU ve Tuğrul SOMUNCUOĞLU, ÇHC Yerinde Pazar Araştırması, İGEME ARGE Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2006, s. 23-24.

Tablo 11 Türkiye - ÇHC Dış Ticaret Dengesi (milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
1991	20,4	171,8	192,2	-151,4
1992	144,2	172,4	316,6	-28,2
1993	511,9	255,2	767,1	256,7
1994	354,8	257,6	612,4	97,2
1995	66,9	539,0	605,9	-472,0
1996	65,1	556,4	621,5	-491,0
1997	44,3	787,4	831,7	-743,0
1998	38,4	846,1	884,5	-807,0
1999	36,6	894,8	931,4	-858,0
2000	91,3	1.321,6	1.412,9	-1.230,0
2001	199,3	922,0	1.121,3	-722,0
2002	282,5	1.368,3	1.640,8	-1.085,8
2003	512,9	2.610,3	3.123,2	-2.097,4
2004	392,0	4.476,0	4.868,0	-4.084,0
2005	549,5	6.800,0	7.349,50	-6.240,5
2006	693,1	9.588,2	10.281,3	-8.885,1

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

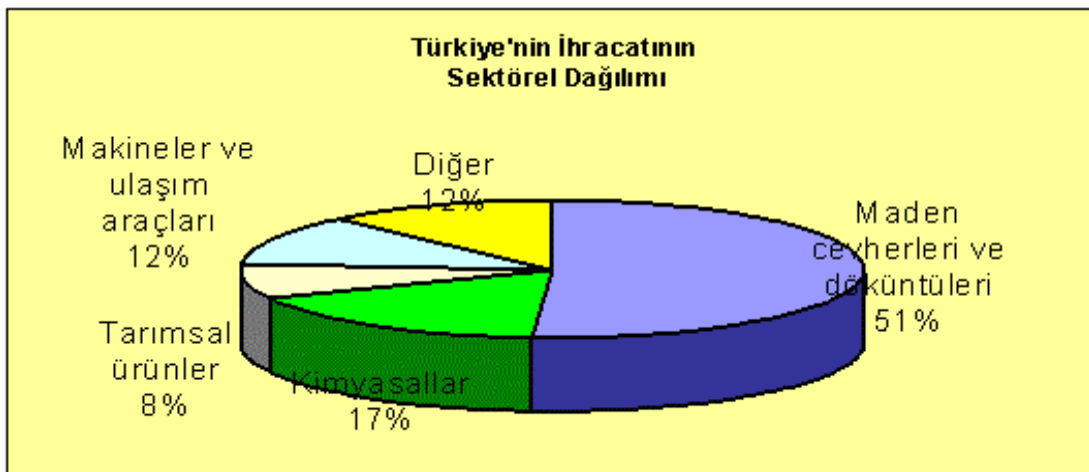
1991 yılından 2006 yılına kadar Türkiye toplam 4 milyar dolarlık ihracatına karşılık, 31.5 milyar dolar ithalat yapmıştır. Dolayısıyla 15 yıllık süreçte Türkiye'nin ÇHC'ye karşı ortalama yıllık 2 milyar doların üzerinde bir ticaret açığıyla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. ÇHC'nin Türkiye'ye yaptığı ihracat 50 kat büyürken, Türkiye'nin ihracatı ancak 1993 senesindeki rakamları yakalayabilmiştir.

GRAFİK 6 Türkiye'nin ÇHC'ye İthalatının Sektörel Dağılımı

Kaynak: DTM

Türkiye'nin ÇHC ile dış ticareti ana mal grupları bazında incelendiğinde, ithalatın % 43'ünün yatırım malları, % 41'inin ara malları ve % 16'sının ise tüketim mallarından oluştuğu görülmektedir. Türkiye'nin ithalatını oluşturan mallar Ek'te gösterilmiştir.²⁵⁶

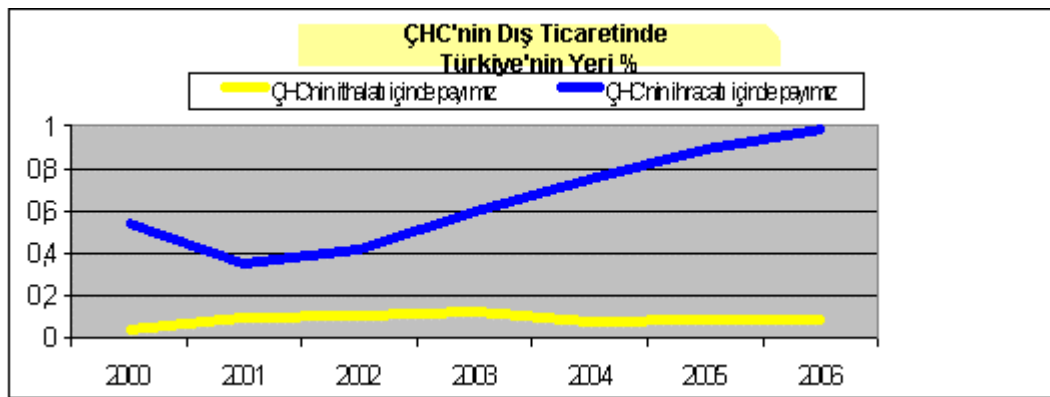
GRAFİK 7 Türkiye'nin ÇHC'ye İhracatının Sektörel Dağılımı

Kaynak: DTM

²⁵⁶ İthalatın yanında 17.02.2004 tarihi itibarıyla, Türkiye'de 124 adet Çinli firma ortak yatırım şeklinde faaliyet göstermektedir. Söz konusu firmalardan 112 adedi hizmet sektöründe, 11 adedi imalat sektöründe ve 1 adedi de tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Söz konusu firmaların toplam sermayesi 10,3 trilyon TL olup, toplam sermaye içerisindeki yabancı sermaye payı ise 7,5 trilyon TL'dir. Deniz ÇAKIROĞLU, Tuğrul SOMUNCUOĞLU, a.g.e., s. 27.

Türkiye'nin ihracatı incelendiğinde maden cevherleri ve döküntülerinin % 51 gibi bir oran teşkil ettiği, kimyasal ürünlerin ise % 17 olduğu görülmektedir.

Gelir düzeyinde büyük artış olan (özellikle Shanghai, Pekin vb), tüketimin hızla arttığı, fiyatların dünya piyasalarına yaklaştığı Çin pazarına uygulanacak iyi bir stratejiyle satılamayacak mal ve götürülemeyecek hizmet yok gibi gözükmesine rağmen Türkiye'nin ihracatı ÇHC'nin toplam ithalatında binde 81 gibi düşük bir oranı kapsamaktadır. Türkiye'nin ÇHC'den ithalatının ÇHC'nin toplam ihracat içerisindeki payı ise yaklaşık % 1'dir.

GRAFİK 8 ÇHC'nin Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri

Kaynak: DTM

Pekin Büyükelçiliği tarafından yapılan araştırmalar sonucunda, Türk firmaları tarafından ÇHC'de başta elektrikli ev aletleri, çamaşır makinesi, buzdolabı, bulaşık makinesi vb. beyaz eşya ile televizyon olmak üzere dayanıklı tüketim malları, inşaat ve iç dekorasyon malzemeleri, otomotiv ve otomotiv yan sanayi, traktör, gıda işleme ve konserve sanayi, büyük alışveriş merkezleri, deri işletmeciliği, hazır giyim, telefon ve telefon santralleri kurulması ile müteahhitlik alanlarında ortak yatırım imkanı bulunduğu tespit edilmiştir.²⁵⁷

²⁵⁷ Deniz ÇAKIROĞLU, Tuğrul SOMUNCUOĞLU, a.g.e., s. 27

Öte yandan, ÇHC’de Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Sincan Uygur Özerk Bölgesinde de Çin Hükümetiyle iş birliği yapılabileceği özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, halıcılık, tekstil, dericilik, hayvancılık, şarap ve meyve suyu üretimi, gıda ve tüketim malları üretimi ve büyük alışveriş merkezleri açılması konularında ortak yatırımların yapılabileceği görülmektedir.²⁵⁸

Türkiye’nin ÇHC ile ilişkide hizmet sektörünü ön plana çıkaramadığı görülmektedir. Özellikle turizm sektörüne yönelik Türkiye işletme, pazarlama ve uluslararası deneyimini harekete geçirebilir. İki ülke arasındaki turizm ve iş birliği anlaşması daha da geliştirilebilir. Nitekim BM’ye bağlı Dünya Turizm Örgütü 2020 yılında ÇHC’nin yurt dışına 1 milyon Çinli göndereceğini açıklamıştır.²⁵⁹

Bunun dışında ÇHC’de gelişim göstermeye başlayan bankacılık, reklam, sigorta gibi hizmet sektörlerinde Türkiye’nin ÇHC ile iş birliği yapabileceği değerlendirilmektedir.

ÇHC ile ticari ilişkilerin hem bu kadar kısır hem de bu kadar dengesiz kalmasında 1,3 milyar nüfusa sahip bu ülkeyle dış ticaret açısından doğabilecek fırsatları Türkiye’nin yeterince değerlendiremediği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında dünya piyasalarında ürün açısından ÇHC ile Türkiye’nin birçok sahada rakip olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Uygur Özerk Bölgesinde rahatça elde edebileceği avantajları kullanarak bu bölgelerde ÇHC ile ortak yatırım yapabileceği, sanayicilerin bu amaçla devlet tarafından teşvik edilebileceği değerlendirilmektedir.

²⁵⁸ Deniz ÇAKIROĞLU, Tuğrul SOMUNCUOĞLU, **a.g.e.**, s. 27.

²⁵⁹ “Dünya Turizm Örgütü; Çin 2020’de En Çok Turist Ağırlayacak Ülke Olacak”, **Dünya Gündemi**, 01 - 08 Temmuz 2007

Bununla birlikte ÇHC ekonomisi büyük iş hacmi nedeniyle iş birliğinin hala mümkün görülebildiği sektörler itibariyle kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmalıdır.

Türkiye'nin mal ve hizmet satabileceği alanlar tespit edilirken, demir-çelik ve gübre gibi kalıcılığı şüpheli geleneksel kalemler dışındaki iş ve yatırım imkanları ortaya konulmalıdır. Bilhassa, ÇHC'nin önümüzdeki on yıllık kalkınma programında öncelik verilen sektörler derinliğine tahlil edilmelidir.²⁶⁰

ÇHC ile ticaret ve yatırım ilişkisinin mutlaka Türkiye'ye yönelik olması düşünülmemelidir. Üçüncü ülkeleri hedef alan iş ve yatırım bağlantıları ve Türkiye'nin uluslararası nitelik kazanmış firmaları tarafından yürütülebileceği ve bu firmalar tarafından ÇHC malları; Orta Doğu, Balkan, AB ve Kafkas ülkelerine pazarlanabileceği unutulmamalıdır. Ayrıca Güney Kıbrıs'ı liman olarak kullanan Çinlilere, Mersin ya da Antalya'da elverişli koşullarda depolama imkanı sunulmalıdır.²⁶¹

ÇHC'nin Rum Kesimiyle olan ilişkisinin gelişmesinin de önüne geçilebileceği ve Çinli firmaların batıya açılımının Türkiye üzerinden olmasının sağlanacağı değerlendirilmelidir.

Türk firmalarının kısa vadeli kar peşinde koşmasından çok ÇHC'nin büyük şehirlerinde yerleşik temsilcilikler açmaları, uzun vadeli pazar payını düşünmeleri, Çinli ve Batılı firmalarla ortak yatırıma girmeleri teşvik edilmelidir.

İthalata ağırlık vermek yerine bu ülkeye neler satılabileceği, hangi hizmet sektörlerinin gelecek vaat ettiği üzere yaratıcı ve yoğun bir şekilde kafa yorulmalıdır. Gereken yerlerde Eximbank kredileri diğer ülkelerin kredilerinden daha elverişli olmasına çalışılmalı, alışkanlık yaratmayacak yöntemlerle geçici teşvik araçlarına başvurmadan çekinilmemelidir.²⁶²

²⁶⁰ Mehmet ÖĞÜTÇÜ, *Geleceğimiz Asya'da mı? Yaralı Asya, Çin ve Türkiye*, Milliyet Yayınları, 2 nci Baskı, Ocak 1999, s. 180 - 181.

²⁶¹ Mehmet ÖĞÜTÇÜ, *Geleceğimiz Asya'da mı?.....a.g.e.*, s. 187 - 188.

²⁶² Mehmet ÖĞÜTÇÜ, *Geleceğimiz Asya'da mı?.....a.g.e.*, s. 192.

İki ülkenin birbirini tamamlayıcı özelliklerini ön plana çıkartıp, ortak yatırımlar yoluyla rekabeti iş birliğine dönüştürmek her iki ülkenin de yararınadır.²⁶³ Bu yapılamaz ise ticaret rakamlarındaki istikrarsızlık ve Türkiye aleyhine gelişim devam edecektir.

Ayrıca dış ticarete oluşan açıktan dolayı Türkiye, ÇHC ile yapacağı ticarete AB'nin bu ülkeye karşı izlediği iktisadi siyaseti iyi analiz etmeli, "kazan kazan" ilkesini uygulamalıdır.

Türkiye - ÇHC siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerindeki gelişim hep Türkiye aleyhine gelişmiştir. Bu durum aslında Türkiye'nin ÇHC'ye değil, ÇHC'nin Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

2.6 Türkiye - ÇHC İlişkilerinde Doğu Türkistan

Orta Asya'dan, Batı Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir yayılma sahasını akla getirince, Türklerin iki sahada büyük topluluklar teşkil ettiği görülmektedir. Bunlardan birisi Hazar Denizinin doğusundaki topraklar (Türkistan), bir diğeri de Türkiye'dir.²⁶⁴

RF ile ÇHC arasında kalan uçsuz bucaksız topraklar Türkistan sınırları içinde kalmaktadır ve bu nedenle de tarihin her döneminde Çinliler ile Ruslar arasındaki hegemonya çekişmelerinde ele geçirilmek istenen alanlar olarak gündeme gelmişlerdir.

²⁶³ Mehmet ÖĞÜTÇÜ, Geleceğimiz Asya'da mı?.....,a.g.e., s. 185 -186.

²⁶⁴ Saadettin GÖMEÇ, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayınları,Ankara 2003, s. 252.

Sovyet egemenliğinden sonra Rus emperyalizmi Türkistan topraklarında yaşayan Türkleri parçalayabilmek amacıyla çeşitli Türk boylarını öne çıkarmışlar ve bunlara dayalı ulus devletler kurdurarak Türkistan'ın günümüzdeki parçalı bir yapıya yönelmesine neden olmuşlardır. Sovyetler Birliği döneminde bütün Türkistan Rus işgali altına girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Orta Asya'yı bütünüyle Rus egemenliğine bırakmak istemeyen Çin, Doğu Türkistan'ı işgal ederek kendi açısından bir denge sağlamaya çalışmıştır.²⁶⁵

Batı Türkistan olarak da adlandırılan bölge uzun yıllar Rus idaresi altında yaşamış, 1990'ların başında SSCB'nin dağılmasıyla özgürlüğüne kavuşabilmiştir. Bölgede beş Türk kökenli cumhuriyet kurulmuştur. Doğu Türkistan ise hala ÇHC hakimiyetindedir. Bu kapsamda Doğu Türkistan sorununu iyi kavrayabilmek, konuya bakışta bilimsel olabilmek maksadıyla öncelikli olarak konunun tarihsel boyutunu incelemenin, sonrasında ise soruna neden olan faktörlere değinmenin şart olduğu görülmektedir.

2.6.1 Doğu Türkistan Tarihine kısa bir bakış

Uygur etnik adı Bilge Kağan yazıtında ilk defa 716 yılındaki olaylar sırasında, Uygur İlteberi'nin ismi vasıtasıyla zikredilmiştir. Bunun dışında da birçok yazıtta (Karabalgasun, Şine Usu, Tez II, Suci, İyme ve Şivet-Ulan) Uygur adına rastlanmaktadır. Çin kaynakları Uygurların Hunların neslinden olduğunu iddia etmektedirler. Çinliler Kök Türkler gibi onların da kurttan türediğini söylemektedirler. Uygurlara ait en eski kayıtların Issık-Köl (Kırgızistan'daki Issık Göl) civarlarındaki kalıntılarda bulunduğu söylenmektedir.²⁶⁶

²⁶⁵ Anıl ÇEÇEN, *Türk Devletleri*, Fark Yayınları, İstanbul 2006, s. 317.

²⁶⁶ Saadettin GÖMEÇ, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 10, Ankara 1997, s.11-14.

840 tarihinde bazı Uygur komutanlarının Kırgız Türkleriyle iş birliği yaparak Ötüken Uygur Kağanlığının sonunu hazırlamışlardır. Uygurlar bu karmaşa sonrası Ötüken'i terk ederek dağılmışlardır.²⁶⁷

Uygurların Ötüken'deki hakimiyetleri sona erince bir kısmı Kara - Hanlıların hakimiyetinde olan Beş-Balık ve Turfan yöresine gelmişlerdir. 1218 yılında Çengiz'in Türkistan'ı ele geçirmesinden sonra Uygurlar da tamamen Türk-Moğol kağanlığının tabiiyeti altına girmişlerdir. 15 nci asrın sonları, 16 ncı asrın başlarında Timur'un etki sahasına giren Doğu Türkistan, 1606 yılında Çağatay Hanedanlığından Emir İsmail'in eline geçmiş ve böylece Hocalar Hanedanı başlamıştır.²⁶⁸

Amursan'ın idaresindeki bir kısım Cunganların, 1755 tarihinde Çin ile ittifakı, Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından istilasını hızlandırmıştır. Çinliler Cunganların bağımsızlığını ortadan kaldırdıktan ve İli Bölgesi'ni kendi hakimiyetleri altına aldıktan sonra 1755 yılından itibaren Doğu Türkistan'ı istila etme çabalarını artırmışlardır.²⁶⁹

Çin askerlerinin Doğu Türkistan'a girdiği 1755 tarihinden Yakup Bey'in iktidara geldiği 1865 yılına kadar süren 110 yıllık zaman "Birinci Çin İstilas"ı olarak geçmektedir. Bu dönemde çıkan isyanlar²⁷⁰ nedeniyle Çinliler istilayı tam olarak gerçekleştirememiştir.²⁷¹

Yakup Bey (Muhammed Yakup Kuşbeyi) Türkistan'daki hocaların 500 yıllık soy ve nüfusuna son vermiştir. 1870 yılında Turfan ve Urumçi'yi ele geçirmiş ve Doğu Türkistan'ı birleştirmiştir.²⁷²

²⁶⁷ Saadettin GÖMEÇ, Türk Cumhuriyetleri ve....., **a.g.e.**, s. 253-254.

²⁶⁸ Saadettin GÖMEÇ, Uygur Türkleri Tarihi....., **a.g.e.**, s. 67-68

²⁶⁹ Baymirza HAYİT, **Türkistan; Rusya ile Çin Arasında**, Almanca'dan çeviri Abdülkadir SADAK, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 37, Nisan 1975, s.135.

²⁷⁰ Bu dönemdeki isyanlar:" Büyük-Küçük Hocalar İsyanı (1757-59); Üçturfan İsyanı (1765); Ziyavdin Hoca İsyanı (1815); Cihangir Hoca İsyanı (1854-28); Yusuf Hoca İsyanı (1830); Yedi Hoca İsyanı (1847); Velihan Töre İsyanı (1857); Kuçar ve Döngerler İsyanı (1864); İklil KURBAN, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 71.

²⁷¹ İklil KURBAN, **a.g.e.**, s. 71.

²⁷² İklil KURBAN, **a.g.e.**, s. 83-85.

Rusların Batı Türkistan'ı istilası sırasında ortaya çıkan Yakup Bey Devleti İngilizler tarafından da desteklenmiştir. İngilizler bu devleti hem Rusya'ya hem de Çin'e karşı bir tampon bölge olarak kullanmayı düşünmüşlerdir.²⁷³

Yakup Bey güçlenebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden de yardım istemiştir. Osmanlı bütün alet edevatıyla birlikte 6 adet Krupp topu, bin adedi kullanılmış, bin adedi ise yeni olmak üzere 2 bin tüfek ile kapsül ve barut imaline mahsus tezgah ve sair aletler göndermiştir. Bu yardımların yanında Kaşgar ordusunu eğitmek ve bu teçhizatın kullanılmasını öğretmek maksadıyla Enderunlu Murad Efendi'nin başkanlığında dört muvazzaf, dörtte emekli subay Hindistan üzerinden Kaşgar'a varmışlardır.²⁷⁴

Bu kişiler Yakup Bey'in ordusunu yetiştirmesinde çok büyük katkı yapmışlardır. Ancak devletin ömrü Yakup Bey'in ömründen öteye gidememiştir. Yakup Bey'in 1877'de ölmesiyle beraber Zo ZUNG Tang komutasındaki Çin ordusu tüm bölgeyi işgal etmiştir. 18 Kasım 1884 yılında Çin İmparatorunun emriyle bölgeye "yeni toprak" anlamına gelen "Şin Cang" ismi verilmiştir. Bundan böyle 1944 yılına kadar sürecek olan "İkinci Çin İstilasası" devri başlamıştır.²⁷⁵

İkinci Çin istilası da Çinliler için bölgede tam bir istikrar yaratamamış, 1933 ve 1944 yılında çıkan isyanlarla 10 yıl arayla iki milli devlet kurulmuştur. Türklere karşı, Çinli valilerin ve diğer yöneticilerin kötü davranmaları üzerine 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı liderliğinde, Kumul'da (Hami) bir isyan patlak vermiştir.

²⁷³ Saadettin GÖMEÇ, Uyгур Türkleri Tarihi....., a.g.e, s. 72.

²⁷⁴ Mustafa ARMAĞAN, **Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı**, Ufuk Kitap, İstanbul 2007, s. 149-150.

²⁷⁵ İklil KURBAN, a.g.e., s. 84-85.

Bu konuda dönemin T.C. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) tarafından İçişleri Bakanlığına yazılan teskere ekinde gönderilen dönemin Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi M. Suriç'in Doğu Türkistan konusundaki izahatında, Hoca Niyaz Hacı'nın Çin Devleti içerisinde bir muhtariyet istediğini ve bu konuda Urumçi valisiyle iş birliği yaptığını belirtmektedir.²⁷⁶

Türkler arasında bir organizasyonun olmaması başka bölgelerden ayaklanmaya karşı yeterince yardım ulaşmasını engellese de 1933 yılında Turfan, Karaşahr, Aksu, Kuça ve Hoten'deki Türkler de ayaklanmaya katılmışlar ve Urumçi hariç bütün Doğu Türkistan kurtulmuştur.²⁷⁷

1938 yılında Çin Komünist Partisi'nin altıncı kurultayında "Çin'deki azınlık milletler Çinlilerle eşit haklara sahip olacak" beyanatı Türkleri komünist güçlerin yanında yer almaya itmiş ve komünistlerle birlikte Çang-Kay Şek kuvvetlerini mağlup ettikten sonra 7 Kasım 1944 yılında "Şarki Türkistan Cumhuriyeti"ni ilan etmişlerdir.

Bağımsız devletin kurulması sonrasında da Rusların Batı Türkistan ile ilgili kuşkularından dolayı yeniden devreye girdikleri ve kurulan yeni hükümetle milliyetçi Çinlilerin 1946 yılında barış imzalamalarını sağladıkları görülmektedir.²⁷⁸ Bu dönemde Rusların Uygurlarla birlikte hem komünistleri, hem de milliyetçileri destekler bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

Dönemin Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi M. Suriç; Hoca Niyaz Hacı dışında hareket eden bir ikinci grubun varlığından bahsetmektedir.

²⁷⁶ **T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.10.258.735.5., Belgede Hoca Niyaz Hacı, Naci Niyaz olarak geçmektedir.

²⁷⁷ Kurulan cumhuriyetin İstiklal Mahkemesi Başkanı Abdülbaki oğlu Şeyh Sabit mali ve iktisadi anlamda örnek olması ve yol göstermesi maksadıyla Mısır Mebuslar Meclisi üyesi ve Genç Müslümanlar Cemiyeti Başkanı Dr. Abdülhamit Sait Beye bir mektup göndermiştir. **T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.10.258.735.6.

²⁷⁸ Saadettin GÖMEÇ, Uygur Türkleri Tarihi....., **a.g.e.**, s. 75.

Bu grupta eski Hotan Emiri Sabitüddin Molla'nın bulunduğunu, Enver Paşa'nın bağlılarından Mustafa Ali Bey, Ahmet Şefik Bey ve Mahmut Nedim Beyin de yer aldığını ve İngilizlerle ilişki içinde olduklarını belirtmektedir. Söz konusu grubun Panislamist ve kısmen Panturanist şekilde yapılandığı ve teokratik bir yönetim tesis etmeyi amaçladığını ifade etmektedir.²⁷⁹

Suriç bu şekilde izahatta bulunsa da Berlin'de çıkan "Milli Yol" Gazetesine beyanatta bulunan Mustafa Ali Bey kendisine sorulan Şehzade Cemal Efendinin Doğu Türkistan'a gidip, gitmeyeceği yönündeki soruya verdiği cevapta; bunun mümkün olmadığını, böyle bir girişimin grubu cumhuriyetçi ve saltanatçı diye ikiye ayırabileceğini ayrıca Doğu Türkistan'ın bütün ümidinin Gazi Türkiye'sinde olduğunu söylemiştir. Türkiye'yi kendilerinin örnek olarak alması konusunda ise Mustafa Ali Bey ; "Cumhuriyetçilik şimdiki Türk Dünyası için bir idare sistemi meselesi değil, mefkure birliği, yol birliği meselesidir. Bugün Türkiye krallık usulünü kabul ve Gazi'yi hakan ilan ederse, zannederim ki Şarki Türkistan o gün Hoca Niyaz Hacı'yı padişah ilan eder.....Bizim bu mesaimizin Türk Dünyası için zararı olduğunu dünyada bir tek adam, yani Gazi söylerse O'nu dinleriz. Türk Milleti ne kazandıysa bir kahramana itaat ederek kazanmıştır. Türkiye'yi kurtarmayı bilen Gazi, elbette bu işi bizden daha iyi bilir der ve yolumuzdan çekiliriz."²⁸⁰ demektedir.

Mustafa Ali Bey kendi gruplarına karşı Türk Hükümetinin şüphe ile bakmasının kendisinin Serbest Cumhuriyet Fırkası mensubu olmasına bağlamakta, bunun yanında Türkiye'nin Doğu Türkistan konusunda tek kuvvet olduğunu ve Türkiye'nin kendilerine güvenmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁸¹

²⁷⁹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.5. Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi M. Suriç, bu grubun İngilizlere alet olarak Sovyet Rusya'ya karşı Doğuda tampon bir devlet amaçladığını ve bu faaliyetin Türkiye'de vuku bulan Şeyh Sait isyanıyla benzerlik gösterdiğini belirtmektedir.

²⁸⁰ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

²⁸¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

Bu kapsamda İçişlerine yazılan ve Başbakana bilgi verilen yazıda Türk basının konuya yorumsuz yaklaşması ve yalnızca ajans haberlerini yayımlamasının sağlanması istenilmektedir.²⁸²

Söz konusu bu hareketlerin dönemin T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından aynı ırktan bir toplum tarafından bağımsızlık amaçlı yapılması itibariyle memnuniyetle ve takdirle karşılandığı görülmektedir. Bu hareketlerin gerek irticai gerekse dış ülkelerin etkisinde kalması sebebiyle din ve devlet işlerini tamamen ayırmış olan Türkiye'nin ilkelerine uygun olmayacağı düşünülmüştür.

Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerinin Batı Türkistan'a taşınmasından korkan Rusya, Çin'e yardım etmeye başlamıştır. Bu dönemde Dunganlarla Uygurlar arasında da kopmalar görülmekte ve Dunganların beş bin Uygur'u öldürdüğü bilinmektedir.²⁸³

Dolayısıyla yeni kurulan devlet Ruslar, Çinliler ve Dunganlarla savaşmak zorunda kalmıştır. Bu savaşlar sırasında ikili oynayan Rusya ile Hoca Niyaz Hacı'nın Rusya'ya bağlanmak için gizlice anlaşması hükümette de ayrılıkların çıkmasına neden olmuştur.²⁸⁴

Ruslar, Çinliler, Dunganlar ve Hoca Niyaz Hacı'yla savaşmak zorunda kalan Milli Kuvvetler 1934 yılında yenilmiştir. Hoca Niyaz Hacı Urumçi valisi yapılmıştır.* Sovyetler Birliği'nin Doğu Türkistan'daki etkisi II nci Dünya Savaşı sırasında daha da artmış, Çin topraklarında yer alan bölge resmi olmasa da bir Sovyet baskısı altına girmiştir.

Çin tarafından atanan valiler merkezi hükümetin emirlerine ve uygulamalarına aldırmamakta ve Sovyetler Birliği ile hareket etmektedir. Hatta Doğu Türkistan'a gitmek için Chungking'deki (Savaş dönemi Çin başkenti) Sovyet sefaretinden vize alma zorunluluğu getirilmiştir.²⁸⁵

²⁸² T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.5.

²⁸³ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

²⁸⁴ Saadettin GÖMEÇ, Uygur Türkleri Tarihi....., a.g.e.,s. 74-75.

* Hoca Niyaz Hacı; General Abdu Niyaz'ın Mayıs 1937'deki ayaklanmasına taraftar olduğundan hapsedilmiş ve Nisan 1942 yılında bir gaz hücresinde öldürülmüştür.

²⁸⁵ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.257.728.16

Bu devletin ilk işinin eğitim-öğretim sistemini geliştirmek olduğu dikkat çekmektedir. Devletin hakim olduğu bölgelere, köylere hatta konar-göçer hayat süren ve hayvancılıkla işgal eden bütün yaylalara okulların açıldığı görülmektedir. Devlet içindeki azınlıklar dahil her kesime kendi dilinde eğitim imkanının verilmiştir.²⁸⁶

Bu dönemde halkın aydın kesimiyle devlet memurlarının siyasi kimlik konusunda ayrılık yaşadığı görülmektedir. Aydınlar komünist bir yaklaşım sergilerken, devlet memurlarının Türkiye'nin örnek alındığı bir sistemi istedikleri bilinmektedir.

Bu iki grup arasındaki siyasi ve ideolojik çekişme 1947 ve 1948 yıllarında doruğa çıkmıştır. Bu dönemde milli bütünlük bozulmuş ve 1949 yılının sonlarına doğru ÇKP'nin Doğu Türkistan'ı işgal planı için çok müsait bir ortam kendiliğinden oluşmuştur.²⁸⁷

1949 yılında Çin'deki iç savaşı kazanan komünistler Doğu Türkistan'ı üçüncü kez işgal etmişlerdir. Bu işgal ÇHC'nin hakimiyetinin bugüne kadar sürmesini sağlamıştır.

ÇHC'nin kurulduğu günden itibaren Doğu Türkistan dahil azınlıklara karşı izlediği politika bazı açılımlar sağlansa da çok büyük değişimler göstermemiştir.

ÇHC'nin izlediği milli politikalar kurulduğu günden itibaren eleştirilere hedef olmuş, Batı'nın ülkeye yaklaşımı ekonomik politikaların meyvesini vermeye başladığı 1990'ların sonuna kadar da bu politikaların etkisinde yürütülmüştür.

²⁸⁶ M. Niyazi MAHMUTOĞLU, **Doğu Türkistan, Esaretteki Ülke**, Eğitim Vakfı Yayınları, 1987, s. 97 - 99.

²⁸⁷ M. Niyazi MAHMUTOĞLU, **a.g.e.**, s. 101-106.

2.6.2 ÇHC'nin Milliyetçilik Anlayışı ve Azınlıklar

Günümüzde etnik kimliğin nasıl şekillendiği konusunda çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu konuda ilkçi (primordialist) ve yapısalcı (Konstrüktivist) yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.

İlkçi yaklaşım milletleri antik geçmişine göre şekillendirmektedir. Clifford Geertz ilkçi bağımlılığı; birinci derecede akrabalık bağlantısına sahip olmak, belirli bir dinsel topluluk içerisinde doğmak, belirli bir dili konuşmak ve belirli bir sosyal dayanışmanın içinde olmak olarak tarif etmektedir. Geertz etnisiteyi oluşturan öğeleri de; doğruluğu kabul edilmiş kan bağları, ırk, dil, bölge, din ve gelenek olarak belirtmektedir.²⁸⁸

Bu bakış açısında, bir etnik grup bireylerin doğduğu ve üyesi olmaya başladığı grupla akrabalık bağlarını devam ettirmekte, bu sayede diğer grup üyeleri ile bağı sonucunda etnik grubun dil, ırk, din, gelenek, adetler, yemekler, giyim ve müzik gibi gerçek kültürel kazanımları ile belirli bir bölgesel alanları olmaktadır. Çinlilerin tarih boyunca bu yaklaşıma göre politika izlemedikleri, azınlıkları; dil, din, bölge ve gelenek olarak ayırmadıkları görülmektedir.

Yapısalcılar ise; etnik kimliğin toplumsal olarak yaratıldığı ve insan davranışları ve tercihleri arasında yaratılan bir üretim süreci olduğu üzerinde durmaktadırlar.

Yapısalcılar için; gerçek konu insanların kendisini kültürel ve fiziksel olarak diğerlerinden nasıl ayrı tanımladığıdır. Ortak bir soy paylaşımından daha ziyade, bir grup içindeki etnik faktörlerin siyasi olarak harekete geçirilmesi daha uygundur.²⁸⁹

²⁸⁸ Meral ÖZTOPRAK SAĞIR ve H. Serkan AKILLI, "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2004, C 28, No. 1, s. 9. daha detaylı bilgi için bkz: Clifford GEERTZ, **Primordial and Civic Ties, Nationalizm**, Der. A. SMITH ve J. HUTCHINSON, Oxford Yayınları, 1994, s. 29-34.

²⁸⁹ Abanti BHATTACHARY, "Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism", **Institute for Defence Studies and Analyses, Strategic Analysis**, Vol. 27, No. 3, Temmuz - Eylül 2003, s. 359.

Bu yaklaşım Çinlilerin tarih boyunca izlediği azınlık politikalarıyla uyusmakla birlikte Çinlilerin Marksist ve yapısalcı yaklaşımlardan bir karışım yaptığı da görülmektedir.

Dünyanın % 7'sini kapsayan ama % 22 nüfusunu doyurmayı başaran ÇHC; ülkenin kendine ait tarihsel ve milli niteliğini zedelemeyecek, bu niteliklere uygun koşulları taşıyacak bir demokrasi ve insan hakları politikalarından yana olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda “Üç Temsil Teorisi” ortaya atılmıştır. Bu teori; gelişmiş üretici güçlerin ilerlemesini, gelişmiş kültüre yönelimini teşvik etmeyi ve Çin halkının çoğunluğunun temel çıkarlarını gözetmeyi amaçlamaktadır.²⁹⁰ Bu teori temelde Marksizm'in günümüzde ÇHC'de uygulanışını ve ÇHC'de ulaştığı durumu göstermektedir.

Teoride ortaya atılan çoğunluğun temel çıkarlarını gözetme prensibi Han etnik kökenli Çinlileri kapsamaktadır. Dolayısıyla iç istikrarı yani Han kökenlilerin yaşayışını etkileyecek her türlü girişim engellenecektir.

Bu noktada ülkenin bütünlüğünü tehdit eden ve iç istikrarı etkileyecek her türlü faaliyet çoğunluğa karşı yapılmış sayılacak ve bu eylemler Çin usulü demokrasi anlayışına uymayacağından terörist eylemler olarak adlandırılacaktır.

ÇKP'nin milliyetçilik anlayışı etnik unsurların istekleri gündeme geldiğinde belirginleşmiş, Soğuk Savaş sonrasında ise daha sesli ifade edilir hale gelmiştir.

Bu ifade uluslararası sistemin ÇHC'deki demokratik gelişmeleri ve insan haklarını ön plana çıkaran tutumu nedeniyle daha da sertleşmiş ve milliyetçi anlayışta tırmanma görülmüştür.

²⁹⁰ “China's Human Rights Progress: Eight Historic Changes (01/06/03)”, (Erişim) <http://www.china-embassy.org/eng/zt/zgrq/t36672.htm>, 04.04.2007.

ÇHC'nin milliyetçilik anlayışı etnik grupları kendine benzetme üzerine kurulmuştur. Bu noktada ÇHC'nin milliyetçilik anlayışını ırk kavramına bağlamadığını ve kendine benzetmeyi çabuklaştırma adına ortak kültürü ön plana çıkarma gayreti içerisinde olduğunu görmekteyiz.

Bu anlayış “Çinli kimliği”ni ortaya koyma gayreti göstermektedir. Bu tutum tarih boyunca kurulan Çin imparatorluklarının izlediği politikalarla benzeşmektedir.

Azınlıklar konusundaki Çin devlet politikasının merkez doktrini olan benzetme politikası, Çin imparatorluk politikasının devamı niteliğindedir. Çin imparatorluk politikası, Çin devletinin bir ulus olarak değil bir uygarlık olarak kavramlaştırılmasına dayanmıştır.²⁹¹

Avrupa ulusallaşma sürecini yurttaşlıkla bir tutarken Çin’de bu tarihsel-kültürel bir kavram anlamına gelmektedir. Bundan dolayı azınlık terimi Çin’de ayrılıkçı bir siyasi kimliği değil bir kültürel kimliği ifade etmektedir.²⁹²

ÇHC’de Uygarlaşmış devlet kavramı, kendi kaderini tayin sorunundan söz edilmeden tüm milletlerin uzlaşabileceğinin altını çizmektedir.

Bu ÇHC’nin Uygurları neden Çin uygarlığının ve bundan dolayı Çin ulus başlığının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü göstermektedir. Köklü Çin ulus ve ulusalcılık kavramı Çin’in azınlıklara karşı uyguladığı mevcut politikasıdır.

²⁹¹ Tu Wei MING, *The Living Tree: The Changing Meaning of being Chinese Today*, Stanford Üniversitesi yayını, 1994.; Stanford, s. 2.

²⁹² Abanti BHATTACHARY, *a.g.m.*, s. 363-364.

Milliyetçilere göre ÇHC'nin mevcut resmi politikası üç bakış açısına sahiptir. Bunlar: etnik sınıflandırma projesi, özerkliği ve baskı politikalarını sınırlandırmadır. Bu üç bakış açısı Uygurlarda milliyetçilik anlayışı konusunda ters tepmiş ve 1949 sonrasındaki dönemde etnik kimliklerini güçlendirici bir etkide bulunmuştur.²⁹³

Çağdaş Uygur entelektüellerine göre ise, Uygur milliyetçiliği ya da Türk milliyetçiliği Mançuların Doğu Türkistan'ı 1759 yılında fethetmesinden sonra doğmuştur.

Günümüzde Çin milliyetçiliği güçlü bir millet yaratma fikrine ve buna güçlü bir statü ekleme idealine dayanmaktadır. ÇHC "Küresel Güç" olma parçasını tarihten gelen "Büyük Çin" projesiyle birleştirmek istemektedir.

Bu projede Doğu Türkistan Batı'ya açılımın kapısı durumundadır. Böylelikle Büyük Okyanustan Hazar'a kadar uzanacak bir ülke yaratılacaktır.

Tarihsel olarak baktığımızda da bu fikirlerin çok eskilere dayandığını görmekteyiz. Han ve T'ang hanedanlarının en kuvvetli dönemlerinde ele geçirilen bölgelerin planlarının ortaya konduğu harita bunun en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Harita ÇHC'nin günümüzdeki hedeflerini göstermesi açısından önemlidir. Keza 1950'lerin sonunda Mao'nun bu haritayı ya da buna benzerlerini ileri sürerek Sovyetler Birliği'nden toprak istediği bilinmektedir.

²⁹³ Abanti BHATTACHARY, **a.g.m.**, s. 364.

HARİTA 2 Han ve T'ang hanedanlarının en kuvvetli dönemlerinde ele geçirilen bölgeler*

Çinli Sosyolog Fei Xiaotong azınlık grupları tanımlamaya çalışmış,²⁹⁴ hükümet bu detaylı çalışmayı devam ettirmiş ve 1953'te bu grupları ortaya çıkarmak için bir alan araştırması yapmıştır. Böylece, Han ulusundan (% 91.96) geri kalan 56 etnik grubun da (Günümüzde % 8.4) azınlık ulusunu oluşturduğu görülmüştür. Çin'deki milliyetçiliği tanımlama da, ÇHC hükümeti Stalin'in bir ulus için gerekli olan dört temel tanımlamasını kullanmaktadır. Stalin'e göre bir ulus dört zorunlu elemente sahip olmak zorundadır: ortak dil, ortak coğrafi yaşam alanı, ortak ekonomik hayat ve ortak kültüre dayalı bir ortak ruh.²⁹⁵

* Harita Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL'dan alınmıştır. Haritada Türk kökenli halkların yaşadığı yerler ÇHC sınırlarına dahil edilmiş durumdadır. Kırmızı yazılar ise Doğu ve Batı Göktürk ülkelerini göstermektedir.

²⁹⁴ Daha fazla bilgi için Bkz. Fei XIAOTONG, **Plurality and Unity in the Configuration of the Chinese People**, Hong Kong Çin Üniversitesi Yayını, Kasım 1988, s. 167-221.

²⁹⁵ Abanti BHATTACHARY, **a.g.m.**, s. 364.

Bu kavrama yakın olarak Sun Yat Sen'in beş Çinli savı dikkat çekmektedir: Han, Mançu, Mongol, Tibetli ve Hui (Tüm Müslümanlar). Fikir, Çin'in tüm insanların bir ulusal devrim yapmak, son Çin hükümrânlığını yıkmak ve böylece modern bir ulus yaratmak amacını desteklemesine ihtiyacı olduğu şeklindedir. Sun Yat Sen beş Çinli tipini tanımlarken onun nihai hedefi tüm ulusları benzetmek ve Çin'i "Çin ırkı" adı altında birleştirmektir.

Bu benzetme politikası 1939 yılında Chiang Kai-Shek tarafından daha da geliştirilmiştir. Chiang Kai-Shek'in Çin'in Kaderi kitabı açıkça şuna dikkat çekmektedir. Çin'deki beş insan ırksal ya da kan farklılıklarına bağlı olarak değil dinsel ve coğrafik farklılıklarına göre dizayn edilmişlerdi. Kısacası, Çin'deki bu beş insan tipi arasındaki fark bölgesel ve dinsel farklılıklardır, ırksal ya da soyla ilgili değildir. Milliyetçiler gibi Komünistler de Japonya ve Milliyetçi Partiyle (Guomindang) savaşmak için benzer benzetme ilkeleri izlemişlerdir. Aslında azınlık nüfusunu göstermek için sadece ulus kelimesinin önüne, bir "küçük" öneki getirilerek bu teknik fark sağlanmıştır. Komünistler 1949 sonrası ulusların sayısını beşten ellialtıya çıkarmıştır.²⁹⁶

Sun Yat Sen ve onun varisi Chiang Kai-Shek'in Çinli yaklaşımında azınlık olarak Uygurların veya daha geniş ifadeyle Doğu Türkistan Türklerinin yer almadığı, bu unsurların etnik olarak Han olan Çinli Müslümanların içine yerleştirildiği görülmektedir. Günümüzde ÇKP'nin izlediği politikalarında bu düşünceden fazla bir değişim göstermediği de açıktır.

ÇHC'nin 1954, 1975, 1978 ve 1982 tarihli Anayasaları bölgesel otonominin nasıl birleştirileceğinin prensiplerini göstermektedir. 1975 anayasası konuyu sadece bir maddede ele alırken, 1982 anayasası 11 maddede bölgesel otonomi alanlarını ele almaktadır.

1982 anayasasının önsözü "Bölgesel özerkliğin azınlık milletlerinin yoğun olarak yaşadığı alanlarda olabileceğini ve buradakilerin bu hakkı elde edebilecekleri şartını koymaktadır."²⁹⁷

²⁹⁶ Abanti BHATTACHARY, **a.g.m.**, s. 365.

²⁹⁷ "China Constitution 1982 Section VI: Self-Government of National Autonomous Areas", **ÇHC Anayasası 1982**, (Erişim) http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ch00000_.html

Özerk bölgeler ÇHC'nin ayrılmaz parçaları olarak görülmektedirler. Otonomi sistemi görünüşte daha derin etnik kimlik kaynakları olan, din ve geleneklerden ziyade dil ve folklora dayandırılmaktadır. ÇHC aslında sınırlı bir özerklik ilkesi benimsemiş ve devasa askeri yapısı ile bölge üzerinde güçlü bir kontrol meydana getirmiştir.

2.6.3 Doğu Türkistan'ın Stratejik Önemi

Politik, ekonomik ve demografik olarak Uygurların yaşadığı, Pekin hükümeti için çok önemli olan bölge, resmi olarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Bölge Çin kıtasının altı özerk bölgesinden birisidir. Sekiz Asya devleti ile sınırı vardır.

Çin'in imparatorluk hanedanları ve sonrasında Komünist hükümet, ÇHC'nin stratejik ve hassas bir bölgesi olan Sincan bölgesini kontrol etmenin çeşitli yollarını denemiştir.

Ulus ve ulusçuluk söylemi ÇHC'nin çevre topraklar ve halkları üzerindeki kontrolünü meşrulaştırmak için kullanılırken; Han nüfusunun transferi ve PLA (Halk Kurtuluş Ordusu)'nın konuşlandırılması gibi pratik adımlar bu kontrolün güçlenmesini sağlamıştır.

Aslında, aslen Han olmayan (non-Han) Mançular (Qing Hanedanlığı) Çin'in dış bölgelerinde Rus yayılcılığı engellemek amacıyla nüfus transferi stratejisini uygulamışlardır. Sincan, Manço bölgesine resmi olarak ancak 1884'te dahil edilmiştir. Çin Komünist Partisi de aynı nüfus stratejisini izlemiş ve 1955'te merkezi ve oldukça kontrollü üniter bir devlet içinde Sincan'a "otonom bölge" statüsü vermiştir. 1960'dan sonra, ÇHC - Sovyet uyuşmazlığının büyüdüğü sırada, bölgeye büyük PLA garnizonları konuşlandırılmıştır.

Bölgenin sahip olduğu büyük miktardaki doğal kaynaklar ülkenin ekonomik büyümesinde önemli yer tutmaktadırlar. Bölge, ülkenin petrol rezervlerinin üçte biri, uranyum ve önemli miktarda kömür kaynağına sahiptir. Ayrıca bölge ülkenin pamuk ihtiyacının yarısına yakınına karşılamakta ve zengin altın ile bakır kaynaklarını barındırmaktadır.²⁹⁸

Çin Haber Ajansı Xinhua; bölgede yeni dört petrol sahasının ve gaz alanının keşfedildiğini, bulunan bu kaynaklardan milyonlarca ton petrol ve 160 milyon m³ doğal gaz elde edileceği yönünde haber yayımlamıştır.²⁹⁹

Bu zengin doğal kaynakların yanında bölge ÇHC'nin Orta Asya, Kafkasya ve Avrupa'ya açılımını sağlamaktadır. Bölge insanının etnik yapısı Orta Asya Devletleriyle iletişimi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca ÇHC'nin gelişmiş bölgelerine batıdan gelebilecek saldırı içinde tampon görevi yapmaktadır. Dolayısıyla bölge hem doğal kaynak bakımından hem de güvenlik nedeniyle stratejik öneme sahiptir.

2.6.4 Nüfus ve Benzetme Politikası

2002 nüfus sayımı sonuçlarına göre 8.2 milyon Uygur nüfusunun yanı sıra bölgede küçük Kazak, Kırgız, Oyrat, Mongol, Sibe, Hui (Müslüman Çinliler) ve diğer gruplarda bulunmaktadır.³⁰⁰ Ünlü İpek Yolu'nun üzerine yerleşmiş olan Uygurlar Doğu ve Batı arasındaki kültürel değişimde ve tek bir kültürün ve kendilerine ait bir uygarlığın gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

²⁹⁸ Arienne M. DWYER, **The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, language Policy, and Political Discourse**, East - West Center Yayını, Policy Studies 15, Vaşington, 2005, s. 4.

²⁹⁹ "PRC Xinjiang Records Economic Growth", **Xinhua**, 22 Mart 1996,

³⁰⁰ Arienne M. DWYER, **a.g.e.**, s 3.

1990'ların başında bölgenin kalkınma programına alınması bölgenin Han istilasına uğramasına neden olmuştur. 1953'te 300,000 olan rakam 1990 da 6 milyona yükselmiştir. Bu istila, bölge toprakları ve doğal kaynakları üzerinde rekabet yaşanmasına sebep olmaktadır. 1949 yılında % 87 olan Türk nüfusu 2002 yılında % 53'e düşerken, 1949'da % 7 olan Han nüfusu Çinli Müslümanlar Hui'lerle birlikte 2002 yılında toplam nüfusun yaklaşık % 45'ini teşkil etmektedir. Bu durumun oluşmasında ağır baskı gören Uygurların bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya'ya göçü de etkili olmuştur.³⁰¹

Tablo 12 Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Nüfus Değişimi

Etnik Gruplar	1949	1995	2002
Han	% 7	% 35	% 40.61
Uygur	% 75	% 48	% 47
Kazak	% 10	% 7	% 5
Kırgız	% 2	% 1	% 1
Hui	% 3	% 4	% 4
Moğol	% 1	% 1	% 1
Diğer	% 2	% 1	% 1

Kaynak: Sincan Uygur Özerk Bölgesi İstatistik Bürosu, Nisan 2001,

Kalkınma programı benzetme politikasının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu programla ÇHC hükümeti bölgenin nüfus dengelerini değiştirmeyi başarmış ve bu politika tüm dünyaya azınlık bölgesinin kalkındırılması olarak sunulmuştur.

Bu politikayla birlikte Çin'in batısında etnik olmayan yeni bir Sincanlı kimliği yaratılmış ve medyada resmen ilan edilmiştir. Günümüzde birçok Han da kendini bu şekilde tanımlamaktadır. Sincan'da Han nüfusunun büyük oranda artması Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki Uygurların yok edilip edilmeyeceği konusundaki tartışmaları da harekete geçirecektir.³⁰²

³⁰¹ Uygurluların yaptıkları göçler ve karşılaştıkları zorlukları incelemek için bkz. Godfrey LIAS, **Göç**, Boğaziçi Yayınları, 1992, G.C. KAZAKBALASI, **Göçten Sonra**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1980.

³⁰² Arienne M. DWYER, **a.g.e.**, s 30.

Doğu Türkistan için diğer bir önemli konu ise son yıllarda bölgedeki nüfus oranını değiştirmek amacıyla Han kökenlilerin bölgeye göç ettirilmesi ve bölgenin doğal kaynaklarının ÇHC tarafından adaletsiz şekilde kullanılarak bu insanlara dağıtılması oluşturmaktadır.

Uygur bölgesine Çinlilerin göç ettirilmesi ise Uygur Türklerinin iş imkanlarına ciddi olarak etki etmektedir. ABD Kongresinin insan hakları raporuna göre bölgedeki petrol işçilerinin % 99'unu; işverenlerin, yerel hükümetin ve önde gelen endüstrilerin % 95'ini Han Çinlileri oluşturmaktadır. Aynı raporda ÇHC hükümetinin bölgenin doğal zenginliklerini de bölge halkının kullanımına vermediği görülmektedir. Doğu Türkistan'dan her yıl çıkartılan 100 milyon ton petrol ürünü Çin'in diğer bölgelerine gönderilmekte, Çin maden şirketleri de bölgedeki maden kapasitesinin % 85'ini kontrol etmektedir.³⁰³

Keza Bu durum özellikle Türk azınlıkların kültürü ve dilleri üzerinde güçlü bir baskı oluşturmaktadır. ÇHC özellikle eğitim politikalarında uyguladığı kısıtlamalarla bu baskıların daha da artmasını sağlamaktadır.

2.6.5 Azınlıklarda Eğitim Sorunu

ÇHC'nin Ulusal Temele Dayalı Bölgesel özerklik Kanununun 37. maddesi çeşitli azınlıkların bir arada olduğu okul ve diğer eğitim kurumlarında mümkün olan her zaman, kendi dillerindeki ders kitaplarını kullanabileceklerini, kitle iletişim araçlarında kendi dillerinde yayın yapabileceklerini belirtmektedir.³⁰⁴

³⁰³ R. Kutay KARACA, "Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Sorunlar ve Çözümler", **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Editörler; Necdet Öztürk ve Ali Satın, IQ Yayınları, İstanbul, Temmuz 2007, s. 369.

³⁰⁴ Arianne M. DWYER, **a.g.e.**, s 35.

Bölgedeki okullarda, karışık etnik gruplardan öğrenciler aynı sınıflarda bulunmasına rağmen, anaokullarından üniversitelere kadar Çince ve Çince olmayan -Uygur dili sınıfları- şeklinde ayrılmışlardır. Böylece Uygurca bölgede azınlık dili statüsünde sayılmaktadır.³⁰⁵

Ancak Çin sınırları içinde herhangi bir dilin yaygınlaşması potansiyel olarak problemleri bir konudur. Yalnızca Türkçe'nin 1996 yılından itibaren konuşma dilinde kabul edilebilir olmasına rağmen Türk sıfatının hiçbir şekilde kullanılmasına izin verilmemektedir. Yine Türk kültürü, Türk insanı, gibi kullanımlarda yasaktır.

Pekin'deki otoriteler için Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Tatarlar ve Özbeklerin de kendilerini Türk olarak görmeleri şüphesiz korku duyulan bir şeydir. Birinin kendini Türk olarak tanımlaması, Çin liderlerinin bakış açısıyla, Boğazlardan Güney Sibirya'ya kadar olan bölgede korkulan Pantürkizm için ilk adım olarak değerlendirilmektedir.

İngiltere'deki Durham Üniversitesi Çağdaş Çin Çalışmaları Merkezi Direktörü ve Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü araştırmacısı Dr. Michael Dillon tarafından kaleme alınan makalede; Çin makamlarının 2002 Mayıs ayında aldıkları Sincan Üniversitesindeki derslerin Uygurca okutulmaması kararından sonra, bu kez de Uygur dilinde yazılmış kitapları yakmaya başladıkları, okullar başta olmak üzere, ideolojik eğitimi hızlandırdıkları, Uygur diline ve kültürüne yönelik bu kampanyanın sadece terörizmi değil, tüm halkı hedef alması nedeniyle ileride daha derin ihtilaflara yol açabileceği vurgulanmaktadır.³⁰⁶

³⁰⁵ Arienne M. DWYER, **a.g.e.**, s 21.

³⁰⁶ Uygurlar hakkındaki çalışmaların çoğu Çinliler tarafından yazılmıştır. Uygur diaspora sitelerinden birisi ÇHC'nin Mayıs 1991 yılında Sincan'da üç kitabın yayımlanmasına engel olduğunu iddia etmiştir. "Uygur İnsanı; Hanların Kısa Tarihi ve Eski Uygur Literatörü" kitabının yazarı Turgun Almas evinde tutuklanmış ve kitabı yasaklanmıştır. Michael DILLON, "Uyghur Language And Culture Under Threat In Xinjiang", **Diplomatic Observer**, Ağustos 2002, (Erişim) http://www.diplomaticobserver.com/special_files/uyghur.html ve www.cacianalyst.org, 03.04.2007

HSK (Hanyu shuiping kaoshi—“Chinese competence test”) testi ana dili Çin’ce olmayanları desteklemek ve değerlendirmek için 1998 - 2000 yılları arasında Sincan, İç Moğolistan, Qinghai, and Jilin’daki okullarda kullanılmıştır. Günümüzde bu test bazı tarihsel azınlık okullarında azınlıkların ilerlemesi için bir gerekliliktir. Alınacak minimum bir derece ile Çin genelindeki okullarda akademik yükselme garantisi edilebilir. Ayrıca test pragmatik ve aşırı milliyetçidir.³⁰⁷

Sincan’daki dil politikaları için 1984 yılı dönüm olarak kabul edilmektedir. Özerk Bölge Komünist Partisi, Çin dilinin eğitimdeki tüm müfredat programında yaygınlaşmasını kabul etmiştir. 1984 yılında Han olmayan çocuklar ortaokulun ilk yılından itibaren 1992 yılından sonra ise 3 ncü sınıftan itibaren resmi olarak Çince öğrenmeye başlamışlardır. Günümüzde Çince öğretim birinci sınıftan itibaren başlamaktadır.³⁰⁸

1980’lere kadar her ebeveyn çocuklarını bir Çin okuluna ya da Uygur okuluna gönderme konusunda seçim yapmak zorunda bırakılmışlardır. Uygurların dışında kalanlar her zaman için bölgede ortak olarak kullanılan standart dil kullanımını tercih etmektedir ve çocuklarını Han sınıflarına kaydettirmektedirler. Uygur aileleri ise çok zor bir seçimle karşı karşıya kalmışlardır. Uygur okullarını seçtikleri takdirde okuma ve yazmada iyi bir Uygurca öğrenecek olan çocuklarının etnik kimliklerini devam ettireceklerini düşünmektedirler. Fakat Han sınıflarına kaydettirdikleri zaman da iş bulmada başarılı olma şanslarının artıp artmayacağı bir araştırma konusudur.

Gözlemciler, Çin diliyle eğitim gören azınlık öğrencilerinin konuşma, giyim ve hareketler anlamında Çinli öğrenciler gibi olma eğiliminde olduklarını rapor etmişlerdir. Uygur nüfusunun fazla olduğu şehirlerde çocukların Han okullarına gönderilmeleri yaygın değilken, bu oran Urumçi’de 1998 yılı rakamlarına göre % 50’dir.³⁰⁹

³⁰⁷ Arienne M. DWYER, a.g.e., s 34.

³⁰⁸ Arienne M. DWYER, a.g.e., s 37.

³⁰⁹ Arienne M. DWYER, a.g.e., S 37-38.

Bugün okul öncesi eğitim veren okullarda bile azınlık dili -Uygurca- sınıfları gün geçtikçe azalmaktadır. Mesela Sincan Üniversitesinde azınlık dili ile eğitim veren sınıflar önce üç ten bire düşmüş daha sonra ise hiç kalmamıştır. Yine Kazakistan'da 30.000 Uygurlu ana dili ile eğitim görmektedir. Yalnızca 30 Uygur dil okulu bulunmakta iken, 30 tane Rus - Uygur - Kazak okulu bulunmaktadır. Ayrıca hükümet Uygur dilinde faaliyet gösteren tiyatroları ve dans topluluklarını desteklemektedir. Kırgızistan'da da Uygurca eğitim veren okul bulunmaktadır. 1994 yılından itibaren Devlet üniversitesinin Uygur filolojisi fakültesi bulunmaktadır. Sincan'daki 8 milyonluk Uygur nüfusu komşularındakinden daha fazladır ve Çin hükümeti kontrolü altındaki Uygur dil okullarının, ayrılıkçı hareketleri besleyeceğine ait bir delil de yoktur.³¹⁰

Günümüzde Sincan'daki tüm üniversitelerde Kuzey Çin Lehçesinde yüksek dereceli bir yeterlilik almak zorunludur. Bu zorunluluk devlet kademelerinde çalışmak isteyenler için ise kaçınılmazdır.

Bu kapsamda Han Çinlileri dilleri ve eğitimleri sayesinde Sincan'daki büyük endüstrilerde kontrolü sağlamışlardır. Ekonomik üretimleri de merkezin başlıca ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Örneğin petrol endüstrisi neredeyse tamamen hanlılar tarafından yönetilmektedir. Çin Ulusal Petrol Şirketi, Sincan'daki çalışanlarının çoğunu ülkenin diğer bölgelerinden getirmektedir.³¹¹ Bu durum Sincan'da Han nüfusunun yerel Uygur nüfusunu bölge ekonomisinin dışına itmesine yol açmaktadır. Ayrıca bölgenin zengin kaynaklarının ülkenin orta ve doğusunun gelişimi için aktarıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Uygur Bölgesi çift taraflı bir saldırı ile karşılaşmaktadır.

Sincan bölgesindeki eğitim - öğretim durumunu daha iyi anlayabilmek maksadıyla bölgedeki kurumların diğer bölgelerle karşılaştırılması yeterlidir.

³¹⁰ Arienne M. DWYER, a.g.e., S 39.

³¹¹ John POMFRET, "Go West, Young Han", **The Washington Post**, 15 Eylül 2000.

Tablo 13 Sincan'daki Eğitim-Öğretim Durumunun Diğer Bölgelerle Karşılaştırılması

Bölgeler	Eyaletler	Üni./Kolej	Orta Okul Sayısı	İlk Okul Sayısı	Okuma Yazma Oranı (%)
Kuzey Çin	Hebei	46	5,076	46,243	85.30
Kuzeydoğu Çin	Liaoning	62	3,517	14,386	87.87
Doğu Çin	Zhejiang	35	3,444	19,700	82.39
Orta Güney Çin	Guangdong	42	4,795	24,700	93.14
Kuzeybatı Çin	Sincan	18	2,090	6,962	75.32

Kaynak: Abanti BHATTACHARY, a.g.e., s. 369.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi eğitim konusunda ÇHC'nin en geri durumda olan orta bölgelerden bile kötü durumdadır. Özellikle dilin öğrenildiği ilköğretim seviyesinde yetersizlik dikkat çekicidir. Üniversiteye temel olacak lise eğitimi kurumları ise ilköğretim kurumlarının dörtte biri kadardır. Eğitim konusundaki bu yanlış yaklaşım din konusunda da karşımıza çıkmaktadır.

2.6.6 Din, 11 Eylül ve Değişen Dengeler

Tibet'in ÇHC kontrolünden kurtulmak için verdiği uzun mücadele, Batı basınında ayrıntılı yer alırken, ÇHC içindeki Müslüman nüfusun ve bu nüfusun biraz özgürlük ve saygınlık için verdiği mücadelenin çok az yer aldığı görülmektedir.

ÇHC'deki İslam anlayışı yedinci yüzyıla kadar dayanmasına rağmen 20 nci Yüzyılın başlarına kadar yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu durumdan 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasıyla başlayan dışarıya kapanma da etkili olmuştur.³¹²

Bunun yanında Batının bu tepkisizliği gerçek anlamda hiç de yabancı değildir. Uygurların Türk ve Müslüman olması Batı'nın ÇHC'ye tepkisiz kalmasının en büyük nedenlerinden biridir. Keza Çeçenistan ve Bosna'da da benzer durum ortaya çıkmıştır. Müslüman ülkelere yapılan saldırılarda sessiz kalan Batı, tehlikenin içinde Hristiyan ve Yahudilerin olması durumunda hemen müdahale edebilmektedir.

Din, 8 milyonluk Uygur Müslüman'ı için sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda tarihsel geleneklerini ve kültürlerini korumak için bir vasıta. İslam mirası içinde Uygur dili ve topraklarına olan güçlü bağlılıkları, Uygur kimliğinin ve Uygur milliyetçiliğinin kuvvetlenmesine yardım etmektedir.

Raphael Israeli ÇHC'deki Müslüman anlayışı şu şekilde tarif etmektedir: "Hiçbir Müslüman cemaati Çin'deki cemaat kadar az tanınmaz. Buradaki Müslümanların toplam sayılarına ilişkin güvenilir rakamlar bile ortada yoktur. Çinli Müslümanlar Komünist rejim altında Mekke ve Medine'ye çok zahmetli hac yolculukları yapacak kadar şevklidirler. Tarihi Çin sınırları içinde yaşayan ve şimdi Halk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Müslümanlar hakkında bildiğimiz tek şey; büyük bir etnik çeşitliliğe sahip olduklarıdır: Çinliler, Moğollar ve çeşitli kabilelere mensup, sayısız göçmen soylarla birlikte Türkler Müslümanları oluşturmaktadır. Bu coğrafi izolasyonun, sınırlı sayıdaki entelektüel kaynağın ve geçmişteki Çin siyaseti içinde birçok yabancı unsurları eritmiş kadim medeniyet atmosferinin bütün dezavantajlarına rağmen, Çin İslam'ı hayatta kalmış ve mevcut Komünist hükümetin Müslüman toplumuna verdiği zarara rağmen dirençli bir tarzda canlılığını muhafaza etmiştir."³¹³

³¹² Raphael ISRAELİ, **Çin'deki Müslümanlar**, Çev; İbrahim KAPAKLIKAYA, Gelenek Yayınları, İstanbul Mart 2003, s. 277.

³¹³ Raphael ISRAELİ, **a.g.e.**, s. 16.

Sincan Tibet gibi öz kimliğini ve kendi hakkını tayin etmeye çalışarak bir etnik azınlık hareketi göstermektedir. Fakat Tibet'ten farklı olarak Sincan ayrıca Orta ve Batı Asya'daki geniş İslam kimliğiyle bağlantılı olan daha karmaşık azınlık problemleri yaşamaktadır. Bu faktör ve etnik bilinç, birbirlerini Sincan'daki etnik dini çatışmaların üretimi için eritmektedirler. Bu problem 11 Eylül olaylarından sonra uluslararası terörizmin bölgedeki etkisinin artması ve ÇHC hükümetinin daha etkin bir politika ile ayrılıkçılık ve terörizm arasındaki farkın bulanıklaştırılmasına izin vermesi sonucu iyice şiddetlenmiştir.³¹⁴

ÇHC'de Uygur kimliğine en büyük saldırı İslam inancının üzerine oturtulmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra Uygur bölgesindeki yasaklama ve engellemelerini uluslararası terörizme karşı yaptıkları konusunda söylemde bulunan Çin yönetimi, 11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde, din üstünden Uygurlara uygulanan baskılarını daha da artmıştır. Bu dönemde Ramazan ayı boyunca camiler kapatılmıştır. İmamlara büyük baskı yapılmıştır.³¹⁵

Resmi olmayan kaynaklara göre 18 yaşın altında bulunan Müslümanların camilere gitmesine ve din eğitimi almasına izin verilmemektedir. ÇHC anayasasının 36 ncı maddesine göre din konusunda öğretmenleri ve üniversite öğrencilerini engelleyen birçok kısıtlama mevcuttur. Sincan Üniversitesi başkan yardımcısı Dr. Tashpolat Tiyp, Sincan Üniversitesinde dinsel hiçbir aktiviteye izin verilmediğini, herhangi bir dinsel aktivite içinde olduğu tespit edilen öğrencilerin üniversiteden uzaklaştırıldıklarını belirtmektedir.³¹⁶

³¹⁴ Abanti BHATTACHARY, *a.g.e.*, s 358.

³¹⁵ "China's Anti-terrorism Legislation: Repression in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region" (Erişim) <http://web.amnesty.org/>, 10.06.2007.

³¹⁶ "Xinjiang Uighurs" 2002 Annual Report, **Congressional Executive Commission on China**, (Erişim) <http://www.cecc.gov/pages/virtualAcad/uyghur/xinannrept02.php>, 16.12.2006.

Bu muhafaza ÇHC'nin Uygur hareketine bakış açısının; ayrılıkçı, kökten dinci ve terörist bir karakter taşıdığı yönünde geliştirmiştir. Nitekim 3-6 Mayıs 1996 tarihlerinde Pekin'de yapılan bir konferansın sonuç raporunda Sincan'ın istikrarına yönelik ana tehlikenin ayrılıkçılık ve kökten dincilik olduğunun üzerinde durulmuştur.³¹⁷

11 Eylül olayları sonrasında ifade edilen terörizm kavramı Uygur sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır. ÇHC, sorunu uluslararası kamuoyuna bir küresel terörizm sorunu olarak göstermeye çalışmıştır. ÇHC Devlet Konseyi tarafından 21 Ocak 2002 tarihinde hazırlanan “Doğu Türkistan; Terörist Grupların Yaptıkları Yanlarına Kar Kalmayacak isimli raporda 1990 yılından beri 200 olay meydana geldiği, bu olaylarda 162 ölüm, 440 yaralanmanın olduğu belirtilmiştir.³¹⁸

Raporda dikkat çeken en önemli nokta terörist saldırı olarak nitelendirilen eylemlerin en yakın tarihli olanlarının Nisan 1998 ve Şubat 2001 olduğudur.

2002 yılında ABD tarafından ETİM (Doğu Türkistan İslami Hareketi)'in terörist örgüt olarak listeye alınması sonrasında ÇHC'nin baskıları daha da artmıştır. 11 Eylül sonrasının ilk altı ayında yaklaşık 3000 kişi tutuklanmış, birçok insan uzun süreli hapis cezasına çarptırılmış ve idam edilmiştir.³¹⁹

Bunun yanında ÇHC'nin uluslararası ilişkileri geliştirmek için “İslam kartı”nı oynamaktan çekinmediği de söylenebilir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle birlikte ÇHC'nin arka bahçesinde yeni bir güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır.

³¹⁷ (Erişim) <http://www.amnesty.org/ailib/intcam/china/china96/rel7.htm>, 16.12.2006.

³¹⁸ “East Turkistan! Terrorist Forces Cannot Get Away With Impunity”, **People Daily**, 21 Ocak 2002.

³¹⁹ Zamira ESHANOVA ve Bruce PANNIER, “China: Uyghur Group Added to US List of Terrorist Organisations” **Radio Free Europe/ Radio Liberty** 09 Ocak 2002, Ayrıca (Erişim) <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles>, 10.06.2007.

Çin liderliği, Afganistan'daki Sovyet askeri varlığı karşısında Müslüman Afgan mücahitleri desteklemekten çekinmemiştir. Pakistan, Suudi Arabistan ve diğer bazı Müslüman devletlerle siyasal ve dinsel etkileşimi de teşvik etmiştir.

Bununla birlikte, 1980'lerdeki dini tolerans ve Orta Asya'nın 1990'lardaki açılımı, Uygurlar ve ÇHC'deki diğer etnik nüfus arasında kimlikte ve dinsel farkındalıkta ani bir artışa yol açmıştır.

Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurların başlıca üç temel istekleri bulunmaktadır. Ana hedef Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi bağımsızlık elde etmektir. Han Çinlisi göçünü durdurmak ve bölgelerindeki doğal kaynakları kendilerinin kullanması ise diğer amaçları oluşturmaktadır.³²⁰

Uygur hareketine bütünlük kazandırabilecek bir lider eksikliği (Tibet'te Dalai Lama gibi), bütün Uygurluların bağımsızlık istememeleri, diğer etnik dokuz Müslüman azınlıklarla ilişkilerinde gerginlik yaşamaları ve destek bulamamaları Sincan'ı parçalı bir yapıya bölmektedir. Bu etkenlerin yanında politik İslam ve kökten dinciliğin dünya kamuoyu tarafından desteklenmemesi de hareketin ivme kaybetmesine neden olmaktadır.

Hareketin ÇHC içinde zayıflamasına karşılık dünyanın her tarafından giderek güçlenen bir Doğu Türkistan diasporasıyla karşılaşmaktayız.* Özellikle internet yoluyla yapılan propaganda ve girişimler Uygur kimliğinin ayakta kalmasını sağlamaktadır.

Sincan konusunda merkezi otoritenin alacağı her politik karar ÇHC içindeki tüm azınlıkları etkileyecektir. Dolayısıyla Sincan'daki istikrar ve gelişim tüm ülkenin istikrar ve gelişimini etkileyen temel faktördür.

Sincan'da günümüzdeki statünün devamı ÇHC'nin devamı anlamına gelmektedir. Bu noktada ÇHC Uygurlara yönelik politikasında yumuşamaya gitmeyecek, hatta gelecekte baskılarını daha da artırabilecektir.

³²⁰ Anıl ÇEÇEN, **a.g.e.**, s. 327.

* Orta Asya'da yaklaşık 500.000, Türkiye, S. Arabistan, Afganistan, Batı Avrupa ve ABD'de yaklaşık 150.000 civarında Uygur Türkü yaşamaktadır.

2.6.7 ABD'nin Uygur Stratejisi ve Türkiye

Uygurlar ve köktenci militanlar arasındaki ilişki konusunda, 11 Eylül sonrasında hazırlanan Çin medya raporları tarafından yanıltılan ve bu sayede Uygur milliyetçiliğini terörizmle karıştıran ABD, Çin Komünist Partisi'nin kendi azınlıklarını bastırmak yönündeki projesi üzerindeki ÇHC - ABD iş birliğini de meşrulaştırmıştır.

Çin medyasının, 2001 öncesi ve sonrasında Uygur milliyetçilerini tanımlama konusundaki üslubu, 50'den fazla Uygur grubunu terörist olarak nitelendirmesinden de anlaşıldığı üzere “ayrılıkçılardan”, “köktenci teröristler” olarak belirgin bir değişim göstermiştir. Maalesef 8-10 milyon Uygurlunun Vashington tarafından resmen terörist ilan edilmesi hükümette ve toplumda Uygurlara karşı yanlış bir havanın oluşmasına neden olmuştur.³²¹

2001 yılından önce ÇHC'nin iç işlerine karışma konusunda isteksiz olan ABD, ÇHC'nin giderek önemli bir politik aktör ve ticari bir ortak konumuna gelmesiyle bu isteksizliğinden vazgeçmiştir. 2001 yılı öncesinde insan hakları konusunda gözlemci ve yorumcu kavramlarıyla sınırlı kalan ABD girişimlerinin, 2001 sonrasında yorum konusunda geri plana çekildiğini ve yalnızca “uluslararası terörizm” kavramına odaklandığını görüyoruz.

Ayrıca iki ülke arasında gelişen ikili ilişkilerin ÇHC'nin yerel sorunlarını ikinci plana ittiği görülmektedir. ABD'nin değişen hassasiyeti ÇHC medyası tarafından iyi kullanılmış, İslam ABD'nin terörle savaşının tek kaynağı olarak gösterilmiştir. O dönemde “Müslüman Uygur”, “Uygur teröristleri”, “Cihad” ve “Doğu Türkistan” kelimeleri sıkça kullanılmıştır.

2002 yılında ABD, ETIM örgütünü terörist örgütler listesine aldığını açıklamakla birlikte, Urumçi'de meydana gelen ve insan haklarına aykırı bir şekilde karşılık gören olayların teröre karşı yapılan bir hareket olarak görülmediğini de açıklamıştır.³²²

³²¹ Arienne M. DWYER, **a.g.e.**, s 15.

³²² Arienne M. DWYER, **a.g.e.**, s 40.

ÇHC Doğu Türkistan konusunda Türkiye'yi suçlarken ABD'yi de Türkiye'ye yardım etmekle itham etmektedir. Son yıllarda ABD'ye giden Uygurlar sayesinde Uygur Türkleri; dünyanın en büyük ABD yanlısı Müslümanları haline gelmişlerdir. 14 Eylül 2004 tarihinde 14 kişiden oluşan "Doğu Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti" Kongre üyesi Jo Ann Davis'in girişimiyle ABD parlamento binasında kurulmuştur.

ABD'nin Doğu Türkistan'a yönelik izlediği politikalar giderek Türkiye için daha fazla önem kazanmaktadır. ABD bölgeye insan hakları açısından yaklaşmakla beraber bölgedeki Uygur Türkü varlığını da siyasi olarak destekler görünmektedir. ABD seçimleri öncesinde ABD'de kurdurulan Doğu Türkistan hükümeti bu düşüncenin bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken konu ABD'nin izliyor görüldüğü "Pantürkist" politikalarıdır. ABD izlediği bu politikaları zamanla değiştirecek, Kafkasya ve Orta Asya'da olduğu gibi "Türklük" olgusu saf dışı bırakılabilecektir. Ayrıca 11 Eylül sonrası ABD tarafından terörizme karşı izlenen politikaların diğer ülkelerin kendi ülkelerinde terörist olarak gördüğü alt toplumlara olan baskılarını arttırmaları için bir kılıf yarattığı da unutulmamalıdır.

Keza 11 eylül saldırılarının hemen sonrasında ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bir açıklama yapmış ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçılara karşı mücadelenin de uluslararası terörizme yönelik çabaların bir parçası olması gerektiğini açıklamıştır.³²³

ABD politikası gerçekten görüldüğünden oldukça farklı olmasına rağmen, ÇHC'nin Sincan'daki baskılarına karşı ABD'nin girişimleri iki negatif sonuç doğurabilecektir.

³²³ Joshua KURLANTZICK, "Unnecessary evil: China's Muslims aren't terrorists. So why did the Bush administration give Beijing the green light to oppress them?", **Washington Monthly**, Aralık 2002.

Birincisi Sincan'daki milliyetçi düşüncüyü ortadan kaldırmak için ÇHC'nin gelecekte yapabileceği askeri girişimler, ÇHC hükümeti ve medya tarafından “teröre karşı savaş” olarak adlandırılabilir ve hatta bu konuda uluslararası destek dahi isteyebilecektir.

İkincisi ise bu duruma karşı ABD girişimlerinin ters tepki doğurabilecek olmasıdır. Uygurlar (ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki birçok ılımlı Müslüman Türk sözcüler) Sincan'daki sınırlamalara ortaklığı için ABD'ye öfke duyacaklar ve bu gruplar gittikçe radikalleşeceklerdir.

Gelişen bu olaylar göstermiştir ki Türkiye ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını iyi analiz etmeli ancak Doğu Türkistan konusunda ÇHC'ye karşı kendi politikasını yaratmalıdır.

2.6.8 Türkiye - ÇHC İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu

Asya coğrafyasını devamlı olarak geri planda görme yanlışlığı içerisinde olan Türkiye; 1938 yılından sonra Türkistan coğrafyasındaki insanları tanımak, onlara kendini anlatmak adına hiç çaba göstermemiştir.

Bu hazırlıksızlık Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Batı Türkistan'da doğan Türk Cumhuriyetlerine karşı doğru politikaların yaratılmasının da önüne geçmiştir. Türkiye, yıllardır Asya'ya ait kapsamlı bir politika üretememiş, Asya'nın giderek artan önemini Batı merkezli bir yaklaşımla ikinci planda görme yanlışlığına düşmüştür.

Mustafa Kemal ATATÜRK, bu konuda önemli bilimsel alt yapıların temelini atmışsa da vefatından sonra gerek siyasi liderler gerekse aydınlar, onun Asya siyasetini geliştirerek, bir devlet siyaseti haline getirememişlerdir.

Uluslararası ilişkilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ve karşı ülkeler nezdinde eşitliğinin gözetilmesi ilkesi “Yurtta sulh cihanda sulh” prensibinden önce gelmekle birlikte, Atatürk sonrası ikinci kavram yanlış uygulamalarla öne çıkarılmış, uluslararası ilişkilerde eşitlik konusunda ise büyük tavizler verilmiştir.

“Yurtta Sulh cihanda sulh”u hiçbir konuda ses çıkarmayarak kendi kabuğuna çekilmek olarak yorumlayan, Batı ile ittifak için eşitliği ve bağımsızlığı hiçe sayan bu düşünce, Dış Türkler diye bir olgunun farkında bile olmamış, bu tabirin kullanılması bile sakıncalı görülmüştür.

Türk Cumhuriyetleri'nde iktidarda bulunan eski Sovyet Politbüro üyelerine her türlü destek verilmiştir. Günümüzde ise Irak Türkmenlerini konusunda yeterli ve seviyeli politika yapılamamaktadır.

Aynı şekilde Doğu Türkistan konusunda Türk halkının hassasiyeti göz ardı edilmekte ve bölgedeki inisiyatif yalnızca ABD'nin raporlarına terk edilmektedir.

Tüm bu yanlışlıklar bir yandan Türk insanının kendine olan güvenini ve saygısını yitirmesine yol açarken, diğer yandan da Türkiye'yi hamileri olarak gören dış Türklerin, Türkiye'ye olan bakışını değiştirmektedir.

Türkiye Asya'ya olan bakışını değiştirdiği takdirde, bölgeyle olan derin tarihi ilişkileri, bölgede barış ve güvenliğin yeniden inşasında ve korunmasında önemli rol oynayabilecektir.

Tarihi ve kültürel bağlarından dolayı Türkiye'nin konumu, diğer devletlerle kıyaslandığında kendisine bazı üstünlükler sunmaktadır. Diğer taraftan coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin taşıdığı önem, Türkiye'yi bölge ile yakından ilgilenmek durumunda bırakmaktadır.

Türk dış politikasını yönlendiren asker ve sivil bürokrasiyle siyasi irade arasındaki kopukluk ve görüş farklarının ÇHC'ye yaradığı da ayrı bir gerçek olarak Türkiye'nin karşısına çıkmaktadır. Türkiye'nin Doğu Türkistan konusunda tutarlı bir politika izleyemediği, farklı dönemlerde kararsız politikalar izleyerek dengeyi sağlayamadığı görülmektedir. Türkiye'nin bu politikası bölgede Türkiye'nin Türklerin azınlık haklarının çiğnenmesine göz yumduğu şeklinde algılanmaktadır. Bu durumun bölge ülkelerinin Türkiye'yi güvenilir bir merkez olarak görmesini engelleyebileceği değerlendirilmektedir.³²⁴

Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin 56 ncı hükümeti tarafından çıkarılan Türkiye'deki Doğu Türkistan vakıf ve derneklerine ilişkin olarak yayınlanan 23.12.1998 tarihli, 1998/36 numaralı gizli genelge dikkat çekicidir.³²⁵

Genelgeyle bu bölgenin ÇHC'nin toprak bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilerek, Doğu Türkistan adına faaliyet gösteren vakıf ve derneklerin toplantılarına herhangi bir bakan veya devlet görevlisinin kesinlikle katılmaması istenmiştir.

Hablemitoğlu genelgenin iki gerekçeye dayandırıldığını belirtmiştir: "Birincisi, ÇHC ile ikili ekonomik gelişmelerde tikanıklık yaratmamaktır. Oysa, toplam ihracat ve ithalatta ÇHC'nin yerinin Almanya, Fransa, ABD, RF ve hatta İtalya'dan geri olduğu düşünüldüğünde bu kararın gerekçesi anlaşılamamaktadır. ÇHC sadece mal satılacak bir Pazar değildir, tüm ürettiklerini dünya pazarlarına sokabilen büyük bir ekonomik devdir. Üstelik, almadan asla vermeyen milliyetçi bir ekonomik anlayışa sahiptir. Bir başka ifadeyle, Türkiye ÇHC için Avrupa ülkelerine sıçrama tahtasıdır ve olanakları geniş bir pazardır. Dolayısıyla ÇHC her sattığımızı almaya hazır, aç bir açık pazardır, ÇHC'yi kaybetmeyelim gerekçesi kısır bir varsayımdan öteye gitmeyecektir."³²⁶

³²⁴ Bekir GÜNAY, **a.g.e.**, s. 110-112.

³²⁵ "Başbakanlıktan Gizli Doğu Türkistan Genelgesi", **Hürriyet**, 4 Şubat 1999.

³²⁶ Necip HABLEMİTOĞLU, "Türkiye-Çin İlişkilerinde Gözardı Edilen Bir Boyut: Hükümet-Çin-Doğu Türkistan", **Hakimiyeti Milliye**, (Erişim) <http://www.hakimiyetimilliyeye.org>, 06.06.2007.

Türkiye - ÇHC siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerindeki gelişim hep Türkiye aleyhine gelişmiştir. Bu durum aslında Türkiye'nin ÇHC'ye değil, ÇHC'nin Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin stratejik konumu, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ile olan bağlantıları ve Doğu Türkistanlılarla koparması güç olan manevi bağları Türk dış politikasının ÇHC'ye karşı üstünlüğünü oluşturmaktadır.

Hablemitoğlu genelgenin dayandığı ikinci gerekçeyi ise bir dost ülkenin içişlerine müdahale sakıncası şeklinde açıklamaktadır. Bu sakınca yalnızca Türkiye'de bulunmaktadır. Keza ÇHC, 1960'lı yılların sonlarından itibaren Türkiye'nin içişlerine iki ayrı yönden müdahale etmektedir: Hablemitoğlu;

“Birincisi, Türkiye'de "Maocu" olarak ortaya çıkan yapılanmalara tam bir lojistik destek vermek; ikincisi ise, daha önce Türkiye'ye göç etmiş Doğu Türkistan cemaatini kontrol altında tutmak!.. Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı Devlet Güvenlik Bakanlığı, Kamu Güvenlik Bakanlığı, Halk Kurtuluş Ordusu bünyesi içindeki 8341 Unit-Central Security Regiment örgütünün İkinci Departmanı ve Uluslararası İrtibat Departmanı ve Yeni Çin Haber Ajansı (Xinhua), Türkiye ile ilgili tüm istihbarat ve ajitasyon faaliyetlerinden müteselsilen sorumludur”.³²⁷ Şeklinde konuya yaklaşmaktadır.

Hablemitoğlu Çin İstihbaratının faaliyet gösterdiği ellinin üzerindeki ülke arasında Türkiye ön sıralarda geldiğini belirterek; “1949'da Çin Komünist Partisi'ne bağlı olarak kurulan ve başlangıçta KGB tarafından yapılandırılan Çin İstihbarat Servisi, deneyimli kadro ve tekniklere sahiptir. Servisin Birinci ve Dördüncü Bürosu Doğu Türkistan Türkleri ve ÇHC'ye gelen Türk vatandaşları ile ilgilenirken, İkinci, Altıncı, Sekizinci ve Dokuzuncu Büroları ile Dış İlişkiler Bürosu Türkiye'ye ve diğer hedef dış ülkelere yönelik faaliyet göstermektedir. Servisin, Yeni Çin Haber Ajansı'nın yanı sıra, yönetim ve uluslararası ilişkiler alanlarında elemanlarına akademik düzeyde eğitim veren iki enstitüsü de bulunmaktadır. Çin Servisi'nin Batı'daki en önemli desteği, Almanya Dış İstihbarat Servisi olan BND Bundesnachrichtendienst), Orta

³²⁷ Necip HABLEMİTOĞLU, a.g.m.

Doğu'daki ise İran'ın İstihbarat servsidir. Almanya, İran ve ÇHC ekseninde en önemli hedef ülke ise jeopolitik konumundan dolayı Türkiye'dir. ABD, Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar ÇHC'deki tüm insan hakları ihlallerine ve Doğu Türkistan Türklerine yapılan baskılara gözlerini kapatarak destek verirken, son yıllarda yollar ayrılmıştır. Şimdi, CIA, Tibetlilerin yanı sıra Doğu Türkistan Türklerinin haklarını arama çabasına girişmiştir. Elbette ki samimi değildir, çifte standart uygulamakta ama ülkesinin bölgedeki çıkarlarının gereğini yerine getirmektedir.”³²⁸

Bunun yanında ÇHC'nin Doğu Türkistan konusunu her fırsatta Türkiye'nin önüne sorun olarak çıkardığı ve Türkiye'yi yalnızca bu konu kapsamında politika üretmeye zorladığı görülmektedir.

Doğu Türkistanlılar için bir diğer tehlike ise bölgedeki kökten dinci grupların gençler üzerinden siyaset yapmasıdır. Bu siyaset uluslararası dini sermaye çevreleri tarafından (Suudi Arabistan, İran, Taliban) desteklenmektedir. Bu siyasetin engellenmesi hem ÇHC hem de Türkiye'nin yararınadır.

Bu siyasetin engellenmesi amacıyla Türkiye'nin bölge halkına eğitim yönünden destek vermesi gerekmektedir. Ancak 11 Eylül sonrasında ÇHC; Uygur Türkü öğrencilerin Orta Asya'daki Türk üniversitelerinde okumalarına müsaade etmemeye başlamıştır.

ÇHC kökten dinci grupların bölge halkına yaklaşımlarını da Türkiye'ye yüklemekte ancak petrol satın aldığı Suudi Arabistan ve İran'a karşı bu yönde herhangi bir girişimde bulunmamaktadır. Bu konunun Türkiye tarafından karşılıklı ilişkilerde devamlı gündeme getirilmesi, konunun direk muhataplarının Suudi Arabistan ve İran olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

ÇHC'nin uzun vadede Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için büyük tehlike olacağı aşıkardır. Keza Çinli nüfus kendine yaşam sahası yaratmak zorunda kalacaktır.

³²⁸ Necip HABLEMİTOĞLU, a.g.m.

Bunun yanında ekonomisinin enerji kaynağı da bu bölgede bulunmaktadır. ÇHC iç göç vasıtasıyla Doğu Türkistan'daki Türkleri azınlık durumuna düşürmüştür. Bu durum ileride RF ve Türkiye'yi aynı politikada buluşturabilecektir.

Türkiye'nin ÇHC'ye karşı öncelikle Pantürkizm'in Türkiye'nin devlet politikası olmadığını, Uygur sorununun ÇHC'nin iç sorunu olduğunu ancak insan hakları ihlallerine Türkiye'nin sessiz kalamayacağını sıklıkla vurgulaması gerekmektedir. Bunun yanında Türkiye ÇHC'yi;

- Temel azınlık dilleri içinde kendi dil nüfuzunun mevcudiyetini koruması ve yayılması için Uygur dilinin eğitim dili olarak korunması,³²⁹
- Dini ibadetler, cami ve evlerdeki kısıtlamaların serbest bırakılması,
- Sadece figüratif rolleri nedeniyle değil aynı zamanda gerçekten gücü olan azınlık kadroların eğitilmesi ve iş sahibi yapılması,
- Teknoloji eğitimi gibi adımlar atarak yüksek Uygurlu işsizliğini azaltılması ve işverenin etnik ayrımcılık yapmasına engel olunması,
- Kadınların eğitimine özel önem gösterilmesi gibi konularda teşvik edebileceği düşünülmektedir.

Ayrıca Türkiye, Sincan ve Tibet gibi ÇHC sınırındaki bölgelerde çok önem arz eden daha fazla kültürel özerkliğin gelişimini ÇHC ile diyaloglarıyla teşvik etmelidir. ÇHC'yi Uygurların etnik bağlılıkla ÇHC'ye bağlılık arasında seçim yapması konusunda zorlamaması için cesaretlendirmelidir.

³²⁹ Nitekim Türkiye, tarih boyunca bu konuda girişimlerde bulunmuştur. 1943 yılında Çin'deki Türkler arasında yeni harflerin kullanımı konusunda Türkiye'nin Çin elçisi tarafından gönderilen raporda; Çin'deki Türk azınlığın eğitim sorunlarında bahsedilmekte, yeni alfabenin Çin Türkleri için önemine değinilmekte ve Türkiye'nin bu konuda girişimde bulunmasının çok önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca elçi; Sovyetlerin Doğu Türkistanlı gençleri Rusya'ya eğitim amaçlı götürdüğünü, Türkiye'nin de Türk gençleri için Türkiye'de eğitim şartları yaratması gerektiğini belirtmektedir. **T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.10.257.728.16.

Türkiye, ÇHC'nin bu bölgede bölge halkının yaşam seviyesine yükseltmek amaçlı yapacağı açılımlar, bölge halkının ÇHC'nin kurallarını kabul etmesinde önemli etken olacaktır.

Bunun yanında kökten dini gruplar tarafından kaynak sağlanan bazı örgütlerinde yandaş toplamalarını kısıtlayacaktır. Bu amaçla ÇHC'ye yatırım yapan firmaları Sincan Uygur bölgesine yöneltmeli ve böylece bölge halkının refah seviyesinin artırılmasında rol almalıdır.

3. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE

Dünya; 1970'li yıllarda petrol ve kaynak kullanım sıkıntılarının, 1980'li yıllarda kamu finansmanına bağlı borç problemleri ile çevre sorunlarının, 1990'lı yıllarda küreselleşmeyle artan ekonomik bağımlılığın, dünyada daha geniş iş birliklerine mi yoksa bölgesel çatışmalara mı yol açacağı endişelerini yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir.

Siyasi, sosyal ve ekonomik platformlarda yaşanan tüm gelişmeler; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomilerinin birbirlerine bağlı olduğu gerçeğini tüm netliği ile ortaya koymuştur. Günümüzde devletler için güç tanımı yalnızca askeri güç ile sınırlanmamıştır. Ekonomik gücün ön plana çıkması ile devletlerin ekonomik olarak güçlenmek ve pazar oluşturabilmek maksadıyla bir araya gelmeye başlamaları, daha sonraki dönemlerde siyasal ve askeri işbirliklerini de beraberinde getirmektedir.

Yeni dünya düzeninde AB, NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği) gibi ekonomik ağırlıklı kurumlar yeni uluslararası ilişkiler sisteminin en önemli unsurları olarak gündeme gelmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğundan istifade etmek isteyen büyük güçlerin bölgeye yönelik politikaları giderek bölge ülkelerini etkilemeye başlamıştır.

RF'nin "yakın çevre" olarak adlandırdığı bölgedeki etkinliğini başkalarına kaptırmama ve ÇHC'nin bölgede Asyalı olmayan, kendisinden daha kuvvetli bir gücün varlığını tehdit olarak görme düşüncesi bu iki ülkeyi yakınlaştırmıştır.

11 Eylül öncesine kadar eski Sovyet coğrafyasına yönelik RF öncelikli bir strateji izleyen ABD'nin, bu yaklaşımını terk ederek Orta Asya'da RF'nin konumunu zayıflatacak şekilde etkinlik kurması üzerine de bölgede yeni ittifaklar oluşmaya başlamıştır.

ABD'nin, Orta Asya'da kendisini göz ardı ederek varlığını tehdit etmesi karşısında RF, kendisine rakip, aynı zamanda ihtilafli olduğu iki önemli ülke ÇHC ve İran ile sorunlarını bir kenara iterek iş birliğine gitmiştir.

ÇHC'nin de yürüttüğü dış siyasette önceliği her zaman güvenlik ve egemenlik kaygıları oluşturmuştur. Bundan dolayı, stratejik yönden bağımsızlık ve iktisatta kendi kendine yetebilme her zaman ön planda tutulmuştur.

1990 yılından itibaren uygulanan iktisadi siyasetler, ABD ve RF'nin iktisadi olarak etkisinde kalan bölgede, bu dev ülkenin artık, küresel bir yaklaşımla dışa açılmasının ve soğuk savaşın oyuncularının etkisinden kurtulup bölgenin en büyük oyunculardan biri olmasının yolunu açmıştır. Büyük oyunculardan biri olabilmek, yalnızca iktisadi olarak dışa açılmayla değil, bölgenin güvenliğinin sağlanmasında da rol oynamaktan geçmektedir.

Kendi inisiyatifinde kurulmayacak bir örgüt veya örgütlerin de gelecekte iktisadi, askeri ve siyasi açıdan ÇHC'ye sorun çıkarabileceği ve ÇHC'nin etkin olduğu bir Asyalı örgütün bölgeyi başka bir gücün girmesine müsaade etmeden bölgeyi şekillendirebileceği düşüncesiyle ABD'nin tek kutuplu dünya düşüncesine karşı olma politikası, ÇHC'yi bölgesel örgütlenmenin gerekliliğine inandırmıştır.

RF - ÇHC iş birliğinin bölgedeki en önemli sonucu Şanghay İş Birliği Örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ÇHC'nin 1990'ların başından itibaren değişen güvenlik kavramının ve bu kavramın bir getirisi olan Türk cumhuriyetlerini de içine alan ŞİÖ'nün iyi incelenmesi gerekmektedir.³³⁰

3.1 Şanghay İş Birliği Örgütünün Kuruluşu ve Gelişimi

Asya'da kurulan ve iktisadi nitelikleri ön plana çıkan APEC, ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) gibi örgütlerin iktisadi güçlerinin bölgedeki istikrarı ve güvenliği sağlamada tek başına yeterli olmaması ve ülke güvenliğinin sadece iktisadi örgütlenme ile sağlanamayacağının görülmesi bölge ülkelerini farklı iş birliklerine yönlendirmiştir.

Bu farklı iş birliği arayışları 26 Nisan 1996 tarihinde ÇHC, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın sınır bölgelerinde askeri anlamda karşılıklı güvenin sağlanmasıyla ilgili antlaşmayı imzalamasıyla sonuçlanmıştır. Bu antlaşma sonucunda gerçekleşen oluşum "Şanghay Beşlisi" olarak adlandırılmıştır.

Söz konusu antlaşma; 7000 kilometrelik sınır uzunluğunu kapsamıştır. Antlaşma uyarınca, taraflar birbirlerine karşı askeri tatbikat yapmamayı, askeri tatbikatları alan ve sayı itibari ile sınırlandırmayı ve sınır bölgelerine yakın 100 kilometrekarelik alanda askeri hareketler de dahil olmak üzere önemli durumları birbirlerine rapor etmeyi taahhüt etmişlerdir.

³³⁰ R. Kutay KARACA, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeni Güvenlik Kavramı..., **a.g.m.**, s. 201.

Oluşumun amacı tamamen sınır güvenliğiyle ilgilidir. Ancak o dönemde ülke basınlarında yer verilmeyen bir durum önem taşımaktadır. ÇHC bu antlaşmayla özellikle Kırgızistan ile Kazakistan'dan kilometrelerce kare toprak almıştır. Görüldüğü gibi Orta Asya Devletleri örgüt içerisindeki ilk tavizlerini daha kurulma aşamasında vermişlerdir.³³¹

Şanghay Beşlisi'nin 2001 yılında Şanghay'da toplanan altıncı zirvesine kadar çoğunlukla üye ülkelerin sınır güvenliği sorunlarıyla ilgili kararlar aldığı görülmektedir. Söz konusu zirvede Moğolistan'ın gözlemci, ÇHC ve RF ile sınırları olmamasına rağmen Özbekistan'ın üye olarak kabul edilmesiyle iç yapısında değişiklik yapmak zorunda kalan örgüt, güvenlik konusunda yapılan iş birliğinin yanı sıra askeri ve iktisadi ortaklığın da kurulmasını kararlaştırmış ve örgütün ismi “Şanghay İş Birliği Örgütü” olarak değiştirilmiştir.

Yapıda meydana gelen değişiklikler nedeniyle bir sonraki Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesinde üye ülkeler, “İş Birliği Örgütü Ana Anlaşmasını” imzalamışlardır. Bu anlaşma, örgütün kuruluşu için yasal bir temel oluşturmakta ve örgütün amaçlarını, ilkelerini, yapısını ve işleyiş kurallarını ortaya koymaktadır.

Bu zirvede, örgüt, yapılanmasının uluslararası bir statü kazanması için BM'ye başvurma kararı almış, 2004 yılında BM tarafından “uluslararası örgüt” olarak kabul edilmiştir. Örgütün merkezi Pekin'de, “terörle mücadele merkezi” de Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te açılmıştır.³³² 2005 yılında Moğolistan'dan sonra İran, Hindistan ve Pakistan gözlemci üye olarak kabul edilmişlerdir.

³³¹ Birçok kaynak toprağın verildiği yönünde açıklama getirirken, Yasin Aslan; 10 Mayıs 2002 tarihinde Kırgızistan Parlamentosunun Halk Meclisi, Eski Devlet Başkanı Askar Akayev ile Çinli meslektaşı Jiang Zemin'in 1999 yılında imzaladığı sınır anlaşmasını onayladığını, Anlaşmanın 95 bin hektar ihtilafli toprağın ÇHC'ye verilmesini öngördüğünü, Anlaşmanın milletvekilleri ve halkın büyük tepkisine neden olduğunu, Anlaşmanın onaylanması için üçte ikilik bir kabul gerekirken 60 milletvekilinden yalnızca 36'sı lehte oy kullandığını ve 14 Mayıs 2002 tarihinde Üst Meclis tarafından üçte ikilik çoğunluk sağlanamadığından Halk Meclisine geri gönderildiğini belirtmektedir. Yasin Aslan, **a.g.e.**, s. 64.

³³² “Charter for Shanghai Cooperation Organization Adopted at Summit in Russia”, **People's Daily**, 06 Ağustos 2002.

Şanghay Beşlisi'nin daha çok güvenlik merkezli bir oluşum olduğu görülürken, dönüşümden sonra iş birliğinin tüm sahaları kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir.

Nitekim Şanghay İş Birliği Örgütü'nün gözlemci ülkelerle birlikte coğrafi alan olarak 37 milyon km²'yi kapsadığı ve bu alanın Avrasya'nın % 74'ünü teşkil ettiği görülmektedir. Örgütün kapsadığı nüfus ise yaklaşık üç milyardır ki bu da dünya nüfusunun % 40'ını oluşturmaktadır.

Örgüt bir anda dünyanın en büyük ticari pazarına sahip olmuştur. Ayrıca nükleer silaha sahip ülkelerden dördü örgüt içinde yer almaktadır. Yine dünyanın en büyük enerji üretim ülkesi RF ile dünyanın en çok enerji tüketen ülkeleri örgüt içinde bulunmaktadır. Bu duruma örgüte dahil üye ve gözlemci ülkelerin sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik potansiyelde katıldığında örgütün konumu daha net olarak analiz edilebilecektir.

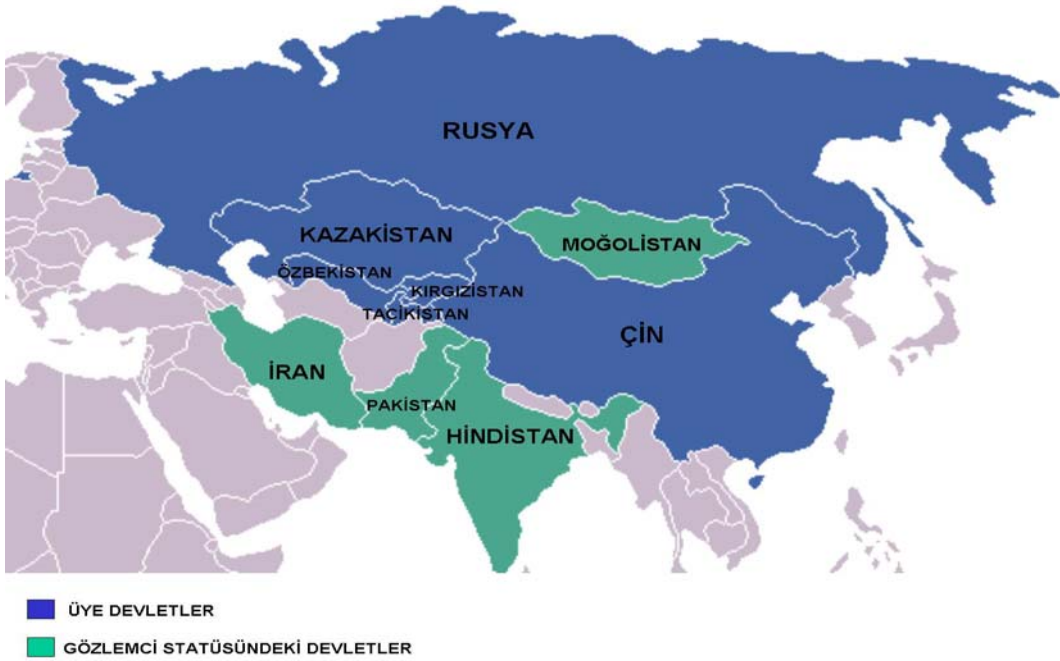
Örgüt üye ülkeler arasında iş birliğini geliştiren somut kararlar almayı başarmıştır. Üye ülkeler arasındaki 7.000 km lik sınır (ÇHC - RF arasındaki küçük sınır dışında) herhangi bir askeri kuvvetin müdahalesine gerek kalmadan çizilmiştir.

Bu başarı belki de karmaşık sınır sorunlarının bu kadar kısa sürede çözülmesi konusunda dünyadaki tek örnektir. Keza örgütün askeri ve iktisadi iş birliğini de içerecek biçimde yapılanmak istemesinde, sınır sorunlarının çözülmüş olmasının etkisinin büyük olduğu görülmektedir.

Örgüt; bölücü ve aşırı dini akımlarla mücadelede sert önlemler almış ve bu konularda başarı sağlamıştır. Ancak alınan bu önlemlerin RF'nin Çeçenistan'da, ÇHC'nin de Doğu Türkistan'da uyguladığı sert politikaları meşru hale getirmeye yönelik olduğu bilinmektedir.

Söz konusu ülkelerin 11 Eylül sonrasında uyguladıkları bu politikalar örgüt vasıtasıyla uluslararası kamuoyuna "uluslararası terörizm" şeklinde kabul ettirilmeye çalışılmıştır.

1996 yılında sadece beş ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılamak ve sınır sorunlarını çözmek maksadıyla kurulan Şanghay İş Birliği Örgütü'nün, her yıl düzenli görüşmeler ile gittikçe genişleyen ve artık amacı yalnızca güvenlik olmayan bir örgüt durumuna geldiği görülmektedir.

HARİTA 3 Şanghay İş Birliği Örgütü'nün Sınırları

3.2 Üye Ülkelerin Örgüte Yaklaşımı

Örgüte üye ülkeler için örgüt içinde yer alma farklı amaçlardan kaynaklanmaktadır. Örgütün ana lideri durumundaki ÇHC ilk olarak RF ile “stratejik iş birliği” düşüncesini canlı tutarak ABD’nin “tek hiper güç” iddiasını “çok kutuplu” güçler dengesine çevirmeyi hedeflemektedir.

Bundaki ana amaç ise en önemli ihtiyacı olan enerjinin Orta Doğu örneğinde olduğu gibi Orta Asya’da da ABD kontrolüne girmesini engellemektir.

Orta Asya'yı batıya açılımın kapısı olarak gören ÇHC, bölgenin ekonomisine hakim olarak bölge ülkelerini kendisine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. 2005 yılın rakamlarına göre, ÇHC'nin'in Şanghay İş Birliği Örgütü'nün diğer beş resmi üyesi arasındaki ticaret hacmi 40 milyar dolara ulaşmıştır.

Bu rakam, örgütün kurulduğu 2001 yılına göre iki kat artmıştır. Ayrıca ÇHC, bu ülkelere Doğu Türkistan'a yardım yapılmasını engellemeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçlar için direk yaklaşmanın tarih boyunca ÇHC korkusuyla yaşayan bölge halklarını ters etkileyebileceğini düşünen ÇHC; örgütü amaçları için bir araç olarak kullanılmaktadır.

RF'nin örgüte yaklaşımı tek kutuplu sistemi kabul etmeme, ayrılıkçı hareketlere desteği kesme ve NATO'nun Kafkasya ile Orta Asya'ya müdahalesine karşı çıkma amacıyla örgütü kullanma yönüyle ÇHC ile örtüşmektedir. Bunun yanında ekonomik olarak güçlenen ÇHC'i örgüt vasıtasıyla kontrol ederek, "yakın çevre" olarak gördüğü bölgeden ÇHC'i uzak tutmaya çalışmaktadır.

Orta Asya ülkeleri ise öncelikli radikal hareketlere karşı rejimlerini korumayı, bu iki güçten ekonomik yardım almayı, bu ülkelere ticaretlerini artırmayı, dolayısıyla bağımsızlıklarını pekiştirmeyi amaçlamaktadırlar.

Bu amaçlar dahilinde örgüt yaptığı her zirve sonrasında yayımladığı deklarasyonlar ile ABD'nin devam ettirmeye çalıştığı tek kutuplu sisteme, insan hakları, özgürleştirme, demokratikleştirme gibi konular bahane edilerek ülkelerin iç işlerine karışılmasına, NATO'nun doğuya doğru yayılmasına ve ABD'nin oluşturmaya çalıştığı füze kalkan sisteminin uygulanmasına karşı olduğunu da ısrarla belirtmektedir.

Nitekim 05 temmuz 2005 tarihinde yapılan zirvede Afganistan'daki terörle mücadele operasyonunun aktif muharebe aşamasının tamamlandığını ve terörle mücadele koalisyonunun ilgili üyelerinin (ABD kastedilmiştir) Şanghay İş Birliği Örgütü'ne üye ülkelerdeki altyapı tesislerinin geçici kullanımı ile üye ülke topraklarındaki askeri varlığının sona erme tarihleriyle ilgili karar almasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu karar Özbekistan'ın ABD askeri varlığının ülkeden ayrılmasını istemesinden hemen sonra yapılmış olması önemlidir.

Görüldüğü gibi ÇHC ve RF örgütü, NATO'nun 11 eylül sonrası kendine biçtiği yeni global statüsüne karşı koyabilecek ya da en azından dengede tutabilecek bir tampon örgüt olarak düşünülmektedir. Böylece ABD ve NATO ile doğrudan çatışmaya girmektense Şanghay yapılanmasını kullanmayı planlamaktadırlar.

3.3 Örgütün Genişleme Perspektifi

Amaçsal olarak inceledikten sonra Batıda giderek endişe yaratan örgütün genişleme perspektifi incelenirse; ilk olarak İran, Hindistan ve Pakistan'ın 2005 yılında gözlemci olarak kabul edildiği ve Moğolistan ile birlikte gözlemci sayısının dörde çıktığı görülecektir.

Bu ülkelerin gözlemci olarak kabul edilmelerinde RF ve ÇHC'nin örgüt içindeki tek taraflı politikalarının etkili olduğu görülmektedir. ÇHC'nin örgüt içerisinde görmek istediği Pakistan'a karşılık, RF Hindistan'ı ön plana çıkarmış, İran ise her iki ülkenin ABD'ye karşı yürüttükleri politikanın bir getirisi olarak gözlemci statüsü elde etmiştir.

Burada dikkat çekici olay ise 1997 yılının sonlarında BM'de Fransa ve ÇHC tarafından sunulan "nükleer silah denemelerinin yasaklanması" konulu öneridir.

Bu öneriden kısa bir zaman sonra Şanghay Beşlisi yayınladığı bildiriyle “nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşması” ve “nükleer silah denemelerinin yasaklanması anlaşması”nı imzalamayan veya onaylamayan ülkelerin bu anlaşmaları en kısa sürede imzalamalarını veya onaylamalarını istemiştir.

2050 yılında dünyanın en büyük nükleer gücü olması beklenen ÇHC’nin baskısı sonucunda açıklandığı düşünülen bu bildirinin arkasında, ÇHC’nin nükleer silah programını tamamladığı gerçeğinin bulunabileceği düşünülmekle birlikte, bu öneriden sekiz yıl sonra bu antlaşmaları imzalamayan Pakistan ve Hindistan ile nükleer silah edinme girişimleri nedeniyle uluslararası kamuoyunun baskısına maruz kalan İran’ın gözlemci olarak örgüte alınmasının örgütün kurulma amaçlarıyla çeliştiği görülmektedir.

Bu katılımlardan dolayı örgüt sekreterliğince defalarca örgütün bir siyasi ya da askeri bir blok yaratmadığı açıklansa da; 2005 Ağustos’unda ÇHC ile RFnin, ÇHC’nin Shandong yarımadasında yaptığı askeri tatbikata örgüte üye ve gözlemci ülkelerin savunma bakanlarının, büyükelçilerinin ve askeri ataşelerinin gözlemci olarak katıldığı görülmektedir.

Batı medyası; gerek 2005 yılı zirve kararları, gerekse RF ve ÇHC tarafından düzenlenen askeri tatbikata üye ve gözlemci ülkelerin gözlemci statüsünde katılımını örgütün ayrı bir blok yaratmaya çalıştığı şeklinde algılamıştır.

Bu algılamadan rahatsız olan örgüt, genel sekreteri vasıtasıyla “örgütün kesinlikle ayrı bir blok yaratma ve askeri bir ortaklık kurma amacının olmadığını” açıklamak zorunda kalmıştır.

Ayrıca Mayıs 2006 tarihinde yapılan Dışişleri Bakanları Zirvesinde de sekreterin yaptığı açıklamaya yakın bir açıklamanın yapılması ve örgütte halen gözlemci statüsünde bulunan Hindistan, Pakistan, İran ve Moğolistan’ın yakın zamanda üye olarak kabul edilmeyeceklerinin açıklanması dikkat çekmiştir.

Örgütün genişlemeye yönelik politikalarında RF ile ÇHC'nin farklı düşündüğü görülmektedir. RF örgütün üye sayısının artmasına sıcak yaklaşırken, ÇHC'nin genişlemenin bir plan dahilinde ve üye ülkelerce üzerinde mutabık kalınacak kurallar çerçevesinde gelişmesinden yana olduğu görülmektedir. Keza 2006 yılı zirvesinde genişleme konusunda örgüt üyelerinin kabul edeceği bir metin hazırlanması kararlaştırılmıştır.

ÇHC'in genişlemeye RF'den farklı yaklaşmasının en önemli nedeni örgütün kısa vadede siyasi, askeri ve iktisadi alanlarda bir güç olarak ortaya çıkamayacağıdır. Bu nedenle söz konusu alanlarda örgüt üyeleri arasındaki güvensizlik giderilene ve bölgede etkili hale gelinene kadar ABD'nin tepkisi çekilmemelidir. Örgütün en büyük kaynağı aktaran ÇHC'ye yapılan ve büyük çoğunluğu Batı tarafından sağlanan yabancı yatırımın da kaçırılmaması gereklidir. Ayrıca ÇHC; bölge ülkeleri dışında üye kabulünün örgütün gelişimini etkileyeceği ve örgütü etkisiz kılacağı endişesi taşımaktadır.

Bunun yanında İran'ın ısrarla örgüte üye olmak istemesi, bu ülkenin nükleer silah edinme girişimi nedeniyle soruna taraf olma endişesi yaratmaktadır. Uluslararası kamuoyuyla ters düşmemek amacıyla sorun çözülmeden İran'ın üye yapılmayacağı görülmektedir. Keza örgüt sekreterliğince yapılan her açıklamada bu konunun altı çizilmektedir.

İran'ın örgüte üyeliği Türkiye'nin bölgedeki konumunu da etkileyecektir. İran örgüte resmi üye olarak kabul edildiği takdirde; Orta Asya ülkeleriyle olan siyasi ve ekonomik ilişkileri daha sağlam zeminde gelişecek ve bölgedeki etkisi daha da artacaktır. İran enerjisini daha güvenli bir şekilde ihraç edebilecektir.

ABD ve Fransa gibi ülkeler; Hindistan'ı nükleer bir güç olarak kabul etmek zorunda kaldıkları gibi böyle bir gelişme sonucunda İran'ı da kabul etmek zorunda kalabileceklerdir. Bu bağlamda İran'ın örgüte resmi üye olma talebinin jeopolitik amaçlar taşıdığı görülmektedir.

Örgütün, ÇHC'nin desteklediği Pakistan ve RF'nin desteklediği Hindistan arasındaki sorunlara müdahil olmama ve böylelikle iki kurucu gücün örgüt içinde ters düşmesini engelleme düşüncesi de yakın zamanda bu ülkelerin üyeliğini zor hale getirmektedir.

Görüldüğü gibi örgütün genişleme politikaları kısa vadede bir değişikliği öngörmemektedir. Ancak genişlemenin uzun vadeye yayılması da örgütün geleceğini negatif yönde etkileyecektir.

İran nükleer krizi bir sonuca ulaştırılmadan ve Pakistan ile Hindistan arasındaki görüşmelerde mesafe alınmadan bu ülkelerin üye olarak kabul edilmesi zor görülmektedir.

Örgütün bölgedeki diğer ülkelerin de katılması ile güçlü bir yapıya ulaşacağı, doğal gaz ve petrolün en yoğun olduğu Orta Asya'da böyle güçlü bir birliğin varlığının tek kutuplu yapıdan, çok kutuplu yapıya geçebilme düşüncesi nedeniyle bütün dünyayı ilgilendireceği ve bu iş birliğine karşı da bölgede farklı ortaklıkların kurulabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Örgüte üye olmayan diğer altı ülkeyi de (Moğolistan, İran, Pakistan, Hindistan, Türkmenistan, Afganistan) içine alacak şekilde genişleme siyaseti izlemesi durumunda ise bölgede ÇHC - RF - Hindistan ittifakının doğabileceği ve bölgenin bu üç ülke tarafından şekillendirilebileceği, böyle bir durumda ise bölgeye başka bir gücün nüfuz etmesinin zor olacağı görülmektedir.

Bütün bunların yanı sıra, batıda iktisadi durgunluğun devam etmesi, işsizlik oranlarının büyümesi, ırkçılığın yeniden tehdit oluşturmaya başlaması, yaşlı nüfusun artması ve hayat standartlarının düşmesi nedeniyle Asya'nın büyük ivmeli iktisadi dinamizminin önem kazanacağı, bu durumun ise örgütün devamlılığını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

3.4 7 nci Zirve Kararları; Enerji Kulübü Olma İsteği

ŞİÖ'nün kuruluşundan beri düzenlenen 7 nci zirvesi Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek'te 16 Ağustos 2007 tarihinde yapılmıştır.

Bişkek'te gerçekleştirilen zirveye örgüte üye ve gözlemci ülkelerle birlikte Türkmenistan'ın da davet edilmesi dikkat çekmiştir. RF ve ÇHC'nin örgüte üye olmayan tek bölge ülkesi Türkmenistan'a yönelik üyelik baskısının örgütün enerji alanında oluşturmaya çalıştığı yeni yapılanmadan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ancak bu girişimler Türkmenistan'ın denge siyasetinin temelini oluşturan ve BM'de de kabul edilen "daimi tarafsızlık"* statüsü nedeniyle şimdilik sonuçsuz kalmıştır.

Örgüt tarafından ilk defa yapılan ortak askeri tatbikat zirve öncesinde gerçekleştirilmiştir. Tatbikata örgüte üye ülkeler katılmışlardır. Söz konusu tatbikata çoğunluğu Rus ve Çin ordusundan olmak üzere 4000 subay ve asker iştirak etmiştir. Tatbikat, uluslararası kamuoyu tarafından ŞİÖ'nün Orta Asya'da gün geçtikçe artan nüfusunun göstergesi olarak görülmüştür.**

Örgüt tarafından zirve sonrası açıklanan sonuç bildirgesinde³³³ ABD'ye yönelik eleştiriler açık bir şekilde yapılmamakla birlikte bildirinin hemen hemen tüm maddelerinde yumuşak bir tenkit yapıldığı görülmektedir.

Bildirinin önemli maddelerinden biri "etkili bir küresel güvenlik sistemi yalnızca BM çatısı altında gerçekleştirilebilmeli ve tehditlerle mücadelede, çifte standart uygulamaksızın uluslararası hukukun çizdiği çerçevede yapılmalıdır.

* 1995 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsünü oy birliğiyle tanınmıştır. Türkmenistan bu statüsü gereği siyasi nitelikteki hiçbir uluslararası örgütte aktif bir rol almamaktadır.

** RF ve ÇHC'nin Ural Dağları'nın eteklerinde yaptıkları ortak askeri tatbikatın ardından bu kez iki ülke özel kuvvetleri, Moskova'da "Dostluk 2007" adı altında terörist saldırılara karşı anti-terör tatbikatı yapmıştır. 100 Rus, 87 de Çinli özel kuvvetler mensubunun yer aldığı Moskova'daki tatbikatta ağır silahlar kullanan teröristler etkisiz hale getirilmiştir.

³³³ Bildirinin tam metni için bkz. **ŞİÖ Resmi Web Sitesi**, (Erişim) www.sectsko.org.

Bu kapsamda ŞİÖ üyelerin istediği güvenlik yapısı; uluslararası ilişkilerde çıkar dengesini gözetecek, her devletin gelişme yolunu bağımsızca seçebilme hakkını garanti edecek, devletlerin uluslararası ilişkilere eşit şekilde katılımını sağlayacak, din ve medeniyetler arasındaki iletişimi güçlendirecek, politik ve diplomatik araçlarla uluslararası ve bölgesel anlaşmazlıklar ve krizlerin çözümünü sağlayacak bir mekanizmanın kurulmasına dayanmaktadır. BM Güvenlik Konseyinin uluslararası barışı ve güvenliği koruma konumu yeniden tasdik edilmelidir.” şeklindedir.

Bu maddeyle ABD’nin BM’den karar çıkarmadan gerçekleştirdiği Irak harekatı ve BM’yi yok sayma girişimlerinin örgüt tarafından kabul edilmediği ortaya konmaktadır.

Bunun yanında bölgeye yönelik kökten dinci bir tehdit olmasına rağmen din ve medeniyetler yakınlaşmasına değinilmesinin örgüt içindeki Müslüman ülkelerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Ayrıca İnsan hakları, özgürleştirme, demokratikleştirme gibi konular bahane edilerek ülkelerin iç işlerine karışılmasına karşı olunduğu da açıkça ortaya konulmuştur.

Diğer bir madde uzayda silah konuşlandırılmasının engellenmesinin, uzay nesnelere karşı güç kullanımının veya bu yönde bir tehdidin önüne geçilmesinin ve bu konuda uluslararası bir belgenin hazırlanmasının önemi ve aciliyetinden bahsetmektedir.

Bu madde ile örgüt ABD’nin oluşturmaya çalıştığı füze kalkan sisteminin uygulanmasına karşı olduğunu bir kere daha belirtmektedir.

Nitekim örgütün iki ana gücü ÇHC ve RF bu projeye karşı her türlü engellemede bulunacaklarını ve bu projenin ikinci bir Soğuk Savaş yaratacağını açıklamışlardır.³³⁴

Örgüt bildiride üye devletlerin bilgi teknolojilerinin özellikle uluslararası güvenlik ve istikrarın korunmasına uygun olmayan amaçlar için kullanımını tehdit olarak kabul etmek olduklarının üzerinde durmaktadır.

ABD'nin STÖ vasıtasıyla bölge ülkelerindeki siyasi yapıyı değiştirme gayretleri bölge ülkelerini tedirgin etmektedir. Bu kapsamda söz konusu madde ile özellikle STÖ tarafından kullanılan bilgilendirme araçlarının kastedildiği düşünülmektedir. Keza çağımızın en önemli bilgi aracı olan internetin kullanımı örgüte üye tüm ülkelerde kısıtlanmıştır.

Bildirinin bu zirveyi farklı kılan yanı ise enerji konusunda aldığı karardır. Bildiriye bu konudaki madde; “enerji sektöründeki karşılıklı güvene dayanan bir birliktelik ŞİÖ bölgesinin genelinde güvenlik ve istikrarın güçlenmesine katkıda bulunacaktır. ŞİÖ içerisinde bir enerji stratejisinin oluşturulması acildir. Örgüt üretici, geçiş ve kullanıcı ülkeler arasındaki mevcut iş birliğinin geliştirilmesine çalışacaktır.” şeklinde geçmektedir.

İkili ve çok taraflı enerji anlaşmalarında söz sahibi olabilmeyi hedefleyen ŞİÖ; maddede belirtilen amaca yönelik olarak örgüt içinde yapılanma kararı aldığını açıklamıştır. Böyle bir yaklaşım RF, Kazakistan, İran ve Özbekistan gibi üreticilerle; ÇHC, Hindistan, Pakistan gibi tüketicileri bir araya getirecek olması açısından çok büyük önem taşıyacaktır.

³³⁴ ABD Başkanı George W. BUSH'un 14 OCAK 2004 tarihinde açıkladığı yeni uzay programında 2020 yılında Ay'da üs kurulması, daha sonra da bu üssün kullanılarak Mars'ta yerleşime geçilmesi hedeflenmektedir. ABD'nin, çok yüksek maliyetli olacağı ifade edilen uzay programında dünya yörüngesine yerleştirilmiş uydular aracılığıyla savaş kabiliyetini geliştirirken, aynı zamanda Ay'da bulunan ve dünyanın enerji ihtiyacını uygun teknolojiler kullanıldığında binlerce yıl karşılayabileceği kaydedilen Helyum - 3 üzerinde tekel kurmak olabileceği değerlendirmeleri yapılmaktadır. Böyle bir gelişmenin ÇHC'nin de Ay'a yönelik uzay programı yürüttüğü bir dönemde küresel enerji siyasetinde köklü değişiklikler yapabileceği düşünülmektedir. Jim WOLF; “U.S. Eyes Space as Possible Battleground,” **Reuters**, 18 Ocak 2004, (Erişim) www.globalsecurity.org, 15. 02. 2006.

Bunun yanında ABD'nin enerji bölgeleri olan Orta Doğu'dan sonra Orta Asya'da da etkin olması örgütün geleceğiyle birlikte özellikle ÇHC'nin enerjiyi kesintisiz elde etme düşüncesini olumsuz etkileyecektir.

Örgütün enerji üreticisi ülkelerle (İran, Kazakistan, RF) dev enerji tüketicisi ülkeleri (ÇHC, Hindistan) bir araya getirdiği, bu konumundan yararlanarak enerji güvenliği konusunda bölgede tek unsur olmaya çalıştığı, başka bir gücün örgüt sınırları içerisinde etkin olmasını engellemeyi hedeflediği ve Türkmenistan'ın son zirveye davetinin temel nedeninin de bu düşünceden kaynaklandığı görülmektedir.

Örgüt güvenlik kavramı içerisinde siyasi, askeri ve ekonomik ile son olarak ta enerji alanlarında yapılanma çabalarını hızlandırmakla birlikte örgütün hızlı ve çatıyı tam kuramadan gelişim gösterme gayreti bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir.

3.5 Örgütün Geleceğindeki Sorunlar

Örgütün geleceğine yönelik sorunlara bakılırsa ilk olarak örgüt içinde güven ortamının hala tam olarak oluşturulamadığı görülecektir. Örneğin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin kurmuş olduğu "Orta Asya Ekonomik İş Birliği Örgütü"ne RF'nin üye olarak kabul edilmesine karşılık ÇHC'ye herhangi bir teklif yapılmaması, bölge ülkelerinin ÇHC'ye karşı tedbirli olma isteklerinin bir göstergesi olarak görülmektedir.

Bu kapsamda RF ile diğer üyelerin ÇHC'nin gerek iktisadi, gerekse askeri gücünü dengelemek amacıyla bölge ile ilişkileri olan ülkelerin (Türkiye, Azerbaycan) ŞİÖ'ye üye olarak kabul edilmesine olumlu yaklaşabilecekleri düşünülmektedir.

ÇHC'nin hızla büyüyen ekonomisinin ihtiyacı olan petrolün Orta Asya ve Kafkaslarda bulunması, RF gibi ÇHC'nin de bu bölgelerde saygınlık kazanma, siyasi nüfuz sahibi olma ve bu bölgelerde yeni enerji kaynaklarından yararlanma düşüncesini ön plana çıkarmasına neden olabilecektir. Bu durumda RF ile olan ilişkisi uzun dönemde iş birliğinden çıkıp çekişmeye dönüşebilecektir.

ABD'nin dünyada izlediği tek taraflı politikalar, Tayvan ile Japonya'ya yaklaşımları ve batının uyguladığı silah ambargosu ÇHC'yi şimdilik RF'ye bağımlı kılmaktadır. Özellikle silah ambargosunun kalkması durumunda RF - ÇHC ilişkilerinin değişim gösterebileceği ve bugünkü kadar sıcak olmayacağı düşünülmelidir.

RF'nin batıya yaklaşımı ve NATO ile giriştiği iş birliğinin somut sonuçlar vermesi de ÇHC - RF ilişkilerinin geleceğini etkileyecektir. Görüldüğü üzere bu iki ülkenin rekabetleri menfaatlerinin önüne geçmediği sürece örgütün devamlılığında bir sorunla karşılaşılmayacaktır.

ÇHC'in bölgeye demografik yayılımı ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle RF'nin Sibiryta bölgesiyle, Kazakistan ve Kırgızistan bu tehdidi yaşamaktadır. Her iki bölgede nüfus sıkıntısı yaşamaktadır. Dolayısıyla göçe uygundur.

Örgütün geleceği noktasında ABD'nin izleyeceği politikalar da etkili olacaktır. ABD'nin 11 Eylül terör saldırıları sonrası Afganistan'a yerleşmesi, Asya'nın en önemli ülkelerinden birisi durumunda bulunan ve nükleer antlaşmalara imza atmadığı için yıllarca ambargo uyguladığı Hindistan ile nükleer enerji üretim anlaşması yapması, Pakistan'a yönelik silah ambargosunu kaldırması ve F-16 satışına izin vermesi, Kırgızistan'daki üssü için ısrarcı olması, örgütün gözlemci üyesi İran'ı tehdit etmesi, ve bölgenin batıya açılış kapısı durumundaki Gürcistan'da ABD yanlısı hükümetin karşı devrimle iş başına getirilmesi örgütün bölgede genişlemesine ve etkinliğinin artmasına karşı atılmış adımlar olarak görülmelidir.

ABD'nin üs açmak istediği Türkmenistan ise güvenliği için tarafsızlık politikasını benimsemiştir. 1995 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsünü oy birliğiyle tanınmıştır. Türkmenistan bu statüsü gereği siyasi nitelikteki hiçbir uluslararası örgütte aktif bir rol almamaktadır.

Türkmenistan BDT içinde de daha çok ekonomik iş birliğine ilişkin kararlara imza atmış, BDT Kolektif Güvenlik Anlaşması, BDT Ortak Hava Savunması gibi askeri ve siyasi nitelikli anlaşmalara katılmamıştır. Bu nedenle 27 Ağustos 2005 tarihinde Kazan'da yapılan BDT zirvesinde Türkmenistan'ın BDT üyeliğini "ortak üye" seviyesine indirme talebinin, RF ile yapılan güvenlik ve ekonomi alanlarındaki anlaşmalar sebebiyle fazla bir önem taşımamaktadır.

Bu kapsamda Şanghay yapılanması çerçevesinde ÇHC - RF ittifakının bir askeri güce dönüşmeye başlaması, Batılı güçleri bu ittifakı Hindistan ile dengeleme yoluna itmektedir. ABD'nin NATO'yu Orta Doğu'ya çekmek ve Afganistan'da güvenlik işlerini yaptırmak ve NATO'yu kendi denetiminde bir dünya jandarmasına dönüştürmek düşüncesini taşıdığı izlediği politikalarda görülmektedir.

Bu durum Avrupalı NATO üyelerince kabul görmemiş ve NATO içerisinde bir Avrupa - ABD çatışması yaşanmaya başlanmıştır. ABD'nin dünya hegemonyası için NATO merkezli bir süreçte ısrarcı olmasını RF - ÇHC kabul etmeyecektir. Bu noktada ŞİÖ Avrasya'da ABD'ye karşı bir denge unsuru olarak iki devlet tarafından sürdürülmeye çalışılacaktır.

Avrasya bölgesinde Batılı güçlerle Doğulu güçlerin karşı karşıya gelmesi, bütün dünyayı tehdit edecek bir Üçüncü Dünya Savaşı anlamına gelebilir ki, buna da ne bölge ülkeleri, ne de dünyanın diğer güçleri izin vermek istemeyeceklerdir.³³⁵

³³⁵ Anıl ÇEÇEN, 21 nci Yüzyılda Çin, **2023 Dergisi**, Ocak 2007, Sayı 69, s. 8.

Örgütün geleceği üye ülkeler arasındaki güven ortamının oluşması ve üyelerin ortak müşterekte buluşmasıyla ABD'nin bölgeye yönelik politikalarına bağlıdır.

Bunu yanında örgütün ABD'ye karşı bir kutup yaratıp yaratamayacağı, ABD'nin özellikle Türk Cumhuriyetleri'ne karşı uygulamaya başladığı siyasete karşı bir siyaset geliştirip geliştiremeyeceği, bölgedeki enerji kaynaklarının örgütün inisiyatifinde kullanılıp kullanılamayacağı örgütün geleceği hakkındaki ana soruları oluşturacaktır.

3.6 Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye'nin Örgüte Yaklaşımı

Şanghay İş Birliği Örgütü; Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ın Ocak ayındaki RF ziyaretinde RF Devlet Başkanı Putin'e "Bizi Sanghay İş Birliği Örgütü'ne dahil eder misiniz?" sorusu üzerine Türkiye'nin gündemine gelmiştir.

O dönemde görülmüştür ki Türk kamuoyunda örgütün amacı, işleyişi ve gelecekte alabileceği rol konusunda bir bilgi eksikliği mevcuttur. Tartışmalar kısır kalmış ve yalnızca örgütün "Varşova Paketi" gibi bir kutup yaratıp, yaratamayacağı üzerine odaklanmıştır. Bu noktada tartışılması gereken "örgütün yeni sistemde alacağı rolün dünya siyasetine etkisinin ne olacağı" olmalıdır.

Son zamanlarda Türkiye için bir başka alternatif Şanghay İş Birliği Örgütü gösterilmekte, hatta örgütün en önemli iki üyesi RF ile ÇHC'nin, Türkiye'nin örgüte üyeliğini desteklemekte olduğu yazılmaktadır.

Ancak kuruluş amacı, yapısı ve faaliyetlerine bakarsak, bunun pek te öyle olmadığı ve RF ile ÇHC'nin Türkiye'nin örgüte üyeliğini fazla istemeyeceği görülecektir.

RF arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'ya iktisadi, siyasi ve kültürel bakımdan herhangi bir ülkenin girmesine karşıdır. Bu düşüncenin ön sırasındaki ülke Türkiye'dir. Bunun yanında Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattının açılmasıyla birlikte Türkiye ile rekabete girmiştir. Çeçenistan sorunda da Türkiye'yi taraf olarak görmektedir

ÇHC, Orta Asya - Kafkasya - Türkiye - Avrupa hattının kendi liderliğinde doğudan batıya doğru bir hat olarak uzanmasını tasarlamakta ama aynı yolun tersine istikamette gelişmesini engellemeye çalışmaktadır. ÇHC, Türkiye ile Azerbaycan arasında coğrafi bağın mümkün olduğunca zayıflamasını sağlamanın yanında kendi ifadeleriyle "Pantürkizm"i Türkiye sınırlarında tutmak maksadıyla Ermenistan yönetimine destek verme düşüncesi taşımaktadır.

Bu düşünceyle beraber ÇHC'nin, enerji kaynağı olarak gördüğü Orta Asya ülkeleri üzerinde Türkiye'nin politika yapmasını engellemeyi hedeflediği görülmektedir. Bunların yanında Doğu Türkistan'daki Uygur hareketinin destekçisi olarak Türkiye'yi görmekte ve her platformda Türkiye'yi suçlamaktadır.

Orta Asya ile tarihi ve kültürel bağlara sahip olan Türkiye'nin örgüte üyeliği, pastanın üçe bölünmesi anlamına gelecektir ki RF ile ÇHC'in bu pastayı başkalarıyla paylaşmak istemesini beklemek yanlış olur. Bu konudaki en güzel cevabı Çin ticaret bakanı Bo Xilai vermiştir. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Türkiye'nin AB'ye katılmasıyla birlikte Asya'ya verdiği önemin azalmayacağını belirten sözlerine karşılık Çinli bakan "iki ayak bir gemidedir" şeklinde Çin atasözünü kullanmıştır.³³⁶

Bu söz Türkiye'nin her iki tarafla da ilişkilerini aynı ölçüde yürüteceğine ve geliştireceğine inançsızlığın ifadesidir. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye üye olamaması yönünü Asya'ya çevirmesine neden olacaktır ki bu da ÇHC'nin özellikle Orta Asya'da çıkarlarını zedeleyecek ve Doğu Türkistan konusundaki kaygılarını da artıracaktır.

³³⁶ "Gül Kota Sorununu Yatırımla Aşalım", **Sabah Gazetesi**, 02 Şubat 2005.

Bütün bunların yanında Türkiye bir NATO üyesidir ve AB adaylığı söz konusudur. Örgüt önümüzdeki dönemde genişlemesinin önündeki engellerden sıyrılabilirse bir “cephe” örgütü haline gelebilecektir.

Diğer taraftan her ne kadar üye ülkeler sürekli olarak örgütün üçüncü bir güce veya ülkeye karşı gelişmediğinin altını çizse de, örgütün asil ve gözlemci statüdeki üyelerine bakacak olursak, örgütün yarısının ABD ile ciddi sorunları olan ülkelere oluştuğunu görürüz.

Asil üye olan RF, ÇHC, Özbekistan ve gözlemci statüdeki İran bu ülkelerin başında gelmektedir. Batı tarafından “Avrupa’nın diktatörlükle yönetilen ülkesi” olarak nitelendirilen Beyaz Rusya’nın da yakında örgüte gözlemci statüde üye olması, örgütün amaçları konusundaki şüpheleri daha da artıracaktır.

Bu noktada böyle bir birliğe Türkiye’nin ne kadar ihtiyacı olduğunu iyi analiz edilmelidir. Netice itibarıyla RF ile ÇHC’nin, Türkiye’nin üyelik başvurusunu sabırsızlıkla beklediğini veya Türkiye’nin bu üyeliğe ihtiyacı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Böyle bir başvuru yapılırsa ABD ve Japonya’ya verilen cevapla karşılaşacağımız neredeyse kesindir. Şanghay İş Birliği Örgütü’nde resmi üyesi, gözlemci üyesi ve diyalog üyesi (Afganistan) gibi statüler mevcuttur. ABD ve Japonya için bir de “iş birliği ortaklığı” statüsünün verilmesi aslında bu iki ülkeyi örgütten uzak tutmak için geliştirilen bir söylemdir. Türkiye’ye de ABD ve Japonya’ya verilen cevaba benzer cevap verilecektir.

Türkiye’nin bölgeye yönelik politikası örgüte üye olmak veya olmamak üzerine oturtulmamalıdır. Sovyetlerin yıkılması sonrası kurulan Orta Asya devletleri gerek bağımsızlıklarını pekiştirmek, gerekse iktisadi atılımlarını tamamlamak için en büyük desteği Türkiye’den beklemişlerdir.

Türkiye’nin soğuk savaş sonrasına hazırlıklı olmaması ve bölgeye karşı yeterli dış politika üretememesi askeri ilişkiler dışındaki ikili ilişkilerde hayal kırıklığı yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin bölgedeki en büyük üstünlüğü Türk kökenli halklarla olan kültürel bağlantılarıdır. Bu bağlantıların doğru biçimde işlenmesi durumunda siyasi ve iktisadi ilişkilerin daha çabuk gelişebilecektir. Orta Asya bölgesi, ÇHC veya RF için bir tehdit kaynağı olabilir; ama Türkiye için hala bir "imkandır".

Türkiye; menfaatlerini doğrudan ilgilendiren bölgeler ve konular üzerine yoğunlaşmalı, yakın komşularını ve hedef pazarlarını iyi belirlemelidir. Bilgi kaynaklarını gözden geçirmeli, sağlıklı bilgilere dayanarak Şanghay İş Birliği Örgütü'yle ilişkilerinde etkin ve güvenilir iş birliği ortamı yaratmalıdır.

AB ve ABD eksenli dış politika seçenekleriyle beraber bölgesel bir güç olması dolayısıyla Türkiye'nin doğal etki alanı içindeki coğrafyada gelişen olaylar karşısında daha aktif bir dış politika uygulaması gerektiği bir gerçektir.

Türkiye; örgüte gözlemci ya da üye olarak katılmak yerine karşılıklı fayda prensibi çerçevesinde örgütü oluşturan ülkeler (ÇHC, RF, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan) ile örgütle gözlemci statüsünde bağlantısı bulunan İran, Pakistan, Hindistan ve tarafsız ülke konumundaki Türkmenistan'la ayrı ayrı ilişkilerini geliştirmelidir.

Bunu yaparken de özellikle ekonomik ve ticari ilişkilere ağırlık verilmeli, ASEAN ve Şangay İş Birliği Örgütü'yle yaratılan "serbest ticaret bölgesini" çok iyi değerlendirmeli, çıkabilecek seçenekleri ve açılımları çok daha kapsamlı kıymetlendirmelidir.

Türkiye gerek kendi ekonomik sorunlarını çözmek gerekse bölgesel bir güç olarak ekonomisini Orta Asya ülkelerine kabul ettirebilmek için iktisadi ve ticari iş birliğini canlandırmak zorundadır.

Bu amaçla; bölgesel ticaretin geliştirilebilmesi için serbest ticaret alanlarının oluşturulmasının, ortak dış ticaret siyasetlerinin belirlenmesinin ve alt yapı yatırımlarının sağlanmasının gerekebilecektir.

Enerji kaynağına sahip olan ülkelerle birlikte enerjinin geçiş güzergahında bulunan ülkelerin, kendi ekonomilerine büyük katkılar sağlamaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'nin enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını üstlenmesi ve bunu bir strateji haline getirmesi durumunda hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetleri'nin enerjinin pazarlanması hususunda RF'ye olan bağımlılığı azalabilecektir.

Türkiye, GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile bölgesel bir gıda ambarı durumuna gelebilecektir. Bu proje kapsamında Türk Cumhuriyetlerine ve ÇHC'ye gıda ihracatı yapabilecektir. Bu ihracat Türkiye'nin son yıllarda ticaret dengesinde fazlasıyla açık verdiği ÇHC'ye karşı ticari dengeyi tekrardan kurabilmesini sağlayacaktır.

Bunun yanında Türkiye'nin bölgede izleyeceği politikalarda siyasi, kültürel ve sosyal alanları ihmal etmemesi ve özellikle bölge halklarına yönelik girişimlerini artırması gerektiği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Asya - Pasifik bölgesinde bir eksen ülke niteliği gösteren coğrafi konumu, geniş pazar olanakları, nükleer güce dayalı askeri kuvveti, hızla işleyen iktisadi kalkınma çekiciliği ve her şeyden önemlisi ABD'nin "tek kutuplu dünya" yaklaşımına, "çok kutuplu dünya" teziyle karşı duruşuyla ÇHC; sahip olduğu bölgesel üstünlüğü küresel iddialar ile birleştirmeye çalışmaktadır.

Homojen nüfusu, devamlı gelişmekte olan ekonomisi ve değiştiğinde dünyadaki bütün kıtaları pozitif ya da negatif etkileyecek rejimi ile ÇHC, 2000'li yıllarda bir dünya devi olacak potansiyele erişebilecektir.

Bu devasa nüfusu hem ekonomik büyümenin kaynağı hem de büyük bir meydan okumanın göstergesi olarak kullanıp dünya dengelerini değiştirmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Bu noktada ÇHC'nin küresel ticaretle ve diğer ekonomik yaklaşımlarda iyi huylu bir güce mi dönüşeceği, yoksa gizli amaçlarını ve emellerini saklamak için yanıltıcı stratejiler izleyen ve gittikçe yükselen bir tehdit olarak mı ortaya çıkacağı zaman içerisinde uluslararası kamuoyundaki en önemli soru olacaktır.

Bu soruya cevap maalesef ÇHC'ye dayalı istatistiklerden anlaşılmaya çalışılmaktadır. Seçimlerin yapılmadığı ve siyasi bir muhalefetin bulunmadığı ülkede her şey tek elden kontrol edildiğinden istatistiklerle oynama da kolayca yapılabilmektedir. Bu noktada ÇHC'nin geleceğini tahmin etmek zorlaşmaktadır.

Hindistan'la sınır sorunlarını çözmemesi, kendi içindeki Tayvan, Doğu Türkistan ve Tibet sorunları, ekonomisinin yabancı yatırıma bağımlılığı, işsizlik ve sosyal sigorta sorunları, askeri donanımının eskimişliğiyle silahlı kuvvetlerini modernleştirmek için ayıracağı bütçe, çevre sorunları, bölgeler arasındaki yaşam standartlarının farklılığı ve en önemlisi giderek ithalata bağımlı hale gelen enerji ihtiyacı ÇHC'yi süper güç kavramlarından uzak tutmaktadır.

ÇHC'nin de "küresel güç" kavramından sürekli uzak durduğu görülmektedir. Keza Mao ve sonrasında Deng bu kavramın ÇHC'ye uzak olduğunu ifade ederlerken, ÇHC'nin bölgesinde bir güç olmaya çalıştığını da ısrarla belirtmişlerdir. Bundaki ana amaç hala ekonomik ve askeri anlamda büyük güçlerin seviyesinde olunmadığı düşüncesidir.

Sovyetlerin askeri dev olmasına rağmen ekonomik zayıflığı ve ekonomik dev olmasına rağmen askeri ve diplomatik konularda kısır olan Japonya ÇHC için örnek oluşturmaktadır. Küresel anlamda günümüzün baskın gücü ABD'ye rakip olunabilecek seviyeye gelmeden "küresel güç" iddiası gündeme getirilmeyecektir.

Uluslararası ilişkilerde baskın güç statükoyu devam ettirmek isterken, yükselen gücün bunu değiştirmeye çalıştığı görülmektedir. Bugün için ÇHC bu kavramın uzağında politika yapmaktadır. Ancak ÇHC gelecekte Asya'nın her bakımdan öncü gücü olacaktır. ÇHC'nin küresel iktisadi sistemle bütünleşmesi ve dünya pazarlarındaki artan etkisi ABD ve AB'yle karşılıklı çıkar çatışması yaratabileceği ve bu güçlerin menfaatlerini sağlamlaştırma eğilimi gösterebilecekleri değerlendirilmektedir.

Ekonomik ve askeri anlamda gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmasına rağmen ÇHC, uluslararası anlamda kendi kapasitesinin üstünde bir rol oynamaya başlamıştır. Bundaki temel nedenler BM Güvenlik Konseyi üyesi olması, hızlı büyüyen ekonomisi, pazar yaratan büyük nüfusu ve jeopolitik konumudur.

Uluslararası anlamda daha etkin olmaya başlayan ÇHC'nin gösterdiği gelişim, önümüzdeki dönemde ABD'nin küresel anlamda tek rakibi olarak karşımıza çıkmasına neden olarak gösterilse de günümüzde ABD'ye rakip olabilecek bir küresel gücün yükselmesi konusu hala belirsizliğini korumaktadır.

ABD'nin mevcut silahlı gücü, eğitilmiş insan kapasitesi, teknolojik ve ekonomik gücü düşünüldüğünde, elde edilen veriler bir asır sonrası içinde bu ülkenin hala lider konumunu sürdüreceğini göstermektedir.

Buna karşılık, ABD'ye rakip olabileceği düşünülen AB, ÇHC, RF ve Hindistan gibi ülke ve birliklerin bu gücün erişebileceği noktaya aynı süre içerisinde ve daha fazla mesafe kat ederek ulaşamayacakları görülmektedir. Ancak bu güçlerin ABD'yi dengeleyebilecek bloklar oluşturması gündeme gelebilecektir.

Keza ABD'nin izlediği politikalara olan tepkiler ve bu politikalardan en az seviyede etkilenme isteği ülkeleri bölgesel anlamda daha da yakınlaştırmaktadır. Dünyamızın yakın geleceğinde ABD'nin liderliği yanında ABD'ye karşı blokların oluşacağı ve bu blokların temel ülkelerinden birinin de hiç kuşkusuz ÇHC olacağı değerlendirilmektedir.

Bu bloklaşma yeni bir Soğuk Savaş yaratmayacaktır. Günümüzde dünya medyası uluslararası bir boyut kazanmıştır. Dünyanın her yerinde insanlar aynı ürünleri tüketmekte, uluslararası hızlı ve rahat bir şekilde seyahat yapabilmektedirler. Giderek daha fazla uluslararası şirket kurulmakta ve hükümetler şirketleri ve büyük para akışlarını kontrol etmekte güçlük çekmektedirler. Dünyada artık Soğuk Savaş benzeri bir kutuplaşma olmayacak; çok katmanlı, birbirine bağımlı ve tutarsız bir ortam oluşacaktır.

Bunun yanında Soğuk Savaş sonrası dünyadaki güç sistemi de değişmiştir. Sistemin aktörleri sistemdeki rollerini ve yerlerini yeniden tanımlamaya çalışmaktadırlar. Düşman ortak ve gruplaşmalar kesin ve net olarak belirgin olmadığı için var olan stratejik ortaklıklara rağmen gruplar; birbirleriyle ve grupların içindeki üyeler de tek tek birbirleriyle ilişki içindedir.

Önümüzdeki 10 - 30 yıl aralığında, ekonomik güç merkezinin Güneydoğu Asya ve Güney Asya'ya -Kore Cumhuriyeti, Hindistan, Japonya, ÇHC- kayacak olması da bu karmaşık ilişkiler ağının ÇHC için elverişli bir ortam yaratmasını sağlayacaktır.

Uzun vadede bu ittifakların bir tarafında ÇHC'nin, bir tarafında da ABD'nin yer alacağı düşünüldüğünde, AB ve Japonya'nın ABD yanlısı olabileceği öngörülmektedir. Bu ittifaklar arasındaki güç dengesini ise Hindistan ve RF'nin izleyecekleri politikalar belirleyecektir.

Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'da ABD, ÇHC, RF, AB ve Hindistan arasında kurulacak ittifakların ve yaşanan ya da yaşanabilecek ittifak çatışmalarının çok kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

ÇHC ve RF öncülüğünde bir Avrasya Birliği'nin de küresel ekonomiye karşı bir hareket niteliğinde taşımayacağı, ABD'nin "gönüllülük koalisyonu" şeklinde yeni bir kavramla uluslararası organizasyonları saf dışı bırakan bir dünya yaratma uğraşı karşısında, küresel siyasetin yönlendirilmesinde daha fazla söz sahibi olabilme arzusu taşıyacağı düşünülmektedir.

Bununla beraber Hindistan ve RF'nin ABD ve AB ile ilişkilerini geliştirmeleri ve bu nedenle denge veya tarafsızlık politikaları izlemeleri halinde ÇHC için İslam ülkeleri müttefiklik kurulabilecek önemli güç merkezleri haline geleceklerdir.

Dünya tarihi boyunca yaşanan bir çok çatışmanın ana nedeni "etnik ve dini ayrımlar" olarak gösterilmiştir. Günümüzde etnik ve dini farklılıkların tahrik edilmesiyle kutuplar yaratılmaya ve medeniyetleri karşı karşıya getirebilecek söylem ve eylemler ortaya konulmaya çalışıldığı değerlendirilmektedir.

Bu noktada Samuel Huntington'un "Batı'yı hasımları olarak gören İslam ve Çin toplumlarının, tıpkı Müttefikler ve Stalin'in Hitler'e karşı iş birliğine girmesi gibi, Batı'ya karşı iş birliği yapmak için gerekçeleri bulunuyor. Bu iş birliği insan hakları, ekonomiye en önemlisi de her iki medeniyetin toplumlarının Batı'nın konvansiyonel askeri üstünlüğüne karşı denge oluşturmak amacıyla askeri kapasitelerini, özellikle de kitlesel imha silahları ve güdümlü füzeler geliştirme çabalarını içeren birçok farklı konuda gerçekleşiyor."³³⁷ savı karşımıza çıkmaktadır.

ÇHC'nin İran, Irak, Suriye, Türk Cumhuriyetleri ve 2000'li yılların başından itibaren Afrika ile olan ilişkileri bu savı desteklese de ÇHC'nin mal satma ve enerji alma noktasında izlediği tek taraflı politikalar böyle bir ittifakın önündeki en büyük engel olarak görülmektedir.

Gelecekte bu ittifakın oluştuğu düşünüldüğünde; bu ittifakın Trans - Atlantik ittifakı ile bir çatışma içerisine olacağı değerlendirilmektedir. Bu durum Batı eksenli bir gelişim gösteren Türkiye için en büyük ikilemlerden birini yaratabilecektir. İslam ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri'nin karşısında yer alan bir ittifakın içinde bulunmak, Türkiye'ye için hem siyasi hem de kültürel anlamda çok büyük bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır.

Türkiye bu ikilemde kalmamak amacıyla izleyeceği Doğu siyasetini, Batı siyasetinin bir alternatifi değil, tamamlayıcısı olmasına özen göstermelidir. Bu çerçevede, siyasi ve iktisadi alanda ilişkilerin geliştirilmesi, gelecekte AB'den dışlanmış bir Türkiye'nin Doğu siyasetinden fayda sağlamasına imkan verebilecektir.

Keza Türkiye'nin dış siyaset önceliği, komşularıyla barış içinde yaşamayı ve iktisadi kalkınmasına katkı sağlayacak ticari ilişkileri sorunsuz bir şekilde geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin ticari ilişkilerinin milli menfaatler çerçevesinde düzenlenmesi Batı siyasetiyle Doğu siyasetini dengeleyebilmesinin de temelini teşkil edecektir.

³³⁷ Samuel P. HUNTINGTON, **Medeniyetler Çatışması ve**,a.g.e., s. 271.

ÇHC için ekonominin geleceği ülke içi siyasi istikrarında sürmesi anlamını taşımaktadır. Ekonomide yaşanacak bir kriz ülke içindeki dengeleri sarsacak ve ÇKP'nin daha fazla sorgulanmasına neden olacaktır. Böyle bir durumda ÇHC yönetimi Kültür Devrimindeki gibi içine kapanma ve baskıcı politika izleme şansına da sahip olamayacaktır. Keza ÇHC ekonomik anlamda artık küresel bir aktördür ve böyle bir krizde yalnızca kendi koyacağı kurallar geçerli olmayacaktır.

ÇHC'nin yaşayacağı bir kriz Asya bölgesiyle sınırlı kalmayarak bütün dünyayı etkileyebilecektir. Dolayısıyla ÇHC dış baskılara daha açık bir hale gelecektir. Bu baskıların iç siyasete nasıl yansıtacağı ise şimdilik tahmin edilememektedir.

ÇHC yönetimi ekonomik anlamda güç olmaya başladıkça hiçbir meselenin küresel bütünlük içerisinde ele alınmadan değerlendirilemeyeceği daha iyi anlayacaktır. Nitekim 1996 yılına kadar sorun yaşamadıkları enerji konusunda sıkıntılar başlamış, diğer sanayi devlerinin yıllar önce izlemeye başladıkları ve dış politikalarının temel taşlarından biri olan enerjiyi sorunsuz elde etmeye yönelik politikalar izlemeye başlamışlardır.

Dünyada ekonomik kalkınmayı destekleyecek yeni bir enerji kaynağı bulunmadığı sürece, uluslararası ilişkilerde stratejik öneme ve bu ilişkileri belirlemede etkin bir rolü olan petrole ve bu ana kaynağa sahip olan petrol ulaşım yollarını kontrol eden ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik olarak önemlerini korumaya devam edecekleri ve oynanan oyunun büyük oyuncuları olacakları şüphesizdir.

Değişimin en önemli noktasını enerjiye sahip olmak değil, enerjiyi en ekonomik şekilde uluslararası pazarlara ulaştırmak ve ulaşım yollarını kontrolü altında bulundurmaktır oluşturmuştur. Büyük oyuncular için artık enerjinin elde edildiği coğrafya kadar enerjinin pazara ulaştığı bölgelerde önem kazanmaktadır. Bu nedenden dolayı artık enerji mücadeleleri yalnızca askeri yaptırımlarla değil, ekonomik ve siyasi yaptırımlarla da sonuca ulaşacaktır.

Bu düşünce ÇHC'yi enerjiyi sorunsuz elde etme yarışına dahil etmiştir. Bu noktada enerji güvenliği, iktisadi güvenlik ve ulusal güvenlik ÇHC içinde birbirinden ayıramaz parçalar haline gelirken, ÇHC kendini bir anda küresel bir enerji rekabetinin içerisinde bulmuştur.

ÇHC, büyüyen ekonomisinin temelini oluşturan sanayi ve bu ekonomik büyümede doğrudan etkili olan yabancı sermaye girişinin daha fazla olabilmesi için petrolün öneminin farkındadır. Dolayısıyla ihtiyacı olan enerjinin kaynaklarına ulaşmak maksadıyla enerji bölgelerine yönelik daha etkili bir izlemek zorunda kalacaktır.

Bu noktada Orta Doğu ve ÇHC'ye komşu Orta Asya ve Hazar öncelikli bölgeler haline gelmektedir. ÇHC, bölgelere yönelik herhangi bir stratejik veya politik hedef koymaktan ziyade daha pragmatik bir yaklaşım sergileyerek bu bölgelerdeki ticarete hakim olmayı ve petrol elde ederek kalkınmasını sürdürmeyi hedeflemektedir.

ÇHC'nin bu bölgelerdeki ülkelerle ilişkilerini devamlı olarak geliştirme yönünde izleyeceği politikaların Türkiye'nin de etki alanına giren bu bölgelerde yaşanan güç mücadelelerinin boyutunu genişleteceği değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda ÇHC'nin izleyeceği siyasetin bu bölgelerde yaşanacak gerginliklerde daha belirgin hale gelebileceği, ÇHC'nin bu bölgelerde karşı siyaset üreten bir ana oyuncu olarak Türkiye'nin karşısına çıkabileceği değerlendirilmektedir. ÇHC'nin özellikle enerji ihtiyacını giderebilmek adına Türkiye'yi çevreleyen Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelik politikaları giderek Türkiye'yi etkileyecektir.

Türkiye açısından ÇHC'nin Orta Doğu, Kıbrıs, Ermenistan politikaları ile devamlı olarak ÇHC lehine gelişen ticari ilişkiler sorun oluştururken, ÇHC'nin de Doğu Türkistan konusunda Türkiye'ye yönelik çekincelerinin olduğu görülmektedir.

ÇHC'nin Türkiye'nin çevresindeki bölgelere karşı izlediği politikaların gerek Türk medyasında gerekse strateji uygulayıcılarında fazla dikkate alınmadığı ve ilişkilere yalnızca iktisadi açıdan yaklaşıldığı değerlendirilmektedir.

Türkiye Asya'ya olan bakışını değiştirdiği takdirde, bölgeyle olan derin tarihi ilişkileri sebebiyle bölgede barış ve güvenliğin yeniden inşasında ve korunmasında önemli rol oynayabilecektir. Tarihi ve kültürel bağlarından dolayı Türkiye'nin konumu, diğer devletlerle kıyaslandığında kendisine bazı üstünlükler sunmaktadır. Diğer taraftan coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin taşıdığı önem, Türkiye'yi bölge ile yakından ilgilenmek durumunda bırakmaktadır.

Bu kapsamda Türkiye'nin ÇHC'ye karşı duygusallıktan ve şovenizmden uzak bir rasyonelliği içinde barındıran kapsamlı bir strateji oluşturmalarının, kaynaklarını bu doğrultuda kullanmasının ve dengeleri sürekli göz önünde bulunduran dinamik bir Asya politikasını uygulamasının yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin; ÇHC - İran ilişkisini irdeleyerek takip etmesi gerektiği ve ÇHC'nin İran'a verdiği nükleer teknoloji ve silahların bölgenin en önemli gücü Türkiye tarafından kabul edilemez nitelikte olduğunu, nükleer silaha sahip bir İran'ın oluşabilecek gerginliklerde Türkiye'yi tehdit edebileceğini ifade etmesi gerekmektedir.

ÇHC Kıbrıs konusunda BM kararlarının uygulanmasından ve birleşik bir Kıbrıs Devleti'nin kurulmasından yana olduğunu açıklamakla birlikte Kıbrıs Rum Kesimi yanlısı bir yaklaşım sergilemekte ve Rumların silahlanma projelerine de katkıda bulunmaktadır. Bu politikaların birleşik bir Kıbrıs'ın ortaya çıkmasını engelleyebileceği belirtilmeli ve Tayvan'da yaşanan "çözumsuzlük" çözümünün Kıbrıs konusunda da yol gösterici olabileceği değerlendirilmelidir.

Irak'ın parçalanarak ayrı devletlere bölünmesi anlamına gelecek bir Kürt devletinin Türkiye'yi sıkıntıya sokabileceğinin yanında ÇHC'nin Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan nedeniyle savunduğu "anti - ayrılıkçılık" tezine de ters düşeceği görülmektedir. Ayrıca ABD kontrolüne girecek bir Orta Doğu devleti de orta ve uzun vadede ÇHC'ye yarar sağlamayacaktır.

Bu konuda bölünecek bir Irak'ın bölgedeki istikrarsızlığı artıracak bu durumun Türkiye'yi etkilediği kadar enerjiyi sorunsuz almak isteyen ÇHC'yi de etkileyeceği sürekli vurgulanmalı, hatta BM içerisinde ortak politikalar üretilmesine çalışılmalıdır.

ÇHC'ye karşı Pantürkizm'in Türkiye'nin devlet politikası olmadığını, Uygur sorununun ÇHC'nin iç sorunu olduğunu ancak insan hakları ihlallerine Türkiye'nin sessiz kalamayacağını sıklıkla vurgulaması gerekmektedir.

Bunun yanında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Uygur Özerk Bölgesinde rahatça elde edebileceği avantajları kullanarak Türkiye'nin bu bölgede ÇHC ile ortak yatırım yapabileceği, sanayicilerin bu amaçla devlet tarafından teşvik edilebileceği, dolayısıyla izlenen bu ekonomik ilişkiler vasıtasıyla bölgede yaşayan "Türk varlığı"nın dostluk çerçevesinde ÇHC'ye kabul ettirilebileceği değerlendirilmelidir.

ÇHC, Kafkasya'da çıkabilecek karışıklığın Hazar Bölgesine sıçramasından, ABD ve RF'nin bunu fırsat bilerek bölge ülkelerinde üs sahibi olmasından kendi güvenliğini etkileyeceği düşüncesiyle büyük rahatsızlık duymaktadır. Aynı endişeler Türkiye tarafından da taşınmaktadır. Bu ortak çekincelerin bölgede ortak projelere dönüştürülebileceği değerlendirilmektedir.

ÇHC'nin Orta Asya - Kafkasya -Türkiye - Avrupa hattının kendi liderliğinde doğudan batıya doğru bir hat olarak uzanması, kendi ifadeleriyle "Pantürkizm'i Türkiye sınırlarında tutmayı, enerji kaynağı olarak gördüğü Orta Asya ülkeleri üzerinde Türkiye'nin politika yapmasını engellemeyi isteğinin bu iş birliğinin önüne geçen faktörler olduğu düşünülmektedir.

Türkiye - ÇHC siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerindeki gelişim hep Türkiye aleyhine oluşmaktadır. Bu durum Türkiye için büyük bir ticari açık anlamına gelmektedir. Bu açığın ticari ilişkilerinin kapsamını çeşitlendirerek ve sadece mal ticaretini değil, son zamanlarda hızla büyüyen hizmet (Özellikle Turizm) sektörünü de harekete geçirerek azaltılabileceği değerlendirilmektedir.

ÇHC ile Türkiye'nin, Orta Doğu, Kafkasya ve Afrika'da birlikte yapabilecekleri projelerle birlikte ve birbirlerinin tamamlayacakları birçok alan bulunmaktadır. Bu alanları tespit ederek proje haline getirmek tek taraflı ticari gelişmenin de önüne geçebilecektir.

Orta Asya'da medya yatırımları teşvik edilerek bölgede Türkiye'nin etkinliğinin artırılabilmesi ve ÇHC'ye yönelik Orta Asya ülkeleriyle açılımlar yaratılabileceği değerlendirilmektedir.

Ayrıca ÇHC'nin ulusal çıkarı açısından stratejik önemi olan ülke veya bölgelere yatırım yaptığı dikkate alındığında, Türkiye'nin ÇHC'ye değil, ÇHC'nin Türkiye'ye ihtiyacı olduğu görülebilecektir. Türkiye'nin stratejik konumu, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ile olan bağlantıları ve Doğu Türkistanlılarla koparması güç olan manevi bağları Türk dış politikasının ÇHC'ye karşı üstünlüğünü oluşturmaktadır. Türkiye bu stratejik konumu nedeniyle Çinli firmaları çekebilecek ve böylece yalnızca yatırım yapan değil, yatırım çeken bir konum kazanılabilecektir.

Bunun yanında ÇHC'nin teknolojik olarak üstün olduğu askeri alanlarda (Özellikle füze / uzay teknolojisi) teknoloji transferi yapabileceği ve ortak projeler geliştirebileceği, bu projelerin silah alımlarının çeşitlendirilmesi yönüyle Türkiye için yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliği, pastanın bölünmesi anlamına gelecektir ki RF ile ÇHC'in bu pastayı başkalarıyla paylaşmak istemesini beklemek yanlış olur. Bu noktada Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası örgüte üye olmak veya olmamak üzerine oturtulmamalıdır.

Türkiye; örgüte gözlemci ya da üye olarak katılmak yerine karşılıklı fayda prensibi çerçevesinde örgütü oluşturan ülkeler (ÇHC, RF, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan) ile örgütle gözlemci statüsünde bağlantısı bulunan İran, Pakistan, Hindistan ve tarafsız ülke konumundaki Türkmenistan'la ayrı ayrı ilişkilerini geliştirmelidir.

Bunu yaparken de özellikle ekonomik ve ticari ilişkilere ağırlık verilmeli, ASEAN ve ŞİÖ ile yaratılan “serbest ticaret bölgesini” çok iyi değerlendirmeli, çıkabilecek seçenekleri ve açılımları çok daha kapsamlı kıymetlendirmelidir.

Sonuç olarak Türkiye Asya'ya olan bakışını değiştirdiği takdirde, bölgeyle olan derin tarihi ilişkileri sebebiyle bölgede barış ve güvenliğin yeniden inşasında ve korunmasında önemli rol oynayabilecektir.

Tarihi ve kültürel bağlarından dolayı Türkiye'nin konumu, diğer devletlerle kıyaslandığında kendisine bazı üstünlükler sunmaktadır. Diğer taraftan coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin taşıdığı önem, Türkiye'yi bölge ile yakından ilgilenmek durumunda bırakmaktadır. Bu noktada yurt dışına giden beyin göçünü durdurmanın yanında, Türkiye dışında yaşayan Türklerin de dikkate alınıp, bu insanların konumlarından ve üyesi olduğu kuruluşlardan yararlanılması gerekmektedir.

Türkiye'nin Doğu'ya yönelik politikasını; Batı'ya endekslemeden, birbirini tamamlar nitelikte ve iddialı projeler üreterek, gelecek yüzyıla ilişkin bir vizyon olarak sunmasının çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bu vizyon içerisinde toplumun her kesimi oluşumuna katkıda bulunmalıdır.

Yaratılacak bu Asya vizyonu içerisinde Orta Asya Cumhuriyetleri ve ÇHC belirgin bir şekilde ön planda tutulmalıdır. Yaklaşık iki asırdır devam eden Avrupa projesi yanında halka farklı bölgelerde, farklı hedefler göstermek ve bunları uygulamaya çalışmak ortaya bir sinerji çıkaracak ve bu sinerjiyle uygulanacak doğru politikalar Türkiye'nin stratejik önemini daha da artıracaktır.

Bu noktada Türkiye'nin yeni dönemde düşünmesi gereken Soğuk Savaş sırasındaki gibi net çizgiler değil, karmaşık ilişkiler olmalıdır. Bu kapsamda "ittifak" kavramı içinde sıkışmamak veya ulusal çıkarları etkileyebilecek denge politikalarında ısrar etmemek gerekebilecektir.

KAYNAKÇA

ADIBELLİ, Barış; **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Yayınları, İstanbul, Mart 2007.

AĞACAN, Kamil; “Rus Liberal İmparatorluk Stratejisi, Güney Kafkasya ve ABD”, **2023 Dergisi**, Kasım 2003, Sayı 31, s. 28.

_____; “Rusya’nın Güney Kafkasya’daki Liberal İmparatorluk Girişimi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Aralık 2003, Cilt 4, Sayı 44, s. 12.

AKBAY, Halit Oral; **KKTC Ülke Profili**, İGEME Yayınları, 2007.

ARMAĞAN, Mustafa; **Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı**, Ufuk Kitap, İstanbul 2007.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 - 1980**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1994, 10 ncü Baskı, Cilt I.

ASEKOVA, Meri; “Living In An Uneasy Neighborhood: Kyrgyzstan”, **Dawn**, 28.02.2006.

ARSLAN, Esat; “ABD ve Çin Yayılmacılığına Karşı Ön Asya Barışı”, **2023 Dergisi**, Ocak 2007, Sayı 69, s. 38.

ASLAN, Yasin; **Sarı İstila**, Berikan Yayınları, Ocak 2004, Ankara.

BAYLIS, John, SMITH, Steve; **The Globalization Of World Politics**, Oxford Yayınları, 2005.

BECKER, Jasper; **Ejder Şahlanıyor, Bugünkü Çin’e İçeriden Bakış**, NTV Yayınları, 2007.

_____; “China Fights UN Sactions on Sudan to Safeguard Oil”, **The Independent**, 15 Ekim 2004.

BHATTACHARY, Abanti; "Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism", **Institute for Defence Studies and Analyses, Strategic Analysis**, Vol. 27, No. 3, Temmuz - Eylül 2003, s. 359.

BLANCHE, Ed; "China's Mid-East Oil Diplomacy", **Middle East**, Haziran 2003, Sayı 330, s. 51.

BLANK, Stephen; "China, Israel March İn Step Again", **Asia Times** , 26 Mart 2004.

BLUMENTHAL, Daniel; "Providing Arms China and The Middle East", **Middle East Quarterly**, Bahar 2005, s. 37.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew; **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ, Ergun KOCABIYIK, Sabah Yayınları, 1998.

BULUT, Süleyman M., VURAL, M. Ragıp; "Uyuyan Ejderha ÇHC", **2023 Dergisi**, Haziran 2001, s. 23 - 24.

ÇAKIROĞLU, Deniz, GÜRSOY, Ebru; **Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, İGEME Yayınları, Mayıs 1999, İstanbul.

ÇAKIROĞLU, Deniz, SOMUNCUOĞLU, Tuğrul; **ÇHC Yerinde Pazar Araştırması**, İGEME ARGE Başkanlığı Yayınları, Temmuz 2006.

CALABRESE, John; "China's Relations with the Gulf Countries", **Pasific Affairs**, Sayı 4, Kış 1992-93, s. 481.

CAN, Tefik, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Ticareti ve Türkiye'nin Yeri**, DPT: 1076 - İPD : 318 sayılı raporu, DPT Yayınları, Temmuz 1971.

ÇEÇEN Anıl; **Türk Devletleri**, Fark Yayınları, İstanbul 2006.

_____; 21 nci Yüzyılda ÇİN, **2023 Dergisi**, Ocak 2007, Sayı 69,

D. COLE, Bernard; “Oil for the lamps of China – Beijing’s 21st. Century search for energy”, **Institute for National Strategic Studies printing**, McNair Paper 67, Ekim 2003, s. 10.

COBEN, Warren I; “Chinese Lessons, Nixon, Mao, and the Course of U.S.-Chinese Relations”, **Foreign Affairs Dergisi**, Mart/Nisan 2007, s. 148.

CÖMERT, Servet; “Jeopolitik ve Türkiye’nin yer aldığı yeni jeopolitik ortam”, **Jeopolitik dergisi**, Kış 2002, Yıl 1, Sayı 1, s. 33.

DAVUTOĞLU, Ahmet, Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, Kasım 2004, 19. Baskı.

DEDEOĞLU, Beril; **Orta Doğu Üzerine Notlar**, Derin Yayınları, İstanbul 2002.

DILLON, Michael; “Uyghur Language And Culture Under Threat In Xinjiang”, (Erişim) http://www.diplomaticobserver.com/special_files/uyghur.html ve www.cacianalyst.org, 03.04.2007.

DOKUZLAR, Bircan; **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya’dan Avrupa’ya)**, IQ Yayınları, Şubat 2006, İstanbul.

DOWNS, Erica; **Energy Security Series CHINA**, The Brookings Foreign Policy Studies, The Brookings Institution, Kasım 2006.

DWYER, Arienne M.; **The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, language Policy, and Political Discourse**, East - West Center Yayını, Policy Studies 15, Vaşington, 2005.

DYER, Gwynne; “India and China: Avoiding The Past”, **Tehran Times**, 19.04.2005.

EBERHARD, Wolfram; **Çin Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

EKİCİ, Gökçen; “Türkistan’da Mevzi Savaşları ve Enerji”, **TURKSAM**, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.>, 29 Ocak 2005.

ENGDAHL, William; “China Lays Down Gauntlet In Energy War”, **Asia Times**, 21 Aralık 2005.

ESLEN, Nejat; **Tarih Boyu Savaş ve Strateji**, Truva Yayınları, İstanbul 2005.

EKREM, Erkin; “Büyük Orta Doğu Projesi ve Çin”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Nisan 2004, Cilt 4, Sayı 48, s. 13.

_____; “Çin ve ABD Arasında Hamas Sorunu”, **TURKSAM**; (Erişim) www.turksam.org.tr. 08.06.2006.

_____; “Jeostratejik Etkinliğin Ölçülmesi”, **Jeopolitik Dergisi**, Yaz 2004, Yıl 3, Sayı 11,

EKREM, Nuraniye Hidayet; **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, ASAM Yayınları, Ankara 2003.

_____; “Türkiye-Çin İlişkilerinin Gelişiminin Kısa Tarihi”, **Dünya Gündemi**, 20-27 Ağustos 2006.

_____; “Çin Hamas Kartına Oynuyor”, **TURKSAM**, (erişim) www.turksam.org.tr., 23.06.2006.

_____; “Türkiye-Çin ilişkilerinin boyutları ve engelleri”, **AVSAM**, (Erişim) <http://www.avsam.org/turkce/analizler/tanalizler-2.htm>, 23.06.2006.

ESHANOVA, Zamira; “China: Uyghur Group Added to US List of Terrorist Organisations” (Erişim) <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles>, 10.06.2007.

FENG, Zhaokui; "Iraq War and Its Implications for International Strategic Patterns", **World Economics and International Politics**, Sayı 11, 2003, s. 31-36.

FINK, Daniel; "Assessing Turkey's Future As an Energy Transit Country", **The Washington Institute for Near East Policy**, Araştırma notları, Sayı 11, s. 1.

FRANCESCO, Sisci; "China Plays The Middle East Card", **Asia Times**, 23 Nisan 2006.

FRENCH, Hokward W.; "China's Splurge on Resources May Not Be A Sign of Strength", **The New York Times**, 13 Aralık 2004.

GAFFNEY, FRANK J.; "China Arms the Rogues," **Middle East Quarterly**, Eylül 1997, s. 33-39.

GALLOWAY, James; "ÇHC'nin ekonomik ihtiyaç ve politik çıkarlar sağlama yönündeki yatırımları", **Jeo ekonomi Dergisi**, cilt 1, sayı 1, İlkbahar 1999, s. 37.

GEERTZ, Clifford; **Primordial and Civic Ties, Nationalizm**, Der. A. Smith ve J. Hutchinson, Oxford Yayınları, 1994.

GERTZ, Bill; "China's Nuclear Facility Exposed By Pictures", **The Washington Times**, 20 - 26 Şubat 2006.

_____ ; "China arms talks, reciprocity stalled", **The Washington Times**, 14 Haziran 2007.

_____ ; "US Puts Sactions on Chinese Firms For Aiding Tehran", **The Washington Times**, 27 Aralık 2005.

GİLL, Bates, KLEIBER, Martin; “China’s Space Odyssey”, **Foreign Affairs Dergisi**, Mayıs/Haziran 2007, s. 4.

_____; “Curbing Beijing’s Arms Sales”, **Orbis**, Yaz 1992, Sayı 36, s. 379 - 384.

GÖMEÇ, Saadettin; **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

GREGORY, John S.; **The West and China Since 1500**, Palgrave Macmillan Yayınları, 2003.

GÜNAY, Bekir; **Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, IQ Yayıncılık, İstanbul Mayıs 2005.

GÜNEŞ, Hakan; “ÇHC’nin Ortadoğu politikası”, **Çin’nin gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam yayınları, Ed. Deniz Ülke ARİBOĞAN, Kasım 2001.

HABLEMİTOĞLU, Necip; “Türkiye-Çin İlişkilerinde Gözardı Edilen Bir Boyut: Hükümet-Çin-Doğu Türkistan”, **Hakimiyeti Milliye**, (Erişim) <http://www.hakimiyetimilliyeye.org>, 06.06.2007.

HART - LANSBERG Martin, BURKETT, Paul; **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü Çin ve Sosyalizm**, Kalkedon Yayınları, Ocak 2006.

HAYİT, Baymirza; **Türkistan; Rusya ile Çin Arasında**, Almanca’dan çeviri Abdülkadir Sadak, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 37, Nisan 1975.

HEARD, Linda S.; “Chinese Panda Marks Its Territory”, **Gulf News**, 19.04.2005.

HUANG, Ray; **Çin Tarihi, Bir Makro Tarih Yaklaşımı**, Çeviren; Atilla Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Abdi İPEKÇİ, “Çin Tartışmasında Önemli Bir Faktör”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1971.

ISRAELİ, Raphael; **Çin’deki Müslümanlar**, Çev; İbrahim KAPAKLIKAYA, Gelenek Yayınları, İstanbul Mart 2003.

JAMES, Harold; “How Economic Superpowers Rise”, **Project Syndicate**, 19.04.2006.

KATIK, Mevlut; “Kazakhstan Has Huge Plan To Expand Energy Links With China”, **Eurasianet**, 15.03.2005.

KİSSİNGER, Henry; **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. KURT, İş Bankası Yayınları, 2002.

_____; “Icon and Eagle”, **International Herald Tribune**, 21.03.2007.

KURBAN, İklil; **Doğu Türkistan İçin Savaş**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

KARACA, R. Kutay; **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, IQ Yayınları, İstanbul 2005, İkinci Baskı.

_____; “Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, Şubat 2003, Yıl 1, s.115.

_____; “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Yeni Güvenlik Kavramı, Şanghay İş Birliği Örgütü ve Türkiye’nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2, Şubat 2004, s. 117.

_____; “Türkiye – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Sorunlar ve Çözümler”, **Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Editörler; Necdet Öztürk ve Ali Satan, IQ Yayınları, İstanbul, Temmuz 2007.

KAZAKBALASI, G. C.; **Göçten Sonra**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1980.

KEMENADE, van Willem; **Çin Hong Kong Tayvan A.Ş. Yeni Bir İmparatorluk**, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999.

KENNEDY, Paul; **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1996.

KHAN, Azmat Hayat; **China As An Emerging Power**, Area Study Center, Peshaver Üniversitesi Yayınları, 1999.

KLARE, Michael T.; "Oil Geopolitics, and the Coming War with Iran", **Common Dreams News Center**, 11 Nisan 2005.

KOHEN, Sami; **Milliyet Gazetesi**, 05 Ağustos 1971.

LUFT, Gal, KORIN, Anne; "The Sino-Saudi connection", **Institute for the Analysis of Global Security**, 28 Aralık 2004, s. 45 - 51.

KURLANTZICK, Joshua; "Unnecessary evil: China's Muslims aren't terrorists. So why did the Bush administration give Beijing the green light to oppress them?", **Washington Monthly**, Aralık 2002.

LAMPTON, David M.; "The Faces of Chinese Power", **Foreign Affairs Dergisi**, Ocak/Şubat 2007, s. 118.

LİAS, Godfrey; **Göç**, Boğaziçi Yayınları, 1992.

LIANGXIANG, Jin; "Sino-Arab Relations: New Developments and Trends", **Middle East Policy**, Cilt XI, Sayı 4, Kış 2004, s. 43 - 48.

_____; "Energy First China and the Middle East", **Middle East Quarterly**, Bahar 2005, s. 71.

MAHMUTOĞLU, M. Niyazi; **Doğu Türkistan, Esaretteki Ülke**, Eğitim Vakfı Yayınları, 1987.

MİNG, Tu Wei; **The Living Tree: The Changing Meaning of being Chinese Today**, Stanford Üniversitesi yayını, 1994, Stanford.

MCDERMOTT, Roger; “Uzbekistan's Relations With China Warming”, **Eurasia Daily Monitor**, 22 Temmuz 2005, Cilt 2, Sayı 142, s. 48.

NOGAYEVA, Ainur; “ Çin Kazakistan İlişkilerinde Yeni Dönem”, **TUSAM**, (Erişim) <http://www.tusam.net/makaleler/>, 15.01.2007.

NYE, Joseph. S.; **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç**, Çev. Rayhan İnan AYDIN, Elips Yayınları, Ekim 2005.

OĞAN, Gökçen; “Tehdit ve Fırsat Algılamaları Etrafında Gelişen Çin-Orta Asya İlişkileri”, **2023 Dergisi**, Ocak 2007, Sayı 69, s. 20.

OK, Selçuk Tayfun, İLYAS, Atilla; **Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Pazar Araştırması**, İTO Yayınları.

OPAL, Barry; “Israeli Arms to China Deal Provokes Pentagon Ire”, **Defense News**, 23 Aralık 2004.

ORKUN, Hüseyin Namık; **Eski Türk Yazıtları**, TDK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1994.

ORKUNT, Sezai, “Komünist Çin'i Tanırken”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1971

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet; **Geleceğimiz Asya'da mı? Yaralı Asya, Çin ve Türkiye**, Milliyet Yayınları, 2 nci Baskı, Ocak 1999.

_____; **2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süper Güç Çin**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, Temmuz 1995.

ÖZDAĞ, Muzaffer; **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine**, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

PAMİR, Necdet; “Çin ve Enerji Güvenliği”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ekim 2005, s. 66.

PAN, Guang; “China's Success in the Middle East”, **Middle East Quarterly**, Cilt 4, Sayı 4, Kasım 1997, s. 73.

POMFRET, John; “Go West, Young Han”, **The Washington Post**, 15 Eylül 2000.

PUTIN, Vladimir; “Tek Taraflı Güç Küresel Demokrasiyle Bağdaşmaz”, **The Guardian**, 13.02.2007.

_____; “Rusya Avrupa’nın Doğal Müttefikidir”, **The Guardian**, 25.03.2007.

RONG, Deng; **Deng Xiaoping and The Cultural Revalution**, Foreign Languages Yayınları, Pekin, 2002.

ROUX, Jean Paul; **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Kabalcı Yayın Evi, İstanbul, 2001.

RYNHOLD, Jonathan; “China’s Cautious New Pragmatism in the Middle East”, **Survival**, Cilt 38, Sayı. 3, Ağustos 1996, s. 108.

RUBİN, Barry, “China’s Middle East Strategy”, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 3, Sayı 1, Mart 1999, s. 46.

SAĞIR ÖZTOPRAK, Meral, AKILLI, H. Serkan; “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2004, C 28, No. 1, s. 9.

SHAMBAUGH, David, SUTTER, Robert; "Rising Dragon and The American Eagle", **Yale Global**, <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=5601> 24 Nisan 2005.

SHICHOR, Yitzhak; "Unfolded Arms; Beijing's Recent Military Sales Offensive", **Pasific Review**, Sayı 1, No. 3, 1988, s. 43.

_____; **China's Kurdish Policy**, China Brief, The Jamestown Foundation Yayınları, 03 Ocak 2003, Cilt 6, Sayı 1.

SOMUNCUOĞLU, Anar; "Rusya'nın Çin Politikası: Fırsat Mı, Tehdit Mi?" **Cumhuriyet Strateji**, 15 Temmuz 2005, s. 7.

_____; "Asya Devlerinin Orta Asya İlgisi", **TUSAM**; (Erişim) www.tusam.net/makaleler, 19.10.2006.

SOLIGO, Ronald, JAFFE, Amy; "China's Growing Energy Dependence: The Costs and Policy Implications of Supply Alternatives", working paper, **Houston, Rice University**, Nisan 1999, (Erişim) internet adresi: <http://bakerinstitute.org>.

STAKELBECK, Frederic; "The Growing Tehran-Beijing Axis", **In The National Interest**, 05 Haziran 2005.

SUTTER, Robert; "Why does China Matter?" **The Washington Quarterly**, 2003-2004, s. 84.

TANRISEVER, Oktay Fırat; "Gürcistan'daki Parlamento Seçimleri ve Gürcistan'ın İstikrarı Açısından Önemi", **2023 Dergisi**, Kasım 2003, Sayı 31, s. 23.

TEZKAN, Yılmaz; "Çin Halk Cumhuriyeti ve Jeopolitik Çoğulculuk", **Türk Yurdu Dergisi**, Aralık 2005, Cilt 25, Sayı 220, s. 20 - 21.

TISDALL, Simon; "Japan Emerges As America's Deputy Sheriff In The Pasific", **The Guardian**, 19.04.2006.

TROUSH, Sergei; “China’s Changing Oil Strategy and its Foreign Policy Implications”, **CNAPS Working Paper**, Sonbahar 1999, s. 19.

TORBAKOV, Igor; “Russian Policy Maker Air Notion of Liberal Empire in Caucasus, Central Asia.” (Erişim) www.euroasia.org, 27 EKİM 2003.

TOYKENOV, Kayrat; “ÇHC’nin Orta Asya’ya Yönelik Politikası”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2002.

ÜTÜK, Kazım; Avrasya ekseninde enerji ipek yolu, **2023 Dergisi**, Ankara, Haziran 2001, Sayı 2, s. 32.

XIAOTONG, Fei; **Plurality and Unity in the Configuration of the Chinese People**, Hong Kong Çin Üniversitesi Yayını, Kasım 1988.

YANAR, Savaş; **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Yayınları, İstanbul, Ağustos 2002.

YILDIRMAZ, Sinan; “Çin’in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu”, **Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Der; Deniz Ülke ARİBOĞAN, Bağlam Yayınları, Kasım 2001, İstanbul.

YILDIZ, Yavuz Gökalp; **Ortadoğu’da Silahlanma ve Militarizm, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu**, Bağlam Yayınları, Kasım 1993.

ZUQIAN, Zhang; “Beijing’s Quiet Westward Turn: China And NATO”; **International Herald Tribune**, 19.04.2006.

GAZETELER

“Israeli Arms Deals with China Raise Tensions with US”, **Agence France-Presse**, 16 Aralık 2004

“Beijing and Middle East”, **Beijing Review**, 20 Ekim 1989

BBC Turkish, 26.05.2006

China Daily, 07 Kasım 2002.

China Daily, 30 Ocak 2004.

“Jobless Urbanites To Hit 10 Million by 2010”, **China Daily**, 10 Kasım 2006.

Chinese People Daily, 31 Ocak 2004.

China people Daily, 04 Nisan 2006.

China People Daily, 28 Mart 2004.

“East Turkistan! Terrorist Forces Cannot Get Away With Impunity”, **China People Daily**, 21 Ocak 2002.

“Charter for Shanghai Cooperation Organization Adopted at Summit in Russia”, **China People Daily**, 06 Ağustos 2002.

“Amerika Kıta Çin’i lehinde oy kullanacak”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 03 Ağustos 1971

“Formoza BM’de iki Çin Fikrine Karşı Çıktı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 04 Ağustos 1971

“Pekin’de İki Çin Formülüne Şiddetle Hücum etmiştir”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 05 Ağustos 1971

“Çin’i Tanırken”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 06 Ağustos 1971

“Demirel, Kıta Çin’inin Tanınmasını Kınadı”, Cumhuriyet Gazetesi, 09 Ağustos 1971

“DPT Raporu; Kızıl Çin’le Ticarete Türkiye Karlı Çıktı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Ağustos 1971

Çin Radyosu Haber Merkezi, 24 Temmuz 2006.

Çin Radyosu Haber Merkezi, 04 Nisan 2006.

Dünya Gündemi, 09 Ağustos 2006,

“Dünya Turizm Örgütü; Çin 2020’de En Çok Turist Ağırlayacak Ülke Olacak”, **Dünya Gündemi**, 01 - 08 Temmuz 2007

“Smile Diplomacy”, **The Economist**, 31 Mart 2007, s. 6.

Haaretz , 09 Temmuz 2006

“Kızıl Çin’le Havacılık Anlaşması Yapıyoruz”, **Hürriyet Gazetesi**, 04 Ağustos 1971.

“Çin Halk Cumhuriyeti’ni Tanıyan 59. Ülke Olduk”, **Hürriyet Gazetesi**, 05 Ağustos 1971.

“Çin’le Ticaret Yapanlara Kolaylık Var.”, **Hürriyet Gazetesi**, 06 Ağustos 1971.

Hürriyet Gazetesi, 07 Ağustos 1971.

Hürriyet Gazetesi, 4 Şubat 1999.

İran Devlet Radyosu, 26 Haziran 2007.

Interfax Haber Ajansı, 18 Haziran 2005.

Rum Politis Gazetesi, 19. Aralık 2005.

“Çin: Teröre de Operasyona da Karşıyız”, **Sabah Gazetesi**, 27 Haziran 2007,

“Gül Kota Sorununu Yatırımla Aşalım”, **Sabah Gazetesi**, 02 Şubat 2005.

The Economist, 20 Aralık 2005.

“China’s Dangerous Game”, **The Wall Street Journal**, 12 Kasım 2004

“Çin’den ABD’ye tehdit; Doları Çökertirim”, **Vatan Gazetesi**, 09 Ağustos 2007.

Vatan Gazetesi, 16 Temmuz 2006.

Xinhua Haber Ajansı, 14 Ekim 2004.

Xinhua Haber Ajansı, 04 Nisan 2006.

Xinhua, 31 Ağustos 2006,

Xinhua, 07 Ağustos 2003,

“PRC Xinjiang Records Economic Growth”, **Xinhua**, 22 Mart 1996,

Xinhua, 08 Ağustos 2007,

ARŞİV BELGELERİ

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.5.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.6.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.258.735.7.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.257.728.16

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.257.728.21.

DPT Arşivi, DPT: 1076 - İPD : 318 sayılı raporu.

RAPORLAR

ÇHC Anayasası 1982, (Erişim) <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ch00000>

“Military Power of the People’s Republic of China 2006”, Annual Report To Congress, **Office of the Secretary of Defense**, s. 34.

“Dünya Gelişim Göstergeleri“, **Dünya Bankası**, 23 Nisan 2007

“Country Profile 2001”, **The Economist Intelligence Unit**,

“Uzbekistan Country Profile 2003”, **The Economics Intelligence Unit**

“Country Profile 2005”, **The Economist Intelligence Unit**,

“Country Profile 2004”, **The Economist Intelligence Unit**,

“Country Profile Nisan 2005”, **The Economist Intelligence Unit**,

“Country Profile Kasım 2006”, **The Economist Intelligence Unit**,

“Country Profile 2007”, **The Economist Intelligence Unit**,

“Country Profile 2007 China”, **The Economist Intelligence Unit**, Londra Mart 2007

“China’s Customs Statistic”, **PRC General Administration of Customs**.

“Statistical Review of World Energy”, **BP**, Haziran 2006,

“Industry Forecast, Energy and Electricity China”, **Economist Intelligence Unit**, Ocak 2007,

“World Energy Outlook 2004”, **International Energy Agency**

“Oil Market Report”, **International Energy Agency**,

World Energy Outlook 2004, **International Energy Agency**,

“Military Expenditure”, **SIPRI Yearbook 2005**,

“Arms Transfers”, **SIPRI Yearbook 2005**,

İNTERNET ADRESLERİ

ÇHC Büyükelçiliği, (Erişim) Internet Adresi: <http://chinese-embassy.org.uk/eng/zxxx/t283175.htm>,

Beyaz Kitap 2006, (Erişim) <http://www.china.org.cn/english/China/194350>.

ÇHC Ticaret Bakanlığı, (Erişim) www.english.mofcom.gov.cn , 02 Şubat 2006

ABD Enerji Bakanlığı, (Erişim) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/casp-stats.html>, 02.06 2006

<http://www.cecc.gov/pages/virtualAcad/uighur/xinannrept02.php>, 16.12.2006.

<http://www.amnesty.org/ailib/intcam/china/china96/rel7.htm>, 16.12.2006.

http://www.delchn.cec.eu.int/en/eu_china_wto/12.2006.EU25.xls

<http://www.milavia.net/aircraft/j-10/j-10.htm>.

<http://www.pakistanidefence.com/news/FullNews/2006/May2006/JF17proto04Flies.htm>,

<http://www.chinaelections.org/en/readnews.asp?newsid=%7BA9208856-BE3C-4692-BF0B-70C4CAA26C6E%7D>.

<http://www.gokbayrak.com/turkistan>.

EKLER

EK-1

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
İkinci Daire Reisliği
Şube IV.
Lef. I

Ankara 2.8.1940 193
Hulâsa Çindeki Türkler arasında
yeni harflerin tamimi h.

58315
74

4311A
16

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Başvekâlet yüksek makamına

Çin Türkistanında ve Çin'in diğer taraf-
larında yaşayan Türkler arasında yeni harflerimizin neşri
tamimi ve Türkistandan yurdumuza tahsil için bir kaç talebe
getirilmesinin temini hakkında Chungking Elçiliğimizden alı-
nan 29.I.1940 tarihli ve 63/14 sayılı yazının bir örneğinin,
ilişik olarak takdim kılındığını ve keyfiyetin Maarif Vekâ-
letile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine de bil-
dirilmiş olduğunu derin saygılarımla arz ederim.

Hariciye Vekili

21-2-1940

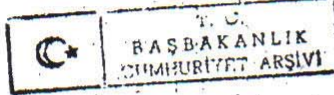
030	10			257728	16

EK-1

Suret

Chungking, 29.I.1940

Hariciye Vekâletine

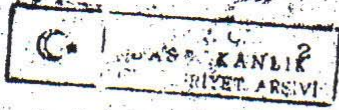

Hülâsa: Çinde Türkler arasında türkçenin yeni yazı ile yazılması ve okutmasının temini h.

Buradaki resmî unvanı Singkiang olan Türkistanı Çini'de ve memleketin diğer bazı taraflarında yaşayan Türk ırkından mühimce bir kitlenin hayat ve mukadderatı ile alâkadar olmaklığı Çin'de memuriyetimin icabatından telâkki etmekteğim hasebile Çungking'e muvasalatımdan beri ırkdaşlarımızın maddî ve manevî hayatlarıyla alâkadar olmağı vecibe bildim. Bu yoldaki tetkikatın ırkdaşlarımızın daha mütekâsif bir halde yaşadıkları Türkistanı Çini'den başlanması tabii ise de bu havalinin içinde bulunduğu şerait istenilen malûmatın istihsaline müsait bulunmamaktadır. Filhakika Türkistanı Çini bu ^{gün} Merkezin doğrudan nüfuz ve murakabasına tabi görünmemektedir. Çin Türkistanı hukuken Çin'in eczasından bulunmak ve Valiye memuriyeti Çin Hükûmetince tevcih olunmakla beraber emri idarede Merkezin nüfuzunun mutlak bir şekilde cereyan etmediği ve valinin idarede kendisini muhtar ve serbest ve merkezin emirlerine inkiyatla gayri mükellef telâkki ettiği anlaşılmaktadır. Öğrenildiğine göre ^{bu günkü} valî umumî Türkistan'da ^{son} senelerle zuhur eden muhtelif şekildedeki isyan ve ihtilâl hareketlerinin son safhasını Sovyet yardımı ile bastıran ve kendisi Merkezî hükûmete imposé eden bir zattır ve idarede Sovyetlerin fiilî yardımından istifade etmektedir. Sovyetlerin Çin Türkistanında bir nevi fiilî hakiyet tesis ettikleri ve Çin ile irtibat ve muvasalayı asgarî bir hadde indirdikleri burada her kesce bilinmektedir. Türkistanı Çini'ye gitmek için buradaki Sovyet Sefaretinden vize almak mecburiyetinin mevcudiyeti hakikî vaziyeti tenvire medar olabilecek bir delildir. Bu hal karşısında Türkistandaki Türkler hakkında tabiatile etraflıca malûmat alınmamıştır. Bununla beraber Sovyetlerin Türkistan'da bazı gençleri Rusya'ya sevk ve komünist terbiyesile yetiştirdikten sonra

030	10			257728/16

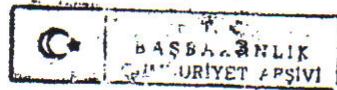
EK-1

Türkistan'a iade ve münevver ve milliyetçi anasıra karşı daima gayri müsaide ve vakıd, şedid bir politika takip ettikleri ve Türkistandan Hindistana doğru bir hicret akını mevcut olduğu işidilmektedir. Çin'in diğer yerlerinde mevcut Türklere gelince bunlar arasında toplu ve millî bir hayat ve teşkilât alâimi görülmemektedir. Her hangi bir yerde bir Türk mektebinin mevcudiyeti hakkında bir malûmat edinilememiştir. Yalnız Çungking yakınında bir yerde hudud mektebi adı verilen ve talebesi mogol, tibetli ve Türkistanlı olan resmî bir mektepte o da on kişiyi bulmayan Türk talebesine maksur kalmak üzere Türkçe okutulmaktadır. Çinin harp zamanı Merkezi olan Çungking ile Szechuan eyaletinin merkezi olan Chengtu'da mevcut ekserisi fiilen muayyen bir vazife ifa etmedikleri halde bazı devaire mensup memur gibi gösterilen ve o suretle maaş alan bir kaç Türkün çocukları aralarında Türkçe bilenlerden ders almaktadır. Şu kadar varki gerek hudud mektebinde ve gerek hususî tedrisatta Türkçe dersleri eski harflerle okutulmaktadır. Çin hizmetinde hudud mektebinde türkçe muallimi olan Mesud Sabri isminde bir zatta "Yurt" isminde eski harflerle aylık ve yalnız 120 nüsha basılan bir mecmua neşretmektedir. Bu mecmuanın tertip için harfleri mevcut ise de tabî için makinesi yoktur ve harfler tertip edildikten sonra tabî için Çin matbaalarından istiane edilmektedir. Yurt mecmuasının bir kısmının Türkistan'a bir kısmının Hindistan'a bir kısmının da memleketimize gönderildiği anlaşılmaktadır. Türkistan muhacirlerinin Hindistanda Delhi şehrinde hayli bir koloni teşkil ettiklerini ve Tercemanı Delhi gazetesinin bazen kısmen Türkçe neşredildiğini de burada istidraden kaydetmek isterim.

Çin'deki Türkler arasında henüz yeni alfabemiz girmemiştir. Yeni alfabenin şimdiye kadar Çin'e girmemesi siyasî bir maksadla teannüde ve muhafazakarlık hissile teaasuba müstenid olmadığı ve teahhürün bu vadiye rehberlik edilmemesinden ileri geldiği mutalea edilmektedir. Ekseriyetle Türklerle meskûn havalinin Çin'in merkezi idaresi tesiratından hariç bulunmasına rağmen diğer havalide müteferrik bir halde bulunan Türkler arasına yeni alfabenin girmesindeki fevaid, asıl kitlenin bilâhère bununla kolaylıkla istinas peyda etmes noktasından aşikâr olduğundan bu vadiye telkinlerde bulunulmamalıdır.

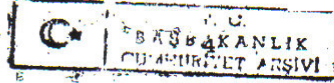
EK-1

ve fırsat hasıl oldukça Makamatı mahalliye'nin yardımının temini zarurî görülmektedir. Arapça harflerle tedrisatta bulunacak muallim, takip edilecek kitap, kitap tedarik edilecek menba bulunabilmesi şimdiden bir mesele teşkil ettiği gibi zaman geçtikçe bu mesele daha had bir şekil iktisap edeceğinden Çin Türkleri için hayatî bir ehemmiyeti haiz olan bu meseleye bigâne kalınmaması iktiza edecektir. Aksi takdirde ırkdaşlarımız ya bûsbütün tahsil meylini kaybedecek veyahut da tahsil ihtiyacını millî inkişafına gayrı müsaîd vesait ve çarelerle temine çalışacaklardır. Bu endişe ile ahiren buradaki Türklerin münevverlerinden bir olan ve zikri geçen "Yurt" mecmuasını çıkaran B. Mesud Sabri'ye mecmuasını yeni harflerle çevirmesini ve tedrisatını yeni harflerle yapmasını teklif ettim. Ledelicap kendisi ile biliştirâk veya yalnızca tarafımdan bir alfabe ihzar edilebileceğini ve iktiza edecek kitapların Türkiyeden celbine tevessül oluna bileceğini söyledim. Mesud Sabri muarız görünmemekle beraber sarîh bir muvafakat cevabı vermedi. Böyle tereddütlerin tesiri altında kalınmaması ve mesaiye devam olunması tabîdir.

22 kânunusani 940 pazartesi akşamı Elçilikçe Çin Hariciye Nazırı şerefine verilen bir ziyafette davetliler arasında bulunan Çin Millî Terbiye Nazırı ile vaki mükâlemeye bir münasebetle bu meseleye ve Türk ekalliyetleri bulunan başka memleketlerde bu hususta takip edilen hattı harekete temas olunmuştur. Nazır meseleyi gayrı müsaîd bir şekilde telâkki etmemiş ve ancak ekalliyet işlerinin Kuomintang Çin Halk Fırkasında tetkik edildiğini ve meseleyi kendisinin de tetkike âmade olduğunu söyledi. İşte bir ekalliyet meselesi mevzuubahs olmadığını ve böyle bir mesele ihdası da düşünülmediğini maksadın Türkiyede tahakkuk eden bir inkilâbın Çin vatandaşlarının haiz bir kitle üzerindeki tesirâtı tabiiyesine işaret olduğunu söyledim ve tetkik vadine teşekkür ettim. Fikrimce mesele şifahî olarak Hariciye Nazırı veya Nezareti nezdinde de mevzuubahs edilmeye değer. Çin'e bir Türk mümessili izamından pek mütehassıs görünen Çin Hükûmetinin böyle bir teşebbüsü gayrı müsaîd telâkki etmesi için sebep yoktur. Bu hususta resmî bir teşebbüs icra edilmese de hususî faaliyetin ihmal edilmemesi lâzım geleceği fikrindeyim. C.H.P. Genel Sekreteri Muhterem Bay Dr. Tuzer'e Ankaradan arifei

EK-1

hareketimde bir kaç Türkistanlı göçüğün memleketimizde tahsilleri-
nin temini hakkında maruzatta bulunmuş müsaide ve muvafık cevapla-
rını almıştım. Bu meselede aynı esasa teferrü ettiğinden muvafık
mütalea buyurulduğu takdirde hususî faaliyet tarzı hakkındaki
talimatın Partice verilmesinin temini de kabildir. Yüksek takdir-
lerine arz ve derin tazimlerimi teyid ederim.

Elçi

030	10			257 728	15

EK-2

T. C.
DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI
Harc ve Vekâlet
Konsolosluk ve Muhtelit Hukuk D. U. M.
Şube

U. No. 1098
H. No. 158
Lef: 158

Ankara, 30 Temmuz 1944
Hulâsa Çinlilerin İstanbulda
bir Konsolosluk açmak iste-
dikleri hakkında.

Yüksek Başbakanlığa

Çin Sefaretinden bu kerre alınan bir notada,
Çin Hükûmetinin İstanbulda bir Konsolosluk açmak arzu-
sundan bahsedilerek bu hususta Hükûmetimizin muvafaka-
tinin bildirilmesi rica olunmaktadır.

Hükûmetimizin bu talebe muvafakat ettiğinin
adı geçen Sefarete tebliğ edilmiş olduğunu, Yüksek
bilgileri için, saygılarımla arz ederim.

Dışişleri Bakanı Vekili

Arzedildi

12/7/44
1.8.7945

030	10			257	728	21

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARSIVI
30-7-1944 3641

-1-

EK-3

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
 3. nci Daire Umum Müdürlüğü
 1 nci Şube
 50832
 44

Ankara 22 - 1 - 19 19
 Hulâsa
 5

T. C.
 BAŞBAKANLIK
 HARİCİYE VEKÂLETİ

Lef:2

Yüksek Başvekalet'e

Şarkî Türkistan vaziyeti hakkında Soviyet sefiri M. Suriş'in verdiği malûmatı havi izahname ile bu mesele kargısında matbua-tımızca ittihaz edilecek tarzı hareket hakkındaki mütalaaı acizanemi muhtevi olarak Dahiliye Vekaletine gönderilmiş olan tezke-renin bir sureti leffen arz ve takdim kılındı efendim.

Mk

Hariciye Vekili

Takdim
 22 - I - 1934

ayrıldı 23.1.1934

030	10			258	735	5

Cevabi muharrerata hangi daire ve sube ifadesiyle yazıldığından ve umumî ve hususî numaralarının derisi mevcuttur.

3-

1

EK-3

435A

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
.....nci Daire Umum Müdürlüğü
.....nci Şube

Ankara 19
Hulâsa

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Dahiliye Vekâletine yazılan tezkerenin
suretidir.

Şarkî Türkistan vaziyeti hakkında vakı olan sualim üzerine Soviyet Büyük Elçisi M.Suriş'in verdiği malumatı havi izahnameyi ilişik olarak takdim ediyorum.

Bu izahata göre yekdiglerinden çok farklı iki temayül halinde beliren Şarkî Türkistan istiklâl hareketi henüz müstekir bir şekil almaktan uzak gibi görünmektedir. Ecnebî tesirlerin faal rol oynadığı ve efkârı umumiyemizin hassasiyet gösterdiği bu hareketler karşısında matbuatımızın alacağı vaziyet bir nezaketi mahsusa arz etmektedir.

Siyasî istiklâllerini gaybetmiş milletlerin bunu geri almak ugrundaki mücadelelerini suitelakkı etmek prensiplerimizden çok uzaktır. Son seneler zarfında orta ve uzak Şarkta milliyetperverlik cereyanlarının kuvvetlenmesi tesirile Şarkî Türkistan'da tezahur eden bu hareketleri de, bilhassa aynı ırktan olan bir cemaate taalluk etmesi itibarile memnuniyet ve takdirle karşılarız. Ancak bu hareketin dini irticain ve klerikal umdelerin ^{ayaklanışı} şeklinde olması veyahut her hangi ecnebî hükûmetin muayyen bir maksadına alet ittihaz edilmesi noktası din ve devlet işlerini temameh ayırmış olan rejimimizin esaslı prensiplerine hiç uygun olamayacağı şüphesizdir. Bu noktai nazardan Şarkî Türkistan istiklâli meselesinde matbuatımızın sadece ajans haberlerinin tefsirsiz bir surette neşrile iktifa etmesi muvafık olacağı mütalaasında bulundugumu arz ederim efendim.

Hariciye Vekili

Tevfik Rüşü

030	10			258	735	5

Cevabi muharrerata hangi daire ve şube ifadesiyle yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının dereci mevcuttur.

2

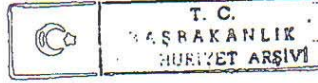
EK-3

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

..... nci Daire Umum Müdürlüğü
..... nci Şube

Ankara 19

Hulâsa

Şarkî Türkistan vaziyeti hakkında M.Suriç'in
verdiği izahat.

Şarkî Türkistan'da faaliyette bulunan başlıca iki grup mevcuttur:

Bunlardan biri Uygurlardan sabık Hotan Emiri Sabitüddin Molla'nın riyaseti altında olup Enver Paşanın mensuplarından Mustafa Ali bey, Ahmet Şefik bey ve Mahmut Nedim bey beraberinde bulunmaktadır. Bu grup İngilizlerle münasebette dir. Grubun programı şiddetle klerikal olup tamamen teokratik bir idare tesisi taraftarıdır. Esas itibarı ile panislamist ve kısmen de panturanisttirler. Bunların elyevm vaziyeti pek iyi değildir..

İkinci gruba gelince, başında Naci Niyaz bulunan ve Çin vahdeti içinde bir muhtariyet tesisine taraftar olan bu grup Çin'in Urumçi valisile müstereken hareket etmektedir. Son alınan haberlere göre Çang isyanını bastırmış olan Urumçi valisinin vaziyet kuvvet kesbetmiştir.

Birinci grubun maksadı İngilizlere alet olarak Soviyet Rusya'ya karşı Şark'ta bir Etat Tampon tesisidir. Şeyh Sait ihtilâli Türkiyeye karşı niçin ve nasıl çıkarılmış ise bu hareket te Rusyaya karşı aynı sebeple ve aynı şekilde yapılmakta ve Şeyh Sait isyanında müessir olan haricî tesirat burada da aynen kendini göstermektedir. Japonlar da bu maksatla İstanbul'da çalışmakta ve Morski isminde bir şahıs müsavvâtçılar vasıtasile matbuat üzerine tesir yapmakta ve Muharrem Feyzi beyin Akşam gazetesinde intişar etmiş olan konferansı da bu meyanda bulunmaktadır.

030	10			258	435	5

Cevabi muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derosı mevcuttur.

3

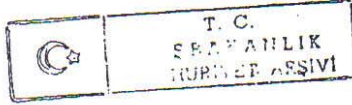
EK-4

T. C.
Hariciye Vekâleti
3. nci Daire Umum Mûdûrlüğü
Şube
55704
160

Ankara 8. 2. 1934

Hulâsa
4250
6

Yüksek Başvekâlete

Şarkî Türkistan İstiklâl Mahkemesi Reisi Abdûlbakı
oğlu Şeyh Sabit tarafından Mısır Mebuslar Meclisi azasından
Geng Müslûmanlar Cemiyeti Reisi Doktor Abdülhâmit Sait beye
gönderilen ve Elehram gazetesinin 7 Şubat 1934 tarihli nûs-
hasında intişar etmiş bulunan mektubun bir sureti leffen tak-
dim kılındı Efendim *hazretleri*.

TR

Hariciye Vekili

A. C. C. C.

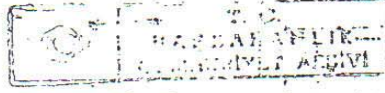
Takdim
8-3-1934

1 Lîfz
112.1937

030	10			258	735	6

Cevabî muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derci meroudur.

EK-4

El Ehlram gazettesinin 7/2/1934 tarihli nushasından:

Şarkî Türkistanın istiklal Mahkemesi Reisi Abdülbaki oğlu Şeyh Sabit tarafından ahiren Mısır Mebuslar Meclisi azasından, Genç Müslümanlar Cemiyeti Reisi Dr. Abdülhamit Sait beye gelen bir mektupta 1349 hicrî senesinde Kamel ahalisinden Hacı Gazi Muhammed Niyaz'ın liderliği altında isyan eden Türkistanlıların iki buçuk sene süren mücahedeleri neticesinde memleketlerini işgal eden yabancıların tahakkümünden kurtarıp müslümanları esaretten ve müslümanlığı yaymakla beraber Allahın emirlerini yüksek tutmağa muvaffak olduklarını bildirdikten sonra, Türkistanlıların mücadele marhaleleri zikredilerek: " memleketi işgal edenler halkı köle gibi kullandılar. Halk onların nazarında pek zelil bir mahlûk sayılırdı. Türkistanın her tarafında zulm ve fesad yaymışlar, halkı ve halkın malını istedikleri tarzda istimal ederlerdi. Halkın malını bazan gaspede, bazan da ağır vergiler tarhile alırlardı. Zimmetlerinde az miktarda vergi kalan halkın ileri gelenlerini bile döğ, kafalarını yararlardı. Fıkara kısmını ise köy ve şehirlerde teşhir ederlerdi." denmekte ve mektup şu cümle ile bitirilmektedir:

"Yeni Hükümetimizin muhtaç olduğu usul ve maarif ile zarurî sanayî merkezlerinden uzak olduğumuzdan dolayı bizi doğru yola sevkedecek bir rehber ihtiyacımız vardır. Bunun için şafkatî diniye ve uhuvvî islamiye nazariye bakılarak bizi doğru yola inşaat etmeni zi diler ve muhtaç olduğumuz malî ve iktisadî kanunların gönderilmesini rica eylerim."

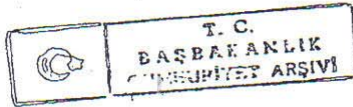
Genç Müslümanlar Cemiyeti, Şeyh Sabitin mektubunu ehemmiyetle telakki ederek talep eylediği kanunları kendisine göndereceklerdir.

030	10			258	735	6

2

EK-5

T. C.
Hariciye Vekâleti
3. nci Daire Umum Müdürlüğü
I. Şube
61839
427

Yüksek Başvekâlete

Şarkî Türkistan hakkında Berlin'de çıkan
"Millî Yol" gazetesinin Mayıs nushalarında görülen
yazının sureti ilişik olarak takdim edilmiştir Efendim.

TR

Hariciye V. Vekili "

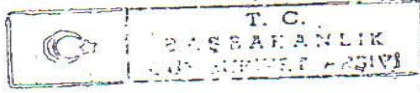
Kemal

Hafız
28.5-934

030	10			258	735	7

Cerabî muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaral arının derci mevcuttur.

EK-5

ŞARKİ TÜRKİSTAN

Berlin'de çıkan "Millî Yol" gazetesinin Mayıs nüshasından alınmıştır.

Şarkî Türkistan Fevkalâde Murahhası Doktor Mustafa Ali Bey ile musahebe :

-Kaşgar'dan bir haber var mı ? Hindistan matbuatında neşredilen haberlerden çok müteessiriz.

-Kaşgar'ın Töngenler koluna geçmesini işittiniz.

Evet bu bir plân idi.Töngemler bize çok pahalıya mal oldular,5 bin kişi öldürdüler,fakat şimdi her taraf Töngenlerden temizlendi.Turfan tarafındaki son Töngenler de Mahmut Dehkan isminde bir kumandan tarafından öldürülmüşler ve Köçe,Karaşehir,Aksu tarafları kâmilan temizlenmiştir.Örümçü'ya yola çıkan bir kısım Töngenler de Hükümet kuvvetleri tarafından çevrilerek tamamen imha edildiler.

-Şahzade Cemal Efendinin Şarkî Türkistan'a gideceği doğru mudur ?

-Hayır,kendilerine Delhi'de tesadüf ettim.O gün Kaşgara gitmek istediğini bilvasıta bana anlattı.Bunun maaledeff mümkün olmadığını söyledim.

-Niçin Efendim ?

-Çünkü Şahzadenin oraya gitmesi cihat maksadına mebni olsa da,mücahitçilerin Cümhuriyetçi ve saltanatçı diye iki zümreye ayrılması tehlikesi vardır.Olmasa dahi düşmanlarımız böyle şey vücade getirebilirler diye düşünmeğe mecburuz.Sonra,Şarkî Türkistan'ın bütün ümidi Gazi Türkiye'sindedir.Bugünün siyasi şartlarına ne olursa olsun,Türkiye'nin bizim istiklâl mücahitlerimize karşı lâkayt olmadığını,mevcut alâkanın hayırhahlıkla müzaheret devrine geçeceğini ümit ediyoruz.

-Türkiye'de aleyhinize yapılan neşriyat ?

030	10			258	735	7

2

EK-5

2.

-Aleyhimizdeki neşriyat Tas ajansının propagandasıdır

Bunu tabii görüyorum. Rusya çok telaş ediyor. Sonra ben Türkiye de serbest Cumhuriyet Fırkasına mensup idim. Fırkamız dağıldıktan sonra Halk fırkasına girmedim. Resmî mahafilin Şarkî Türkistan işi hakkında ihtiyatkâr davranmasını buna hamlederim.

-Bu şüphe devam ederse?

-O vakit benim şahsım Şarkî Türkistan için faide yerine zarar getirebilir. Derhal siyasetten geçerek Türkiye'ye dönerim. Çünkü Türk dünyasında yegâne işe yarıyan teşkilât Halk fırkasıdır. Yegâne kuvvet Türkiye'dir. Türkiye'den ayrı bir siyaset takip etmiyeceğiz. Bizim muvaffakiyetimizin birinci şartı resmî Türkiye'nin bize itimat etmesidir.

-Rusya Şarkî Türkistan'ın istiklâlini kendisi için bir tehlike bildikçe, Şarkî Türkistan'ı son Çin-Rusya iktisadî mukavelesi mucibince Rusya'nın müstemlekesi addettikçe, Rus-Türk dostluğu bir emri vaki oldukça, Türkiye Şarkî Türkistan'a filen yardım edebilir mi ?

-Dünyada olmayan bir şey yoktur. Saydığınız ve sorduğunuz şeyler nasıl hakikatse, Şarkî Türkistan halkının Türk oldukları ve bugün filen müstakil oldukları da bir hakikattir. Rusya, Türkiye efkârı umumiyesini kazanmanın kendisi için faydeli olduğuna kanaat ederse, Şarkî Türkistan hakkındaki emperyalist tezinden vazgeçer. Şarkî Türkistan'ın istiklâlini tanırsa, Türk-Rus dostluğu hakikî surette teessüs edebilir. O vakit Türkiye Şarkî Türkistan'da muhtaç olduğumuz mütehassısları yollar.

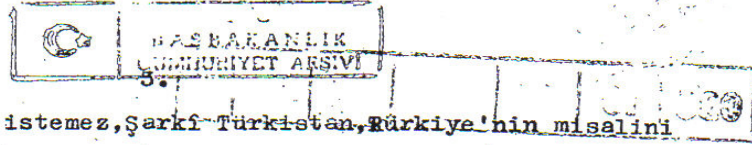
-Şahzade Abdülkerim'i Japonya'da diyorlar. Onun Şarkî Türkistan'a gitme ihtimali var mıdır ?

-Abdülkerim'in gelmesi Japonya'nın gelmesi demektir. Japonya'nın durenmiş uzak fikirli Devlet adamları tarafından idare edildiğini ümit ediyoruz. Japonya, Türk efkârı umumiyesini

030	10			258	735	7

./ 3

EK-5

kaybetmek istemez, Şarkî Türkistan, Türkiye'nin misalini takip ettiğini, Cumhuriyetçi olduğunu bütün Türk ülkelerinin Türkiye'yi kendilerine örnek olarak kabul ettiklerini bilir. Cumhuriyetçilik şimdiki Türk dünyası için bir idare sistemi meselesi değil, mefkûre birliği, yol birliği meselesidir. Bugün Türkiye Krallık, usulünü kabul ve Gazi'yi Hakan ilân ederse, zannederim ki, Şarkî Türkistan o gün Hoca Niyaz Hacı'yı Padigah ilân eder.

-Şu halde Rusya aleyhindeki neşriyatınız ?

-Evet, dosta dost, düşmana düşman olmak gerektir. Biz Şarkî Türkistan'ı filen ve ahden rus müstemlekesi halinde bulduk. Tahiatile mücadelemiz hem Çin'e ve hem Rusya'ya karşı oldu. Rusya hattı hareketini tebdil etmeli, bunu sözle değil, filen ispat kılmalıdır. Şarkî Türkistan üzerinde ne iktisadî ne siyasi hiç bir emeli olmadığını ilân ederek ve Şarkî Türkistan'ın istiklâlini teslim etmedikçe, Rusya aleyhindeki mesaimize devam edeceğiz... Bizim bu mesaimizin Türk dünyası için zararı olduğunu dünyada bir tek adam, yani Gazi söylerse onu dinleriz.. Türk milleti ne kazandise, bir kahramana itaat ederek kazanmıştır. Türkiye'yi kurtarmayı bilen Gazi, elbette bu işi bizden daha iyi bilir der ve yolumuzdan çekiliriz.

-Cemal Paşa Şarkî Türkistan'a gidecek mi ?

-Türkiye'de Gazali Cemal Paşa namile meşhur olan zat, bana istiklâl mücadelesine iştirak etmek istediğini, İbnissuut mümessili olmakla beraber, kendisinin Türk olduğunu ve Türkistan'da Türk milleti için çalışmak emelinde olduğunu söyledi. Kabul, hatta gitmelerini rica ettim. Hükûmete ve ReisiCumhur Hoca Niyaz Hazretlerine tavsiye mektubu istediler, verdim.

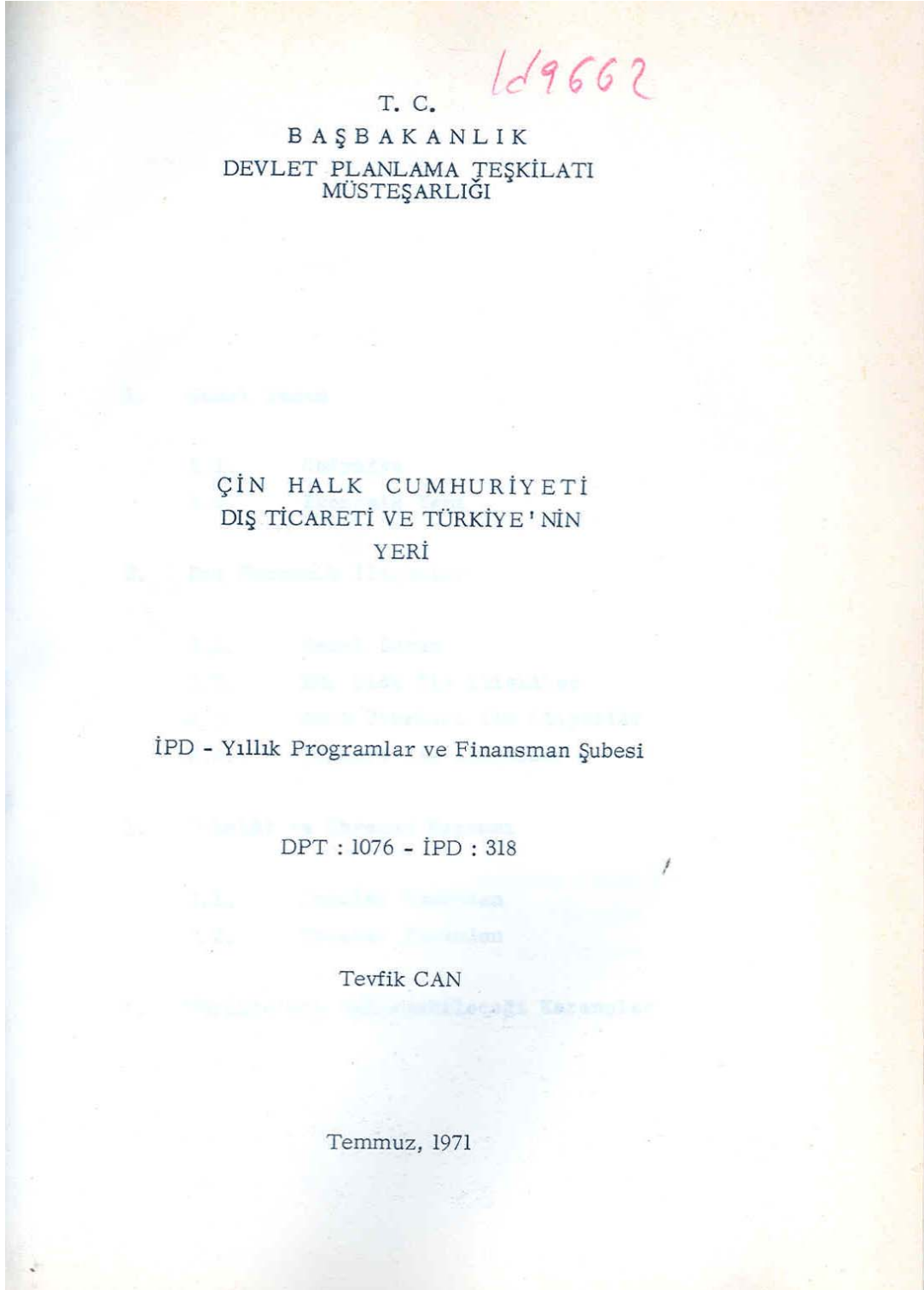
-Türkiye'den gelenler var mı?

-Tek, tük geliyorlar... Gelecekler elbette. Kaşgar'daki millet böyle öksüz çocuk gibi kalmaz, dedi. Müsaade alıp ayrıldım

030	10			2589357

4

EK-6

ÖZET

Ragıp Kutay KARACA, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti - Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, Doktora Tezi, Ankara 2007.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, tarih boyunca büyük bir güç olmuş ve Asya kıtasına ırkının rengini vermiş olan ve ekonomik anlamda en büyük olma yolunda hızla ilerleyen ÇHC (Çin Halk Cumhuriyeti)’nin, bölgesel ve küresel anlamda izleyeceği stratejiler giderek önem kazanmaktadır. Bu çalışmada; Soğuk Savaş sonrası ÇHC’nin izlediği ve izleyebileceği politikalar ve bu politikaların Türkiye’ye etkileri incelenmiştir.

ÇHC’nin gelişen ekonomik yapısı ile elde edeceği gücü sisteme entegre olmak için mi kullanacağı yoksa en büyük olma yolunda sisteme meydan mı okuyacağı analiz edilmeye ve küresel güç olma stratejisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu maksatla ÇHC’nin izlediği ekonomik, siyasi, enerji ve askeri politikalar incelenmiş ve ülkenin geleceği hakkında öngörülerde bulunulmuştur.

ÇHC’nin ekonomik gelişimi ve ekonomide sürekliliği sağlaması elde edeceği enerjiye bağımlı hale gelmektedir. Dolayısıyla enerjinin temel kaynak bölgeleri olan Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya’ya yönelik ÇHC dış politikası ve diğer güçlerle bu bölgelerdeki mücadeleleri çalışmada irdelenmiştir.

ÇHC’nin izlediği gerek Orta Doğu gerekse Orta Asya ve Kafkasya politikalarının giderek Türkiye’yi etkiler hale geldiği görülmektedir. Bu bağlamda ÇHC’nin izlediği politikaların Türkiye’ye etkileriyle Türkiye’nin ÇHC’ye karşı belirlemesi gereken politikalar ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca uluslararası politikada giderek etkin olmaya başlayan Şanghay İş Birliği Örgütü, örgütün genişleme politikası, örgüt içi sorunları ve geleceği incelenmiş ve Türkiye’nin örgüte nasıl yaklaşması konusunda öngörülerde bulunulmuştur.

AB adaylığı ve NATO üyeliğiyle Batıyla olan ilişkilerini yönlendirmeye çalışan Türkiye'nin Orta Asya, Uzak Doğu ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilgili kartlarını alternatif stratejinin gereği olarak çok iyi oynaması gerekmektedir. Bu kapsamda hem bu bölgelerin en önemli gücü ÇHC'nin izlediği politikalar incelenmiş hem de Türkiye'de bu ülkeye yönelik literatür eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmada bugüne yönelik değerlendirmelere imkan yaratılmaya çalışılarak, ÇHC'nin izlediği politikaların Türkiye'ye yönelik etkilerinin boyutu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler;

1. Çin Halk Cumhuriyeti
2. Türkiye
3. Küresel Güç
4. Enerji
5. Orta Doğu
6. Orta Asya
7. Kafkasya
8. Doğu Türkistan
9. Kıbrıs
10. Şanghay İş Birliği Örgütü

ABSTRACT

Ragıp Kutay KARACA, "The Relations Between Republic of Turkey and People's Republic of China After Cold War", Doctorate Thesis, Ankara 2007.

After the dissolution of the Soviet Union, the regional and global strategies to be followed by the People's Republic of China (PRC), which has always been a great power throughout the history, which has given to the Asia the color of its race and which has been making a rapid progress in order to be economically the biggest, are gradually gaining importance. In this study, the policies followed and likely to be followed by the PRC after the Cold War and their impacts on Turkey have been examined.

I have tried to analyze whether the PRC will use the power (it will gain via its developing economic structure) in order to be integrated into the system or it will challenge the system in order to be the biggest. I have also tried to put forward the PRC's strategy of being a global power. To this end, the economic, political, energy and military policies of the PRC have been examined and certain foresights have been introduced about the future of the country.

The economic development of the PRC and its capability to maintain continuity in economy depend on the energy it will obtain. Therefore, this study reviews the Chinese foreign policy towards the main sources of energy such as the Middle East, Central Asia and Caucasus, and its struggles in these regions with other powers.

It appears that the Middle East, Central Asia and Caucasus policies of the PRC are increasingly affecting Turkey. In this context, I've tried to study the impacts of the Chinese policies on Turkey and the policies that Turkey should follow towards the PRC. Furthermore, the Shanghai Cooperation Organization that gains influence in the international policy, enlargement policy of the organization, its internal problems and future have been examined, and some estimates have been made about how Turkey should

behave toward this organization.

Turkey, who tries to shape her relations with the West through her EU candidacy and NATO membership, must play her cards regarding the Central Asia, the Far East and The Third World Countries very well as a necessity of the alternative strategy. Within this scope, this study both examines the policies of the PRC, the most important power of the said regions, and tries to cover the literature deficiencies in Turkey towards this country. This study renders possible the assessments about today and analyzes the dimension of the impacts of Chinese policies on Turkey.

Anahtar Kelimeler;

1. People's Republic of China
2. Republic of Turkey
3. Global Power
4. Energy
5. The Middle East
6. The Central Asia
7. The Caucasus
8. The East Turkistan
9. The Cyprus
10. Sanghai Cooperation Organisation